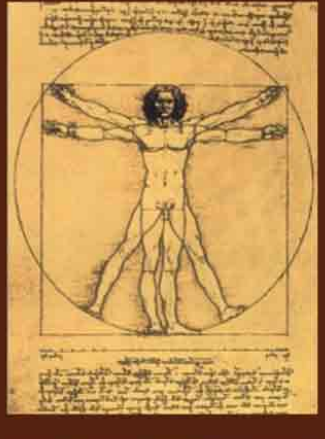
Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Mayıs 2006 • 5 YTL (KDV Dahil)

27

ŞİFRESİZ DA VİNCİ

Aborijin Yaratılış Söylenceleri • Zekâ testleri neyi ölçüyor? • Etiyopya'da yeni bulunan atalarımız • Tarihsel Materyalizmin müjdecisi: İbn Haldun • "Baskın Baba" Freud 150 yaşında • Stanislaw Lem: "Bana bilimkurgu yazarı demeyin"

ISSN 1304-675X-0

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı: 6 YTL

Bilim ve Gelecek
SAYI: 27 / MAYIS 2006

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

İDARİ İŞLER
Volkan Tozan

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ANTALYA TEMSİLCİSİ
Tuncay Gülcü
Tel: (0535) 569 33 82
E-posta: tuncaygulcu@gmail.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL /6 aylık: 25 YTL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Leonardo ve İbn Haldun

Dergimizin evrimin farklı boyutlarını ele alan son iki sayısının kapak dosyaları çok ilgi çekti. Ülkemizin önde gelen iki bilim insanının, Prof. Dr. Haluk Ertan ve Prof. Dr. Mehmet Sakınç'ın hazırladığı dosyalar, okurlar tarafından da beğenildi ki, Bilim ve Gelecek'in satışında da bir artış gözlendi. Amacımız bu ivmeyi daha da artırmak. Elinizdeki sayıda da özellikle önereceğimiz çok sayıda makale var. Kapak dosyamız, adı Rönesans ile bütünleşmiş ünlü bilim-sanat-kültür adamı Leonardo da Vinci. Adı ve eserleri üzerine sürüyle mistik söylencenin kurgulandığı Modernizmin öncüsü ve Aydınlanmanın müjdecisi Leonardo'yu, Bilim ve Gelecek'te "Şifresiz Da Vinci" başlığı altında okuyacaksınız. Hasan Gören, Asaf Güven Aksel ve Kağan Güner'in Da Vinci'yi ve eserlerini farklı boyutlarıyla ele aldıkları makaleleri ve Halim Spatar'ın çevirisi ile güçlü bir dosyaya sahip oldu dergimiz.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın İbn Haldun'u konu alan makalesi, bildiğimiz kadarıyla ilk kez yayımlanıyor. Metni, Amsterdam / Hollanda Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (International Institute of Social History) arşivinin Türkiye Bölümü'nden aldık. Makale iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde geniş bir İbn Haldun değerlendirmesi yapılıyor. "Sonuç" başlığı taşıyan ikinci bölümde ise Dr. Kıvılcımlı, ezilen dünya halklarının tarihe girişlerinin Marksist kurama nasıl bir katkı yapabileceğine ilişkin çok değerli fikirler ortaya atıyor. İlgi ile okunacağını sanıyoruz.

Ferhat Kaya'nın Prof. Dr. Erksin Güleç ile birlikte hazırladığı "Middle Awash'ta insanın ataları" başlıklı makale insanın evrimine ilişkin yeni bir kanıttan yola çıkıyor. Ferhat Kaya, Etiyopya'da yeni insan fosilleri bulan ekibin içinde yer almış ve konuyu sıcağı sıcağına Bilim ve Gelecek'e aktarıyor.

Kenan Ateş, "İkili Sarmal" adlı köşesinde zekâ testlerini güncel bir örnekten yola çıkarak sorguluyor. Neo-Nazi bir "bilim" adamının toplumları zekâ düzeylerine göre sıralayan araştırmasında Türkler Avrupa'nın son sıralarında yer almış. Tabii zekâ testlerinde nedense her zaman beyazlar siyahlardan, zenginler yoksullardan, erkekler kadınlardan daha "zeki" çıkıyor. Kenan Ateş de soruyor: "Kim daha geri zekâlı?"

Bu sayımızın diğer ilginç bir dosyası da "Aborijin Yaratılış Söylenceleri". Aborijinler'in "yaşam bilinçleriyle" iç içe geçmiş, çevrelerinde gördükleri her türlü coğrafi şeklin, gökcisminin ve canlının nasıl yaratıldığına değin açıklamalar getiren, çok zengin yaratılış söylenceleri var. Dergimizin "bulmacacısı" Hikmet Uğurlu'nun derlediği ve çevirdiği geniş bir çalışmanın bir bölümünden oluşan dosyamızda, Aborijin söylenceleri üzerine değerlendirmeler ve öykülerden bir seçme sunuyoruz.

Bilim ve Gelecek dergisinin emekçileri olarak bütün okurlarımızın, yazarlarımızın ve dostlarımızın "1 Mayıs Emek Bayramı"nı kutluyoruz. Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ **PARANTEZ**
Ender Helvacıoğlu
Aydınlanma ihtiyacı 4

■■ **KAPAK DOSYASI**

Kağan Güner
Modernite yürüyüşünün ilk öncü sanatçısı
Leonardo da Vinci 6

Hasan Gören
Rönesans'ın 'başyapıtı' Leonardo'nun
yaşamı ve eserleri: Şifresiz Da Vinci 10

Prof. Dr. Cemal Yıldırım
'Bilim adamı' Leonardo da Vinci 18

Leonardo'nun elyazmaları 20

John Howard Lawson
Da Vinci'nin dünyası ve Mona Lisa 21

Asaf Güven Aksel
Çoktan çözülmüş bir şifre:
Mona Lisa, yanarken gülümsüyordu! 28

Prof. Dr. Erksin Güleç - Araş. Gör. Ferhat Kaya
Middle Awash'ta insanın ataları 32

■■ **KIVILCIMLI HAZİNESİ / Dr. Hikmet Kıvılcımlı**

Tarihsel Materyalizmin müjdecisi:
İbni Haldun 38

■■ **GÖĞE BAKMA DURAĞI / Dr. Alper Hasanoğlu**

Freud: Divana uzanmış ruhun arkasında kim var? . . . 44

■■ **İKİLİ SARMAL / Dr. Kenan Ateş**

Bilimsel araştırma mı, ırkçı politikalara
malzeme toplamak mı?: Kim daha geri zekâlı? . . . 50

■■ **DOSYA: Aborijin Yaratılış Söylenceleri**

M. J. Roberts, C. P. Mountford ve Hikmet Uğurlu
Aborijin Yaratılış Söylenceleri 55

Stanislaw Lem ile söyleşi
'Bana bilimkurgu yazarı demeyin, alerjim var!' 66

Erkan Dündar
Antikçağ mutfak araç-gereçleri ve Roma yemek kültürü . .74

■■ **YAYIN DÜNYASI / Nalân Mahsereci** 80

Orhan Bursalı ile söyleşi
"1000. sayıya beş kala: Cumhuriyet Bilim Teknik" ...80

Akın Sarı
21. yüzyıl için Negri'nin tezleri ve "Yıkıcı Politika". . 82

Özer Or
Fikir hayatını kılavuzlamak 83

■■ **BRİÇ / Lütfi Erdoğan** 87

■■ **GO / A. Utku Üzülmez** 88

■■ **FORUM** 92

■■ **BULMACA / Hikmet Uğurlu** 96

KAPAK DOSYASI 4

Şifresiz da Vinci

- **Rönesans'in başyapıtı: Leonardo...**
- **Modernite yürüyüşünün ilk öncü sanatçısı**
- **Bilim insanı, ressam, filozof, mühendis, heykeltıraş, mucit, müzisyen, tasarımcı, mimar...**

- **Da Vinci'nin dünyası ve Mona Lisa...**
- **Çoktan çözülmüş bir şifre: Mona Lisa yanarken gülümsüyordu...**

KIVILCIMLI HAZİNESİ 38

Hikmet Kıvılcımlı'nın makalesi:

Descartes ve Montesquieu'nün öncüsü, Tarihsel Materyalizmin müjdecisi: İbn Haldun...

Tarihi bilimsel kavramanın ve sosyolojinin gerçek kurucusu İbn Haldun'dur; bu alanda ana prensipleri bulmuştur. İşbölümüne büyük önem vermesi, milletleri ve sosyal biçimleri ekonomik üretim tarzlarına göre sınıflandırmasıyla Tarihsel Materyalizmin de öncüsü sayılabilir...

DOSYA Aborijin yaratılış söylenceleri 55

Aborijinler'in "yaşam bilinçleriyle" iç içe geçmiş, çevrelerinde gördükleri her türlü coğrafi şeklin, gökcisminin ve canlının nasıl yaratıldığına değin açıklamalar getiren, çok zengin yaratılış söylenceleri var. Dergimizin "bulmacacısı" Hikmet Uğurlu'nun derlediği ve çevirdiği dosyamızda, Aborijin söylencesel öykülerinden bir seçmenin yanında, Aborijin yaratılış söylenceleri üzerine değerlendirmeler de sunuyoruz.

İKİLİ SARMAL 50

Zekâ testleri ne kadar zeki?

Prof. Richard Lynn'ın IQ testlerine bakılırsa, Türkiye ortalama zekâ düzeyi bakımından Avrupa'daki 23 ülke arasında 22. sırada. Dünya genelinde ise beyazlar siyahlardan, zenginler yoksullardan, erkekler kadınlardan daha az zeki çıkıyor. Gelin Lynn'in zekâ testlerini sorgulayalım...

Stanislaw Lem'i 27 Mart'da kaybettik 66

'Bana bilimkurgu yazarı demeyin, alerjim var!'

Ursula K. LeGuin ve Philip K. Dick ile birlikte bilimkurgu edebiyatının "ciddiye alınmasını" sağlayan yazarlar arasında sayılan, ünü kendini aşmış başyapıt *Solaris*'in yazarı Stanislaw Lem'i kaybettik. Ünlü yazarı, bir İran gazetesi için kendisiyle 2004'de yapılmış, sohbetin yapıtlarından yazarlığına, edebiyattan internete ve bilimkurguya uzandığı bir söyleşiyle anıyoruz.

GÖĞE BAKMA DURAĞI 44

'Baskın baba' Freud 150 yaşında!

"Freud psikoloji tarihinde öylesine belirleyici rol oynar ki, herkes kendini ona göre tarif eder... Ya dehasına hayran olup ona bağımlı bir hayat sürer terapist ve bu eziklikle gizli gizli nefret eder ondan ya da bu otoriter ve baskın babayı en baştan reddeder, özgürlüğünü ilan edip ömür boyu sürecek bir yalnızlığı sırtlanmak zorunda kalır..."

Antikçağ Roma mutfağı nasıldı? 74

Antikçağ ve Roma mutfağında kullanılan, pişirme yanında, ezmeye, öğütmeye, kesmeye, karıştırmaya, asmaya, ısıtmaya, servise, saklamaya, depolamaya yarayan araçlar... Ve Romalılar'ın bunlarla yaptıkları, hâlâ Akdeniz mutfağının temeli olan yemekler ve dillere destan Roma ziyafetleri...

Etiyopya'da yeni bulunan atalarımız 32

Paleoantropologlar, Etiyopya'nın kuzeydoğusunda, insan evriminde önemli bir grup olan Australopithecus cinsinin kökenine ışık tutacak yeni fosiller keşfetti. Ülkemiz araştırmacılarından Ferhat Kaya da bu bölgedeki son çalışmalara katıldı ve önemli bir fosil buldu...

Aydınlanma ihtiyacı

Modernizm ve Aydınlanma henüz sona ermiş bir süreç değil; bunu Batı dışındaki ezilen dünyanın tarih sahnesine girişiyle daha net görüyoruz. Belki de Aydınlanma daha yeni başlıyor. Biten ise, burjuva Modernizmi ve burjuva Aydınlanmasıdır. Burjuvazi artık toplumları aydınlatacak ve modernleştirecek devrimci barutunu yitirdi. Fakat bu dünyanın geniş kesimlerinin modernleşmeye ve aydınlanmaya ihtiyaç duymadıkları anlamına gelmez. Bugün dünya çapında geliştirilmesi gereken kavramlar "Emekçi Aydınlanması" ve "Sosyalist Modernleşme"dir.

Ender Helvacıoğlu

Bilim ve Gelecek'in bu sayısının kapak dosyası Leonardo da Vinci. Batı Uygarlığı'nın şafağı olan Rönesans'ın simgesi. İçerde, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın önem verdiğimiz ve vurguladığımız makalesi ise İbn Haldun'u konu alıyor. Ortaçağ Doğu Uygarlığı'nın doruk isimlerinden biri. Çok ilgi çeken iki sayı önceki derginin (Mart 2006, Sayı: 25) kapak dosyası Darwin. Yine aynı sayıda öne çıkardığımız makale, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in tarihsel devrimciliğine vurgu yapıyor. *Bilim ve Gelecek*'te Doğu Ütopyaları da kapak oldu, Kopernik, Kepler ve Einstein da.

Çelişki içinde miyiz? Yoksa dergide iki farklı çizginin çatışması mı var? Hayır! Bu yayınların hepsi aynı bakış açısının ürünüdür ve uyum içindedir. Leonardo da İbn Haldun da, Darwin de Hz. Muhammed de, Kopernik de Ömer Hayyam da insanlığın ilerici tarihsel mirasının parçalarıdır. Eğer "Medeniyetler Çatışması"nın tarafı olsaydık, ya sürekli Batılı isimleri, ya da sürekli Doğulu isimleri vurgulardık. Peki "Medeniyetler Sentezi"ni mi savunuyoruz? Yine hayır. Bu da tuzak bir bakış açısı. "Medeniyetler Sentezi" varolan statükoyu, "ileri Batı geri Doğu" statükosunu korumanın, Doğulu halkları kapitalizmin peşine takmanın sloganı olarak gündeme getiriliyor. Bir diğer görünümü de "Ilımlı İslam": Hem "İslam", yani Ortaçağ; hem de emperyalizme karşı "Ilımlı".

Biz, varolan ve dayatılan statükoyu aşan, yepyeni bir dünya medeniyetini hedefliyoruz. Yaptığımız yayınlar böyle bir hedefin tarih tezinin yansımalarıdır. *Bilim ve Gelecek*'te hem postmodernizmin hem de Gazzali'nin eleştirel biçimde ele alınması da aynı çizginin ürünüdür. Batıcılar postmodernizmi eleştirmemize kızdı, Doğucular da Gazzali'yi eleştirmemize. Postmodernizm ve Gazzali aynı teorik paketin unsurlarıdır. Leonardo, Darwin ve Kopernik ile birlikte İbn Haldun ve Ömer Hayyam da karşı paketin. Gerek "Medeniyetler Çatışması" gerekse "Medeniyetler Sentezi" savunucuları, ister çatışsın isterse uyuşsun, insanlığı postmodernizme ve/veya Gazzali'ye mahkûm etmeye çalışıyorlar. Bunun karşısında da hem Leonardo ile Darwin'i hem de Haldun ile Hayyam'ı kök alan ve varolanı aşmayı hedefleyenler yer alıyor. Pratikte henüz net değil ama, gerçek saflaşma budur.

Tartışmaya başlayalım.

***

Modernizmi ve Aydınlanmayı yadsımak, Sol içinde de moda oldu. Batı Uygarlığı'nın devrimci döneminin ürünü olan bu akımlar, "anti-kapitalizm" adına eleştiriliyor ve küçümseniyorlar. Öncelikle, kapitalist sistemin ve burjuva düşüncesinin bugüne kadarki en kapsamlı eleştirisini sunmuş olan Karl Marx'ın tutumuna göz atalım. Marx, Engels ile birlikte oluşturduğu kuramının düşünsel kaynakları olarak, İngiliz ekonomi politiğini, Alman felsefesini ve Fransız sosyolojisini sayar. Dönemin burjuva ideolojisinin dorukları olan bu üç akımın temelinde, Avrupa'da yeşermiş Rönesans ve Reform hareketleri, Bilimsel Devrim, Aydınlanma hareketi, kitlelerin Avrupa feodalizmine karşı Fransız Devrimi'nde doruğa çıkmış olan mücadelesi ve sanayi devrimlerinin ateşi vardır. Marx, bütün bu devrimci hareketlerin yarattığı düşünceleri keskin bir eleştiriden geçirir ve aşar; kendi deyimiyle "baş aşağı duranı, ayakları üzerine oturtur". Yani onun yaptığı salt bir "reddiye" değildir; miras (köken) kabul etme ve yeni toplumsal olguların elverdiği yeni bir perspektifle "aşma" eylemidir. Eğer sadece reddetseydi, gerici bir kilise papazından farkı kalmazdı.

İşte, burjuva ideolojisinin en köklü eleştirisi olan Bilimsel Sosyalist kuram bu şekilde oluşmuştur.

Biz bugün, Marx'ın -yaşadığı zaman ve mekândan kaynaklanan- "sınırlılıkları"ndan söz ediyoruz. Fakat haddimizi de bilelim; öncelikle Marx'ın devrimci yöntemini özümsemek gerekir. Marx'ı,

döneminin devrimci burjuva düşüncesinin doruklarını köken kabul etmekle eleştirmek saçmalık olur. Bunlar insanlığın yarattığı büyük düşünsel hareketlerdir ve geleceğe yönelik yeni bir model kurmak isteyenler, bu büyük mirasa çalım atamazlar. Atmaya kalkışırlarsa, bırakın "yeni" bir modeli, onların da gerisine yani "eski"-ye düşerler.

Toplumsal hareketler ve onlardan kaynaklanan düşünsel akımlar, tabii ki düz bir çizgi biçiminde değil, kopuşlar, sıçrayışlar ve geri düşüşlerle dolu oldukça kaotik bir biçimde, ama sonuç itibarıyla taş üstüne taş koyarak gelişir. Fransız Devrimi'ni reddederek bir sosyalist devrim yapılabilir mi? Lenin'e, "Maximilien" lakabı boşuna verilmemiştir. Çin sosyalist devriminin lideri Mao Zedung da, Çin'in demokratik devrimcisi Sun Yat Sen'i her zaman bir esin kaynağı olarak kabul eder. Tıpkı, başta Castro ve Che olmak üzere Latin Amerikalı sosyalistlerin, Simon Bolivar'ın üzerinden atlayamayacakları gibi. Yaşadığımız coğrafyada da bir devrimci hareket geliştirmek isteyenler, bunu Mustafa Kemal'i ve Cumhuriyet Devrimleri'ni küçümseyerek gerçekleştiremezler. Eğer küçümserlerse, niyet ne olursa olsun, sonuç "Osmanlıcılığa" ve "İslamcılığa" varır. Burjuva demokratik devrimler mirasımızdır; sosyalist devrimler, bu mirası özümseyerek ve aşarak gerçekleşir, reddederek değil. Yeni bir devrimci sınıf, hegemonyasını tarihteki bütün ilerici ve başarılı hareketleri sahiplenerek gösterir. Ancak tarihte hegemonya kuranlar, geleceğe uzanabilir. Bu, toplumun kaderine damga vurma potansiyelinin ölçütüdür.

Daha iradi bir alan olan bilimsel / düşünsel süreçlerde, taş üstüne taş koyma tutumu daha da belirgindir. Kopernik ve Galilei ile başlayıp Newton ve Darwin ile devam eden Bilimsel Devrim özümsenmeden kuantum mekaniği, Görelilik Kuramları ve genetik kavranabilir mi? Kuantum ve Görelilik Kuramları'nın, Newton'un prensiplerinin en küçükler ve en büyükler dünyasını da kapsayacak biçimde genişletilmesi olduğunu kavramayıp, Kuantum ve Görelilik adına Newton'u reddetmeye kalkanlar, Piza Kulesi'nin tepesine çıkıp atlamayı denesinler. Ölürler, ama moleküllerine bir şey olmaz! Genetik de Darwin'in Evrim Kuramı'nın reddi değil, tam tersine evrimin mekanizmalarının çok daha net bir biçimde açıklanışıdır. Darwin'in reddi, olsa olsa "Bilinçli Tasarımcılığa", yani daha geriye, dinsel düşünceye düşmeye yol açar. Aslında bir anlamda, Kuantum ve Görelilik Newton yasalarının; genetik de Evrim Kuramı'nın kanıtlarıdır.

Sosyalizm de, Aydınlanmanın ve laik düşüncenin reddi değil, özümseyerek geliştirilmesi ve aşılmasıdır. Aydınlanmanın reddi ise dinsel düşünceye dönüş anlamına gelir. Hele bizimki gibi, Bilimsel Devrimi ve Aydınlanmayı tam anlamıyla içselleştirememiş toplumlarda, bu önerme çok daha geçerlidir.

***

Sol adına Modernizmin ve Aydınlanmanın reddi, Modernizm ile kapitalizmin eşitlenmesi hatasından kaynaklanıyor. Bazı süreçler belli dönemlerde çakışabilirler, ama bu onların aynı süreç oldukları anlamına gelmez. En genel anlamda modernite, insanın kendi kaderini kendi eline alması, Tanrıyı dünya dışına itme çabası demektir. Bu anlamda modernite, ne burjuvazinin (kapitalizmin) ileri atılımlarıyla başlamıştır, ne de bugün burjuvazinin gericileşmesiyle son bulmuştur. Modernizm ve Aydınlanma henüz sona ermiş bir süreç değil; bunu Batı dışındaki ezilen dünyanın tarih sahnesine girişiyle daha net görüyoruz. Belki de Aydınlanma daha yeni başlıyor. Biten ise, burjuva Modernizmi ve burjuva Aydınlanmasıdır. Burjuvazi artık toplumları aydınlatacak ve modernleştirecek devrimci barutunu yitirdi. Fakat bu dünyanın geniş kesimlerinin modernleşmeye ve aydınlanmaya ihtiyaç duymadıkları anlamına gelmez. Bugün dünya çapında geliştirilmesi gereken kavramlar "Emekçi Aydınlanması" ve "Sosyalist Modernleşme"dir.

Modernite ve Aydınlanma, bir burjuva projesi değil, insanlık projesidir. Burjuvazi ile buraya kadar; sağ olsunlar. İnsanlık, kendi kaderini kendi ellerine alma yolunda, yeni devrimci sınıfının öncülüğünde ve bu kez dünya çapında yürüyecek.

***

İşte bu noktada, Marx'ın yaşadığı zaman ve mekândan kaynaklanan sınırlılıklarını aşma ihtiyacı gündeme geliyor. Bu, entelektüellerin kendi kafalarından uydurdukları sanal bir ihtiyaç değil. İki yeni çok önemli gelişme bu ihtiyacı gündeme soktu: Birincisi, 500 yıldır tarih dışında kalmış dünyanın geniş kitlelerinin bütün ağırlıklarıyla, memnuniyetsizlikleri ve özlemleriyle tarihin sahnesini zorlamalarıdır. İkincisi ise, iletişim, bilişim ve genetik alanlarındaki baş döndürücü gelişmedir (Bu ileri atılımlar, burjuvazinin eline bırakılmayacak kadar önemli). Bu iki büyük süreci kavrayan ve kapsayan yeni bir senteze ihtiyaç var. Bu sentezin geçmişten gelen kökleri, Marx'ın dayandığı Avrupa Aydınlanmasını da kapsıyor, ama ondan çok daha geniş. Bu sentezin sahnesi, artık sadece Avrupa değil, tüm dünya; hatta daha da çok Asya, Latin Amerika, Afrika. Ve bu sentez, sadece çok daha güçlü bir kapitalizm eleştirisi ile değil, daha genel bir sınıflılık eleştirisi ile gündeme girecek. Emekten yana entelektüellere düşen görev, kafa emeklerini bu senteze yoğunlaştırmalarıdır.

***

Proletarya, "Yeni Dünya Düzeni" sloganını burjuvazinin elinden söke söke alacaktır. Henüz netleşmedi ama, dünyanın tepesine çökmüş, emekten ve gerçekten kopmuş, sanallaşmış çok küçük bir asalak kesim dışında bütün insanlığın özlemidir bu. En büyük çözümler, en derin çözümsüzlük anlarında gündeme girer. "İnsanlık, kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar" demiş Marx. Önümüzde çözüme bağlanmayı bekleyen kocaman bir sorun duruyor.

Ülkemizin ve dünyanın tüm emekçilerinin ve emekten yana olanlarının "1 Mayıs"larını coşkuyla kutluyorum. "Bahar Bayramı" mı diyorlar; desinler… Asalaklara "Sonbahar", emeğe "İlkbahar"!

Modernite yürüyüşünün ilk öncü sanatçısı

Leonardo da Vinci

Vinci'nin bitirebildiği tablo sayısı sadece 12'dir, yüzlerce desen ve tasarımı gerçekleşemeden kalmıştır. Bir cumhuriyet devrimcisi olarak resim yapmayı bir tarafa bırakmış, Floransa Cumhuriyeti'ni krala karşı savunmak için askeri tasarımlar yapmıştır. Uçak, denizaltı, tank tasarımlarının hepsi vahiy yoluyla değil, devrimci kimliğinin yaratıcılığından ortaya çıkmıştır. Michelangelo da aynı yolu izleyecek ve hatta Floransa için tasarladığı savunma barikatlarında bizzat savaşacaktır. Leonardo da Vinci Rönesans'ın ilk sanatçısı, Michelangelo da "ilk modern sanatçı" olarak anılırlar.

Kağan Güner

Yaşamasını öğrendiğimi zannederken,
aynı zamanda ölmesini öğreniyordum.
Codex Atlanticus, fol. 252r – a
(Leonardo da Vinci'nin günlük defterinden)

Leonardo di Ser Piero da Vinci, 2 Mayıs 1519'da 67 yaşındayken, Fransa'nın Clos Luce Kasabası'nda hayata gözlerini yummadan 1 hafta önce, takvimler 23 Nisan'ı gösterirken, günlüğüne yukarıdaki satırları yazıyor ve vasiyetini Fransız kraliyet noterine dikte ettiriyordu. Cenazesi yaklaşık 3 ay sonra 12 Ağustos tarihinde St. Florentine Kilisesi'nde toprağa verildi. Kilise, Fransız Devrimi'nde mezarlığı ile birlik-

te ağır bir hasar gördü. 1863'de şair ve Leonardist Arsene Houssaye, St. Florentin harabelerinde bulduğu "EO DUS VINC" yazılı mezar taşının altında, Da Vinci'nin kafatasını gün ışığına çıkarttığında şunları yazacaktı: "350 yıl sonra bile ölüm bu majestik kafanın onuruna hiçbir zarar verememiş".

Evet… Rönesans'ı kendi adıyla beraber tarihe yazdıran bu "majestik kafa", 1452'de bir sonbahar günü akşamüstü, Floransa ile ticari ilişkileri olan varlıklı bir ailenin Floransa surlarının hemen dışında bulunan bir banliyödeki, "una casa posta nel borgo di Vinci" adına "catasto" (Floransa Cumhuriyeti'ndeki mülk vergisi) kaydı yapılmış evinde doğdu ve 67 yıllık ömrünün sonunda ardında bir efsane bırakarak "ölmesini öğrendi". Da Vinci efsanesinin altında neler yatıyordu sorusunu sorarak bu yazıyı açalım.

Rönesans'ın Doğu'dan gelen basıncı: Fatih Sultan Mehmet, Mediciler ve Machiavelli ittifakı

1453 yılında İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in portresini yapan Venedikli Gentile Bellini, Sultan Mehmet'i iki Roma sütunu arasındaki kemerli tak içerisinde resmeder. Takın üst iki yanında kendisinden önceki sultanları simgeleyen 6 adet taç vardır. Sultan Mehmet'i simgeleyen taç ise resmin ön alt cephesini kaplayan klasik Rönesans resminin bezeme unsuru olan işlemeli kumaşın üzerindedir. Portrenin yer aldığı kaidenin üzerindeki ROR ORBIS, VICTOR ve CUNTARET sözcükleri Rönesans'ın Konstantinapol'den gelen basınç damarlarından biridir. Fatih'in bir dünya imparatoru olduğunu ve büyük zafer kazandığını belirten bu sözcüklerin semantik kurgusu, 15. yüzyılın en geniş çaplı ve Asya'dan Avrupa coğrafyasına akan merkezi bir imparatorluk devletine denk düşmektedir. Çürümüş ve tarih dışı kalmış Doğu Roma tarihe karışırken, Sultan Mehmet'in projesinde İstanbul'dan da öte ve hatta İstanbul'u bir atlama tahtası olarak gördüğü bir vizyon vardır: Venedik Cumhuriyeti'nden Floransa Cumhuriyeti'ne kadar Batı Roma'yı da merkezi bir çatı altında bir araya getirmek. Adriyatik Denizi'nin gerdanlığı olan 117 kanalla ayrılmış 118 adaya yayılmış olan Venedikli Bellini'nin Konstantinapol'e çağrılmasının nedeni, bu siyasi ve kültürel projedir. Fatih Sultan Mehmet, Rönesans'ın beşiği Floransa Cumhuriyeti ile de aynı vizyon çerçevesinde ilişkiye geçecek ve 1479'da Mediciler'e karşı Pazzi ayaklanmasını gerçekleştiren Bernardo Bazzini'yi yakalatacaktır. Dolayısıyla, İstanbul'dan gelen bu basınçta Sultan Mehmet siyasi olarak Mediciler ve Niccolo Machiavelli ile işbirliği içerisindedir.

Rönesans'ın beşiği: Floransa

"Rinascimento" ya da Rönesans'ın kelime karşılığı, "Yeniden Doğum"dur. Marksist tarihçi Arnold Hauser'in "rasyonalist politik aydınlanmanın başlangıcı" olarak nitelediği Rönesans'ı, bir başka Marksist tarihçi Samir Amin "Rönesans kesinlikle bir geçiş dönemidir" diye tanımlar. Feodalizmden kapitalizme geçişin bir ara kesiti olan Merkantilist Dönem'in başlangıç noktası olan Rönesans, siyasi literatürde olan karşılığı ile burjuvazinin iktidara yürüyüşünün ilk adımlarıdır. Ticaret ve üretim burjuvazisinin ilk adımlarının neden Floransa'da atıldığı konumuz açısından önem taşımaktadır. Floransa'daki merkantilist aşama, bize Leonardo da Vinci ve Michelangelo'nun, yani Rönesans sanatının iki dev isminin neden Floransa'dan çıktığını da açımlayacaktır.

Rönesans hareketi, bugün İtalya olarak adlandırdığımız coğrafyada, temelde, kuzeydeki cumhuriyetler ile güneydeki krallıklar arasındaki bir siyasi kapışmadır. Venedik ve Floransa Cumhuriyetleri'nin lokomotif rolü üstlendikleri Cumhuriyet cephesinde Cenova, Sardunya, Siena ve Lucca Cumhuriyetleri de yer alırken, güneyde Sicilya ve Napoli Krallıkları bulunmaktadır. Kuzeydeki cumhuriyetlerin arasında Turin merkezli Savoy, Parma merkezli Milan, Mantua ve Modena Dükalıkları vardır. Cumhuriyetçilerin ideologu olarak tarih sahnesinde yer alan Floransalı Niccolo Machiavelli'nin devlet yönetme sanatı üzerine kaleme aldığı meşhur *Prens* kitabını ilk olarak özel bir mektupla Lorenzo de Medici'ye göndermesi, Medici'nin Leonardo da Vinci ve Michelangelo başta olmak üzere Rönesans sanatçılarının maddi ve manevi destekçisi olması, Machiavelli'nin kitabının da Leonardo da Vinci ile Michalengelo'nun baş kitabı olması konumuzla bağlantılı olarak rastlantısal olmayan nedenlerdir.

14. yüzyılda Avrupa'yı baştan başa kırıp geçiren veba salgınının ardından 15. yüzyılda Floransalı tacirler ve bankerler kenti dirilttiler. İpek ve yün endüstrisi ile Floransa,

Michelangelo (1475-1564)

Pisa ve Livorno'yu da içine alarak bölgesel bir devlet konumuna yükseldi ve "catasto" olarak adlandırılan mülk vergisi başta olmak üzere bir dizi kurumsal yapılanma gerçekleştirdi. Milano'da asillerin himayesinde olan eğitim ve sanat Floransa'da yerel hükümet ve kent eliti tarafından ele alınmaya ve yönetilmeye başlandı. Niccolo Niccoli'nin öncülüğü ile Floransa ilk büyük kamusal laik San Marco Kütüphanesi'ni inşa etti. Floransa bu altyapısı ile Machiavelli ve Da Vinci'den çok önce yeni ve klasik eğitimin yerel hükümetin burs sistemi ile desteklenen bir kültür merkezi konumundaydı. 1433 ve 1444 yılları arasında sürgüne gönderilen Cosimo De Medici Floransa'ya geri döndü ve Cumhuriyet'in yönetimini ele geçirdi. Bu süreçten sonra iki kuşak boyunca Mediciler Floransa'nın yönetici ailesi oldu. Cosimo'nun torunu Muhteşem Lorenzo'nun 1478'de Papa Sixtus IV ve Napoli Kralı Ferrante'nin desteği ile savaşında Pazzi ailesinin ayaklanması, yukarda da değindiğimiz gibi Fatih Sultan Mehmet'in de desteğiyle geri püskürtüldü. Monarşik suikastçı İstanbul'da yakalanarak Medici ailesine teslim edildi. Floransalı entelektüeller, Florentine kimliğinin oluşturulması için ürünler verdiler. Colucccio Salutati San Marco Kütüphanesi'nde klasikleri derledi. Leonardo Bruni Roma İmparatorluğu'na Floransa'nın kültürel katkısını gündeme getirdi. Rönesans'ın beşiği olan Floransa, Cumhuriyet rejimine olan bağlılığını en sonunda Floransa Belediye binasını inşa ederek gösterdi. Floransalılar'a açık olan bu binanın büyük toplantı salonunun karşılıklı iki duvarında yer alan resimler Leonardo da Vinci ile Michalengo'ya sipariş edildi.

Leonardo ve Michelangelo

Michelangelo olmaksızın Leonardo da Vinci'nin tarihsel konumunu anlatmak eksik kalacağı için Michelangelo'ya bir paragraf açalım: Rönesans'ın bu iki dev sanatçısı arasındaki kişilik farkı bir bakıma Rönesans'ın iki yüzü olarak da okunabilir. Küstah ve kendini beğenmiş genç bir sanatçı olan Michelangelo'nun hiçbir zaman saygı duymadığı yaşlı Leonardo'yla arasındaki ilişki, iki yaratıcı dehanın arasındaki çatışmadır da. Michelangelo'nun *David* heykeli ile Da Vinci'nin *Lisa del Giocondo* tablosu arasındaki tezat, Rönesans'ın iki yüzüdür. *David* heykelini "abartılı kasların arasında hapsolmuş bir vücut" olarak eleştiren Vinci'nin *Mona Lisa*'sı yumuşacık ve şefkatle gülümserken, *David* saldırmak üzere olan bir figürdür. Zıt karakterlerine rağmen Vinci ile Michelangelo arasındaki ortak yanlar ise siyasi temeldedir. İkisi de cumhuriyetçidir. Doğdukları ve kültürel besin kaynaklarını aldıkları Floransa Cumhuriyeti'nin ilerici ve laik kimliğine daima sahip çıkmışlardır. Her iki sanatçı da cumhuriyetçi olmalarının onuru ile sürgünde öleceklerdir. Her iki sanatçı Floransa'nın savunması için askeri tasarımlar ve silah tasarımları gerçekleştirecektir. Leonardo da Vinci'nin biyografilerinde en ilgi çeken yanlardan birisi, geliştirdiği uçak ve denizaltı tasarımlarıdır. Ve yine bu biyografilerin belirttiği bir başka gerçek de Vinci'nin resim yapmaktan ziyade bu tasarımlara kafa yorduğudur. Doğrudur, Vinci'nin bitirebildiği tablo sayısı sadece 12'dir, yüzlerce desen ve tasarımı gerçekleşemeden kalmıştır. Fakat bu biyografiler "Neden?"i açıklamazlar: Vinci bir cumhuriyet devrimcisi olarak resim yapmayı bir tarafa bırakmış, Floransa Cumhuriyeti'ni krala karşı savunmak için askeri tasarımlar yapmıştır. Uçak, denizaltı, tank tasarımlarının hepsi vahiy yoluyla değil, devrimci kimliğinin yaratıcılığından ortaya çıkmıştır. Michelangelo da aynı yolu izleyecek ve hatta Floransa için tasarladığı savunma barikatlarında bizzat savaşarak, politik mülteci hayatının temellerini atacak ve öldüğünde cenazesi bir Cumhuriyet töreniyle Floransa'ya girecektir.

Lorenzo de Medici, nam-ı diğer İl Magnifico.

Leonardo da Vinci Rönesans'ın ilk sanatçısı, Michelangelo da "ilk modern sanatçı" olarak anılırlar ki, doğrudur. Leonardo, modern sanatçıya giden yolu açmış ve bu unvanı Michelangelo'ya vermiştir. Michalengelo tarihteki ilk bireysel sanatçı imzası olarak tarihe geçmiştir.

Zanaatkârdan sanatçıya

Rönesans politik devriminin sanat tarihinde yarattığı muazzam dönüm noktasını ana hatlarıyla şöyle açıklayabiliriz:

Rönesans'a kadar tüm Ortaçağ feodalizmi dönemi, sanat tarihinin gotik dönemidir. Resim sanatı gotik dönemde sanatçının bireysel imzası ile değil, atölye imzasıyla kolektif sürdürülen bir faaliyettir. Bu faaliyetin içerisinde ise sanatçı-artist kavramı yerine sadece zanaatkâr-artisan vardır. Zanaat üretimi sadece kilisenin himayesinde yürütülen ve konusu da sadece dinsel temalar olan bir faaliyettir. Teknik olarak ise ahşap plakalara ıslak sıvaya toz boyayla yapılan tempera tekniği kullanılmaktadır. Rönesans ile beraber Merkantilist Dönem'de tarih sahnesine çıkmaya başlayan ilk kent soylular, resmi, kilisenin tekelinden çıkardılar. Kiliseye karşı bu duruşta tarihteki ilk sanatçı ve zanaatkâr ayrımı ortaya çıktı. Sanatçı o güne kadar sadece Tanrıya menkul olan yaratıcı sıfatı ile kuşandı. Kent soyluların malikanelerine asmak için kendi portre resimlerini yaptırmalarıyla başlayan süreçte resim de tarihte yine ilk defa alınıp satılan ve koleksiyonu yapılan bir meta değeri kazandı. Meta değeri kazanan resim sanatının tempera tekniğiyle üretilmesi sınırları zorladı. Tual ve yağlıboya erken burjuva devriminin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Perspektif, ilk fotoğraf tekniklerinin ortaya çıkmasının teknik avantajını da kullanarak resimde kısa bir süre içerisinde kelimenin tam anlamıyla bir devrime yol açtı. Leonardo da Vinci tuval ve yağlıboyanın en yetkin sanatçısı olarak ortaya çıkarken, ardından Michelangelo ilk modern sanatçı unvanı ile tarihteki yerini aldı.

Rönesans sanatçısının bir diğer karakteri de çok yönlülüğü oldu. 19. yüzyıl filozoflarından Jules Michelet'in tarifiyle Rinascimento "la decouverte de l'homme et de la nature" (insanın ve doğanın keşfi) yolculuğunda Rönesans sanatçısı resim, heykel, mimarlık, müzik, şiir ve tasarım dallarında ürün verirken devrimci cumhuriyetçi bir siyasi kimlik ve felsefeyle kuşandı. Bu yüzden Leonardo'nun kitaplığında geniş bir koleksiyon mevcuttur: Machiavelli (siyaset felsefecisi), Leon Batista Alberti (mimar, şehir tasarımcısı, sanat kuramcısı, yazar vd.), Paolo dal Pozzo Toscanelli (1387 doğumlu astronom, dilci, fizikçi ve matematikçi) gibi onlarca yazarın kitabı vardır. Bunların içinde Leonardo'nun en gözde yazarı ve yeni İtalyan Hümanizmasının mimarı Alberti, Rönesans insanını şöyle tarif eder: "Rönesans insanının üç sanatsal faaliyeti vardır: Şehirde yürür, at biner ve konuşur".

Bir kent insanı olarak Rönesans sanatçısı

Alberti'nin bu tarifi, burjuvazinin kırdan kentlere yolculuğunun ilk habercisidir ve Rönesans insanı geleceğini bir kent medeniyeti içerisinde tarif etmektedir. Bu yüzden Leonardo da Vinci'nin hayatındaki en önemli yanlardan birisi de çizdiği ve gerçekleştirmek istediği kent tasarımlarıdır. 1487'de yaptığı çizimlerde tüneller ve kanallar, yüksek bacalar, spiral merdivenli kamu binaları, tuvaletler ile bezenmiş kent tasarımları bulunur. Bu tasarımlarda, ticari ulaşımın yapıldığı birinci kademe üzerinde açık havaya açılan yaya yollarına yer verir Leonardo.

İstanbul'a teklif

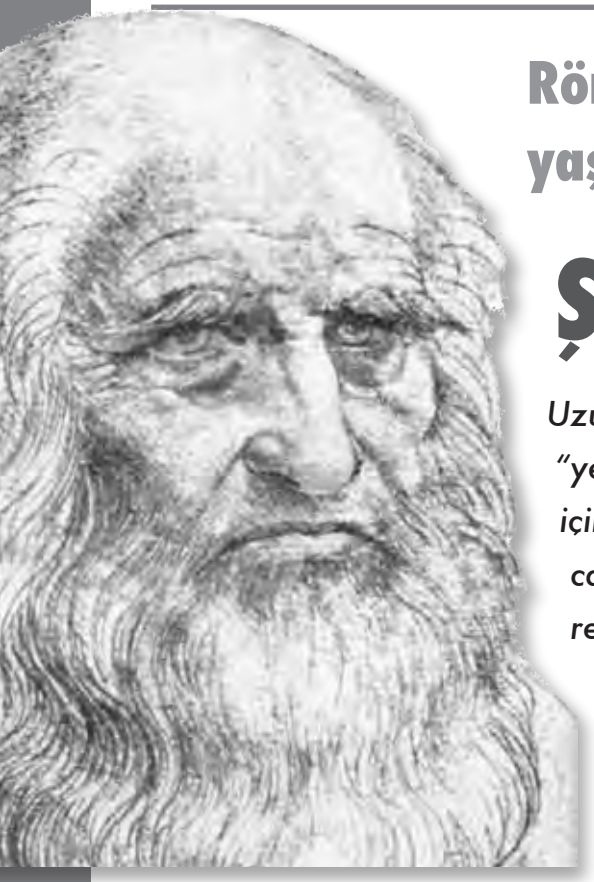
Leonardo da Vinci, Şubat 1503'de Cesare Borgia'nın malikanesinde kalırken Sultan II. Bayazıd'ın Haliç'e bir köprü yaptırmak istediğini öğrenir. 1952'de Topkapı Müzesi'nde bulunan belgeye göre 3 Temmuz tarihinde (tarihçiler yılı belirtilmemiş olan bu mektubun 1503'de yazılmış olduğuna kesin gözüyle bakıyor) Konstantinipol Sultanı'na bir mektup göndererek, Konstantinapol'den Pera'ya bir köprü tasarımının çizimlerini gönderir. Michalengelo da aynı tarihlerde İstanbul'da çalışmak için başvurular yapmaktadır.

Leonardo'nun Haliç için tasarladığı köprü, küçültülmüş bir ölçekle Norveçli sanatçı Vebjorn Sand tarafından Oslo yakınlarındaki Aas'ta E18 karayolunun üzerine yaya köprüsü olarak inşa edildi. 31 Ekim 2001'de açılışı yapılan ve Leonardo'nun tasarımına sadık kalınarak yapılan köprünün "streamline" stilindeki 20. yüzyıl mimarisinin başyapıtı olabilecek tasarımına bakınca; insan ister istemez, "Leonardo ölmeyi öğrenmeden önce yaşamasını mükemmel öğrenmişsin" diyor. Çünkü ancak ve ancak büyük bir yaşam sevinci ve direngen bir devrimci ruh 500 yıl sonra mimarinin ve sanatın nereye gidebileceğini görebilir.

NOT: Yazının hazırlanması sürecine sohbeti ve fikirleriyle katkıda bulunan araştırmacı yazar Sayın Abdullah Nihat Yılmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum.

KAYNAKLAR

1) Charles Nicholl, Leonardo da Vinci, The Flights of the Mind, Penguın, 2005.
2) Nıccolo Machiavelli, The Prince, Penguin, 1999.
3) Samir Amin, Avrupamerkezcilik, Ayrıntı Yayınları, 1993.
4) The Divine Michalengelo, The Florentine Academy's Homage on His Death in 1564, Phaidon, 1964.
5) Ressam, Sultan ve Portresi, Yapı Kredi Yayınları, 2000 (Prof. Dr. Günsel Renda ve Nedim Gürsel makaleleri).

Rönesans'ın 'başyapıtı' Leonardo'nun yaşamı ve eserleri

Şifresiz Da Vinci

Uzun bir bilgisizlik ve bağnazlık uykusundan uyanıp "yeniden doğmakta olan" Avrupa'da, insanoğlunun içindeki bilme, öğrenme ve yaratma güdülerinin canlanmasının simge ismi Leonardo da Vinci. Bilim adamı, ressam, filozof, mühendis, heykeltıraş, mucit, müzisyen, tasarımcı, mimar... Rönesans insanı... Akla, deneye, bilime, bilimsel yönteme bakışıyla modern insana ışık tutan Leonardo da Vinci, yaşamı ve yapıtlarının farkına varanlar için "gerçek bir başyapıt".

Hasan Gören

Ortaçağ karanlığının ardından 14-15. yüzyıllarda başlayan Rönesans, aklın yeniden tarih sahnesine çıkışına karşılık gelmekte. Uzun bir bilgisizlik ve bağnazlık uykusundan uyanıp "yeniden doğmakta olan" Avrupa'da, insanoğlunun içindeki bilme, öğrenme ve yaratma güdüleri de canlanmaya başlıyor. Gerek bilimsel gerekse teknik birikimin neredeyse yalnızca antik metinlerin çevirilerinden ibaret olduğu bu uyanış döneminde, herhangi bir alanda etkinlikte bulunmak isteyen insan için çeşitli dallarda bilgi ve beceri sahibi olmak neredeyse bir zorunluluk; merak eden akıl içinse doğa heyecan verici sırlarla dolu. Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünün ya da ağaçtaki elmanın niçin yere "düştüğünün" bilinmediği zamanlar henüz.

Sevgi dolu bir ortamda çocukluk

1452 yılı 15 Nisan'ında Floransa yakınlarındaki Vinci'de saygıdeğer bir noter olan Ser Piero ile köylü kızı Caterina'nın gayri meşru çocuğu olarak dünyaya geliyor Leonardo. 5 yaşına kadar annesinin yanında kalıyor, onun kendi sınıfından birisiyle evlenmesinin ardından da babasının evinde yaşamaya başlıyor. Üzerine titreyen bir büyükbaba, görece yüksek yaşam koşulları, nitelikli bir temel eğitim ve anneyle hiç kopmayan bağı kendisine sevgi dolu bir ortam sağlamış olmalı ki, yetenekleri tomurcuk gibi açıyor Leonardo'nun. Yalnızca güzel sesi, müzik kulağı ve lir çalışı ile değil, başarılı çizimleri ile de dikkati çekiyor. Zamanının çoğunu geçirdiği doğada kuşları izleyip ya da ev ahalisini gözlemleyip yaptığı çizimler bunlar.

Ustaya fırça bıraktıran melek başı

1468'de büyükbabanın ölümünün ardından aile Floransa'ya taşınıyor. Leonardo'nun İtalya'sı, tarihinin büyük bir bölümünde de olduğu şekilde, köklü ailelerce yönetilen şehir devletlerine bölünmüş durumda. Bu şehirlerarası rekabet ve çekişmeler kuzey İtalya'da ekonomik, kültürel ve sanatsal bir canlılığa yol açarken, özellikle Floransa'da hüküm süren Medici ailesi, açık görüşlülükleri ile şehirlerini dönemin çekim merkezi haline getirmekteler. Genç Leonardo da kısa süre içinde dönemin önemli sanatçılarından Verocchio'nun atölyesine kabul ediliyor. Burada boya üretmeyi, fırça yapmayı, heykeltıraşlığın inceliklerini öğrenen Leonardo'nun bilinen ilk ciddi çalışması, Verocchio'nun *İsa'nın Vaftiz Edilişi* (The Baptism of Christ) tablosunda çizdiği melek başı. Leonardo da Vinci'nin ilk yaşamöyküsünü kaleme alan Vasari, Verocchio'nun bu melek başını gördükten sonra bir daha eline fırça almadığını yazmakta. Leonardo'nun, atölyede alınan çeşitli projelerde görev üstlenerek çevresini genişlettiği, bir yandan da yaşadığı toplum ile farkını gördüğü yıllar.

Leonardo da Vinci, ustası Verocchio'nun *İsa'nın Vaftiz Edilişi* (*The Baptism of Christ*) tablosunda melek başını resmetmişti. Verocchio'nun bu melek başını gördükten sonra, bir daha eline fırça almadığı söylenir.

Verocchio'nun atölyesinde geçen günlere ait ve Leonardo tarafından yapıldığı, tarzına bakılarak söylenen *Bildirim* (The Annunciation) adlı yağlıboya tablo, genç sanatçının perspektif ve kompozisyona hâkimiyeti ile resmine geometriyi sindirmesinin bir örneği olarak, dehasına işaret etmekte. Leonardo bu tabloyu boyadığında henüz yirmili yaşlarının başlarında.

Milano yılları

1477'den sonra Leonardo'nun Lorenzo di Medici'nin himayesi altında bağımsız bir sanatçı olduğu tahmin ediliyor. Floransa'da bir kiliseden aldığı ilk büyük sipariş de bu döneme ait. *Meryem'e Tapınış* (Adoration of Magi), sanatçının dehasını yansıtan oldukça zengin bir kompozisyona sahip. Ancak bundan böyle sıkça rastlanacağı üzere, pano üzerine yağlıboya tablo yarım kalıyor.

Leonardo 1482'de Lorenzo di Medici tarafından Dük Sforza'ya bir lir armağan etmek üzere Milano'ya gönderiliyor. Sanatçı tarafından yapılmış atbaşı şeklinde özel bir çalgı bu. Gerek becerisi, gerek çalışı, gerekse fiziksel görünümüyle çevresini etkileyen Leonardo'nun 17 yıl sürecek Milano dönemi böylece başlıyor.

Elimizde Leonardo tarafından, henüz 13 yaşında olan Milano dükü adına şehri yöneten amcası Ludovico il Moro'ya yazılmış bir mektup var. Leonardo, mektubunda kendisini askeri donanımlar geliştiren bir tasarımcı ve mühendis olarak tanıtırken, yalnızca küçük bir son bölümde mimari, heykel ve resim becerilerinden söz etmekte. Leonardo'nun yazdıkları ile Floransa döneminin ürünleri oldukları belli olan mühendislik tasarımları il Moro'ya çekici gelmiş olmalı. Ancak elde, savaşlarda kullanılmak üzere tasarladığı donanımın herhangi birinin yapıldığı ve kullanıldığına ilişkin bir bilgi yok.

Leonardo'nun Milano'daki ilk yıllarına ait eserlerinden birisi Ludovico il Moro'nun metresi Cecilia Gallerani'nin *Erminli Kadın* olarak da bilinen portresi. Yağlıboya tablonun yapılışı sırasında modelin elinde bir erminle poz veremeyeceği gerçeği ile hayvanın resmedilişindeki kusursuzluğa bakarak, Leonardo'nun olağanüstü gözlem ve düş gücü hakkında fikir edinmek olanaklı.

Milano döneminin ilk yıllarında üstlendiği bir büyük proje de *Kayaların Bakiresi* (Virgin of the Rocks) tablosu. Tablodaki ayrıntılar Leonardo'nun ışığın doğasına ilişkin gözlemleri ile canlı ve cansız doğayı nasıl bir bütünlükte algıladığının da işaretleri.

Ağırlık bilimsel araştırmalara kayıyor

1487'ye kadar geçen yaklaşık beş yıllık bir süre içindeki çeşitli zaman aralıklarında Leonardo'nun nerede olduğuna dair güvenilir bir kanıt bulunmamakla birlikte, genel kanı Mısır ya da Suriye'yi ziyaret ettiği yolunda. Ama nerede olursa olsun, yoğunlukla askeri projelere dönük tasarımlar yaptığı ve mekanik çalışmalarını geliştirdiği biliniyor. 1487'den itibaren Leonardo'yu bu kez Milano Katedrali için mimari çizimler yaparken, kadavralar üzerinde ilk anatomik çalışmalarının taslakları üzerinde ya da Sforza'nın düğünündeki eğlenceleri tasarlarken buluyoruz.

1489'da Leonardo belki de yaşamının en önemli projelerinden birisine başlıyor. Dük Francesco Sforza'nın at üzerinde bir heykeli bu. Ancak çizimler, taslaklar, dökümler, yıllarca sürecek tüm çalışmalar, savaş koşulları nedeniyle yarım kalacak. Elimizde bu çalışmadan yalnızca olağanüstü at çizimleri var.

Verocchio'nun atölyesinde geçen günlere ait ve Leonardo tarafından yapıldığı, tarzına bakılarak söylenen *Bildirim* (*The Annunciation*) adlı yağlıboya tablo, genç sanatçının perspektif ve kompozisyona hâkimiyeti ile resmine geometriyi sindirmesinin bir örneği.

Leonardo'nun, çalışmalarının ağırlıkla bilimsel araştırmalar ile tasarımlara kaydığı bu yıllardaki uğraşıları arasında kadavralar üzerinde yaptığı incelemeler, geometri ve mekanik çalışmaları, uçan makine tasarımları, suyun doğasına dönük ça-

lışmalar ile kanal projeleri, büyük tören ve eğlencelerin düzenlenmeleri ile mimari projeler öne çıkıyor. Dehasının çok yönlülüğünü kavramamızı sağlayacak not defterlerini de bu dönemde tutmaya başlıyor Leonardo.

Leonardo'nun Milano'daki ilk yıllarına ait eserlerinden birisi Ludovico il Moro'nun metresi Cecilia Gallerani'nin *Erminli Kadın* olarak da bilinen portresi.

Son Yemek (The Last Supper), 1495 yılında Milano düşesi tarafından Milano'daki Santa Maria della Grazia Kilisesi duvarı için sipariş edilmiş bir fresk. Yapımı yaklaşık üç yıl sürmüş bu başyapıt, Leonardo'nun farklı bir teknikle yapıp kullandığı boyaların dökülmesiyle birlikte yok olmaya başlıyor. İleriki yıllarda başka sanatçılarca üzerine yeni resimler yapılmış bu fresk, sanat tarihçilerini en çok uğraştırmış eserlerden.

Floransa'da hem bilim hem de sanat

1499'da Fransızların Milano'yu işgali, Leonardo'nun şehirden ayrılmasına yol açıyor. Yeni bir hami arayışı içinde, dönemin güçlü komutanlarından Cesare Borgia ve ordusuyla birlikte bir yıl dolaşan Leonardo bu dönemde portatif köprülerden savaş araç gereçleri tasarımına kadar çeşitli mühendislik projeleri ile uğraşırken, Venedik önlerine kadar gelmiş Türkler'e karşı savunma projeleri de geliştiriyor. Buna karşılık, Leonardo'nun Osmanlılar'a Haliç için bir köprü yapma önerisi de aynı tarihlerde.

1503'te Floransa'ya dönen Leonardo, o dönemde Pisa Şehri ile savaş halindeki Floransa'ya büyük bir mühendislik projesi sunuyor. Şehrin içinden geçen Arno Nehri'nin yatağı değiştirilebilirse, hem Pisa'nın su kaynakları kontrol altına alınacak, hem de Floransa'nın doğrudan denize erişimi sağlanacak. Ancak, kazı çalışmalarına hemen başlanan bu proje de gerçekleştirme güçlükleri nedeniyle yarım kalıyor.

Aynı yılın sonlarına doğru Leonardo'ya Sala di Gran Consiglio Kilisesi'nin bir duvarı için dev bir fresk siparişi veriliyor. Pisa Şehri'nin geçmişte yenilgiye uğratıldığı Anghiari Savaşı'nın bir sahnesinin resmedileceği bir fresk bu. Ancak aynı salonun karşı duvarına savaşın başka bir sahnesinin resmedilmesi siparişi de yine aynı günlerde Michelangelo'ya verilince, her iki sanatçının çalışması da tamamlanamıyor.

Floransa yıllarında Leonardo'nun üzerinde çalıştığı iki de portre var. Birisi *Ginevra di Benci*, diğeri *Mona Lisa*. Leonardo'nun ilk biyografisini yazan Vasari'ye göre Ginevra di Benci'nin portresi "resim değil sanki Ginevra'nın kendisi" iken, Francesco Giocondo'nun eşine ait olup çevresinde bin bir efsane dolaşan diğer tablo sanatçı tarafından yarım bırakılıyor.

Leonardo'nun Milano döneminin ilk yıllarında üstlendiği bir büyük proje de *Kayaların Bakiresi* (*Virgin of the Rocks*) tablosuydu.

Roma… Fransa…

1504'te önce babasının ardından da amcasının ölüm haberlerini alan Leonardo miras konularıyla geçen günlerinde kuşların uçuşuna dair çalışmalarının yanında coğrafya ve kozmoloji ile de ilgilenmekte.

1506'da, şehre eski günlerini getirmek isteyen Milano'nun Fransız valisi Charles d'Amboise, Leonardo'yu yeniden Milano'ya davet ediyor. Artık genç olmadığını bilen ve bilimsel çalışmalarına yeterli zamanı ayırabilmek isteyen Leonardo için uygun bir ortam bu. Aynalarla yaptığı optik çalışmalar ve kozmolojik gözlemler için teleskop yapımından kadavralar üzerindeki anatomik incelemelere kadar çeşitli uğraşılarla geçiyor bu ikinci Milano dönemi.

Charles d'Amboise'ın 1511'de ölümünün ardından kuzey İtalya'daki iktidar dengelerindeki değişikliklerinin sonucunda Leonardo, Giuliano de Medici'nin himayesi altında Roma'ya yerleşmeye karar veriyor. Roma'da kendisine iyi koşullar sağlanan Leonardo bir yandan astronomi bir yandan da anatomi çalışmalarına devam ediyor. Ancak kadavralar üzerindeki incelemelerinin kilise tarafından onaylanmaması, çalışmalarını rahatça sürdürmesini engelliyor.

1516'da bu kez de Medici'nin ölümü Leonardo'yu yine himaye sorunuyla karşı karşıya getiriyor. Fransa Kralı Francis I'in davetini kabul eden Leonardo, Fransa'da Amboise yakınlarındaki Cloux Kalesi'ne yerleşiyor. Sanat, bilim ve

felsefe düşkünü kralla günlük sohbetler ve çalışmalarının toparlanmasına dönük uğraşılarla geçiyor günler. Giderek bozulan sağlığına ve sağ elindeki felce rağmen Leonardo üretmeye devam ediyor. *Bakire ve Çocuk ile Azize Anne* (Virgin and the Childs with St. Anne) tablosu bu dönemin ürünü. Vasiyeti ile tüm çalışmalarını öğrencisi ve yakın arkadaşı Francesco Melzi'ye bırakmasının ardından 2 Mayıs 1519'da gözlerini kapatan Leonardo da Vinci Amboise'da gömülüyor. Mezarının izi, ölümünden sonraki politik kargaşa ve savaşlar sonucu yok olmuş durumda.

Son Yemek (*The Last Supper*), Milano'daki Santa Maria Della Grazia Kilisesi duvarı için sipariş edilmiş bir fresk. Yapımı yaklaşık üç yıl sürmüş bu başyapıt, Leonardo'nun farklı bir teknikle yapıp kullandığı boyaların dökülmesiyle birlikte yok olmaya başlıyor.

Not defterlerinde yok yok…

Leonardo da Vinci'nin yaşamına ait bilgilerimizin ana kaynakları, kendi not defterleri ile Vasari tarafından kaleme alınmış *yaşamöyküsü. Vasari, Seçkin Ressam, Heykeltraş ve Mimarların Yaşam Öyküleri* adlı kitabını Leonardo ustanın ölümünden yaklaşık 50 yıl sonra kaleme almış. Ancak dehanın büyüklüğü ilk elden, kendi not defterleri ile el yazmalarından anlaşılıyor. Arkadaşı Francesco Melzi tarafından yaşamı boyunca korunan defterler, ölümünün ardından parçalanıyor, dağılıyor, kimi zaman yeniden sıralanıyor, değerleri anlaşıldıktan sonra ise müzelerce paylaşılamıyor. Bugün, çoğu İngiltere, İtalya, Fransa ve İspanya'daki çeşitli müzelerde, birisi de Microsoft'un patronu Bill Gates'in elinde olmak üzere, on farklı defterden söz edebiliyoruz.

Not defterleri ile el yazmaları Leonardo'nun zihnine ilişkin önemli ipuçları barındırmakta. O an üzerinde çalıştığı bir mimari taslak, son incelediği kadavradan organ çizimleri, sipariş aldığı bir heykele ilişkin karalamalar, düzenlemesi istenen bir festivale ilişkin tören ya da giysinin tasarımı, bir helikopter çizimi, haritalar, çeşitli hayvan çizimleri, korkunç devasa bir silah, kendi yazdığı bir fabl, günlük olaylara ilişkin notlar, doğaya ve yaşama ilişkin düşünceleri, neredeyse yok yok.

Ginevra di Benci, Floransa yıllarında Leonardo'nun üzerinde çalıştığı iki portreden biri. Diğeri de *Mona Lisa* idi.

"Herkes uyurken, erkenden uyanan bir insan"

Rönesans dönemi insanının çok yönlülüğü biraz da o dönemdeki kültürel-bilimsel-teknik birikimin yetersizliğinden kaynaklanmakta. Ancak Leonardo'yu çağdaşlarından ayrı bir yere koyan özelliği, bilgiye, öğrenmeye ve yaratmaya olan doymak bilmez tutkusu. Daha çok çalışabilmek, daha çok öğrenebilmek için uyku sürelerini kısalttığı yazılıp söylenmekte. Ortaçağ uykusundan uyanan insanoğlunun bilme açlığını ifade ediyor neredeyse Leonardo. Onca çalışmaya, onca buluşa, onca başyapıta karşın, ömrünün son yıllarında kendisini hiçbir şey öğrenememiş bir insan olarak gördüğünü biliyoruz. Bu ruh hali Leonardo'nun kendini yerleştirdiği ölçeği de gösteriyor, eşsiz sezgisini de. Döneminin çok ötesinde olduğunun farkında. Freud, kendisi ile ilgili yaptığı bir çalışmada "daha herkes uyurken karanlıkta, erkenden uyanan bir insan" olarak tanımlıyor Leonardo'yu.

Gözlem ve deneye verilen önem

Defterlerindeki bir notta, "daha yüksek ya da daha bayağı bilgi yoktur, yalnızca deneyden gelen bilgi vardır" diyor Leonardo. Birkaç yüzyıl önce söylenmiş olsa kendisini engizisyon ateşinde yaktıracak bu söz, Leonardo'nun akla, deneye, gözleme, kısaca bilimsel yönteme bakışını gösteriyor. Küçük yaşından başlayarak tüm algılarını açık tutup doğayı ve insanı izleyen, kaydeden, inceleyip sentezleyen bu deha, bugünden bakınca "gerçek anlamıyla ilk modern akıl" olarak tanımlanabiliyor.

Büyükbabasının evinde okuma yazma ile aritmetiği öğrenen Leonardo'nun gözlem ve sentez yeteneği de o yaşlarda gelişmişe benziyor. Yetenekli elleriyle köylülerin resimlerini yapmadan önce onları dikkatle izlediği ve sabit modellerden

çok düşgücüne başvurduğu söylenmekte. Gülen bir insan çizmesi gerektiğinde birkaç kişiyi çağırarak onlara komik öyküler anlatıp güldüren, ardından oturup gülen insan figürünü resmeden Leonardo, neredeyse tüm yaşamı boyunca her şeyi dikkatlice izlemiş olmalı. Anatomi çalışmalarını sürdürdüğü yıllarda çıplak insan bedenini inceleyebilmek için sık sık hamamlara gittiğini notlarından öğreniyoruz. Kadavralar üzerinde çalışırken bir yaşlılar evini ziyaret ediyor Leonardo. Yaşlılarla sohbet ediyor uzun uzun; nerelerde, nasıl yaşadıklarını, ne yiyip ne içtiklerini, geçirdikleri hastalık ve kazaları, mutluluk ve üzüntülerini dinleyip not alıyor. Ölünce de kesiyor yaşlı dostlarını; yaşamöyküleri ile bedenleri arasındaki ilişkileri inceliyor.

Gerçek bilgiye kaynağından gözlem ve deneyle erişmek isteyen Leonardo'nun çağında en önemli bilgi kaynakları antikçağa ait olup da son dönemlerde aydınlığa çıkarılmış Latince metinler. Ancak Leonardo'nun yeterli Latince bilgisine sahip olmayıp bu eserleri hatim etmemişliği, kendisiyle rekabet etmeye çalışan dönemin entelektüellerince "cahillik" olarak yorumlanmakta. Leonardo'ya göre ise "pınarından içilen taze su, şişede beklemiş olandan daha lezzetlidir".

Eserlerini neden tamamlamıyor?

Zengin gözlem gücü Leonardo'ya içinde yaşadığı çevre ile olan farklılıklarını da fazlasıyla göstermiş olmalı. Gerek istek ve beklentileri, gerekse karakteri o günkü davranışlarının bugünden doğru yorumlanmasını da güçleştiriyor. Örneğin, rekabeti sevmiyor Leonardo. Eşsiz dehasının, diyelim Michelangelo ya da Raphael ile karşılaştırılmasından rahatsızlık duyduğu da açık. *Anghiari Savaşı* freski için Michelangelo ile aynı salonda çalışması söz konusu olunca, bir an önce resmi bitirebilmek için çabuk kuruyan boyalar icat etmeye çalıştığı ve istediği sonucu alamayıp çalışmayı tamamlamadığı söyleniyor. Başladığı birçok eseri, ücretlerini almasına rağmen yarım bırakmış olması pek ahlaklı görünmese de, aynı zaman içinde yapmayı tercih ettiği bilimsel çalışmalar, ustanın önceliklerini de gösteriyor. Ömrünün son yıllarında bir süre yaşadığı Roma'da Papa'nın kendisi için "bu adam hiçbir işi bitirmez ki, daha başlamadan ne zaman biteceğini düşünmeye başlıyor" dediği kaydedilmiş. Belliki bilimsel çalışmaları sanatsal çalışmalarından çok daha değerli kendi gözünde. Bu konudaki başka bir görüşe göre ise, imgeleminde yarattığı olağanüstülüğü yansıtmakta elleri yetersiz kalacağı için tamamlamıyor eserlerini Leonardo.

Evrensel yasaların izinde…

Benzersiz bir Rönesans insanı olarak Leonardo, yaşamı boyunca evrensel yasaların izini sürmüş. Fizik, coğrafya, biyoloji, botanik ve anatomi birikimi belirli bir olgunluğa erişince de doğa ve insan arasındaki uyum ve benzerlikleri bulmaya çalışıyor. Döneminde evreni oluşturduğuna inanılan dört element, "toprak, hava, ateş ve su"nun hem doğa hem de insan bedenindeki hareketlerini inceleyerek, insan ve doğanın tabi oldukları ortak yasaları bulma-

Leonardo çocukluğundan başlayan uçma merakına sualtını keşfetme isteğini de eklemiş. Bugün bile bizi hayret içinde bırakan eşsiz bir önsezi ve beceriyle yarattığı mühendislik harikaları arasında, helikopter, paraşüt, denizaltı, tank, hatta otomobil taslakları var. Leonardo'nun mühendislik çalışmalarının bir bölümü, ancak himayeleri altında rahat çalışabilecek olduğu asker-yöneticilere çekici gelen savaş araçları.

ya çalışıyor. Bir yandan kadavralar, bir yandan da fosiller üzerine yaptığı eşzamanlı araştırmalar, ya da rahimdeki fetüslerin yanında çiçek yaprakları üzerindeki incelemeleri çok dağınık bir zihnin işareti gibi görülse de, ustanın aklı genel bir teori ve pratik uyumu içerisinde çalışıyor.

Doğada arayıp bulduğu uyum ve akışı da sanatsal çalışmalarına yansıtıyor büyük usta. Işık ve gölge üzerine çalışmalarının sonuçlarını, tablolarındaki figürlerin saçlarında oynaşan ışıkta görebiliyoruz. Anatomi çalışmalarından öğrendiklerini, resimlerindeki bedenlerin kas yapılarında ya da portrelerinin ellerindeki damarlarda gösteriyor. Tamamlanmamış da olsa heykellerine ait çizimler, insan ya da hayvan bedenlerinin bilgisine nasıl bir kusursuzlukta sahip olduğunun işareti.

Mühendis Leonardo

Bilim insanı kimliğinin bir diğer uzantısı da mühendisliği Leonardo'nun. Merakları, heyecanları ve istekleri ile büyük usta, insanoğlunun kendi farkına vardığı andan itibaren büyüttüğü arzularının bir ifadesi sanki. Çocukluğundan başlayan uçma merakına su altını keşfetme isteğini de eklemiş. Bugün bile bizi hayret içinde bırakan eşsiz bir önsezi ve beceriyle yarattığı mühendislik harikaları arasında helikopter, paraşüt, denizaltı, tank hatta otomobil taslakları var.

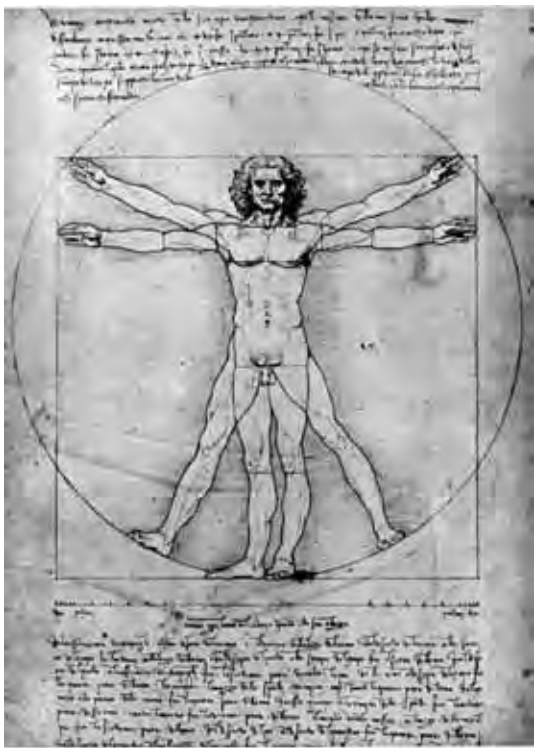
Leonardo'nun mühendislik çalışmalarının bir bölümü, ancak himayeleri altında rahat çalışabilecek olduğu asker-yöneticilere çekici gelen savaş araçları. Leonardo'nun savaştan nefret ettiğini notlarından biliyoruz. Taslaklarını hazırladığı silahların gerçekte yapılıp kullanıldığına dair herhangi bir bilgi yok elimizde. Ancak bu araç gereci bugün yapmak isteyenler, ilginç tasarım hatalarıyla karşılaşıyorlar. Leonardo'nun görmemesi olanaksız sayılabilecek bu küçük hatalar, tasarımlarının kendi kontrolü dışında kullanılmasına karşı birer önlem olarak düşünülmeli belki de.

Freud'un Leonardo analizi

Leonardo'nun çağının ötesindeki kimliği, yaşamı boyunca ister istemez bir yalnızlık ve anlaşılmazlık durumu yaratmış olmalı. Ustanın duygusal yalnızlığını eşcinsellik işareti olarak yorumlamak olası. Gerçekten de yaşamı boyunca çevresinde genç hemcinslerinden oluşan sanatçı arkadaşları ya da öğrencileri var. Hatta bazı kaynaklar mirasını devrettiği Francesco Melzi'den hayat arkadaşı diye söz etmeyi tercih ediyor. Sigmund Freud, büyük usta için hazırladığı biyografik psikanaliz çalışmasında, annesiyle ilişkisini inceleyerek eşcinsellik izi sürmekte. Leonardo'nun kaleminden anlattığı bir rüya/öyküden yola çıkan Freud'un, savını kurgularken bir çeviri hatasına kurban gittiği bugün bilinse de, ustanın gizli kalmış duygusal ilişkileri soru işaretlerini canlı tutmakta. Freud'un akla yakın gelen bir yorumu da Leonardo'nun cinsel enerjisini tamamen çalışmalarına yöneltmiş olması. Yaşadığı çevreye ait olmadığını bilen bu büyük adamın, doğanın sırlarını keşfederken aldığı hazzın çevresindeki başka herhangi bir hazla karşılaştırılamaz olduğunu kabul etmek gerek.

Giderek bozulan sağlığına ve sağ elindeki felce rağmen Leonardo üretmeye devam ediyordu. *Bakire ve Çocuk ile Azize Anne* (*Virgin and the Childs with St. Anne*) tablosu bu dönemin ürünü.

Leonardo'nun anatomi çalışmalarından ünlü bir çizim: "Vitruvian Man".

İlk hümanistlerden…

Bugün bilinen pek çok şeyi ilk bilen, ilk gören insan Leonardo. Örneğin insan gözünün içini ilk görüp inceleyen, bilindiği kadarıyla, kendisi. O güne kadar her neşter darbesinin ardından akarak sırlarını korumayı başaran insan gözü, Leonardo'dan saklanamıyor. Usta, kadavradan aldığı gözü yumurta gibi haşladıktan sonra kat kat keserek inceliyor. Anatomi çalışmalarından bize aktardığı çizim ve notları, insan bedeninin, benzer bir şekilde pek çok gizini ilk kez Leonardo'ya sunduğunu göstermekte. Canlı ve cansız doğanın sırlarına tutkuyla bağlanan Leonardo'nun bu aşkının karşılıksız kaldığını da söyleyemeyiz.

Defterindeki notların birisinde Leonardo, "aşk yoksa, ne var

Leonardo'nun "doğanın başyapıtı" dediği kedilere ilişkin çizimleri.

ki?" diye yazıyor. Merak ettikçe mi sevmiş, sevdikçe mi merak etmiş bilinmez ama, Leonardo'nun ilk hümanistlerden olduğunu söylemeliyiz. İncelediği ve resmettiği şeylere olan derin hayranlığı olağanüstü performansıyla da ilişkili olmalı. *Erminli Kadın* resmindeki hayvanın kusursuz betimlenişi ya da kedi çizimlerindeki ayrıntılar, sadece insanlara değil tüm canlılara aynı hayranlıkla baktığını gösteriyor. Örneğin, "doğanın başyapıtı" dediği kediler için söylenmiş en güzel sözlerden biri Leonardo'dan: "Tanrı kediyi, insan kaplanı okşayabilsin diye yaratmış olmalı". Çocukluğundan itibaren hayvanlara düşkün olan Leonardo, kafesteki kuşları satın alıp salıvermesiyle de, hayvanlarla ilgili yazdığı öykülerle de, vejeteryanlığı ile de pek çok işaretini veriyor kişiliğinin.

Büyük ustanın küçük oyunları

Her ne kadar ömrünün son döneminde hiçbir şey öğrenemediğini düşünüp mutsuzluk hissetse de, kendi yaşamı ve ölümüne huzurla bakmışa benziyor büyük usta. "Nasıl yaşayacağımı öğrenirken, nasıl öleceğimi de öğreniyorum" diyor, "iyi geçen bir gün nasıl rahat bir uyku getirirse, iyi yaşanan bir ömür de huzurlu bir ölüm getirir".

Çağının üzerinden geleceğe bir

Da Vinci'nin not defterlerinde anatomi çalışmaları

Leonardo'nun anatomi çalışmalarından örnekler. Anatomi çalışmalarını sürdürdüğü yıllarda çıplak insan bedenini inceleyebilmek için sık sık hamamlara gittiğini notlarından öğreniyoruz. Kadavralar üzerinde çalışırken bir yaşlılar evini ziyaret ediyor Leonardo. Yaşlılarla sohbet ediyor uzun uzun; nerelerde, nasıl yaşadıklarını, ne yeyip ne içtiklerini, geçirdikleri hastalık ve kazaları, mutluluk ve üzüntülerini dinleyip not alıyor. Ölünce de kesiyor yaşlı dostlarını; yaşamöyküleri ile bedenleri arasındaki ilişkileri inceliyor.

yıldız gibi parladığını hissederken, bir yandan da kendisini ve yapıtını korumaya çalışmışa benziyor. Bu gereksinimle birlikte, döneminde anlaşılmadığını bilmek de onu küçük oyunlar oynamaya itmiş olmalı. Örneğin el yazısı sağdan sola ve ancak bir ayna yardımıyla okunabiliyor. Belki kendi çalışmalarının çalınmasına karşı bir önlem, belki de sadece pratik bir uygulama. Çünkü sol elini kullanıyor Leonardo. Büyükbabası, dönemindeki yaygın uygulamanın tersine elini değiştirmesi için baskı yapmayarak keyifli bir avantaj da sağlamış belli ki torununa. Yapıtlarının içine de minik sırlar, oyunlar yerleştirmeyi seviyor. Örneğin *Erminli Kadın* tablosu Cecilia Gallerani'nin portresi. Galea İtalyanca'da "ermin" demek. *Ginevra di Benci* portresinin arka planında İtalyancası "ginepro" olan ardıç ağaçları var. Bu sır konusundaki önderlik ise şüphesiz *Mona Lisa*'da. Tarih boyunca hiçbir kadın yüzü bu kadar didiklenmemiş olmalı. Kimi yüz felci geçirdiğini iddia etmekte, kimi tablonun aslında bir otoportre olduğunu. Tablodaki büyülü gülüş her ne kadar bu ilgiyi hak etse de, Leonardo söylenenleri işitse benzer bir gariplikle bize gülüyor olabilirdi. Kaldı ki, Leonardo'nun otoportresi varsayılan tablo bile kayıtlarda *Yaşlı bir Adam* olarak görünüyor. Hiç kimse Leonardo'nun gerçekte nasıl göründüğü kesinkes bilemiyor.

Leonardo, yaşamını bilmeye, öğrenmeye, üretmeye, yaratmaya adamış bir büyük usta. Vasari onun "Hıristiyan olmaktan çok bir filozof" olduğunu yazarken, çağının değerlerinin ötesinde olduğunu da vurguluyor. Ortaçağın gölgesi hâlâ Avrupa'nın üzerinde iken bile o, bilmeye, öğrenmeye, çalışmaya, yaratmaya; akla, deneye, bilime, bilimsel yönteme bakışıyla modern insana ışık tutuyor. Nereye bakacağını bilmeyenler ise onun küçük oyunlarıyla yetiniyorlar.

Leonardo da Vinci, yaşamı ve yapıtlarının farkına varanlar için "gerçek bir başyapıt".

‘Bilim adamı’ Leonardo da Vinci

Leonardo, yaşam boyu biriken gözlemsel bulgularını; botanik, jeoloji, coğrafya, anatomi ve fizyoloji alanlarındaki inceleme sonuçlarını; mimarlık, şehir planlama, su ve kanalizasyon projelerini; savaş teknolojisine ilişkin buluş ve icatlarını notlarında saklı tutmuştu. Notların yüzyılımız başında gün ışığına çıkarılmasıyla, dev sanatçının aynı zamanda, ilgi alanı son derece geniş büyük bir bilim adamı olduğu kesinlik kazandı. Notlar sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan bilimsel buluş ve atılımların pek çoğunun ipuçlarını içermekteydi...

Prof. Dr. Cemal Yıldırım

Leonardo’nun bilimsel katkılarını derli toplu ele alan bu yazıyı, Prof. Dr. Cemal Yıldırım’ın “Bilimin Öncüleri” (TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Şubat 1996) adlı kitabından aldık, kısaltarak sunuyoruz. Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur.

Leonardo da Vinci (1425-1519), eşsiz ressam, seçkin yontucu ve filozof, yaşadığı dönemin en büyük mucit ve deneyci bilim adamı. … İşte insanlığı sanata, bilgiye ve doğaya açan Rönesans’ın simgesi Leonardo da Vinci!

Mona Lisa ve *Son Yemek* tablolarının yaratıcısı Leonardo’nun sanat dünyasındaki yüce konumu hemen herkesçe bilinen bir gerçek. Ama bilim adamlığı kimliği için aynı şey söylenemez. Bir kez, yüzyılımıza gelinceye dek bu kimlik sanatçı kişiliğinin gölgesinde ya gözden kaçmış ya da önemsenmediği için unutulmuştur. Sonra, bu unutulmuşlukta, Leonardo’nun kendi sıra dışı tutumunun da payı vardır. Bilimsel çalışmalarını yayımlamaktan özenle kaçındığı gibi, tuttuğu notları düpedüz okumaya elvermeyen kendine özgü bir yöntemle kaleme almıştı (400 yıl mahzende kalan, çizimleriyle birlikte yaklaşık 5000 sayfa tutan bu notlar sağdan sola doğru yazıldığı için ancak aynada yansıtılarak okunabilmiştir).

Leonardo, yaşam boyu biriken gözlemsel bulgularını; botanik, jeoloji, coğrafya, anatomi ve fizyoloji alanlarındaki inceleme sonuçlarını; mimarlık, şehir planlama, su ve kanalizasyon projelerini; savaş teknolojisine ilişkin buluş ve icatlarını bu notlarda saklı tutmuştu. Notların yüzyılımızın başında gün ışığına çıkarılmasıyla dev sanatçının aynı zamanda, ilgi alanı son derece geniş büyük bir bilim adamı olduğu kesinlik kazanır. Notlar sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan bilimsel buluş ve atılımların pek çoğunun ipuçlarını içermekteydi.

Dönemin en değerli bilimsel çalışması: Leonardo’nun anatomi incelemeleri

Leonardo çok yönlü etkinlikler içinde sürekli uğraş veren bir kişiydi, ancak yeterince dirençli değildi. Çoğu kez, coşkuyla üstlendiği bir çalışmayı bitirmeden, daha çekici bulduğu başka bir işe yönelir, yeni serüvenler arkasında koşardı. Asıl tutkusu sanattı kuşkusuz. Sanat dışı çalışmalarında özellikle esemenli ve dağınıktı. Projelerinin pek çoğu kâğıt üzerinde kalmış ya da tam sonuçlandırılmadan bir kenara itilmişti. Projeleri arasında çok önemsediği, deneysel olarak gerçekleştirmeye çalıştığı uçak, helikopter, paraşüt türünden araçlar, çeşitli silah modelleri vardı. Anatomi konusundaki incelemeleri hiç kuşkusuz dönemin en değerli bilimsel çalışması diye nitelenebilir. Hayvan ve insan cesetleri üzerindeki teşrih (anatomi) çalışmaları, sayısı 750’yi bulan ayrıntılı çizimleri ona anatomi tarihinde üstün bir yer sağlamıştır.

Harvey’den yüzyıl önce “kan dolaşımı” hipotezi

Fizyolojinin gelişmesine yaptığı katkıları arasında en başta kanın işlev ve devinimine ilişkin çalışması gelir. Kalbin kaslarını ayrıntılarıyla incelediği özellikle kapakçıkların işlevini iyi kavradığı çizimlerinden anlaşılmaktadır. Kanın tüm organizmaya yayılarak doku ve organları nasıl beslediğini, çöketleri nasıl temizlediğini açıklamaya çalışır. Organizmadaki kan devinimini suyun doğadaki devinimine benzetir: Bulutlardan yağışla inen su deniz ve göllerde toplanır, sonra buharlaşarak yeniden bulutları oluşturur. Bu benzetişte, Harvey’in 100 yıl sonra olgusal olarak doğruladığı “kan dolaşımı” hipotezini bulabiliriz.

Kopernik'in düşünsel öncülü

Astronomiye gelince, Leonardo'nun bu alanda Kopernik'i önceliediği söylenebilir. Kilisenin o sıra gösterdiği hoşgörüden de yararlanarak, yerkürenin güneş çevresinde bir gezegen olduğunu ileri sürebilmişti. Oysa yerleşik öğretiye göre dünyamız evrenin merkezinde sabitti. Göksel nesneler ise kutsal nitelikleriyle apayrı bir ortamda devinmekteydiler.

Fizik ve mekanikte öncü yaklaşımları

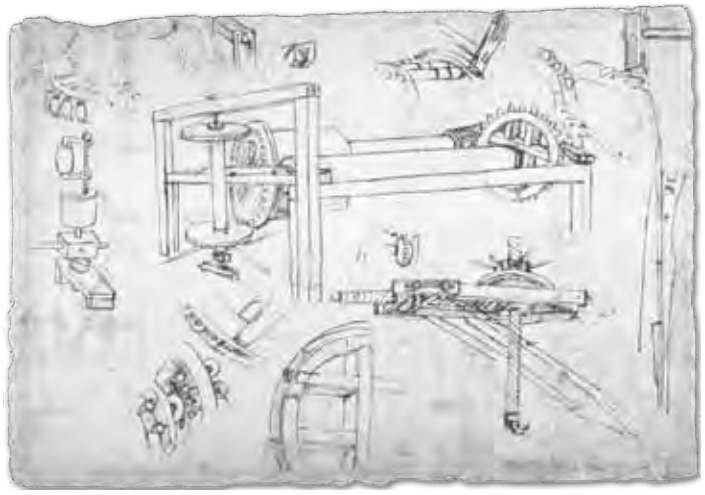
Leonardo'nun fizikte, özellikle mekanik dalında, ulaştığı bazı sonuçlarla Galileo ve Newton'u da önceliediği bilinmektedir. "Canlılar dışında algıladığımız hiçbir nesne kendiliğinden devinime geçmez" diyen Leonardo, "her nesnenin devindiği yönde ağırlığı olduğunu, serbest düşen bir cismin düşmede geçen zamanla orantılı olarak ivme kazandığını" ileri sürmekle de kalmaz; daha ileri giderek, egemen Aristoteles öğretisinin tam tersine, kuvveti devinimin değil, hız veya yön değiştirmenin nedeni olarak gösterir. Bu savın daha sonra mekaniğin devinim yasalarından biri olarak dile getirildiğini biliyoruz.

Aristoteles'in öğretilerine uzak duran Leonardo'nun Arşimet'e çok yakın ilgi göstermesi ilginçtir. Arşimet'in yapıtları o sıra henüz basılmamıştı. Ellerde dolaşan birkaç el yazması kopya da, okunur gibi değildi. Bu kaynakları çok önemsemeyen Leonardo'nun okunaklı iyi nüsha elde etmek için başvurmadığı kimse, çalmadığı kapı kalmaz. Amacı klasik çağın öncü bilim adamının kaldıraç ve hidrostatik konularındaki buluşlarını bilim dünyasına tanıtmak, "Arşimet" adını layık olduğu yere yükseltmekti.

Su ve havada dalgasal devinim, ses oluşumu vb. olgularla da ilgilenen Leonardo, ışığın da dalgasal nitelikte devinme olasılığından söz etmişti. Onun ilginç bir gözlemi de, yarım ayın karanlık bölümünün belirsiz de olsa görünmesine ilişkindir. "Eski ay, yeni ay'ın kucağında" diye betimlediği bu olayı, dünyamızın yansıttığı ışıkla açıklar.

Jeolojinin de öncüsü

Leonardo'ya jeolojinin öncüsü gözüyle de bakılabilir. Dağ yamaçlarında topladığı fosillerin bir bölümünün deniz yaratıklarına ait olduğunu söyler, yerküre kabuğunun zamanla değişikliklere uğradığı, yeni tepe ve vadilerin oluştuğu gibi noktalara değinir. Üstelik bu tür oluşumların salt doğal nedenlere bağlı olduğunu vurgulamaktan da geri kalmaz.

Simya, astroloji ve büyü türünden uygulamaları aldatmaca bulduğunu açıkça söyleyen Leonardo, doğayı neden-sonuç ilişkisi içinde düzenli, nesnel bir gerçeklik olarak algılıyordu.

Günümüzle çağdaş bilimsel yöntem anlayışı

Dinsel inançlara saygılıydı, ama onun için bilim teolojik baskıdan uzak, özgür bir arayış olduğu ölçüde amacına ulaşabilirdi. Leonardo'nun bilimsel yöntem anlayışı neredeyse çağdaş anlayışla eşdeğer düzeydedir. Bu anlayışta "olgusal veri - açıklayıcı kuram etkileşimi" temel öğedir. Leonardo'nun sezgisel de olsa bunun ayırdında olması oldukça şaşırtıcı; çünkü, bu noktanın açıklık kazanması çağımız bilim felsefesini beklemiştir. Leonardo bilimde deney gibi matematiğin de önemini kavrayan bir düşünürdü. Ona göre insanoğlu sürgit kesinlik arayışı içinde olmuştur. Ancak, kesinlik göreceldir; olduğu kadarıyla, doğal bilimlerde değil, soyut zihinsel kavramlarla sınırlı kalan matematikte bulunabilirdi. İşe gözlemle başlayan bilim adamı ise, ulaştığı açıklamaları gözlem ya da deneye başvurarak doğrulamakla yetinmeliydi. Vurguladığı bir nokta da, teori ile uygulamanın el ele gitmesi gereğiydi: Uygulamaya elvermeyen teoriyi anlamsız, teoriye dayanmayan uygulamayı kısır sayıyordu. Doğaya tüm saplantılardan arınmış bir kafayla, bir çocuğun her şeyi kucaklayan açık yüreğiyle yaklaşmayı öğütlüyordu.

Onun gözünde sanat, felsefe ve bilim kültürün bütünlüğünde birleşen, etkileşim içinde gelişen çalışmalardı. Sanatı salt yaratıcı imgelemin, felsefeyi soyut düşüncenin, bilimi deneyin ürünü sayıp birbirinden ayrı tutmak yanlıştı. Leonardo değişik ölçülerde de olsa, hepsinde yaratıcı imgelemin, soyut düşüncenin ve olgusal deneyimin payı var demekteydi.

Tüm ilgi alanlarında evrensel bir deha, yetkin bir örnek sergileyen Leonardo, son günlerinde, zengin yaşamöyküsünü basit bir tümcede dile getirmişti: "Nasıl yaşamam gerektiğini anlamaya başladığımda, nasıl ölmekte olduğumu gördüm".

Öldüğünde 67 yaşındaydı, ama bedensel olarak tükenmişti. Güçlü bir beynin amansız sürükleyişi içinde, durmadan bulmak ve yaratmak savaşımı veren bu insanın yaşamı acı dolu güzelliğiyle gerçek bir dramdı.

Leonardo'nun elyazmaları

Leonardo Da Vinci'nin resim, mimarlık, mekanik, anatomi, jeofizik, botanik, hidrolik ve havacılık üstüne yaptığı araştırma ve gözlemlerini yazdığı ve ancak 31 tanesi günümüze ulaşabilen defterleri aynı zamanda onun filozofluğuna da tanıklık edebileceğimiz başyapıtlarıdır. Bu eserlerden, sanat ve resim notlarını içeren bazı metinler "Defterler" ismiyle Türkçe'de yayımlandı (Hil Yayınları, İstanbul, 1992). Sınırlı adette basılmış "Defterler" yapıtından, dahinin bazı notlarını okurlarımızla paylaşmak istedik. Her bir satırda bilimi, sanatı ve doğayı birbirinden koparılamayacak bir bütünün parçaları olarak önümüze koyan ve yaklaşık 500 yıl önceden günümüze ulaşan bu düşüncelerin ilgiyle okunacağını bekliyoruz...

Bilime Sahip Olmadan Uygulamaya Koyulanların Hatalarına Dair

Bilime sahip olmadan uygulamaya koyulanlar, pusulasız, dümensiz denize açılan ve nereye gideceğini asla kesin olarak bilmeyen kaptan gibidir. Pratik her zaman, perspektifin rehberlik edeceği ve kapı görevini yapacağı sağlam bir teorik bilgiye dayanmalıdır ve teorik bilgi olmaksızın, resmin hiçbir türünde, hiçbir şey iyi yapılamaz.
G8r.

İnsan Bedeninin İç Yapısını Tanımak Ressam İçin Neden Gereklidir

Ressam, sinirlerin, adalelerin ve tandonların yapısını tanımayı öğrendiğinde, hangi sinirlerin hangi organın hareketini belirlediğini ve sayılarını da tam tamına bilecektir ve de hangi kasın, şiştiğinde, sinirin gerilimine yol açtığını ve hangi sinirlerin narin kıkırdaklara dönüştüklerinde o kası sarmalayıp içine aldığını... Böylece, çeşitli biçimlerde ve ayırım gerektirmeksizin, figürlerin farklı duruşları sayesinde, farklı kasları gösterebilir ve değişik hareketler için, kolları, sırtı, göğsü ve bacakları hep aynı şekilde gösteren bir çoklarının yaptığı hatayı yapmazsın; bu hatalardan, asla küçük kusurlar olarak düşünülmemelidir.

Resimde Uzaktaki Nesneleri Göstermenin Yolu

Besbelli birşey ki, atmosferin yer yüzeyine en yakın olan bölümü, kalan bölümlerinden daha yoğundur ve yükseldikçe, daha saydam ve hafif bir hal alır. Senden belli uzaklıkta bulunan, büyük ve yüksek nesneler için, iç kısımları görünür kılmamalısın, zira onları görebileceğin çizgi, havanın en yoğun ve kalın kesiminden geçse gerekir. Ancak, bu yüksekliklerin dorukları, görünen nesnenin tepesine eriştiği için, gözünden hareket ettikten sonra, daha yoğun bir atmosferi aşmasına rağmen tabanına oranla çok daha hafiflemiş bir atmosfer içinde yolunu tamamlayan bir çizgi boyunca görülürler. Bundan dolayı, bu çizgi, atmosferin inceliği ne kadar değişirse, bir noktadan ötekine, senden de o kadar uzaktadır. O halde, ey ressam, dağları resmederken, bir tepeden ötekine, eteklerin doruklardan daha soluk olmasına özen göster; uzaklıklarını vurguladığın ölçüde, onları daha soluk kılacaksın; yükseldikleri ölçüde de, gerçek biçim ve renklerini göstermelidirler.
Ms 2038 Bib. nat. 18r .

Atmosfer, onu daha aşağılarda resmettiğin ölçüde nasıl çok daha soluk bir şekilde gösterilmelidir? Atmosfer, yere yakınken yoğun ve yükseldikçe daha hafiftir; gerçekten, güneş doğudayken, eğer sen batıya dönmüşsen ve de kuzeyle güneyin bir kısmını kavramaktaysa bakışların, o yoğun hava, ışınlar orada daha yüksek bir dirençle karşılaştıkları için, sana ince havadan daha aydınlık gelecektir. Ve eğer alçak bir ova ufkunu sınırlıyorsa, göğün en uzak kesimi bu atmosfer içinde daha yoğun ve daha beyaz gibi görünecek ve bu ortamda renk, gerçekliğini yitirecektir. Gökyüzünü, görüş çizgisinin yoğun buharlarla dolu çok az bir hava tabakasını katettiği zenit noktasından daha beyaz göreceksin; ama şayet doğuya doğru bakarsan, atmosfer, daha alçak olduğu ölçüde daha koyu gibi görünecektir, zira bu daha alçak atmosferde, ışık huzmeleri daha özgürce yol alır. Gölgeler ve içerdikleri nesneler çeşitli konumlar içinde nasıl paylaştırılmıştır: Eğer güneş doğudayken batıya bakarsan, aydınlanmış olan şeylerin hepsinin de, bütünüyle gölgeden arınmış olduklarını görürsün, çünkü güneşin gördüğünü görmektesin. Eğer öğle vakti kuzeye bakarsan, bütün şekiller, sana ışık ve gölgeyle yıkanmış olarak görünecektir, çünkü aynı anda güneşi hiç görmeyen ve gören kısma bakmaktasın. Ve eğer güneşin kattettiği yola bakarsan, bütün nesneler, bütün nesneler güneşin eriminden kurtulmuş olan gölgeli yanlarını göstereceklerdir sana.

Gölge ve Işığın Ne Olduğuna Dair

Gölge ışığın yokluğudur; mat nesnelerin ışık huzmelerine karşı koydukları bir engeldir düpedüz. Gölge, karanlıkların doğasındandır; ışıksa aydınlıktan gelir. Biri saklar, öteki açığa çıkarır. Nesneye yapışık olarak, her zaman birliktedirler, gölge ışıktan daha güçlüdür çünkü onu engeller ve nesneleri tümüyle aydınlıktan yoksun kılar, oysa aydınlık, gölgeyi nesnelerden, yani mat nesnelerden tümüyle kovmayı hiçbir zaman başaramaz. Nesneye yapışık bir gölge ile taşınmış bir gölge arasında ne fark vardır. Yapışık gölge, aydınlanmış nesnelerden hiçbir zaman ayrılmayan gölgedir, tıpkı kürede olduğu gibi; ışık altında, onun bir yanı her zaman için onu asla terk etmeyen bir gölge ile kaplıdır, kürenin konumu ne kadar değiştirilirse, değiştirilsin... Taşınmış gölge cismin kendisi tarafından üretilmiş de olabilir, olmayabilir de. Farz edelim ki küre, duvara bir kulaç uzaklıktadır; eğer ışık tam karşıdan gelirse, duvara kürenin ona dönük yüzeyi üzerindeki kadar bir gölge düşürecektir. Işık kürenin altında olduğu zaman, taşınmış gölgenin bir kısmı görünmez olur, zira o konumda gölgesi göğe doğru uzanacak ve orada da hiçbir engelle karşılaşmayacağı için, kaybolacaktır.
Ms 2038 Bib. na. 22r.

Da Vinci'nin dünyası ve Mona Lisa

Leonardo da Vinci'nin Mona Lisa'sının bitirilişinin 500. yılındayız. Mona Lisa'nın dünyanın en ünlü tablosu olduğunu ortaya koyan bir istatistik veri yok. Ama gene de, bir simge ya da bir düşünüyle bu denli kaynaşmış bir sanat yapıtı herhalde pek az olsa gerek. Neydi Mona Lisa'nın gözlerindeki ve ünlü gülümsemesindeki gizem? Bu soruyu yanıtlayabilmek için dönemin sosyoekonomik yapısına ve Leonardo'nun bu yapı içindeki konumuna bakmak gerek.

John Howard Lawson
Çev. M. Halim Spatar

Leonardo da Vinci, *Mona Lisa* adlı ünlü portresini, Kolomb'un Atlas Okyanusu'nu aşarak Asya'ya ayak basmayı amaçlayan son seferine giriştiği, Amerigo Vespucci'nin serüvenlerle dolu yolculuk öykülerinin Avrupa'da okunmaya başladığı sıralarda yapmıştı. Sanatçı bu tablosu üzerinde aralıklı olarak 1502'den 1506'a kadar çalışmıştı.

Ünü ölçüye vurmak zor. Üstelik *Mona Lisa*'nın dünyanın en ünlü tablosu olduğunu ortaya koyan bir istatistik veri de yok. Ama gene de, bir simge ya da bir düşünüyle bu denli kaynaşmış bir sanat yapıtı herhalde pek az olsa gerek. Tablonun aslını görmemiş, *Mona Lisa*'yla reprodüksiyonlarından tanış olmuş ya da adını duymuş milyonlarca insan, *Mona Lisa*'nın gülümsemesinde, kadının "esrarlı benliği"ni bulmakta.

"Bakire Meryem"den "Mona Lisa"ya

Bu tablo, portre sanatına yeni bir yaklaşımı temsil eder. Resim tekniğinde bir virtüözleşmeden ya da psikolojik anlatım ustalığından çok daha kapsamlı olan bir şeyi örnekler. Leonardo'nun ondan 20 yıl önce yaptığı *Kayalıklar Madonnası* ile *Mona Lisa*'yı karşılaştırınca, sanatçının gelişmesinde oluşan değişikliği saptayabiliyoruz. Leonardo, daha 1480'lerde, 15. yüzyılın "Bakire Meryem" anlayışını insanileştirmeye koyulmuştu. Madonna'yı iki çıplak çocukla genç bir melekten oluşan bir grubun içine yerleştirmişti. *Kayalıklar Madonnası*'nda Bakire Meryem'in yere bakan gözleri ve masum hali, Bayan Lisa'nın o içten pazarlıklı gülümseyişi ve bunun arkasında yatan gizemi çözmek yolunda psikolojik bir sıçramayı ifade eder.

Leonardo tablosunu yapmaya başladığı sırada, Francesco del Giacondo'nun karısı olan Lisa, 23 yaşındaydı. Yedi yıllık evliydi. 1495'te Napoli'den Floransa'ya Giacondo'nun üçüncü karısı olarak gelmişti. Portreden, Lisa'nın olgun bir kadın olduğu izlenimi alınır. Lisa konusunda bildiklerimiz son derece azdır.

Gene de olgun görünüşünün, başından geçenlerle ilgili olduğunu düşünebiliriz. Leonardo onu kusursuz bir fizik gerçekçilikle betimlemiştir. Siyah-beyaz eskizler hazırlamış, elleri ve vücudu için bir sürü model kullanmış; resim sanatı, düzenleme ve anatomi konusunda o güne değin edindiği bütün bilgiyi bu tabloya dökmüştür.

Lisa "gizemli"dir! Salt dıştan görülen bir kişilik, gereğince tanınmış olamaz. Lisa'daki gizem, duygularını ve heyecanlarını gizlemeyi öğrenmiş üst sınıftan bir kadının gizemidir. Kişiliğinde derin yanlar bulunabilir. Kimbilir, tutkuya, fedakârlıklar yapmaya için için can atan bir kimsedir. Ne var ki, bu derin yanları ölçülü, tutkuları durgundur. Zamanının modasına uygun olarak alınmış kaşlarıyla Mona Lisa bakımlı görünümdedir. Zengin giysiler kuşanmış bir vücudun dinginliğini iletir. Tabloya bakınca insanın aklına, Mona Lisa'nın, Agnolo Firensuolo'nun o çağda hanımların modaya uygun nasıl giyinmeleri ve davranmaları gerektiği konu-

sunda verdiği öğütleri tuttuğu gelir. "Ağzınızı sırıtırmış gibi yapmacıklı bir biçimde değil, sanki farkında değilmişsiniz gibi hafifçe sola kıvırın. Kıvamında ve incelikle yapılır da, buna masum bir de işve ve kimi göz hareketleri eklenirse, yapmacıklı olmaktan çıkar".

Lisa'yı, gelecek 400 yılın roman ve dramlarındaki kadın kahramanların öncüsü olarak düşünebiliriz. Lisa, Balzac ve Ibsen'in kadın kahramanlarının, burjuva mülkiyet ilişkilerinin ağına düşmüş olan hayalci, içten pazarlıklı, harcanmış kadınlarının ilk örneğidir... Böyle olmakla birlikte, bu tabloyu yerli yerinde bir tarihsel konuma yerleştirebilmek için, Leonardo'nun kişi ve sanatçı olarak gelişmesine biçim veren toplumsal ve yaşamsal güçleri incelememiz gerekiyor.

Ortaçağ Avrupası çökmeye başlıyor

Amerika'nın keşfi, Avrupa'daki ticari genişlemenin ve Katolik iktidar yapısında oluşan çöküşün bir aşamasını oluşturdu. Ortaçağ düzeninde yaşanan bu çöküşün yanı sıra, köylülerin ve alt sınıfların devrimci eylemleri patlak verecek ve bunlar 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar sürüp gidecekti. Bu hareketler ve mücadeleler, Avrupa'nın her köşesinde gözlemlendi: Bunlar, Fransa'da Jackerie, İngiltere'de Wat Tyler Ayaklanmaları, Bohemya'da Huss Savaşı, İtalya ve Flanders'da usta ve kalfaların isyanı, Orta Avrupa'da 1525'teki Alman köylü savaşıyla doruğuna çıkacaktı.

Bu ayaklanmalar, Katolik-feodal yapının çöküşünü büyük ölçüde etkiledi. Halk yığınlarından gelen direniş, yükselen burjuvazinin kilise ve devlet yöneticilerinden tavizler koparmasına yaradı. Halkın daha büyük çapta örgütleneceği, daha köktenci istemlerde bulunacağı kaygısı, eski aristokrasi ile ticaret ve sanayinin büyük nüfuz sahibi temsilcileri arasında her türlü uzlaşmanın gerçekleşmesini sağlayan en güçlü etkeni oluşturdu.

Leonardo'nun 1452'den 1519'a

John Howard Lawson kimdir?

Yahudi kökenli Amerikalı yazar John Howard Lawson, 25 Eylül 1894'de New York'ta doğdu. 1910-14 arasında Williams College'te öğrenim görmesinin ardından *Standards* (1916) ve *Servant-Master-Lover* (1916) gibi oyunlarla başarılı bir yazar olarak tanındı. Birleşik Devletler 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na katılınca askerlik hizmetini Avrupa'daki Amerikan Kızılhaçı'nın gönüllü ambulans şoförü olarak yaptı. Askerlik hizmetini de aynı şekilde ambulans şoförü olarak yapan John Dos Passos ile arkadaş oldu. Ernest Hemingway ve E. E. Cummings de ambulans şoförlüğü yapan yazarlardı.
Savaştan sonra Roma'da bir gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yaptı ve Amerikan Kızılhaçı'nın tanıtım yönetmeni olarak çalıştı. 20'li ve 30'lu yıllarda çok sayıda tiyatro oyunu yazmaya ve yönetmeye başladı. Çoğunlukla Marksist fikirlerini dile getirmesine karşın bunlardan bazıları Brodway'e ulaşabilmeyi başardı. İlk film senaryosunu 1920'de Paramount Şirketine sattı. *Roger Bloomer* (1923), *Processional* (1925), *Loudspeaker* (1927) New York'ta sahnelenen yapıtları arasındadır.
Lawson 1928'de Hollywood'a yerleşerek oyun senaryoları, özgün öyküler yazan sözleşmeli yazar oldu ve *The Ship for Shanghai*, *Bachelor Apartment* ve *Goodbye Love* gibi filmlerin senaryolarını yazdı. 1933'te Lawson, Lester Cole ve Samuel Ornitz gibi yazarlarla bir araya gelerek Amerika Yazarlar Birliği'ni (Writer's Guild of America) kurdu ve ilk başkanı oldu.
1934'te Amerikan Komünist Partisi'ne katıldı; aralarında İspanya İç Savaşı'nı konu alan ve En İyi Film Öyküsü Akademi Ödülü adaylığına seçilen *Blockade* (*Abluka*; 1938) de olan birkaç politik film yaptı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet-ABD ittifakına bir katkı olarak *Karşı-Saldırı*'yı (*Counter Attack*; 1945) yazdı. Bunun yanı sıra daha suya sabuna dokunmayan ve eleştirmenlerin övgülerini alan *Algiers* (*Cezayir*; 1938) ve 1943'te Humphrey Bogart'ın başrolde oynadığı *Sahara* ve *Action in the North Atlantic* gibi filmler yazdı.
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Karşıtı Etkinlikleri Araştıma Meclis Komitesi (House Un-American Dctivities Committee-HUAC) Hollywood sinema endüstrisi içinde bir soruşturma başlattı. Eylül 1947'de HUAC Hollywood'da çalışmakta olan 41 kişiyi sorguya çekti. Bu kişiler sorgulamaya gönüllü olarak geldiler ve "dost tanıklar" olarak tanındılar. İfadeleri sırasında sol görüşlü olmakla itham ettikleri birçok kişinin adını verdiler.
Lawson 29 Ekim 1947'de HUAC'ın önüne çıktı, ama Alvah Bessie, Herbert Biberman, Albert Maltz, Adrian Scott, Dalton Trumbo, Lester Cole, Edward Dmytryk, Samuel Ornitz ve Ring Lardner Jr. gibi o da hiçbir soruya yanıt vermeyi kabul etmedi. Bu kişiler Birleşik Devletler Anayasası'nın Birinci Ek Maddesi'nin onlara bu hakkı verdiğini öne sürdüler. Oturumlar sırasında Amerika Karşıtı Etkinlikleri Araştırma Komitesi ve mahkemeler, Kongre'ye hakaretten hepsini suçlu buldu ve Lawson, Ashland Hapishanesi'inde 12 ay hapse ve 1000 dolar para cezası ödemeye mahkûm edildi. Edward Dmytryk, 1951'deki HUAC duruşmasında tanık olarak ifade verdiği zaman, Lawson'un kendisini filmlerine komünist propagandası koymaya zorladığını iddia etmişti.
Hollywood stüdyoları tarafından kara listeye alınan Lawson Meksika'ya geçti ve orada Marksist dram yorumculuğu ve *Saklı Miras* (*The Hidden Heritage*-1950), *Fikir Savaşı İçinde Film* (*Film in the Battle of İdeas*-1953) ve *Film: Yaratım Süreci* (*Film: The Creative Prcess*-1964) gibi filmler yaptı. Ardından Amerikan üniversitelerinde tiyatro ve sinema üzerine konferanslar verdi. John Howard Lawson 14 Ağustos 1977'de San Francisco'da öldü.

kadarki yaşamı, Reform Hareketi öncesi toplumsal mayalanma ve sınıf mücadelesi döneminin içinde yer aldı. Ortaçağ altyapısının, çok etkili olan üstyapısı ile birlikte çöküş süreci iyice ilerlemiş durumdaydı. Buna karşılık, eski düzenin yerini alacak örgütlenme biçimleri henüz ortaya çıkmamıştı. Bu bir türlü kesin bir sonuca bağlanamama durumu, sürekli özgürlük ve ilerlemenin, Ortaçağ'ın bukağılarından kurtulmuş insan çabasıyla sağlanacağı yolundaki ütopyacı görüşe güç kazandırdı. Sanatçılar ve düşünürler, otoriter papalığa meydan okurken, kendi değer yargılarının, boş ama çok duygulu insani yargılarının tüm toplum tarafından benimseneceği hayali içindeydiler. Kültür ve sanat adamlarının hâlâ besleyip durdukları bu hayal, kapitalizm çağında sınıf ilişkilerinin henüz bütün berraklığıyla göz önüne serilmediği bir dönemde hayati bir güç taşıyordu. Bu, Rönesans'ın taşır göründüğü "evrenselliğin" özünü oluşturan düştü ve en yaratıcı anlatımını Leonardo'nun yapıtlarında bulmuştu.

Genç Leonardo

Floransa'da Medici diktatörlüğü ve sınıf mücadelesi

Leonardo'nun özel yaşamındaki olaylar, daha genel düzlemde yer alan toplumsal gelişmenin ayrılmaz bir parçasıydı. Leonardo, hali vakti yerinde bir noterin gayri meşru oğluydu. 18'inde, Andrea de Verocchio'ya çırak girdi. 1472'de, 20'sine bastığı sırada, adı Floransa ressamlarının kırmızı kitabına yazıldı. 10 yıl sonra Floransa'dan ayrılarak Milano'ya yerleşti. Leonardo'nun Floransa'yı bırakıp gidişinin nedenlerini anlayabilmek için, sanat konusundan biraz ayrılmamız, daha ciddi bir konuya, şap konusuna geçmemiz gerekiyor.

Floransa, Medici ailesinin diktası altındaydı. Mediciler üç imalathane çalıştırıyorlardı. Bunlardan biri ipek, öbür ikisi de yünlü kumaş imal ediyordu. Bu ailenin mali alandaki ilişkileri Avrupa'nın her yanına yayılmış durumdaydı. Bruges'da, Londra'da, Avignon'da, Cenova'da, Venedik'te ve Milano'da banka şubeleri açmışlardı. 15. yüzyıl ortalarında oluşan ekonomik genişleme, Mediciler'i papalıkla anlaşarak birleşmeye zorladı. Tarihin en erken kartel kuruluşlarından biri olan bu birleşmenin amacı, Avrupa'nın şap stoklarını tekel altına almaktı. Şap, tekstil üretiminde çok gerekli, kumaş boyamada mordan olarak kullanılan bir maddeydi; böylece tüm Avrupa kumaş ticareti denetim altına alınmış olacaktı. Şap Doğu'dan ithal ediliyordu. Bu sırada, 1459'da Papalık toprağı olan Civita Vecchia'da zengin şap yatakları bulundu. 1466'da Mediciler, Vatikan'a belli bir pay ödeyerek madenlerin işletilmesi ve bir ortaklık kurulması konusunda Papalık'la anlaşmaya vardılar.

Tasarlanan bu kartelin siyasal yankıları büyük oldu. Papa, düşünülen tekeli zorla kabul ettirmek, fiyatı yükseltmek için, Türk şapının ithalini yasakladı. Bu konuda hazırladığı yasaların İngiltere, Flander ve Venedik'te yürürlükte olmasını istedi. Papa'nın bu isteği kabul edilince, Flander'de buna karşı şiddetli ve amansız bir direniş başladı. Tekstil sanayisi mahvolmuş, kentler enikonu ayaklanmıştı. Bu arada Mediciler bir yandan anlaşmalar yaparak, bir yandan da İtalya'nın geri kalan madenlerini ordu baskısıyla ele geçirerek kendi denetimleri altına aldılar; tekeli genişlettiler. Yaygın karşı koyma haraketlerinden ürken ve Mediciler'in Kilise zararına uluslararası alanda güç kazanmasından korkan Papa IV. Sixtus, Vatikan'ın eski politikasından çark etti. Floransalı Pazzi'nin rakip bankasıyla birleşti. Pazzi, hiç de hayret edilmeyecek bir rastlantıyla, Türk şapı ithalatından çıkarı olan bir kimseydi.

Bu, 1478'de Floransa'nın altını üstüne getiren Pazzi entrikasının sahneye konulmasıyla sonuçlandı. Pazzi'nin iktidarı ele geçirme girişimi boşa çıkmıştı ama, Mediciler'in durumu da iyiden iyiye sarsılmıştı. Papalık bu entrikayı bahane ederek firmayla olan sözleşmesini yürürlükten kaldırdı. Topraklarındaki şap

Lorenzo de Medici'nin heykeli.

madenlerini kendi üzerine geçirerek Lorenzo de Medici'yi aforoz etti. Mücadaleye bu yanından bakılırsa, olan biten, finans dünyasının üst katmanlarında sürüp giden olağan bir hırsızlar dalaşından ibaretti. Ne var ki, bu tür kavgalar, iktidarın anayapısında oluşan derin çatlakların belirtisidir. Vatikan, Avrupa ekonomisini etkileyeceğim diye umutsuz bir uğraşa girişmişti. Buna karşılık, büyüyen ticaret ve manifaktür güçlerini artık kontrol edemeyecek bir duruma gelmişti. Kilise'nin çıkar ağına yakalanmış Medici Bankası da artık eski üstün konumunu koruyamayacak bir duruma düşmüştü.

Böylece bu kavganın İtalya'nın yazgısını etkileyecek olan bir güçsüzlüğün dışavurumu olduğu anlaşılıyor. Artık Floransa'da Medici diktatörlüğü, göstermelik de olsa, halkın desteğine güvenemiyordu. Bundan böyle, açıktan açığa kuvvet, şiddet ve zorbalığa bel bağlamak zorundaydı. Orta sınıfın hoşnutsuzluğu, küçük zaaatkâr ve kalfaların bir kat daha fazla sömürülmesi, yakınlarda bir devrimin patlak vereceğini gösteriyordu.

Floransa'nın bu yıllardaki toplumsal tarihi, Boticelli'nin sanatında buruk bir sadelikle izlenebilir. Medici villalarından birinin duvarlarına o şiir dolu *Primavera* (*İlkbahar*) resmini yapmakla uğraşan bu sanatçıya, 1478'de aşağılayıcı bir propaganda görevi verildi. Palazzo del Podesta'nın duvarlarına, Pazzi fesatçılarının darağacına çekildiklerini gösteren resimler yapması emredildi. Sınıf mücadelesi kızıştıkça, Boticelli'nin çalışması öfkeye kurban gitti. Son döneminde yaptığı eğri büğrü, çiğnenmiş, örselenmiş mücadele eden insan bedenleriyle doruğuna ulaştı.

Ludovico Sforza.

Milano'nun kodamanı Ludovico Sforza

Leonardo, daha büyük ve daha karmaşık bir kişiliğe sahip olan bir insandı. Kafa yoran İtalyanlar'ın çoğu gibi o da, o sıralar İngiltere ve Fransa'da tanık olunan gelişme sürecinin ardındaki güçlü yöneticiler gibi birinin eliyle İtalya'nın birleştirilmesini istiyordu. Milano'nun kodamanı Ludovico Sforza, ilerde ulusal önder olmasını sağlayacak bir güç ve enerjiye sahipmiş gibi görünüyordu. Leonardo, 1487'de Ludovico'nun hizmetine girdi. Leonardo, savaş alet ve araçları mucidi olarak bütün yeteneklerini Ludovico'nun önüne serdi. Büyük olasılıkla Leonardo'nun zihninde yatan, İtalya'nın ulusal özlemleriydi. Leonardo, hem karada hem denizde işgören saldırı ya da savunma "makine"leri, saldırıya karşı korunma düzenli, güvenli zırhlı arabalar, toplar, havan topları, ağır toplar, mancınıklar, ok mancınıkları, traboccolar ve son derece etkili daha başka makineler "yapabilirim" diye yazıyor.

Leonardo Milano'ya, kentin askeri hazırlık alanında bir devrim yapmak, kentin planlanmasında halkın mutluluk ve dirliğine yararlı reformları gerçekleştirmek, kentin su sorunu konusunda önemli katkılarda bulunabileceği gibisinden büyük umutlarla gelmiş görünüyor. Leonardo, yaratıcı çalışmalar yapmak ve bilimsel araştırmalarda bulunmak için gereksindiği koruma ve desteğe kavuşmuştu. Oysa, Ludovico patronluğu, Leonardo'yu gereğinden fazla şeyler isteyip duran biri olarak görüyordu; taleplerinden hiçbirini kabule yanaşmadı. Sforza diktatörlüğü, Mediciler'in Floransa'daki yönetimi kadar zalim ve halka uzak bir yönetimdi.

İtalya'daki politik entrikalar ve yozlaşma, Roderigo Borgia'nın Papalık tacını ele geçirdiği 1492'de en yüksek noktasına ulaşmıştı. Papa VI. Alessandro gibi, Roderigo'nun yönetimi de, ondan öncekilerden daha kötü olan bir yönetim değildi. Kötülükleriyle ün salmış olan Borgia ailesinin işlediği suçlar ve bu ailenin hırsı, dönemin ahlak yozlaşmasını açığa vuruyordu. Bu yozlaşma, Ludovico'nun politikasında çok daha göze çarpar bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fransızlar'ı İtalya'yı istila etmeye kışkırtıp duran Ludovico, 1940'ta Naziler'e kucak açan işbirlikçilere çok benzer bir rol oynadı. İtalya'yı birleştirecek yerde, kendisine geçici bir dokunulmazlık sağlayarak yurdunun mahvolmasından yarar sağlamaya baktı; kendi yurdunun ve kendi halkının celladı oldu çıktı.

Yükselen burjuvazinin temsilcisi: Keşiş Savonarola

İsviçre ve başka yerlerden toplanmış ücretli askerlerden oluştuğu için aralarında tek bir Fransız'ın bulunmadığı Fransız orduları, 1494'te Alpler'i aştıkları zaman Milano'da çiçeklerle karşılandılar ve ağırlandılar. Bu ordular, toprakları fethede ede aşağılara iniyor; önlerine çıkan herşeyi talan ediyorlardı. Mediciler Floransa'yı teslime, kendi mallarını ve mülklerini kurtarmak için büyük bir tazminat ödemeye hazırlandılar. Tehlike, uzun süredir ertelenen devrimi başlattı. Dominiken keşişi Savonarola, katedralde toplanan kalabalık bir dinleyici toplulu-

ğuna seslendi. Eski "popolo e liberta" sesleri yeniden sokakları çınlattı. Mediciler'in yüzyıllardan bu yana gerçekleştirdikleri her şey, birkaç saat içinde yerle bir edildi. Pietro ve Giuliano del Medici, kurtuluşu arta kalan küçücük bir orduyla birlikte kaçmakta buldular.

Floransa'da Savonarola'nın önderlik dönemi, kapitalizm çağının başında değişen sınıf ilişkilerinin bir örneği olması bakımından çok ilginçtir. Bu dönem, orta sınıfın kendi çıkarlarına uygun bir devlet iktidarı kurma yolundaki ilk girişimlerinden birini ifade eder. Savonarola, herkes adına, bütün halk yığınları, en çok da sömürülen esnaf ve zanaatkârlar adına konuştuğunu söylüyordu. Oysa, çok geçmeden, sözlerindeki demokratik yanların, zenginliğin kötülüklerine yönelttiği saldırıların, sadelik ve kardeşlik çağrısının, gerçekte tüccarların, girişimcilerin ve ustabaşıların oluşturduğu imtiyazlı sınıf yararına alınan önlemlerin desteklenmesini ve pekiştirilmesini gözettiği ortaya çıktı.

Savonarola, yükselen burjuvazinin temsilcisiydi. Ama bu, Medici döneminin karasızlığı ile yozlaşmış, fırsat düşkünü, devleti yönetmeye güçsüz bir burjuvaziydi. Savonarola'nın Papa ile tüm Kilise kurumuna saldırısı, Reform Hareketi'nin yolunu açtı. Buna karşılık Savonarola'nın çevresindeki kişilerin hiçbirinde boyun eğmez kararlılıkları yoktu. Savonarola'nın duygusal sofuluğu, halk yığınlarının huzursuz desteğini almayı amaçlayan bir girişim; bunun yanı sıra, kişisel yetersizliği nedeniyle de, mistik inanca bir sığınıştan ibaretti.

Ilımlı programı giderek artan engellerle karşılaşınca, sırtını dayadığı destek göçtükçe, Savonarola'nın duygusal sertlik ve şiddeti de arttı. Sonraki bir sürü burjuva reformcu keşişine özgü olan bu olgu, iki arada bir derede kalma histerisi diye tanımlanabilecek bir durumdur. Aristokrasi partisi 1498 Martı'nda iktidarı ele geçirdi. Papa, bu keşişin ortadan kaldırılmasını istedi; ama bu isteğe karşın aristokratlar, Savonarola'ya karşıt düşmekten çekindiler. Keşiş henüz halk katındaki sempatisini yitirmemişti. Bunun üzerine aşağılık ve iğrenç bir jestten yararlanmak yoluna gittiler: Mucize vaadinde bulunmuş Savonarola'yı, kalabık bir halk topluluğunun önünde mucize göstermeye çağırdılar. Savonarola bu çetin sınavdan kaçındı; bunun üzerine karışıklıklar ve gösteriler başladı; bu da Savonarola'nın tutuklanmasını sağladı. Bunu yargılama, işkence ve idam izledi.

Dominiken keşişi Savonarola. Floransa'da Savonarola'nın önderlik dönemi, orta sınıfın kendi çıkarlarına uygun bir devlet iktidarı kurma yolundaki ilk girişimlerinden birini ifade eder.

Savonarola'nın davranışlarındaki çelişmeler, onun kültür alanındaki etkilerine kadar uzandı. O sanatta yalınlığa ve kutsallığa, Fra Angelico'nun derli toplu giydirilmiş figürlerine, dini bütün, etten arınmış tablolarına dönülmesini istiyordu. Buna karşılık, Halk Partisi, cesaretini yitirmiş Boticelli ile, Delikanlı Michelangelo'ya yalnızca bir umut getirmekle kalmamış, daha başka şeyler de esinlemişti. Michelangelo, Savonarola iktidarı ele geçirdiği zaman 19 yaşındaydı; Halk Partisi'nin programındaki yurtsever ve Kilise'ye karşıt yanları, yaşamının ve sanatının yol gösterici ilkeleri olarak benimsemiş ve Floransa olaylarından son derece etkilenmişti.

Bu sıkıntılı yılların, Leonardo'nun düşüncesini tam olarak nasıl etkilediği konusunda hiçbir bilgimiz yok. O zamanki düşün yaşamının en derin ifadesi, o ağır ve sıkıntılı *Son Yemek* dramında görülebilir: İsa'nın uğradığı ihanet, insanlığın uğradığı ihanettir. Yaklaşmakta olan felaketin korkunç kaçınılmazlığı, tablonun havasına sinmiş durumdadır. Ama gene de bu tabloda, sanatçının trajediyi aşıp geçen insanlığın son zaferini müştulayan bir inancı, ağırbaşlılığı vardır. Leonardo, Milano'da daha bir süre kendini güven içinde hissetti. Ne var ki, Ludovico'nun ihaneti, kaçınılmaz karşılığını gördü. 1494'te Fransız istilacılar Milano'da dost güçler olarak konuşlandıkları zaman, Sforza'nın servetinin parıltıları gözlerinden kaçmamıştı. XII. Louis, 1498'de Fransa tahtına çıkar çıkmaz, Vatikan'la ittifak kurdu. Papa'nın müttefiki olarak İtalya'ya girerek Milano'yu zaptetti. Ludovico çareyi pılıyı pırtıyı toplayıp kaçmakta buldu.

Klasik işbirlikçilik traji-komedisi, kendine yaraşan bir sonla noktalandı. Ludovico, İtalya'yı yeniden zaptetmiş olan İsviçreli askerlerden bir ordu kiraladı. Ludovico'nun hizmetine girenler, Fransız bayrağı altındaki öteki İsviçre Ordusu ile karşılaştılar. Sorun silah zoruyla değil, ücretli askerlerden bir kısmının greve gitmesiyle çözüme bağlandı. Novarro Savaşı'nın arifesinde Ludovico'nun askerleri savaşmayı reddettiler. Bunu kendi yurttaşlarını öldürmeyi vicdanlarına sığdıramadıklarından değil, ücretleri ödenmediği için yaptılar. Yenik düşen Ludovico, kendini bir Fransız zindanında buldu.

Neydi Mona Lisa'nın gözlerindeki gizem?

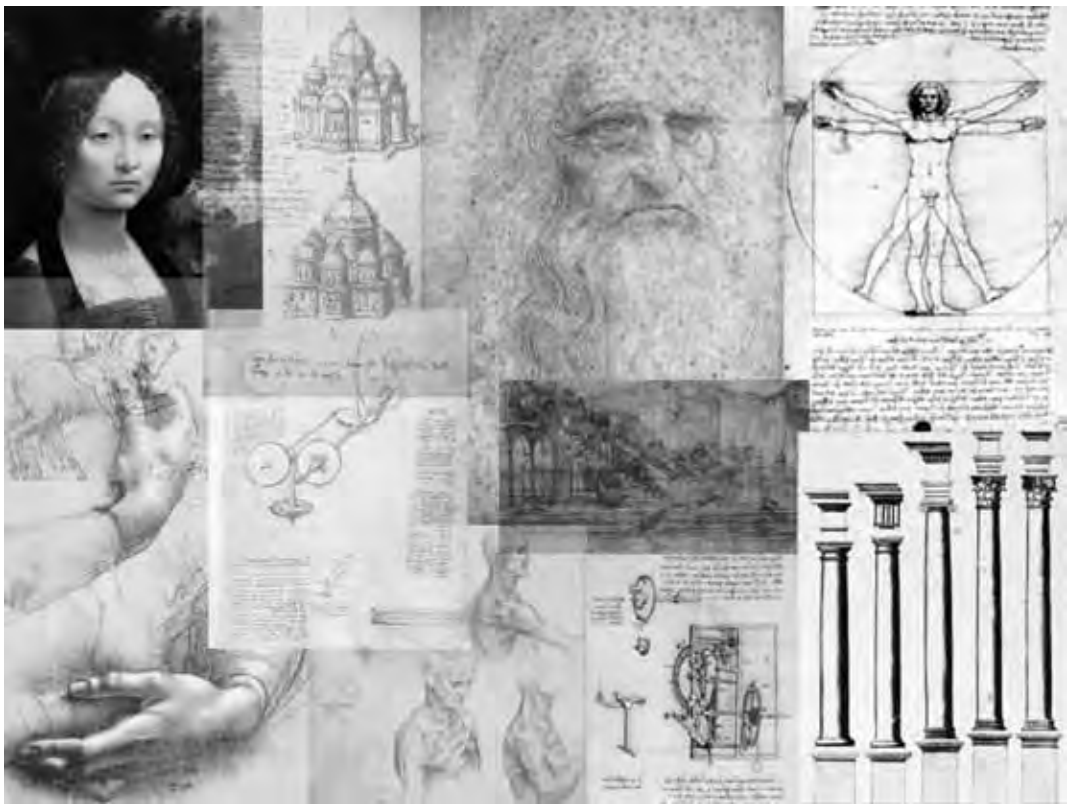
Mona Lisa'nın tarihsel arka planını işte bu olaylar oluşturuyor. Kapitalist çağ sanatında ve edebiyatında filizlenen psikolojik portre ressamlığının ilk ve en büyük örneğini oluşturmasını belirleyen özelliğin kaynağı da budur. 1498'de patronu mahvolunca, Leonardo, Milano'dan kaçtı. Sanatçı sonunda doğduğu kente döndü. Oradan Mantua'ya, Venedik'e geçti. Leonardo, 1502'de bu resme başladığı sırada 50 yaşındaydı. O yıl, Floransa'da özgür yönetimin son kalıntıları da kazındı. Sanatçı, ülkenin içinde bulunduğu acıları hiçbir şekilde açıklamayan biçimci bir doğa görüntüsünün önünde, içten pazarlıklı bir biçimde gülümseyen bir kadının resmini yapmıştı. Kadının yaşantısı konusunda da hiçbir şeyi açıklamıyordu. Mona Lisa, Savonarola yönetiminin ilk yıllarında Floransa'ya geldiğinde 16 yaşındaydı. Halkın devrimci coşkusunu görmüş, caddelerde uzayıp giden uğultuyu dinlemiş, kendi sınıfının öbür kadınlarıyla birlikte içinde yer aldığı varlıklı oligarşinin yeniden iktidara gelmesini, keşişin idam haberlerini bekleyip durmuştu.

Mona Lisa'nın yaşamında, ünlü çağdaşı Lucrezia Borgia'nın tersine, öyle ahım şahım sansasyonel hiçbir şey yoktu. 13 yaşındayken Vatikan'da evlenmiş, 21'ine varmadan, ailesinin çapraşık siyasal yazgısını yoluna koymak için dört kez ayrılarak yeniden evlenmişti. Bu entrika, cinayet ve fücur (ensest) dramı, kadınlığın "ezeli gizemi"nin bir başka yanını anlatır: Burjuvazinin kadını aşağılamasını. Bu, burjuvazinin, kişinin değerini, değişim değeri haline dönüştürerek, duyguyu "çıkarcı hesapların buzlu sularında" boğarak "tüm feodal, patriarkal ilişkilere" son vermeye koyulduğu bir zamanda oluyordu.

Bugün nasılsa, o zaman da, topluma akla uygun düzen verme sorunu, anlatımını en olmadık, en akıl almaz bir "katliam zorunluluğunda" buluyordu. Leonardo ise savaştan, "en hayvanca çılgınlık" diye söz ediyordu. Lisa'nın portresini yaptığı sıralarda Leonardo, Palazzo Vecchio duvar resmi üzerinde çalışıyordu. Bu resimde savaş çılgınlığını şaşmayan bir gerçekçilikle betimlemek istiyordu. Defterleri, onun savaşın gerçek yanını ortaya koyma kararlılığına tanıklık etmektedir.

"Ölüleri kimi toprağa yarı gömülmüş, kimini kanlara bulanmış, kıpkırmızı bir çamur deryası haline gelmiş toprağın içinde çiz... Onları, öbür insanların vücutlarına dayanmış, sıkılmış yumrukları, çiğnenmiş ayaklarıyla, çeneleri birbirine geçmiş, gözleri yuvarlanmış bir durumda ölüm çırpınışları içinde göster."

Leonardo, duvar resmini tasarlarken, tozboyayı duvara uygulamak üzere yeni bir yöntem denemişti. Bu deneme başarısız oldu, resim mahvoldu gitti. Elimizde yalnızca sanatçının dörtnala koşan at, katılıp kalmış insan figürleri; gerilmiş, kasılmış yüzler gibi parça parça eskizleri var. Bunlar, yapıtın tamamı konusunda bir fikir verebilir. Palazzo Vecchio'da, Leonardo'nun bu yapıtının yeri belki 50 yıl o halde kaldı. Ardından Vasari'nin freskleriyle örtüldü. Boyaları solan ve pul pul kalkan harap duvar, Leonardo'nun kendi yaşamındaki engeli andırır: Düzenli bir evren görmek istediği her yerde, karman çorman, param parça renkler.

Leonardo'nun *Kehanetler*'inden: "İçine gün ışığının erişemediği karanlık mağazalardan, tüm insan soyunun en büyük felaketler, tehlikeler ve ölümlerle karşılaşmasına yol açacak şeyler çıkacaktır..." Rönesans'ın vaat ettiği şeylerin, bilimin bulgularının, yeni insan ve doğa bilgisinin karşılığı bu mu olacaktı?

Leonardo, yaratıcı enerjisinden hiçbir şey kaybetmedi. Yolculuklar yaptı, eskizler hazırladı; felsefe, anatomi, astronomi, optik, matematik üzerine yazılar yazdı; gözlemlerde bulundu. Ama ne var ki, Rönesans hümanizminin umutlarının boşa çıkmış olduğu-

nu biliyordu. Dünya barışa doğru gitmiyordu. Daha büyük savaşlara, daha aman dinlemez bir sömürüye doğru ilerliyordu.

1512'deki İspanyol istilası, Mediciler'in İtalya'ya geri dönmesini sağladı. Giuliano del Medici, Floransa yönetiminin başına geçti. 1513'te Giovanni de Medici, X. Papa Leo olarak papalık tahtına çıktı. Giovanni, Roma'da önemli mimari ve artistik projeleri gerçekleştirmeye koyuldu. Bu projelerden sağlanacak kâr son derece büyüktü; yani toplanan para ve yapılan işin gerçek karşılığı arasında muazzam bir fark vardı. Gerçekten de San Pietro'nun yapılması için girişilen vergi toplama çabasının yarattığı sorun, Reformasyonu başlatan Luther'in önderlik ettiği muhalefetin başlıca etkenini oluşturmuştu.

Leonardo, 1513'te papalığın egemenliği sırasında Roma'ya gelen, el üstünde tutulan ressamlardan biriydi. Öbür sanatçılar kendilerini Vatikan'ın isteklerine uydurmuşlardı. Rafaello 1514'te, St. Pietro'nun baş mimarı olmuştu. Sistin Kilisesi'nin dekorasyonuna karşılık ücretini almakta akla karayı seçen ve Mediciler'in dönüşünü politik bir felaket olarak gören Michelangelo, onurunu ayaklar altına alarak Leo'nun siparişlerini kabul etmişti. Oysa, Roma'nın entelektüel havası Leonardo için, bilim alanındaki bütün ilginçliğine karşın, boğucuydu. Vatikan'da kendisine bir daire tahsis edilmişti. Oysa, deneyleri ve anatomi dersleri, onun büyücülükle uğraştığı kuşkusunu doğurdu. Francis I (Birinçi François), 1515'te İtalya'yı istila ettiği zaman, Leonardo'yu kendisiyle birlikte Fransa'ya gitmeye çağırdı. *Mona Lisa*'nın Fransa hükümdarına 12.000 franka satıldığını gören sanatçı, razı oldu.

Leonardo son yıllarını Orta Fransa'da rahat bir sürgün yaşamı içinde geçirdi. Ne var ki, bir sığınmacı, entelektüel bir vatansızdı. Amerika'nın altınları Avrupa'ya akmaya başlamış, Balboa, Pasifik Okyanusu'nu görmüştü. Cortez ise, Meksika'yı istilaya hazırlanıyordu. "Kehanetler"inde Leonardo, Avrupa'nın sömürgeci yayılmaya doğru gidişini önceden görmüştü. "Değerli madenler" üstüne şunları yazmıştı:

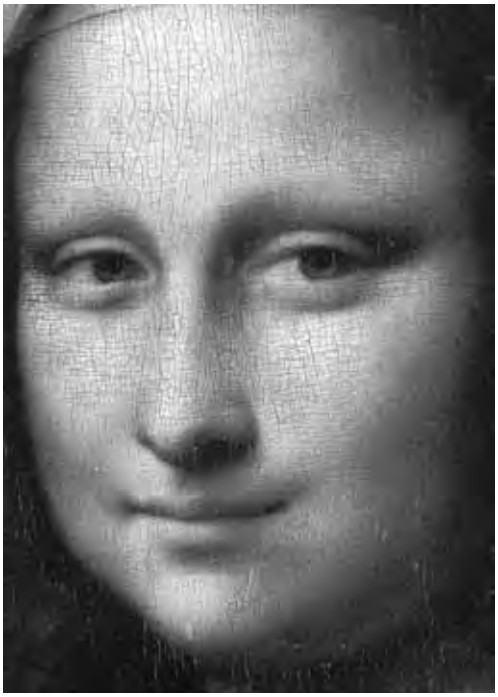
"İçine gün ışığının erişemediği karanlık mağazalardan, tüm insan soyunun en büyük felaketler, tehlikeler ve ölümlerle karşılaşmasına yol açacak şeyler çıkacaktır... Bu da sayılamayacak kadar çok sayıda cinayete neden olacak, sersefil insanları öldürmeye, çalmaya ve köleleştirmeye götürecek ve kışkırtacaktır."

Rönesans'ın vaat ettiği şeylerin, bilimin bulgularının, yeni insan ve doğa bilgisinin karşılığı bu mu olacaktı? Yoksa bu muydu, Mona Lisa'nın gözlerindeki gizem? O kendisini sanata, o güzelim kumaşın işlenmesine, etin güzelliğini betimlemeye, içten pazarlıklı gülümsemenin esrarını çözmeye adamışken, insanlığın çoğunluğu, sonsuz bir mücadele ve didinmeye mi mahkûmdu?

Çoktan çözülmüş bir şifre:

Mona Lisa, yanarken gülümsüyordu!

İşin anahtar cümlesini Jakond dile getirir: "Müzeyi gezmek iyi / müzelik olmak fena". Öyle ya, müzeyi gezen, devinendir, bakandır. Etkin öğedir. Müzelik olan, durağandır, bakılandır. Edilgendir. Tabii bu sadece ilk bakışta böyledir. Başka bir açıdan bakarsak, etkin olan, etkinliğe geçirendir aslında. Sİ-YA-U'yu, kalkıp Louvre'a getiren etken nedir? Orada durup duran Jakond'u görmek! Yapıt, insanı harekete geçirmiştir. Yapıt, kendisine bakan insanı etkin kılmış, çoğaltmıştır.

Asaf Güven Aksel

Elinizdeki derginin kapak konusu, Leonardo da Vinci ve onun dolayımıyla Rönesans olduğuna göre, muhtemel ki, ressamından daha ünlü olan tablo, *Mona Lisa* ya da *Jakond* ya da *La Gioconda* üzerine de bir şeyler söylenmiştir. Ve gene muhtemel ki, sergilendiği Louvre Müzesi'nden 1911'de çalınıp, 1913'te bulunarak yerine konulduğundan da bahsedilmiştir. Bir ihtimal, bulunup müzeye getirilenin, kaybolan orijinal değil, taklit olduğu söylentileri de yer almıştır ilgili satırlarda...

Varsın Rönesans'la böbürlenip duranlar böyle bilsin, "işbû hususta / düşmanaaa dosta / çekip yürekten / günde beş növbet / yuf üstüne yuf / iddia ediyorum, / ispat edeceğim" girizgâhıyla, bu tablonun kayboluş öyküsünün doğrusunu biz Nâzım Hikmet'ten öğrenmişizdir... Louvre'da o gün bugün ziyaretçileri karşılayan, sahte *Jakond*'dur. Gerçek *Jakond*, ne çalınmış, ne kaçırılmış, ne bulunmuş, ne de geri dönmüştür. Şöyledir işin aslı: "Ol fettan ahû / bir yar severdi: / bir Çinli âdem / ismiii Sİ-YÂ-U. / Gözleriii badem / sözleriii şirin. / Bu yârin peşine / takılmıştır Jokond / bir Çin beldesinde / yakılmıştır Jokond"...

Destan ve vicdan muhasebesi

Kayboluş ya da firar tarihinde biraz zaman sapması olsa da, *jokond ile si-ya-u*'da aktarılanların gerçeğe, tamamen gerçeğe dayandığı su götürmez kanımızca.

Moskova'daki, Ekim Devrimi'nin güzelim Moskovası'ndaki Doğu Halkları Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin (KUTV) kütüğünde, Nâzım Hikmet'le aynı dönemde eğitim gören Çinli bir komünistin, bir şairin olduğu kayıtlıdır: Emi Syao.

Nâzım, üniversiteden, devrim mücadelesine fiilen katılmak üzere 1924'te ayrılıp ülkesine giden ve 1927'de Çan Kay Şek Dönemi'nde Şanghay'da başı kesilerek öldürüldüğünü duyduğu bu yakın arkadaşının hatırasına adayarak anlatmıştır bu macerayı. Daha doğrusu, belki de arkadaşıyla aralarında sır olarak saklayacakları gerçeği, bu büyük acı sonrasında ifşa etmiştir diyelim. Ne garip değil mi, bir gerçeği açıklatan haberin kendisinin doğru olmaması! Ekber Babayef'in söylediğine göre, Çan Kay Şek polisinin elinden kurtulmayı başaran Sİ-YA-U'yu 1957'de Taşkent'te yapılan Asya-Afrika Yazarları Kongresi'nde karşısında görmüştür Nâzım. Ama olan olmuş, sır paylaşılmıştır artık...

Tamam, madem bir "ifşaat" kelimesidir aldı gidiyor yazıyı, esastan biraz uzaklaşmak pahasına, "bir iddia" da bizden: Bu ölüm haberini almasaydı

da, Nâzım, Jakond ile Sİ-YA-U'nun macerasını yazmak zorundaydı. Vicdanen! Bakın, anlatalım...

Vâlâ Nureddin, Nâzım'la ilgili anılarında, Sİ-YA-U'dan, "Çin medeniyeti ile Avrupa sosyetesi el birliği edip terbiyeli, nazik, mükemmel bir insan tipi yoğurmaya çalışsalar o meydana gelirdi" diye bahsediyor. Ve devam ediyor: "O, uzun boylu, alev saçlı, derin yeşil gözlü bir Rus kadınını severdi. Nâzım, kadını pek beğenmekle beraber, içli arkadaşı Siyau'ya kalsın diye, bütün çabasını kullanarak yüreğine taş bastı. Çin inceliğine karşı Türk çelebiliği gösterdi". Acaba? Nâzım'ın *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* yapıtı, biyografik öğeler taşımayan bir "roman"-sa ve "esas oğlan" Ahmet'e, Nâzım bulaşmamışsa, Vâ-Nû haklı olabilir. Aksi takdirde, iddiamız geçerli olacaktır.

Sİ-YA-U, yarın ölebilir!

"Saçları saman sarısı" kelimeleriyle tanımlanan tek kadın Vera değil, bir de Anuşka var. Nâzım'ın, düzeltiyorum, Ahmet'in ve Sİ-YA-U'nun tutkun olduğu, Sİ-YA-U'nun arkadaşı için geri çekildiği, buna karşın kadının ona da yakınlaşmasıyla Ahmet'in cinnet geçirircesine kıskandığı Anuşka... "Vay anasını, Sİ-YA-U dans ediyor, hem de Anuşka'yla. Kız beni gördü. Gülümsedi. Saçları saman sarısı. Boynu uzun, yuvarlak..." (Ha, Vâ-Nû, gözlerini derin yeşil olarak anımsıyor; Ahmet, mavi.) Sİ-YA-U'nun ülkesine döneceği geceyi, aşkına karşılık veremediği bu gençle geçirmesinin izahı, Anuşka'ya göre son derece masumanedir: Belki de, ertesi gün bu saatlerde öldürülmüş olacak! Ne bu olasılık, ne de bu olasılığın gerçekleştiği haberi, Ahmet'in kafasındaki tek soruyu silip atabilir: Yattılar mı?

Nâzım, Sİ-YA-U, Anuşka üçgeni zaten bir "roman" izleği olmuş, detaylara girmeyelim. Netice itibariyle, Sİ-YA-U'ya ilişkin pek de "çelebice" olmayan tavrını vicdanıyla barıştırabilmek için, Nâzım, arka-

"Jokond ile Sİ-YA-U"dan...

(...)
Dün gece
limana girince gemi
Jokond kapağı attı karaya.
Şang-Hay kazan o kepçe
hal oldu Sİ-YA-U'sunu arıya arıya.
(...)
Kocaman renkli bir Çin feneri gibi
sallanıp karıştı ortalık:
"—Yol verin varda
Çan-Kay-Şi'nin celladı
yeni bir kelle kovalıyor.
Yol verin varda.."

Biri önde biri arkada
iki Çinli fırladı köşe başından.
Öndeki koşuyor Jokonda doğru.
Bu ona doğru koşan oydu, oydu, o.
Sİ-YA-U'su onun
kumrusu onun.
Sİ-YA-U'm benim
Sİ-YA-U..
Etrafı sardı bir stadyum uğultusu.
Ve sarı Asyanın al kanıyla
boyanmış olan
nemrut İngiliz lisanıyla
atıldı naralar:
"—Yakalıyor
yakalıyor
yakaladı
yakala.."
Jokondun kollarına üç adım kala
yetişti Çan-Kay-Şi'nin celladı.
Parladı
pala...
Kesilen bir et kırılan bir kemik sesi,
Yuvarlandı ayağının dibine
kana bulanmış sarı bir güneş gibi
Sİ-YA-U'nun kellesi...

Ve işte böyle bir ölüm günü
Şang-Hayda kaybetti Floransalı Jokond
Floransadan daha meşhur olan tebessümünü.
(...)
Çin kamışından bir çerçeve.
Çerçevede resim.
Resmin altında isim:
Jokond..
Çerçevede resim:
çerçevede resmin gözleri yanıyor
yanıyor
Çerçevede resim:
çerçevede resim canlanıyor
canlanıyor.
Ve birden
atlıyormuş gibi boşluğa bir pencereden
fırlayıp çıktı resim çerçeveden;
ayakları yere vurdu.
Daha ben haykırırken adını
karşıma dikilip durdu:
muazzam bir kavganın dev kadını...

Nazım Hikmet

daşına muazzam bir aşk yaşatmalıydı mısralarında... Bu da, bütün KUTV öğrencilerinin bildiği ve diline doladığı gibi, Sİ-YA-U'nun "hayranı olduğu Leonardo da Vinci'nin, âşık olduğu yapıtı" ile yaşanmalıydı... Hem de, arkadaşının gerçek aşkıyla arasına girişini, düşsel aşkını yaşaması için *Jakond*'un müzeden kaçmasına yardım ederek affettirmeliydi Nâzım.

"Dedikoduyu" bir tarafa bırakıp, anlatılan hikâyeye dönersek... *Bilim ve Gelecek* okurları zaten biliyorlardır ya, âdettendir, gene de bir özetleyelim. Louvre'da sıkıntıdan patlayarak tebessüm edip duran Jakond'un içine, "inek + ipekli don = inek" diye formüle ettiği, "Felemenk ressamların" fırçasından çıkma tombullara bakmaktan da fenalık gelmiştir. Bir gün müzeye, "başı perçemli Çinliler'e benzer yeri olmayan" bir Çinli gelir ve karşısında durur. Gözlerin sesiyle konuşurlar. Jakond, "tombul Rönesans üstatlarının" isimlerini unutmaya, çekik gözlü Çin nakkaşlarının resimlerini merak etmeye başlar. Bir gün, Sİ-YA-U, ülkesini işgal eden emperyalistlerin, kendisini yaratanın nesli olup olmadığını sorar Jakond'a. İçinden "Hayır!" diye haykırmak gelse de, "kemikleri kübist bir ressama fırça olasıca" Leonardo'nun "altın kaplama bir diş gibi ağzına taktığı melun gülümseme"yle verir karşılığını sorunun. Çinli ülkesine, kavgaya gider, Jakond da, Nâzım'ın alüminyum sağrılı tayyaresiyle Louvre'un damından sarkıttığı ipe tutunarak, yaldızlı çerçevesini terk edip yollara düşer aşkının peşinden. Badireler atlatıp, Şanghay'da izini bulur Sİ-YA-U'nun, ama, Çan Kay Şek'in celladı, delikanlıdan hızlı koşmuştur bu kez. Sİ-YA-U'yu kollarıyla saramadan, ayağının dibine "kana bulanmış bir güneş gibi" yuvarlanan kellesiyle tebessümünü yitirir Jakond. Sonra onu "muazzam bir kavganın dev kadını" olarak görürüz. Yakalanır, yargılanır. Avukatının Leonardo'nun sanatından, Rönesans'tan, bir eser olarak Jakond'un yüceliğinden bahseden savunma konuşmasını, "üniformalı efendiler" hiç tınmaz. Sonu çok sadedir anlatılanın: Ay ışığı altında, kalın bir düdük, ince bir Çinli çığlığı, çakmağı çakarlar, Jakond'u yakarlar. Yanarken, dudaklarında, bu kez içten gelen bir tebessüm vardır...

Bakanı değiştiren, bakanla değişen

Nâzım, ifşaatını, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ından mısralarla bitirir: "İşte o kadardır ol hikâyet / Bâkisi dürugu bînihâyet..." Temmet! Şimdi, biz bu son mısradan, "Gerisi sonsuz yalan"dan bahsedelim ki, bu aşkın felsefesine girebilelim...

Bir tablonun karşısında durursunuz. O sizi değiştirir, siz onu. O size haz katar, sizi derinleştirir; siz ona eylemlilik katar, onu sokağa çıkarırsınız. Baktığınız şeyin tablo olması da şart değildir.

Mesela... 1924 yılı Moskovası'na, "akademik bir merak"la Sorbonne'dan kalkıp gelmiş Sİ-YA-U. Başında fötr, sırtında ipek giysi, ayağında pırıl pırıl kunduralar... Moskova sokaklarında çırılçıplak ayakların buz üstünde gezindiğini görmüş. Onlara bakmış, o ayakların, kendi ayakkabısının cilasındaki yansımasına. O, bu yansıya bakıp gezerken, kulağına açların çektiği "yuh"lar çarpmış sürekli. Ülkesini düşünmüş. Ülkesindeki çıplakların, İngiliz, Fransız sömürücülerin çalımla gezinmelerine nasıl kinle baktıklarını anımsamış. Fırlatıp atmış kunduralarını, fötrünü. Nâzım'la, babasını Kolçak'ın öldürdüğü yiğit partizan Anuşka'yla kol kola girmiş...

"- Çin halkını uyandırmak için senden önce oraya gidenleri sınırda yakalamışlar Sİ-YA-U.

"- Biliyorum Anuşka.

"- İngiliz polisinin katilliğini de biliyor musun? Devrimcilerin başını satırla kestiklerini!

"- Biliyorum Nâzım.

"... Sİ-YA-U Çin'e gitti. Ve Nâzım işitti ki, Sİ-YA-U'nun başını cellatlar koparmışlar! Ve işitti ki Anuşka, emperyalistlerin canavar dişleri Sİ-YA-U'nun boyun damarlarına oturmuş.

"...

"- Ne yazıyorsun Nâzım?

"- 'Jokond ile Sİ-YA-U'yu, Anuşka. Emperyalistlere öfke, Sİ-YA-U'ya ağıt...

"...

"- Gidiyor musun Nâzım?

"- Evet Anuşka, gidiyorum... "

Cilalı yüzeylerden yansıyan tebessüm

İşte böyledir, karşılıklı bakışmak. İnsanlarla ya da yapıtlarla. İşin anahtar cümlesini Jakond dile getirir: "Müzeyi gezmek iyi / müzelik olmak fena". Öyle ya, müzeyi gezen, devinendir, bakandır. Etkin öğedir. Müzelik olan, durağandır, bakılandır. Edilgendir. Tabii bu sadece ilk bakışta böyledir. Başka bir açıdan bakarsak, etkin olan, etkinliğe geçirendir aslında. Sİ-YA-U'yu, kalkıp Louvre'a getiren etken nedir? Orada durup duran *Jakond*'u görmek! Yapıt, insanı harekete geçirmiştir. Yapıt, kendisine bakan insanı etkin kılmış, çoğaltmıştır. Nâzım işin fantezisinde, sembolik anlatımında. Jakond, Sİ-YA-U'da içselleşerek, onun aracılığıyla katılmıştır kavgaya. Sİ-YA-U'nun ayakkabı cilasında yansıyan açlar gibi. Yarattıkları yansıyla, yansıdıklarının omuz başında. Dünya Mona Lisa gibi tebessüm etsin, hiçbir cilalı yüzeyden açlık yansımasın diye! Evet, işte böyledir, karşılıklı bakışmak... Budur, "gözlerin sesiyle konuşmak" dizesindeki esrar...

Düşman elinde bir şehrin kapısından gece gizlice çıkan da, bir Britanya zabitinin gırtlağını sıkan da, içinde yıldızlar yüzen mavi bir su başında bitli kirli gömleğini yıkayan da, ocağında odun yanan bir lokomotifin son vagonunda, ayaklarında çizmeler, sırtında meşin ceketle nöbet bekleyen de, Jakond değil, Jakond'un var olabildiği bir dünyanın isyancılarıdır.

Rönesans, çini nakkaşı, raks...

Yaygın düşünce, Nâzım'ın, bu destanda, insanlık için yükümlülükler taşıyan bir sanatın savunusunu yaptığı, toplumsal-tarihsel bir önem taşımayan yapıtları "çıplak koca kıçlarıyla, aksırıp tıksıran" şeyler olarak nitelendirdiğidir. Bu tartışılabilir. Ama, o zaman, neden yukarıda bahsettiğimiz karşılıklı bakma, bir bilinç sıçraması yaşamış Sİ-YA-U ile, Floransalı Francesco del Giocon-da'nın karısı Mona Lisa'nın tablosu arasında gerçekleşmiştir? Nedir, o kadının, doğrudan ilettiği "devrimci" mesaj? O kadın, "Felemenk ressamların, süt ve sucuk tacirlerinin tombul madamlarına üryan bir ilahe havası verebilme becerilerini sergilerken kullandıkları dağ gibi çıplak gerileri"nden mahrum diye mi, farklı işlev üstlenmiş, kavgaya katılabilmiştir?

Fantezidir efendim, "çatlarken sıkıntıdan yüzümde yağlıboya / mecburum durup dinlenmeden sırıtmaya" diye söylenen, maziyi hapseden saraya tıkılmaktan bunalmış Jakond'un, kırmızı burnunu eteklerine sokan, saçları şarap kokan miyop bir Amerikalı'nın cebinden aşırdığı mürekkepli kalemle, üzerine resmedildiği "muşamba"nın arkasına günlük yazmaya başlaması, fantezi! Aynı kaderi paylaştığı diğer tabloları, ziyaretçileri gözleyerek, tefekküre varması ve kendini, işlevini sorgulamaya başlaması, Paris telsizinden dışarıda olup bitenlerden haberdar olması fantezi! Şudur "ol hikâyet":

Alanının gereklerini yerine getirmiş büyük yapıtlar, içerdiklerinden, yaratıcılarından, yaratılma amaçlarından bağımsızlaşırlar. Jakond'un, çerçevesinden fırlayıp çıkması gibi. İsmet Özel şiiri, Carl Orff müziği, Dostoyevski romanı gibi... Onların kaderi, baştan bellidir. Önlerinde, büyük uyum dünyasının savaşçılarına hazla, birikimle, beğeniyle, muhayyileyle, incelmeyle, duyarlılıkla katkıda bulunmaktan başka seçenek yoktur... Bunlarla zenginleşir, güçlenir, yakınlaşır "ekmek, gül ve hürriyet"...

Nasıl sesleniyordu Jakond? "Yunan heykeltıraşları! / Selçuk elinin çini nakkaşları! / Cemşide ateşle halı dokuyanlar! / Çölde hecinlere kaside okuyanlar! / Vücudunun raksı rüzgâr gibi esen! / Bir kırat mücevheri 36 köşeli kesen! / Ve sen / beş parmağında beş hüner taşıyan / Mikel Anj usta! / Haykırın ilân edin düşmana dosta / ... / Çinden gelen sevgilim gitti Çine!" Şimdi, söyleyin, Sİ-YA-U'nun kavgasını hangisi duyurmaz bize, Sİ-YA-U'nun kavgası hangisini içermez? Rönesans'tan önce, Rönesans'tan sonra...

Eh, "bâkisi dürugu bînihayet"... Temmet!

KAYNAKLAR

1) Şiirler 1, Nâzım Hikmet, Adam Yayınları, 1993.
2) Tüm Eserleri 2, Nâzım Hikmet, Cem Yayınları, 1978.
3) Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Nâzım Hikmet, Adam Yayınları, 1994.
4) Nâzım, Aydın Aydemir, Broy Yayınları, 1986.
5) Bu Dünyadan Nâzım Geçti, Vâlâ Nureddin, Cem Yayınları, 1980.
6) Nâzım Hikmet'in Şiiri, Afşar Timuçin, Alaz Yayınları, 1979.

Middle Awash'ta insanın ataları

Etiyopya'nın kuzeydoğusunda Afar Çöküntüsü'nde Middle Awash Bölgesi'nde araştırmalar yapan paleoantropologlar, Aramis ve Assa Issie lokalitelerinde insan evriminde önemli bir grup olan Australopithecus cinsinin kökenine ışık tutacak yeni fosiller keşfettiler. Ülkemiz araştırmacılarından Ferhat Kaya da bu bölgedeki son çalışmalara katıldı ve önemli bir fosil buldu.

Prof. Dr. Erksin Güleç
Araş. Gör. Ferhat Kaya
AÜ DTCF Antropoloji Bölümü

İnsan nasıl insan oldu ve nasıl bir varlık oldu sorusuna içkin olan antropoloji, insanın kökenini aydınlatacak yeni bir keşifle insan evriminin vazgeçilmez toprakları olan Afrika'dan tüm dünyaya; tarihöncesinden günümüze projektör tutmaya devam ediyor. Bu projektörün bir kenarından tutmuş olmak, orada olarak keşiflerin bulunmasına tanıklık etmek ve hatta zaman zaman keşfetmek de bizim mutluluk kaynağımız.

Etiyopya'nın kuzeydoğusunda Afar Çöküntüsü'nde Middle Awash Bölgesi'nde araştırmalar yapan paleoantropologlar, Aramis ve Assa Issie lokalitelerinde insan evriminde önemli bir grup olan Australopithecus cinsinin kökenine ışık tutacak yeni fosiller keşfettiler. Bu fosiller, daha önce Kenya'da Turkana Gölü'nün güneyinde kalan Kanapoi lokalitesinden de bildiğimiz *Australopithecus anamensis* türüne ait. 4,2-3,9 milyon yılları arasına tarihlendirilen *Au. anamensis* fosilleri insan evrimi için çok önemli yeni bilgiler verdi (1). Bu fosiller, anatomik olarak erken bir tür olan *Ardipithecus ramidus* ve daha genç bir tür olan *Au. afarensis* arasında özellikler taşımaktadır. Bu üç tür, Middle Awash'ın ardışık tabakalarından bilinmektedir.

Middle Awash projesi, 17 farklı ülkeden, paleoantropolog, paleontolog, jeolog, arkeolog ve evrimsel biyologlar olmak üzere 60'ın üzerinde bilim insanının katıldığı bir ekipten oluşmaktadır. Bu proje Etiyopya Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle ABD Ulusal Bilim Vakfı; Los Alamos Ulusal Laboratuvarı; Miami Üniversitesi Uluslararası Girişimler için Hampton Fonu; Bilimin Tanıtımı için Japon Topluluğu ve son olarak yine ABD Ulusal Bilim Vakfı'nın desteklediği HOMINID programı (RHOI) tarafından desteklenmektedir.

Middle Awash araştırma projesi 1981 yılının sonlarında J. Desmond Clark'ın öncülüğüyle oluşturulmuştur. Şu anda ise Kaliforniya Üniversitesi'nden Tim White, Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'ndan Giday Wolde Gabriel ve Rift Vadisi Araştırma Servisi'nden

Aramis ve Assa Issie lokaliteleri (*SF Chronicle* gazetesinden uyarlanmıştır, 13 Nisan 2006).

Berhane Aswaf ortak başkanlığında yürütülmektedir. Araştırmalar, Etiyopya'nın iklimine bağlı olarak çoğunlukla her yılın Kasım ve Ocak ayları arasında gerçekleştirilmektedir. Güçlü yağmurlar ve rüzgârlar, yani dış etkilerle aşınma sonucu açığa çıkan fosiller periyodik yüzey araştırmalarıyla taranmaktadır.

Middle Awash'ta araştırılacak lokaliteler öncelikle detaylı uydu fotoğrafları, jeoloji haritaları ve daha önce yapılmış ilgili yayınlar taranarak belirlenir. Ardından fosil içerip içermediğini anlamak için belirli noktalarda hızlı yüzey araştırmaları yapılır; eğer fosile rastlanır ise detaylı yüzey araştırması gerçekleştirilir. Bu detaylı araştırma, aynı zamanda Afrika'nın kavurucu sıcağı altında saatlerce dizleriniz üzerinde fosil aramak anlamına da gelmektedir. Önemli bir buluntuya rastlanırsa, yani keşif gerçekleşirse, hiçbir verinin kaybolmasına izin vermeden lokalite hakkında bütün jeolojik, arkeolojik, tafonomik ve paleontolojik veriler fotoğraflanır, gerekirse kameraya alınır ve yazılarak kayda geçirilir. Gözden kaçan fosiller için eleme ve yıkama işlemleri gerçekleştirilir. Fosiller tabakanın içerisinde ise gerekli aletler ve cihazlarla (2) kazı yapılır. Fosillerin korunması için kimyasal sertleştiriciler ve yapıştırıcılar kullanılır. Daha sonra fosil laboratuvara taşınmaya hazır hale getirilir. Müzeye ulaşan fosilin her türlü envanter bilgileri kayıt edilir. Daha sonra fosil temizlenir. Eğer kırık parçaları varsa mümkün olduğu kadar bir araya getirilerek yapıştırılır. Fosil, ayrıntılı anatomik bilgiler verecek şekilde profesyonel biçimde fotoğraflanır. Gerekli bilimsel çalışmaların yapılabilmesi ve buluntunun diğer bilim insanlarınca paylaşılabilmesi için fosilin kopyaları çıkarılır. Fosilin tanımlanması için paleoantropologlar ön tartışmalara başlar. Bu tartışmalar daha ileri gider ve fosilin evrim sürecindeki yeri yavaş yavaş belirmeye başlar. Eğer fosil, bir hipotez oluşturacak kadar kanıt ve veri sunuyor ise çalışma yazım aşamasına ulaşmış demektir. Hipotez, veriler ve gözlemlerle desteklenip tutarlı bir biçimde taslak olarak yazılır ve diğer bilim insanlarının eleştirilerini ve değerlendirmelerini almak üzere öncelikle küçük bir grup tarafından paylaşılır. Bir ön eleştiriden geçen hipotez daha olgunlaşır, güçlenir ve ilgili bir dergiye gönderilerek insanlara sunulur. Çalışma, kimi zaman tümevarım kimi zaman yanlışlamacı kimi zaman da bir paradigmaya bağlanarak sınanır. Ancak her seferinde olguya yani fosile bağlıdır, veriler güvenilirdir ve gerçeğin peşindedir. İşte bir fosilin arazide keşfedilip bilgiye dönüşmesi ve bilimsel bir dergide yayımlanmasına kadar geçen süreç basitçe ve kabaca bu şekildedir.

Middle Awash'ta hominid buluntuları

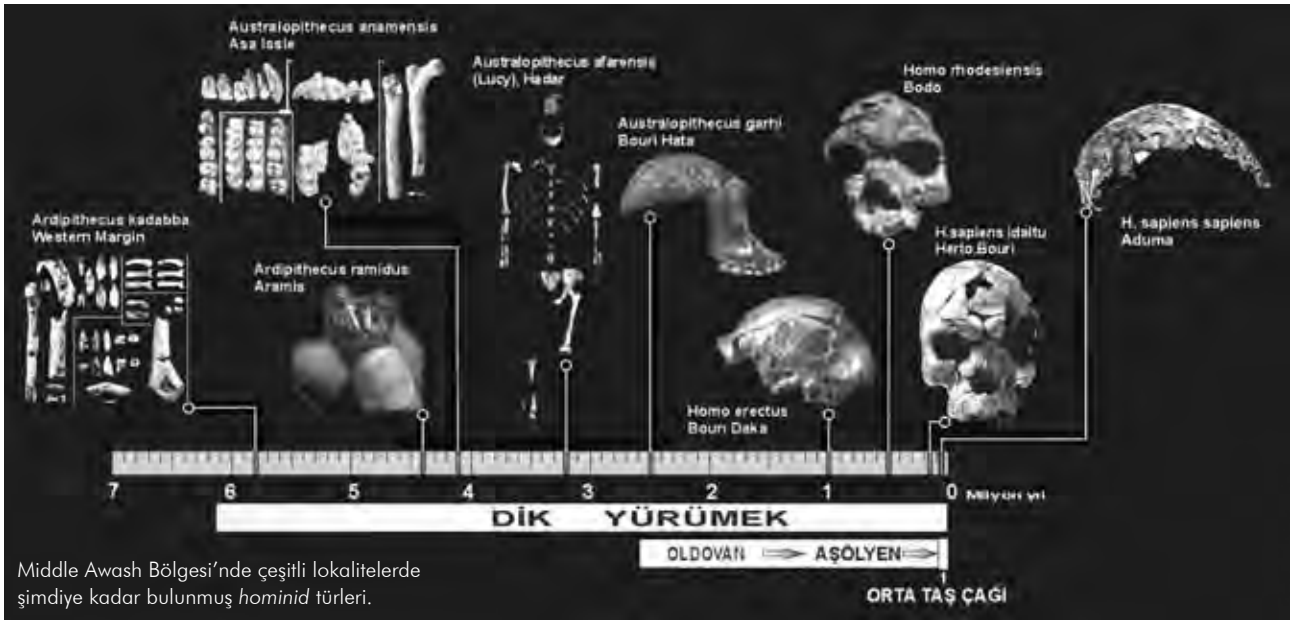
Middle Awash Bölgesi'nde, 6 milyon yıl ile günümüz arasında tarihlendirebileceğimiz toplam 12 farklı tabakadan cesitli *hominid* türlerine ait 246 adet fosil keşfedilmiştir. Şimdiye kadar yapılan keşifler aşağıda sıralanmıştır:

1) *Homo sapiens sapiens*: Aduma lokalitesinde bulunmuş olan bu tür yaklaşık 80 binyıl öncesine tarihlendirilmiştir, anatomik olarak tamamen modern insana benzerdir ve Orta Taş Çağı kültürü ile karakterizedir (AJPA 2004).

2) *Homo sapiens idaltu*: Herto köyü yakınlarında -biri ülkemiz paleoantropologlarından Cesur Pehlevan tarafından keşfedilmiş- üç farklı kafatası fosili bulunmuştur ve 160 binyıl öncesine tarihlendirilmiştir. Bu tür modern insana çok yakın anatomik özellikler sergilemektedir (Nature 2003).

3) *Homo erectus*: Bouri Daka lokalitesinden bir kafatası damı ve üç tane alt bacak kemiği keşfedilmiştir ve bu fosil yaklaşık 1 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Nature 2002).

4) *Australopithecus garhi*: Bouri Hata lokalitesinde keşfedilen bu tür, 2,5 milyon yıl öncesine tarih-

Middle Awash Bölgesi'nde çeşitli lokalitelerde şimdiye kadar bulunmuş *hominid* türleri.

lendirilmiştir ve fosilin bulunduğu tabakada kesik izleri olan kemiklere, çeşitli taş aletlere de rastlanmıştır (Science 1999).

5) *Australopithecus afarensis*: Maka lokalitesinde keşfedilen bu tür, 3,4 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Nature 1984, 1993).

6) *Ardipithecus ramidus*: Aramis lokalitesinde keşfedilen bu tür, 4,4 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Nature, 1994)

7) *Ardipithecus kadabba*: Çad ve Kenya'da bulunan erken *hominid*ler ile benzer zaman aralığında bulunan bu tür, Middle Awash'ın batı kenarında bulunmuştur ve 5,7 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir (Nature 2001; Science 2004) (3).

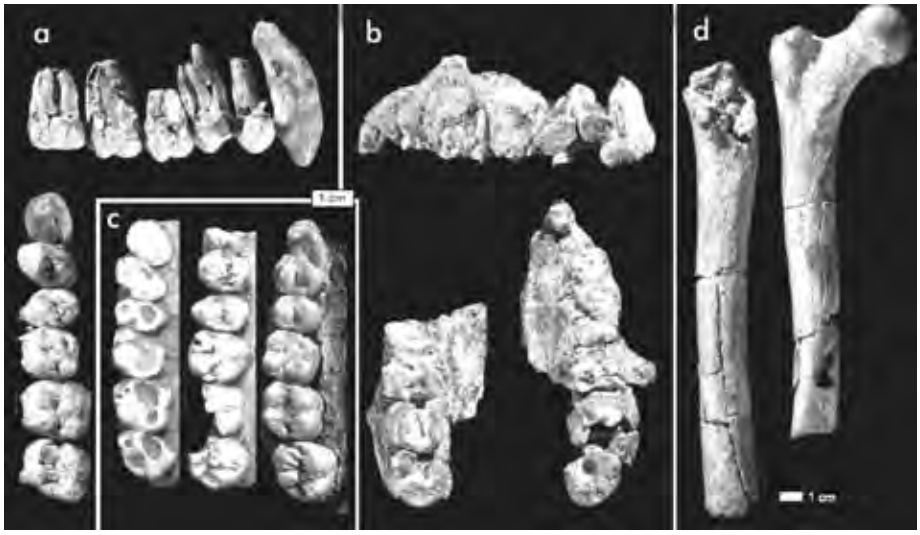
Middle Awash projesi kapsamında, fosil *hominid*ler ve taş aletlerle birlikte, toplam 16 bin hayvan fosilinden daha fazla buluntu ele geçmiştir. Bu buluntular biyolojik ve kültürel evrim için çok önemli kanıtlardır. Tim White, "İnsan evrimi için Afrika'daki en önemli pencerenin perdelerini aralayan Middle Awash Araştırma Projesi, bütün ardışık tabakalar dikkate alındığında 12 farklı birimden oluşan 1,5 km kalınlığında bir seri sunmaktadır" demeci ile çalışmanın önemini belirtmektedir.

Asa Issie ve Aramis'ten bulunan *Au. anamensis*'e ait yeni buluntular çeşitli karşılaştırmalı anatomi metotları uygulanarak çalışılmıştır. 4,1 milyon yıl öncesine tarihlendirilen bu buluntu anatomik ve kronolojik olarak, 4,4 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Ardipithecus ramidus* ve 3-3,6 milyon yıl yaşındaki *Au. afarensis* arasında özellikler taşımaktadır. Paleoantropoloji tarihinde ilk kez tek bir lokalitede birbirine ardışık üç farklı *hominid* türü keşfedilmiştir.

Au. anamensis fosilleri Middle Awash'ta Asa Issie (Kırmızı Tepe) ve Aramis lokalitelerinde bulunmuştur. Etiyopya'yanın kuzeydoğusunda bulunan bu lokaliteler Addis Ababa'ya (başkent) yaklaşık 250 km uzaklıktadır. Ancak yolların bozuk oluşu ve çoğunlukla yol olmayışı, lokaliteye ulaşmak için yaklaşık iki gün kaybetmenize neden olmaktadır. *Au. anamensis*'e ait ilk fosil 1994'de eşsiz fosil avcısı Alemayehu Asfaw tarafından Kasım 1994'de bulunurken, son fosil Asa Issie lokalitesinde yakın zamanlarda -2005'in Aralık ayında- Ferhat Kaya tarafından keşfedildi.

Asa Issie, Aramis lokalitesine yaklaşık 10 km uzaklıktadır. Bu iki lokaliteden elde edilen fosil fauna ve sedimanter yapı birbirine çok benzerdir. Ancak, Asa Issie lokalitesi Aramis lokalitesine oranla daha türemiş kolobus maymunlarına, domuzlara ve *hominid*lere sahiptir. Lokalitenin tarihlendirilmesi argon-argon radyoizotopik tarihlendirme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Buna göre Asa Issie 4,1 milyon yıla tarihlendirilmiştir ve bu tarih, lokalitenin içerdiği fauna ile de örtüşmektedir.

Assa Issie lokalitesi fosil buluntuları; a) sağ üstçene dişleri. b) üstçene parçası ve dişler. c) soldaki ve ortadaki Kenya Kanapoi lokalitesinden bulunmuş *Au. anamensis* ve sağdaki *Au. afarensis*'e ait üst çene dişleri. d) *Au. anamensis* (sol) ve *Au. afarensis*'in (sağ) üst bacak kemiklerinin karşılaştırılması (1).

Afrika kıtası ve erken hominidler

Hominidae ailesi üzerinde tamamı ile kabul gören taksonomik bir konsensüs henüz oluşmamıştır. 1800'lü yıllarda, yani geleneksel gradistik sınıflandırmanın popüler olduğu zamanlarda, sadece Afrika ve Asya'da yaşayan *hominoid*ler (büyük kuyruksuz maymunlar) biliniyordu ve hepsi *Pongidae* ailesi içerisinde sınıflandırılmıştı. Bu muhafazakâr tanımlama hâlâ kullanılmaktadır. Ancak, biyomoleküler çalışmalar bize Asyalı orangutan Pongo'nun, Afrikalı kuyruksuz büyük maymunlar (şempanze, goril ve bonobo) dikkate alındığında modern insana daha uzak olduğunu göstermiştir. Bu nedenle bazı taksonomistler, insan ve Afrikalı kuyruksuz büyük maymunları *Hominidae* ailesi içinde sınıflandırmaktadır.

Bu arada, Afrika'da gün geçtikçe artan fosil buluntular *hominid*ler arasında dik yürümenin (bipedalizm), beynin büyümesinden daha önce kazanılmış bir karakter olduğunu gösteriyordu. Bu durum paleoantropologlara, bipedalizmin *hominid*ler arasında paylaşılan benzersiz bir karakter olduğu düşüncesini uyandırdı. Böylece büyük kuyruksuz maymunlar ile insanın son ortak atası, kladistik yöntem dahilinde dik yürüme hareket biçimi ile ayrıldı. *Ardipithecus*, *Orrorin*, *Australopithecus* ve yaşayan *Homo*, dik yürüyebilen *Hominidae* ailesi içinde sınıflandırılırken, dik yürüyemeyen diğer kuyruksuz büyük maymunlar *Hominoidea* üst ailesi içerisinde yer aldı.

Afrika kıtasında köken çalışmaları 1900'lü yılların başlarında başladı ve günümüze kadar onlarca lokalite belirlendi. İlk *Australopithecus* fosili 1924'de M. De Bruyn tarafından Güney Afrika'da Taung lokalitesin-

de keşfedildi ve bir yıl sonra anatom Raymond Dart bir çocuğa ait olduğunu düşündüğü kafatası fosilini tanımladı (2). Dart'ın tanımlamasından 10 yıl sonra Louis Leakey erişkin bir bireye ait ilk *Australopithecus* fosilini Afrika'nın doğusunda Tanzanya'nın Laetoli Bölgesi'nde keşfetti ve ilk Pliyosen (5-1,8 milyon yılları arası) *hominid*ini de bulmuş oldu. Çok daha sonra bu kalıntının aslında *Australopithecus afarensis*'e ait olduğu anlaşıldı (3). 1939 yılında Ludwig Kohl-Larsen Laetoli'de üzerinde iki küçük azı ve bir üçüncü büyük azı dişi olan üst çene kemiği ile tanımlanamayan bir alt kesici diş buldu. 1936 yılında Güney Afrika'da Sterkfontein lokalitesinde erişkin bir *Australopithecus* keşfedildi. Bu fosile Robert Broom tarafından *Australopithecus transvaalensis* adı verildi (4). İki yıl sonra Broom bu türün adını *Plesianthropus* şeklinde değiştirdi (5). Aynı yayın içerisinde Broom, Kromdraai'de bulunan bazı erişkin bireylere ait kalıntıları da *Paranthropus robustus* adı ile tanımladı.

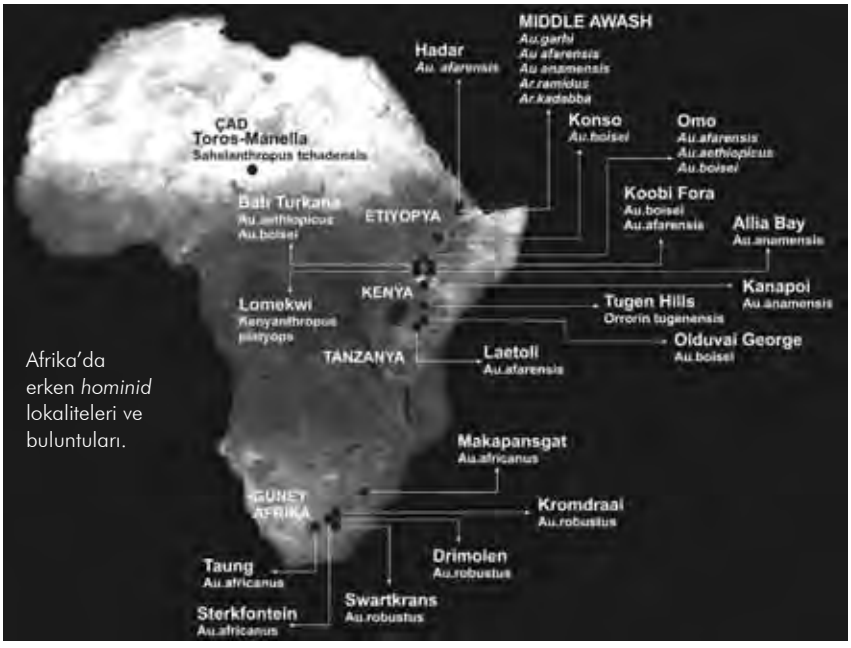
1947 yılında Broom, Sterkfontein lokalitesinde bir *Australopithecus*'a ait kalça kemikleriyle birlikte bazı iskelet parçalarını keşfetti. 1948 yılında Dart, diğer bir Güney Afrika lokalitesi olan Makapansgat'tan *Australopithecus prometheus* adı ile duyurduğu başka fosiller keşfetti (5). Diğer yıl Broom Swatkrans lokalitesinden *Paranthropus* adında bir cins tanımladı (6). 1950'li yılların başlarında *Australopithecus* cinsi bir *hominid* olarak geniş bir çevre tarafından kabul görüyordu. 1954 yılında John Robinson, besin rejimine bağlı olarak geliştirdiği hipotezi ile erken *hominid*leri "gracile (narin)" ve "robust (iri)" olmak üzere iki biçime ayırdı (7). Robinson'un çalışmasından sonra narin yapılı olan *Au. africanus*, *Homo* cinsinin atası, iri yapılı olan *Au.* ("*P*") *robustus* ise farklı ve yok olmuş bir dal olarak yorumlandı.

1959 yılında çalışmalar, Mary Leakey'in Olduvai George'da keşfettiği genç erişkin bir erkeğe ait kafatası ile güneydoğu Afrika'da yoğunlaşmaya başladı. Louis Leakey bu yeni fosili *Zinjanthropus boisei* adıyla duyurdu ve potasyum-argon radyoizotopik tarihlendirmesi bu fosilin yaşını 1,75 milyon yıl olarak işaret etti (8). Bu arada aynı lokalitede farklı bir *hominid* türüne ait fosiller de keşfedildi. Louis Leakey, Philip Tobias ve John Napier 1964 yılında, modern insana daha yakın bir evrim çizgisini işaret eden genç bir bireye ait *Homo habilis* türünü tanımladılar (9). Robinson ve diğer birçok araştırmacı bu buluntunun *Au. africanus*'un kuzeyli bir varyasyonu olabileceğini düşünmüşlerdi. Keşifler çoğaldıkça insan paleontolojisi çalışmaları Doğu Afrika'ya odaklanıyordu. 1960'lı yılların sonlarında *Australopithecus* fosilleri Omo, Peninj, Kanapoi, Baringo Havzası ve Koobi Fora'da lokalitelerinde artarak keşfediliyordu. Bu arada, Etiyopya'nın güneyinde, 2,5 milyon yılla tarihlendirilen Omo'nun Shungura formasyonundan *Paraustralopithecus aethiopicus* adında sürpriz bir keşif haberi geldi (10).

1970'li yıllarda Turkana Havzası'nda keşifler inanılmaz bir biçimde arttı. 1975 yılında *Au. boiesi* buluntusuyla bilinen Koobi Fora lokalitesinden *Homo erectus*'a ait bir kafatası keşfedildi. Aynı lokalitede ve aynı jeolojik zaman diliminde, biri daha kaba ve ilkin, diğeri ise modern insana daha yakın, yani daha narin ve türemiş karakterlere sahip olan bu iki buluntu, uzun zamandır kabul gören, erken insan evriminin tek çizgi biçiminde gerçekleştiği hipotezini yıktı (11). Böylece, Richard Leakey'nin Koobi Fora Araştırma Projesi Homo ve *Australopithecus* buluntuları ile iki farklı zeminde ilerlemeye başladı.

1970'li yılların ortalarında 3 milyon yıldan daha yaşlı keşifler Laetoli (Tanzanya) ve Hadar'dan (Etiyopya) geldi. Donal Johanson ve Tim White bu buluntuları *Au. afarensis* adıyla farklı bir *Australopithecus* türü olarak tanımladılar (12). Bu buluntulardan Hadar'da bulunanı birçoğumuzun bildiği "Lucy" adlı neredeyse tama yakın iskelettir. Laetoli'de ise çok önemli ayak izlerine rastlanmıştı. Bu dönemlerde Lucy yani *Au. afarensis*, 3 milyon yıldan daha eskiye tarihlendirilmiş bilinen en eski atamızdı.

1986 yılında Alan Walker ve meslektaşları Turkana Gölü'nün batısından kötü korunmuş bir kafatası fosili keşfettiler ve *Au. boisei* türüne atfettiler (13). Birçok araştırmacı bu tür ile *Au. aethiopicus* arasındaki evrimsel yakınlığı görmüştü. Robust (iri) *Australopithecus*lar hakkında çok önemli bir yayın 1988 yılında Grine tarafından yazıldı (14). Bu a-

rada 1990'lı yılların başlarında Etiyopya'da Afar Çöküntüsü'nde Hadar ve Middle Awash alanlarında tekrar çalışmalar başladı. Bu çalışma *Au. afarensis* buluntularına çok önemli yeni keşifleri ekledi (15). Aynı zamanda Alun Hughes, Ron Clarke ve Philip Tobias'ın çalışmaları Güney Afrika'da Sterkfontein lokalitesinde *Au. africanus*'a ait buluntuları önemli derecede çoğalttı. Ayrıca, 1990'larda Gen Suwa ve Yonas Beyene Etiyopya'nın güneyinde Malawi ve Konso-Gardula'da *Au. boisei*'ye ait eklemli altçene ve kafatası keşfetti (16). Yine bu yıllarda, Andre Keyser tarafından Güney Afrika'da *A. robustus* buluntusu veren Drimolen lokalitesinde çalışmalar başlatıldı.

1994 yılında Etiyopya'da Afar Çöküntüsü'nde Middle Awash paleoantropoloji projesi çalışmaları sonucu *Au. ramidus* adında ve 4,39 milyon yıl yaşında yeni bir *hominid* keşfedildi. Bu türe ait buluntuların çoğalması sonucu türün farklı bir cinse ait olma olasılığı güçlü bir şekilde arttı ve en sonunda *Ardipithecus ramidus* olarak yeniden tanımlandı (17). 1995 yılında Meave Leakey ve ekibi, Kanapoi'de (Kenya) keşfedilen *Australopithecus anamensis* adında yeni bir türü duyurdular (18). Yine 1995 yılında Micheal Brunet ve ekibi tarafından Orta Afrika'da Çad'da yeni bir *Australopithecus* fosili keşfedildi. Daha sonra 1997 yılında Etiyopya'da, Afar Bölgesi Galili lokalitesinde yapılan ayrıntılı araştırmalar sonucunda *Australopithecus anamensis* türüne ait bir diş de Yohannes Haile-Selassie tarafından duyuruldu (19). 1998 yılında ise Güney Afrika'da çalışmaları sürdüren Ron Clarke Sterkfontein Mağarası'nda *Australopithecus*'a ait iskelet parçaları buldu (20). 1999 yılına gelindiğinde Aswaf ve arkadaşları tarafından 2,5 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Australopithecus*lar'ın yeni bir türü keşfedildi; *Au. Garhi* (21). 2001 yılının başlarında Martin Pickford ve B. Senut, Kenya'da Tugen Tepeleri'nde yaklaşık 6 milyon yıla tarihlendirilen *Orrorin* cinsini keşfettiler (22). 2001 yılında aynı zamanda Turkana Gölü'nün batısında, 3,5 milyon yıla tarihlendirilen ve yeni bir cins olarak varsayılan *Kenyanthropus platyops* kayıtlara girdi (23). Yine 2001 yılında Yohannes Haile-Selassie tarafından Middle Awash'ın batı kenarında *Ardipithecus* cinsine ait yeni bir fosil keşfedildi. 5,2-5,8 milyon yılları arasında yaşamış olan bu tür *Ardipithecus ramidus kadabba* olarak isimlendirildi ve bu fosil 2004 yılında *Ardipithecus kadabba* şeklinde ayrı bir tür olarak tekrar tanımlandı (24). Michael Brunet ve ekibi 2002 yılı Mart ayında yaklaşık 6-7 milyon yıl öncesine tarihlendirilen ve dik yürüdüğü düşünülen yeni bir *hominid*; *Sahelanthropus tchadensis*'i keşfettiler (25).

Middle Awash ve Australopithecuslar'ın kökeni

Hominid evrimini geçmişten günümüze üç temel basamakta sınıflandırabiliriz. Bunlardan ilki yaklaşık 7-4,4 milyon yılları arasında yaşamış olan *Shalenthropus tchadensis*, *Orrorin tugenesis*, *Ardipithecus kadabba* ve *Ardipithecus ramidus* ile bilinen erken *hominid*ler; diğeri 4,2-1 milyon yılları arasında yaşamış *Australopithecus*lar ve son olarak 2,3 milyon yıl ile günümüz arasında yaşamış olan *Homo* cinsi yani bizler. Son buluntu olan *Au. anamensis* erken *hominid*ler ile *Australopithecus*lar arasındaki evrimsel ilişkiyi aydınlatıyor.

*Australopithecus*lar'ın ormanlık bir alanda mı yoksa savan benzeri açık ormanlarda mı yaşadıkları uzun süredir tartışma konusuydu. Birçok paleoantropolog, dik yürümenin, güneşten korunmak, eller ile yiyecek taşıyabilmek ve uzun otlar arasında çevreyi görebilmek gibi avantajlar ile açık ağaçlık alanlarda ortaya çıkmış bir özellik olduğunu kabul ediyordu. Ancak bugünkü kanıtlar, erken *hominid*lerin ağaçlık bir alanda yaşadıklarını önermektedir. Ayrıca, dik yürümek sadece bir alanda değil farklı lokalitelerde birbirinden bağımsız ortaya çıkmıştır ve bu farklı alanların kimi orman kimi de savan ekolojisini yansıtmaktadır. Bu nedenle dik yürümek, sadece ekolojiye bağlı bir uyum değildir, aynı zamanda genetik değişimlerin morfolojiye yansıması ve çoğunlukla avantajlı bir duruma dönüşmesi ile kazanılmış bir karakterdir.

Australopithecus buluntularının tarihsel seyrine göre son çeyrek yüzyılda keşiflerde dikkate değer bir artış olmuş ve önemli bilgiler elde edilmiştir. Ancak, günümüze kadar, *Australopithecus*lar'ın kökenine dair doyurucu bir açıklama getirilemedi. Uzun yıllar *Au. afarensis*, insan çizgisine ayrılan ilk ata olarak yorumlandı. Son gelişmelere göre, *Au. anamensis*'in buluntusu bunu çürüttü ve *Ardipithecus*lar'ın keşfi de kuyruksuz büyük maymunlardan insana çizgisine yönelen ilk ata olma ayrıcalığını *Au. afarensis*'ten aldı.

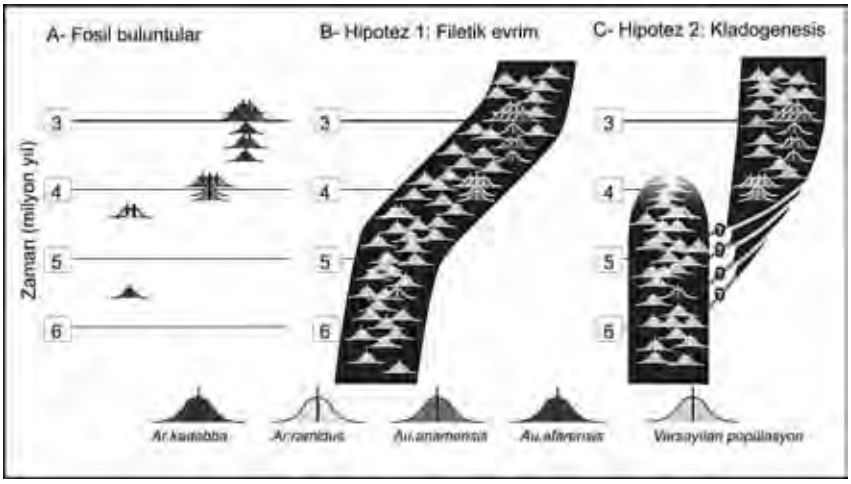
Biyokimyasal tahminler, Afrikalı büyük kuyruksuz maymunların ve insanın son ortak atasının yaklaşık olarak 5-6 milyon yıl önce ayrıldığını işaret etmektedir. Ancak bu tarihler arasında kuyruksuz büyük maymunlara ait fosiller bulunamamıştır. Gerçi, erken *hominid*lerin evrimleştiği sıralarda Rift Vadisi'nin batısında kalan ve nemli yağmur ormanlarında yaşayan kuyruksuz büyük maymunların ciddi evrimsel değişimlere yol açacak bir doğal seçilim baskısı altında kalmadıkları düşünülmektedir. Çünkü, Rift Vadisi'nin oluşumuna neden olan tektonik hareket sonucu değişen iklim, daha çok vadinin doğusunu yani bugün *hominid* fosilleri bulduğumuz alanı etkilemiştir. Böylece vadinin batı kısmı tektonik hareket olmadan önceki ekosistemini sürdürürken, doğu kısmında ilk atalarımızın evrimleşmesini sağlayacak büyük doğal değişimler gerçekleşmiştir. Vadinin doğusunda daha çok fosile rastlamamızın nedeni ise, yine Rift tektonik hareketi sonucu açılan vadilerde suyun birikerek göller oluşturması ve fosilleşmeye uygun potansiyel bir ortamın meydana gelmesidir.

Tarihlendirmesi ve morfolojik tanımlanması güvenilir olan en erken

hominid türü, 2001 yılında Etiyopya'da Afar Çöküntüsü'nde Middle Awash Bölgesi'nde keşfedilmiş olan *Ardipithecus kadabba* görünmektedir. 5,7 milyon yıl öncesine tarihlendirilen bu türün morfolojik özellikleri ağaçlık bir ekolojiyi karakterize etmektedir. Ayrıca 5,7 milyon yıl önce Rift Vadisi'nin doğu kısmında iklimsel değişimin ekolojiyi yeni yeni etkilediğini ve henüz tam anlamıyla açık ağaçlık bir savan ortamının oluşmadığını jeolojik ve paleoekolojik verilerden tahmin ediyoruz. Bunun yanı sıra bu türün 5,7 milyon yıl gibi geç bir tarihe atfedilmesi de onun atasal potansiyelinden evrimsel olarak farklılaşması için yeterli süreye sahip olamadığını da düşündürmektedir. Yani *Ardipithecus kadabba*, bulunduğu tarih (5,7 milyon yıl öncesi) ve sahip olduğu morfolojik özelliklerinden dolayı, Afrikalı büyük kuyruksuz maymunlardan insan çizgisine ayrılan evrimsel farklılaşmada rol oynamış ata olabilir. Ayrıca *Ardipithecus* cinsinin 5,7 milyon yıldan 4,4 milyon yıla kadar varolması (*Ardipithecus ramidus*) ve *Au. anamensis*'ten 200 binyıl kadar önce yok olması, kronolojik olarak da onun ata tür olduğu savını güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra aynı alanda ardışık iki tabakada ve bu kısa zaman aralığında bulunmaları da başka bit hipotez üretmeyi şimdilik olanaksız kılmaktadır.

4,17-4,07 milyon yıl öncesine tarihlendirilen Kenya Kanapoi'den *Australopithecus anamensis*'e ait çeşitli kafatası ve iskelet parçaları olmak üzere çok önemli kanıtlar bulunmuştur. Bu fosiller kladistik olarak kardeş grup olan *Au. afarensis*'e çok benzer özellikler taşımaktadır. *Au. anamensis*'in birinci süt azı dişi *Ardipithecus* ve *Au. afarensis* arasında karakterlere sahiptir. Bu durum alt üçüncü küçük azı dişleri ve köpek dişleri için de geçerlidir.

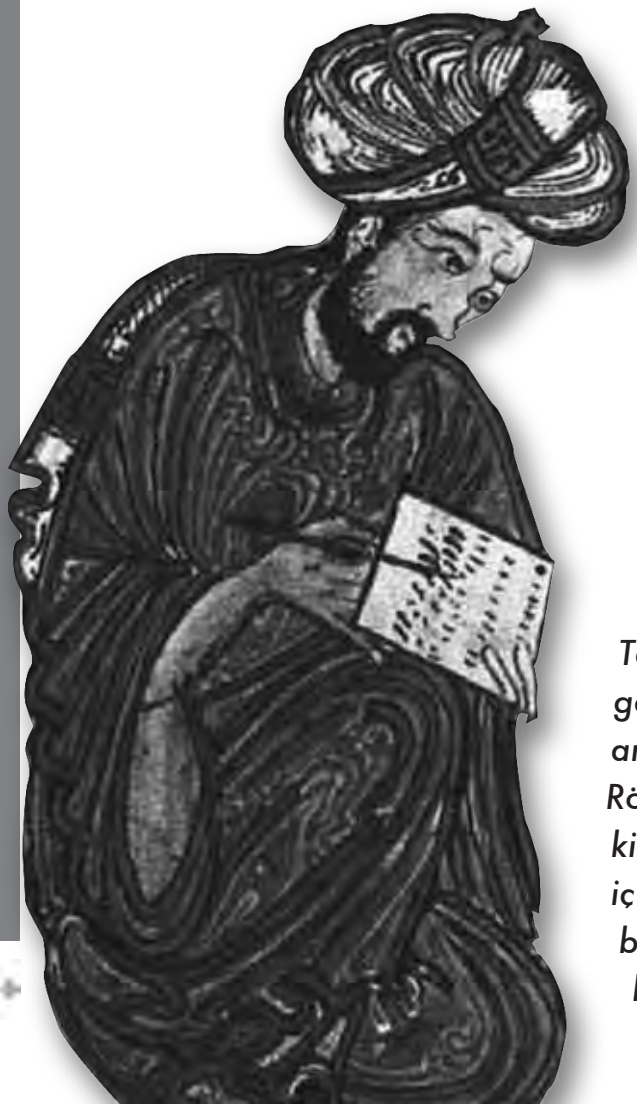
*Australopithecus*lar'ın kökeni için şu anda iki farklı hipotez karşımıza çıkmaktadır: Birincisi üstte de bahsettiğimiz gibi yaklaşık 200 binyıl içinde *Au. anamensis*'in *Ardipithecus*'tan evrimleşmiş olma olasılığı. İkincisi ise *Au. anamensis*'in *Ardipithecus* ya da benzeri bir atadan türemiş olması. Fakat bulunturlar şu anda *Ardipithecus*'un *Au. anamensis*'e atalık etmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Tim White, bu evrimsel değişimin mekanizmasını Gould'un "punctuated equilibrium kuramı" ile Darwin'in gradualizmini "punctuated gradualizm" şeklinde ortaklaştırarak sunmaktadır.

Evrimsel hipotezler; bilinen erken *hominid* türleri farklı renkler ile gösterilmiştir ve son buluntular, erken *hominid*lerin çeşitli oranlarda tek bir evrimsel çizgiyi takip ettiği (*Australopithecus*lar'ın filogenetik evrimi) ya da türleşme olayları ile yani birden fazla dallar ile (*Australopithecus*lar'ın kladistik evrimi) evrimleştiğini düşündürmektedir (1).

KAYNAKLAR

1) T White ve diğ. (2006), Asa Issie, Aramis and the Origin of Australopithecus, Nature, 440, 883-889.
2) R. A. Dart (1925), Australopithecus africanus: the man-ape of South Africa. Nature, 115:195-9.
3) T. D. White (1981), Primitive Hominid Canine from Tanzania, Science, 213, 348-349.
4) R Broom (1936), A new fosil anthropoid skull from Sterkfontein, near Krugersdorp, South Africa., Nature, 138, 486-488.
5) R. A. Dart (1948), The Makapansgat protohuman Australopithecus prometheus. American Journal of Physical Anthropology, 6, 259-283.
6) R Brom ve T. J. Robinson (1949), A new type off fosil man. Nature, 164, 322-323.
7) T. J. Robinson (1954), The genera and species of the Australopithecines. American Journal of Physical Anthropology, 12, 181-200; T. J. Robinson (1956), The Dentition of the Australopithecinae. Transvaal Museum Memoir, 9.
8) L. S. B. Leakey (1959), A new fosil skull from Olduvai. Nature, 184, 491-493.
9) L. S. B. Leakey, P. V. Tobias ve J. R Napier (1964); A new species of the genus of Homo form Olduvai George, Nature, 2002, 7-9.
10) C. Arambourg, Y. Copens (1968); Decouverte d'un australopithecien nouveau dans les gisements de l'Omo (Ethiopie). South African Journal of Science, 64, 58-59.
11) R. E. F. Leakey ve A. C. Walker (1976), Australopithecus, Homo erectus and the single species hypothesies, Nature, 261, 572-574.
12) D. C. Johanson, T. D. White ve Y. Coppens (1978); A new species of the genus Australopithecus from the Pliocene of eastern Africa. Kirtlandia, 28, 1-14.
13) A. C. Walker, R. E. F. Leaket, J. M. Haris ve F. H. Brown (1986); 2,5-Myr Australopithecus boisei from West of Lake Turkana, Kenya. Nature, 322, 517-522.
14) E. F. Grine (ed) (1988), Evolutionary History of the "Robust" Australopithecines. New York: Adline de Gruyter.
15) T. D. White, G. Suwa, W. K. Hart, R. C. Walter, G. WoldeGabriel, J. de Heinzelin, J. D. Clark, B. Asfaw, E. Vrba (1993); New discoveries of Australopithecus at Maka in Ethiopia, Nature, 366, 261-265.
16) G. Suwa et al (1997), The first skull of Australopithecus boisei. Nature, 389, 489-492.
17) T. White, G. Suwa ve B. Aswaf (1994); Australopithecus ramidus: a new species of early hominid from Aramis, Ethiopia. Nature, 371, 306-312.
18) M. G. Leakey, et al (1995); New four million year old hominid species from Kanapoi and Allia Bay, Kenya . Nature, 368, 449-451.
19) Y. Haile-Selassie (2001); Late Miocene Hominids from the Middle Awash, Ethiopia. Nature, 412:178-81.
20) R. J. Clarke (1998), First ever discovery of a well-preserved skull and associated skeleton of Australopithecus. South African Journal of Science, 94, 460-463.
21) B. Aswaf, T. D. White, O. Lovejoy, B. Latimer, S. Simpson, G. Suwa (1999); Australopithecus garhi: a new species of early Hominid from Ethiopia, Science, 284, 629-634.
22) Senut, Brigitte; Martin Pickford; Dominique Gommery; Pierre Mein; Kiptalam Cheboi; Yves Coppens (2001); First hominid from the Miocene (Lukeino Formation, Kenya). Comptes Rendus de l'Academie des Sciences, Series IIA - Earth and Planetary Science 332. 2 (30 January 2001): 137-144.
23) M. G. Leakey, F. Spoor, F. Brown, P. N. Gathogo, C. Kiarie, L. N. Leakey et al. (2001); New hominin genus from eastern Africa shows diverse middle Pliocene lineages. Nature, 410:433-40.
24) Y. Haile-Selassie, G. Suwa ve T. D. White (2004); Late Miocene teeth from Middle Awash, Ethiopia, and early Hominid dental evolution. Science, 303:1503-5.
25) M. Brunet, F. Guy, D. Pilbeam, H. T. Mackay, A. Likius, A. Djimboumalbaye et al. (2002); A new Hominid from the upper Miocene of Chad, central Africa. Nature, 418:145-51.

Descartes ve Montesquieu'nün öncüsü, Tarihsel Materyalizmin müjdecisi

İbn Haldun

Tarihi bilimsel kavramanın ve sosyolojinin gerçek kurucusu İbn Haldun'dur; bu alanda ana prensipleri bulmuştur. İbn Haldun sadece Rönesans'ın devleriyle kıyaslanacak bir yüksek kişi değil, aynı zamanda, toplumların gelişmesinin iç diyalektiği ile ilgili incelemesinde işbölümüne büyük önem vermesi, milletleri ve sosyal biçimleri ekonomik üretim tarzlarına göre sınıflandırmasıyla Tarihsel Materyalizmin de öncüsü sayılabilir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın okuyacağınız makalesi, bildiğimiz kadarıyla ilk kez yayımlanıyor. Metni, Amsterdam / Hollanda Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (International Institute of Social History) arşivinin Türkiye Bölümü'nden aldık. Kıvılcımlı'nın İbn Haldun hakkında başka makaleleri de var. Ayrıca bazı kitaplarında İbn Haldun hakkında pasajlara ulaşmak da olası. Fakat bu makale, o yazılardan farklı; bu nedenle ilk kez yayımlandığını sanıyoruz. Makale iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde geniş bir İbn Haldun değerlendirmesi yapılıyor. "Sonuç" başlığı taşıyan ikinci bölümde ise Dr. Kıvılcımlı, ezilen dünya halklarının tarihe girişlerinin Marksist kurama nasıl bir katkı yapabileceğine ilişkin çok değerli fikirler ortaya atıyor. İkinci bölüm, aslında, ilk bölümün (ve Kıvılcımlı'nın bütün teorik çalışmalarının) bir gerekçesi niteliğinde. Bu nedenle ilk bölümün bir büyük tarihsel kişiliği öğrenmek için, ikinci bölümün ise üzerinde düşünerek ve tartışarak okunmasını öneriyoruz. Arabaşlıklar tarafımızdan kondu.

Toplumların yapısının ve gelişmesinin incelenmesi alanında ayırıcı özelliği olan, bilim adamı, sanatçı, asker, hukukçu ve filozof İbn Haldun (1332-1406), dehasının evrenselliği ile 14. yüzyıl içinde bizim Rönesansımızın devleriyle kıyaslanabilecek değerde olan ilerici bir yüksek kişidir.

İbn Haldun iki bakımdan Cezayir'le ilgilidir: O sadece Buji Krallığı'nın, sonra da Tlemcen Krallığı'nın birinci başbakanı olmakla kalmadı; daha önemlisi, o temel iki eserini, *Evrensel Tarihinin Mukaddemesi*'ni Cezayir'de, Duavida Kal'asında (Şimdiki adı: Tiaret yakınında Tuagzut Kal'ası) 1374-1378 yılları arasında dört sene içinde yazmış olmasıdır.

Büyük toprak sahibi, diplomat ve kumandan durumlarında bulunmuş olan İbn Haldun, çağının büyük politik olaylarının tanığı olarak ve çok kez de bu olaylardan sorumlu bir hareket adamı olarak yaşadı. Edinmiş olduğu bu görgüler toplumların iç mekanizmasını ve gelişmelerini incelediği eserlerinde görülmektedir.

Bu adamın karşısında cihangirlerin en amansızı Timurlenk bile hayranlık ve saygıyla durdu ve

1400 yılında onun arkadaşlarıyla birlikte Şam'dan ayrılmasına izin verdi.

İbn Haldun'un *Mukaddeme*'sini okuyan bir Batılı, 14. yüzyılın içinde üç hümanizma yüzyılının ürünü olan Descartes ve Montesquieu'nün öncüsüyle karşılaşır.

İbn Haldun, "Egemenlik nasıl kurulur? Hanedan soylarının kaynağı nedir? Hanedan nasıl kurulur?" gibi sorunları somut ve bilimsel olarak koyduğu zaman, 16. yüzyılda Machiavelli'in *Prens*'inde ulaşılmayan bir ustalık ve düşünme gücü göstermektedir.

Tarihi bilimsel kavramanın ve sosyolojinin gerçek kurucusu

Bir bilimsel tarihin, bir sosyolojinin kurallarını ele aldığı zaman, daha o zamanda Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu*'nu andırmaktadır. Avrupa'nın sadece vakanüvisleri tanıdığı bir çağda, İbn Haldun ilk olarak tarihsel eleştirmenin ne olduğunu ortaya atıyor. "Güdülen amaç, yazıyor o, anlatılan tarihsel olaylarda gerçek ile yanlışı birbirinden ayırmamızı sağlayacak, güvenilir bir kural bulabilmektir… Öyle bir araç ki o elimizde oldukça olayları yanlışsız değerlendirebilelim; işte elde etmek istediğimiz sonuç budur. Tarih biliminin iç karakteri, tarihsel olayların incelenmesi ve doğru olup olmadıklarının araştırılması, bu olayları doğuran nedenlerin incelenmesi ve böylece olayların gerçekte nasıl geçtiğinin ve hangi nedenlerden ileri geldiğinin bütün derinliği ile tespit edilmesidir. Bu bakımdan Tarih, felsefenin önemli bir kolunu teşkil eder ve bilimler arasında sayılmalıdır" (Cilt 1, Sayı 4).

Mukaddeme'nin dili kaçınılmaz olarak Descartes'ın *Discours de la Méthode*'unu andırır. Tarihsel çözümlemeden sonra onun vardığı sentez ilkesi şudur: 18. yüzyıla kadar tarihin Avrupa'da olayların hikâyesi olarak kabul edilmesine karşılık, İbn Haldun açıklamalı ve neden ve sonuçlu bir tarih yaratıyor: "Özel olayların incelenmesinde genel nedenlerin kapısından içeri girerek İnsanlık tarihinin tümünü kucaklamaktayım… Politik olayların nedenlerini ve kaynaklarını belirtiyorum" demektedir.

Metodunun orijinalliğinden emin bulunan İbn Haldun, yeni bir bilim kurmakta olduğunu pek iyi bilmektedir: "Bu konuyu inceleyeceğimiz açıklamalar, diye yazıyor o, görüşlerinin orijinalliği kadar yararlılığı bakımından önemli olan yeni bir bilim ortaya koyacaktır. Biz bu yeni bilimi araştırma ve derin düşünce sonucunda bulduk".

"Uygarlığı ve kentlerin kuruluşunu incelerken, insan toplumunun ayırıcı nitelikte koşullarını geliştirdim. Böylelikle tarihsel olayların nedenlerinin anlaşılmasını sağlamaktayım" (Cilt 1, Sayfa 9).

İbn Haldun'un tarihsel metodunu çağının vakanüvisleriyle, örneğin çağdaşı olan Froissart'la karşılaştırdığımız zaman, onun Batı'nın çözümlemecilerini 400 yıl geride bıraktığını görürüz. İbn Haldun için tarih, olayların ve prenslerin yaptıklarının hikâyesi değildir, uygarlıkların çözümlemesidir.

"Tarih kendine özgü bir bilimdir, çünkü tarihin özel bir konusu vardır: uygarlık ve insan toplumu. Tarihin gerçek amacı, insanın sosyal durumunu anlatmaktır, yani uygarlığı anlatmaktır ve vahşet hayatı gibi, örf ve adetlerin yumuşaması, aile ve kabile ruhunun doğuşu, gibi, imparatorlukların ve hanedan soylarının meydana gelmesinin nedeni olan halkların birbirine üstünlük sağlamalarının çeşitli biçimleri gibi, rütbelerin birbirlerinden ayrılması, kazanç getiren işler, geçim sağlayan meslekler, bilimler, sanatlar gibi insanların emeklerini hasrettikleri çeşitli meşgaleler gibi ve nihayet en sonunda eşyanın niteliğinin toplum karakterinde yapabileceği her türlü değişiklikler gibi doğal olarak uygarlığa bağlı bütün olayları bize anlatmaktadır".

Tarihi bilimsel kavramanın ve sosyolojinin gerçek kurucusu İbn Haldun'dur. O bu alanda ana prensipleri bulmuştur:

Tarihe neden-sonuç ilişkisini uygulamak

1) Sosyal olaylar ve bunların tarihi belli kanunlara tabidir. Tarihe, sistemli ve bilinçli olarak, nedenle sonucu birbirine bağlayan "causalité" ilkesini ilk defa uygulayan İbn Haldun'dur: "Dünyaya baktığımız zaman, onda tam ve kusursuz bir düzen olduğunu, dünyanın düzenli bir sisteme bağlı bulunduğunu ve her şeyde neden ve sonuç bağlantısı olduğunu görürüz".

Örneğin bir askeri harekâtın sözünü ederken ve bir zaferin nedenlerini çözümlerken şöyle yazıyor: "Zafer

Ünlü sosyolog ve siyaset bilimci Montesquieu. İbn Haldun'un tarih ve sosyolojinin kurallarını ele alışı, daha o zamanda, Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu* adlı eserini andırıyor.

bir talih, rastlantı işidir. Ama benim bu sözlerle neyi kasteddiğimi açıklamalıyım. Zafer gizli nedenlere bağlıdır; talih ve rastlantı sözleri bu anlaşılmayan nedenlere verilen addır" (Cilt 2, Sayfa 63).

Talih ve rastlantının bu tanımlaması Spinoza'nınkinin aynıdır ve Spinoza İbn Haldun'dan300 yıl sonra gelmiştir. Ve tarihsel gelişmeyi neden ve sonuçlara bağlama kavramını da 400 yıl sonra Montesqueiu şu sözlerle ifade edecektir: "Eğer bir imparatorluk bir savaşın talihsizliği ile yıkılmışsa; demek ki, bu imparatorluğun tek bir savaşla yıkılmasını mümkün kılacak derin nedenler vardı".

Şunu da ekleyelim ki, İbn Haldun'un formülü, talih ve rastlantıyı "varoluş ve gereklilik âlemi" diye tanımlayan Marx ve Engels'i çok andırmaktadır.

2) İbn Haldun'da bu neden ve sonuç kavramının mekanik bir determinizm karakteri yok. O, daha o zaman diyalektik bir kavrama ulaşmaktadır. Çünkü her şeyden önce o, karşılıklı etkileri, tarihsel olayların birbiri üzerindeki karşılıklı etkilerini hesaba katıyor.

İbn Haldun dünyayı rastlantı olarak bir yere toplanmış şeylerin topluluğu olarak görmüyor; o dünyayı, olayların birbirini karşılıklı olarak etkilediği ahenkli bir bütün olarak görüyor. Birer kozmografya, dünyanın jeografik bir tasviri, siyaset, iktisat incelemesi, bilimlerin rasyonel bir sınıflandırılması, bir pedagoji, bir retorik bölümlerini ihtiva eden *El Mukaddeme*'nin ansiklopedik karakteri bununla açıklanabilir. Bu kitaptaki bölümlerin sayısını daha da artırıp şunları da ekleyebiliriz: Kimya,

cebir, tarım, şehircilik, estetik, hukuk, teoloji, askerlik sanatı vb. … Bütün bu çeşitli unsurlar mantıklı ve politik, ekonomik ve sosyal olayların genel açıklamasına yarayan tarihin sentetik ve global bir kavramına uygun olarak sıralanmıştır. Tarihçilerin uzun zaman birbirinden ayırt etmeye alıştıkları olayları İbn Haldun'un nasıl birbirine bağladığını gösterir bir örnek verelim:

"İmparatorluğun durumu, nüfus sayısı, başkentin büyüklüğü, halkın refahı ve servet durumu gibi aralarında sıkı ilişkiler bulunan şeyler vardır. Bu ilişkiler vardır çünkü hanedan ve imparatorluk, milleti ve uygarlığı temsil eden biçimlerdir ve tabaa olsun kentler olsun, devletle bağlı her şey de millet ve uygarlığın maddesidir" (Cilt 2, Sayfa 299).

"Din ve Müslüman kanunları, maddesi milletin ve hatta imparatorluğun varlığı olan bir biçim olarak ele alınabilir" (Cilt 1, Sayfa 263).

Toplumsal gelişime hükmeden kanunların bilincine varmak

3) İbn Haldun tarihsel çağların birbirinden farklı olduğunun, toplumun durmadan geliştiğinin ve bu gelişmeye hükmeden kanunların bilincine varmıştır: Bir uygarlığın sadece bütün yönlerini incelemekle yetinmeyip o, uygarlıklar arasındaki ilişkileri ele alıyor ve bunların durmadan hareket halinde oluşlarını, hangi kurallar altında uygarlıkların birbirini izlediklerini tahlil ediyor ve böylece imparatorlukların evrimi, meydana gelişlerinin, gelişmelerinin ve çökmelerinin nedenleri teorisini ortaya atıyor.

O bu tarih bilimine pratik bir rol de yüklüyor: "Bilgi önceden görme ve harekete geçme olanağını sağlar".

"Bu kitap, insan zekâsının kavrayamadığından kaçan felsefe ilkeleri olarak ne varsa, bunları gemleyen ve kavrayan bir kitaptır. Bu kitap politik olayların nedenlerini ve kaynaklarını belirten bir felsefe incelemesi ve bir tarih kitabıdır. İmparatorlukların kaynağı, eski milletlerin zaman birliği (senkronizmi), geçmiş kuşaklarda ve çeşitli milletlerde toplumsal faaliyeti desteklemiş olan ve değişiklikleri sağlayan nedenler, egemenlik, din, site, mesken, iktidar, nüfusun azalması ve çoğalması, bilimler, sanatlar, kâr gibi uygarlıkla ilgili konular, devrimlerin meydana getirdiği ve çok uzaklarda yankılar uyandıran olaylar, göçebe yaşayışı, kent yaşayışı, gerçekleşmiş olan olaylar ve bundan sonra olmasının beklenmesi gereken olaylar bütün konuları ele aldım ve bunların ispatlarını ve nedenlerini açıkça ortaya koydum. İçine, şimdiye kadar bizden gizli kalmış olan, ama artık kolayca anlaşılabilen birçok önemli kavram ve doktrin koyduğuma göre, bu kitap eşi bulunmayan bir incelemedir" (Cilt 1, Sayfa 2).

"Tarih yazmanın yepyeni bir metodunu düşündüğüm ve okuyucuyu şaşırtacak olan bana özgü yeni bir yol yeni bir metod seçtiğim için izlemiş olduğum plan da tam olarak orijinaldir. Uygarlığı ve kentlerin kuruluşunu in-

celediğim zaman insan toplumunda karakteristik olay olarak ne varsa ele aldım ve geliştirdim. Böylelikle tarihsel olayların nedenlerini anlatmış oldum ve imparatorluk kurucularının hangi yoldan işe giriştiklerini aydınlattım. Artık kendisine tarih adı altında anlatılanlara inanmaya mecbur olmayan okuyucu, bundan böyle kendisinden önce yaşamış olan milletlerin ve yüzyılların tarihini doğru olarak öğrenme yeteneğine sahip olacaktır. Hatta okuyucu gelecekteki olayları da önceden görebilecektir" (Cilt 1, Sayfa 9).

Tarihsel Materyalizmin öncüsü

4) İbn Haldun tarihsel materyalizmin bir öncüsü sayılabilir. O, toplumların gelişmesinin iç diyalektiği ile ilgili incelemesinde, işbölümüne büyük önem veriyor, milletleri ve sosyal biçimleri ekonomik üretim tarzlarına göre sınıflandırıyor. Hatta tarihsel materyalizm ilkesinin şu ilk formülünü bile ortaya atabiliyor: Ayrı ayrı kavimlerin örf ve adetlerinde ve kurumlarında görülen farklar, bu kavimlerin geçimlerini sağlayış tarzlarına bağlıdır (Cilt 1, Sayfa 254). Örf ve adetleri ve üstyapıları da bu tarihsel ilkenin içine alarak o şu sözleri de ekliyor: "Bir insanın karakteri örf ve adetlerden ve alışkanlıklardan ileri gelir, yoksa onda doğuştan bulunan özelliklerden değil" (Cilt 1, Sayfa 263).

İbn Haldun, din, ırk, çağ, ülke bakımından birbirinden ayrı olan ama üretim tarzı bakımından birbirine benzeyen toplumları kıyaslıyor ve bunlar arasında birbirine benzer yapılar ve gelişmeler buluyor. "Göçebe" kavimlerle "Kentliler" arasındaki çatışmada, o, feodallerle kentlerin ticaret "burjuvazisi" arasındaki çatışmayı sezinler gibidir.

İktisat alanında İbn Haldun, Avrupa'nın 18. yüzyıl iktisatçılarının merkantilist görüşlerden kurtulmadan çok önce, emeğe dayanan bir değer teorisini özet olarak verebiliyor. İbn Haldun, altın ve gümüşü zenginlik olarak kabul etmemekte, bunların sadece birer değişim aracı olduklarını ileri sürmekteydi. "Değerli madenler, sadece ihtiyacımız olan şeyleri elde etmemize yarayan araçlardır ve bunların bolluğunu ya da azalmasını tayin eden uygarlıktır" (Cilt 2, Sayfa 329).

Bilimsel sosyalizmin gururla dayanabileceği büyük bir fikir kaynağı

Kaba taslak halindeki bu tarihsel materyalizmin manası ve siyasi sonuçları derin oldu.

İbn Haldun insanların eşitliğini sadece metafizik ilkelere dayatmakla yetinmiyor. Yukarda gördüğümüz gibi, ona göre, insanları birbirinden ayıran doğuştan gelen özellikleri değildir, onları birbirinden farklı duruma getiren eğitim ve sosyal hayatlardır. Ve bundan hareket ederek şu gerçeği formüle ediyor: "Hiç kimsenin başkalarını ezmeye hakkı yoktur" (Cilt 2, Sayfa 110).

Ve en sonunda İbn Haldun'un düşününü esindiren derin rasyonalizm, sosyal hayatın temeli olarak emeği kabul edişi, özgürlük duygusu, halkların ezilmesini reddetmesi, onu, politik bakımdan düşüncelerini, Avrupa'yı 19. yüzyıla kadar heyula gibi sarmış olan "hükümdarların Tanrısal hakkı"na dayatmamaya kadar götürüyor. Halifenin tayini onun için zımni bir "anlaşma"nın akdi anlamını taşır ki, bu Rousseau'nun "Sosyal Anlaşma"sını bize andırmaktadır. "İnsanlık" diyor İbn Haldun *El Mukaddeme*'sinde, "Dinin bir emri değildir, tüm halkın yararı için kurulmuş ve halkın nezareti altına konmuş bir müessesedir".

Hiç şüphe yok ki, İbn Haldun'da çağının ve kendi kişiliğinin karakteristiği olan çelişmeler bulmak da mümkündür; çünkü zamanının en ilerici tarihsel gereklerinin bilincine varmış olan bu adamın kendisi bir derebeyidir ve sınıfının peşin yargılarının üstüne her zaman çıkamamaktadır. Ama buna rağmen sosyal bilimlerin kuruluşlarına son derece önemli bir katkı olan onun eseri, öyle derin bir rasyonalizm taşımaktadır ki; İbn Haldun Descartes'ın ve Montesquieu'nün öncüsü ve bilimsel tarihin ve sosyolojinin müjdecisi yerini her zaman muhafaza edecektir.

P. K. Hitti'nin *Arap Tarihi*'nde ileri sürmüş olduğu görüşü biz burada ancak doğrulayabiliriz: "İbn Haldun İslam âleminin yetiştirmiş olduğu en büyük filozof ve tarihçiydi ve tüm insanlığın de gelmiş geçmiş en büyük düşünürlerinden biridir".

İşte çağımızın bilimsel sosyalizminin gururla dayanabileceği büyük fikir kaynaklarından birkaçı bunlardır. Hiç şüphe yok bu, Müslüman kültürüyle yetişmiş

Descartes. Tarihe ve toplumsal süreçlere bakışta yeni metotlar öneren İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinin dili, kaçınılmaz olarak Descartes'ın ünlü eseri *Metot Üzerine*'yi andırır.

bir kimsenin, Descartes'ta ya da Hegel'de, Ricardo'da ya da Charles Fourier'de bilgilerini zenginleştirme kaynakları bulamayacağı demek değildir; nasıl ki Avrupa kültürüyle yetişmiş bir kimse de İbn Sina'nın, İbn Rüşd'ün ya da İbn Haldun'un zengin mirasını, ancak büyük kültürel eksiklik pahasına görmezlikten gelebileceği gibi.

SONUÇ

Bir nehir denize doğru akmakla kaynağına bağlılığını gösterir

Geçmiş üzerinde, kültürel miras üzerinde direnerek durmamızın nedeni, Cezayir kültürünün özgül kaynağını ve yüceliğini, bu kültürü inkâr ya da tahrif etmiş olan sömürgeciliğin zıddına anmak, belirtmekti.

Ama, 20. yüzyılın başından beri yeniden uyanmakta olan ve Cezayir Devrim Hükümeti'nin, bütçesinin yüzde 25'ini milli eğitime ayırmakla verdiği takdire değer örneğin de gösterdiği gibi, bağımsızlıktan bu yana kendisine açılıp gelişme için en elverişli şartların hazırlandığı Cezayir kültürünün rönesansını müjdelediği ve hazırladığı için, bu şanlı geçmiş daha da derin bir anlam kazanmaktadır.

Şanlı bir geçmişi devam ettirmek ve bunun mirasının meyvelerini derebilmek için, Cezayir halkının kendi içine kapanmaya ihtiyacı yoktur. Onun açık denizlerde yelken açabilmek için en yüksek geleneklerine sadık kalması yeter. Çünkü başka kültürlere açık bulunmak Müslüman kültürünün her zamanki özelliği olmuştur ve ilişki kurduğu yabancı kültürleri canlandırdığı ölçüde kendisi de bu ilişki sonucunda zenginleşmiştir. Bu özellikle Cezayir için doğrudur.

Tarihsel olarak Tunus, Doğu etkilerine her zaman açık kalmış, Fas ise uzun süre Endülüs etkisi altındaki İspanya'ya bağlı durumunu muhafaza etmiştir. Cezayir'in kaderi Doğu katkılarının Endülüs'inkilerle birleştiği bir kavşak olmaktı, ve aynı zamanda limanlarıyla Avrupa ile Büyük Sahra'yı aşan kervan yollarıyla da siyah Afrika ile ilişkiler kurmaktı.

Ünlü filozof Spinoza. İbn Haldun'un "talih ve raslantı" kavramlarına ilişkin tanımlamaları Spinoza'nınkilerle aynıdır. Spinoza, İbn Haldun'dan 300 yıl sonra yaşamıştır.

Dikkate değer bir olaydır ki, bu yüzyılın başında, Cezayir'in rönesansı belirgin bir hal almaya başladığı zaman, önsözlerinin her biri edebi eleştirmenin birer örneği olan birçok tarihsel, edebi ya da felsefi eser yayımlamış olan Muhammed Bin Şenneb, bir yandan Cezayir Fakültesi'nde profesörken, öte yandan Şam'daki Arap Akademisi'nin de üyesiydi.

İki Dünya Savaşı arasında, eseri, Cezayir milli hareketinin ve Arap kültürünün tarihsel bir anını teşkil eden Şeyh Abdülhamid Bin Hadis, üyesi bulunduğu Ülema Derneği'nin ümmiliğe karşı ve özgür medreselerin açılması için giriştiği savaşta, ilerici güçlerin milli isteklerini savunurken, öte yandan İslamlığın evrenselci yüce geleneklerini hiçbir zaman unutmuyordu ve şöyle yazıyordu: "Amacımız Cezayir halkının hizmetinde tüm insanlığa hizmet etmektir".

Son yarı yüzyıl içinde Cezayir edebiyatı bu ruha sadık kalmıştır. Bu edebiyat derin bir milli sorumluluk taşıdığı içindir ki, evrensel, insanca bir karakteri de özünde taşır. Cezayir edebiyatının bir özelliği Müslüman kültürüne bağlılığıdır ki, Cezayir'e ulusal kişiliğini yitirtmek için uğraşan sömürge düzeni karşısında bu gerekliydi. 1951'den 1954'e kadar Arap dilini kullanan yazarlar tarafından üç Cezayir tarihi yazıldı. Duygular dili olan şiir de aynı yönde gelişti. Cezayir şiiri her zaman halka ve günün tarihine bağlı kaldı. Bu şiir savaşçı bir şiirdir.

Bu edebiyat, Arapça yazılmış olsun, Fransızca yazılmış olsun, onu dile getiren Cezayir halkının kitlesine hizmet etmek, bu halkı şanlı geçmişinin ululuğunun ve kurmakla görevli bulunduğu geleceğin yüceliğinin bilincine ulaştırmaktır.

1953'de *Nouvelles Litéraires* Dergisi'nin düzenlediği bir ankette, "Bir Kuzey Afrika edebi ekolü var mıdır?" sorusuna, Muhammed Dib verdiği karşılıkta, yeni bir ekolün söz konusu olmadığını bildiriyor ve şiirde, tiyatroda ve romanda yeniden açılıp gelişmeye, vatanın kaderine bağlı edebiyat olarak tarihsel anlamını veren şu sözleri ekliyordu: "Sözcüğün en cömert anlamıyla ulusal bir edebiyat meydana gelmektedir".

Bu yazarın, sözcüğün en cömert anlamıyla ulusal demekte hakkı var, çünkü Arap kültürü ve edebiyatının en yüksek doruklara eriştiği çağlarda temel çizgileri öyledir ki, bu ulu geçmişe sadık kalmak demek, bugün azimle geleceğe yönelmek demektir.

Jean Jaurés'in dediği gibi geçmişe içten bağlılık, atalar ocağının küllerini değil, canlı alevlerini saklayıp korumaktır.

Bir nehir denize doğru akmakla kaynağına bağlılığını gösterir.

Büyük çağında Arap Uygarlığı'nın temel özelliği, rasyonalist, yılmaz ve yaratıcı ruhun kendisidir. İşte o ruhladır ki Arap düşünürleri, 11. yüzyılda, teolojiye ve skolastiğe gömülmüş bir Avrupa'nın uyandırıcıları olabildi.

Arap Uygarlığı'nın en yüksek noktasında ikinci ayırt

edici çizgisi, bu uygarlığın bütün düşün ve hareket akımlarına açık bulunuşu, bunları kabullenişidir.

Bunun içindir ki Arap Uygarlığı hümanist ruhun yeni bir aşamasının hazırlandığı pota görevini yerine getirebildi.

Arap ulusları içinde zafere ulaşan ilk milli bağımsızlık hareketleri bunun bilincine vardı ve bunun gereğini duydu.

Mısır'ın bağımsızlığına kavuşmasının ertesi günü, Kahire Üniversitesi bülteninde sevinçle şunları okuyorduk: "Bugün yeniden hayata kavuşan Mısır halkı, Batı ve Doğu Uygarlıkları'nı birleştirmek olan tarihsel rolünü yeniden benimsemiş oluyor. Halkımız buna kendisine özgü olanı katacak ve iki uygarlık arasında daha kusursuz bir anlaşma bir ahenk kuracaktır".

Gerçekten evrensel bir hümanizmaya ulaşmanın yolu

Biz Marksistlerin candan isteği, bütün çağların, bütün milletlerin en iyi katkılarını tek bir bütün içinde, bilimsel bir doktrin, eksiksiz bir hümanizma içinde birleştirmektir. Marksizm, derdi Lenin, binlerce yıldan beri bütün insanların çabasıyla hayal edilmiş, düşünülmüş, yaratılmış olan en iyi ne varsa, onun mirasçısıdır.

Her türlü tekelcilik ve ırkçı küçümsemeye karşı, Arap Uygarlığı'nın da zengin bir katkısını içinde bulunduran, bütün insanların ortak mirasını hep birlikte korumak ve geliştirmekle görevliyiz.

Şu son yıllar içinde, yalnızca bilimsel ve teknik bulgulardan ötürü değil, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması diye adlandırılan o son derece önemli gelişme yüzünden de, ufuklarımız birdenbire genişledi ve tarihsel gelişmenin ritminde niteliksel bir değişme oldu.

Batı, yani Avrupa ve Kuzey Amerika, artık tarihsel inisiyatifi elinde tuttuğunu ve biricik değer yaratıcısı olduğunu iddia edemez.

Asya'nın Arap ülkelerinin ve Siyah Afrika ülkelerinin halkları yüzyıldan beri Batı'nınki kadar etkili bir teknoloji yaratmadılar diye, kendi özel gelişmeleri sömürge düzeni tarafından durdurulmuş ve tarihlerinden yoksun bırakılmış bu halkların yarattığı değerleri araştırmamak ve bunların gerçek hakkının vermemek, çağımızın hümanizması için korkunç sonuçları olan bir yanlışlıktır.

Geçmişin kültürünün tümünün mirasçısı olduğunu iddia eden Marksizm, bu kültürü, Alman klasik felsefesinin, İngiliz iktisadının, Fransız sosyalizminin, Yunan rasyonalizminin ve Rönesans'tan gelme teknikçiliğin kesin olarak Batılı geleneklerin sınırları içerisine hapsedemez.

Eğer Marksizm "yöresel" bir karaktere bürünmek gibi bir duruma düşmeyecekse, bütün milletlerin kültüründe kök salmak zorunluluğundadır. Siyah Afrika'da Marksizm'in yokluğu ve Asya ile olan teorik ayrılık, tarihin rastlantıları sayılamaz ve bu durum gerçekten evrensel bir hümanizma sorununu koymaktadır.

Söz konusu olan rasyonalist ve teknikçi geleneği bırakıp da aklı reddeden bir geleneği benimsemek değildir, söz konusu olan daha da zenginleşmiş bir rasyonalizme yeni hayat güçleri katmaktır.

"Zenciliği", "Siyah Adamın Ruhunu" ululaştırmak gibi bir bahane ile halkları geçmişlerine götürüp mıhlama ile sonuçlanacak bir gericiliğe, bir tersine dönük ırkçılığa yardakçılık etmek de söz konusu değildir.

Söz konusu olan, aklın elde etmiş olduğu kazançlardan hiçbir şey yitirmeyen ama yeni kültür ufuklarına kanat açan gerçekten evrensel bir hümanizmanın geliştirilmesidir.

Karl Marx ve Friedrich Engels'i gösteren bir çizim.
İbn Haldun, tarihsel materyalizmin de öncüsü sayılabilir.

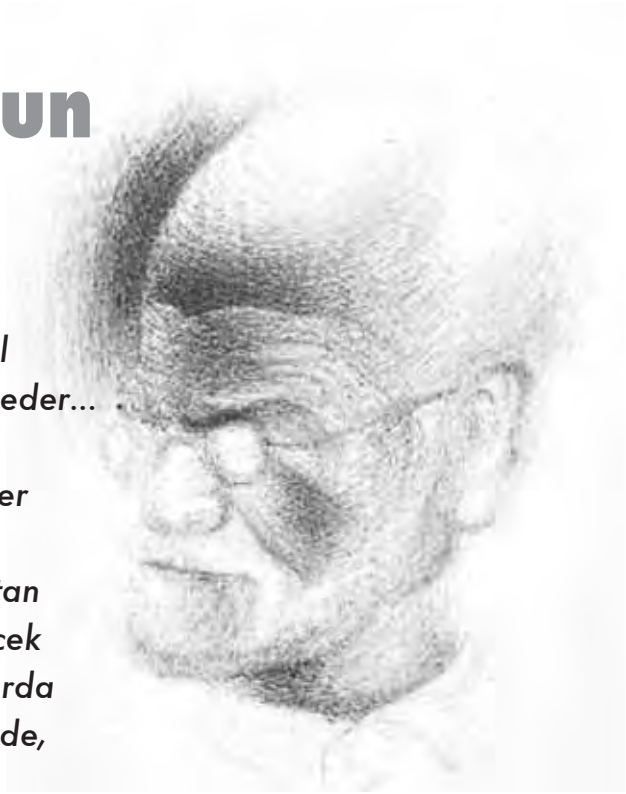
Biz inanıyoruz ki, Marksizm, niteliği gereği, bu evrenselliği başarabilecektir ve dün kadar sömürge durumunda tutulmuş halkların milli kurtuluş savaşlarında ve bu halkların her birinin kendilerine özgü yoldan sosyalizmi kurmada edinmiş oldukları görgüler, sosyalist hümanizmayı kesin olarak zenginleştirecektir.

Marksizm için doğru olan herhangi bir başka doktrin için de doğrudur; bugün hiç kimse, bütün çağların kültürüne ve bütün halkların uygarlıklarına açılmadan gerçekten evrensel bir hümanizmanın kuruluşuna katkıda bulunamaz.

Dr. Alper Hasanoğlu
Basel Üniversitesi Psikiyatri Polikliniği

Sigmund Freud 150 yaşında

Divana uzanmış ruhun arkasında kim var?

Freud psikoloji tarihinde öylesine belirleyici bir rol oynar ki, herkes kendini onu referans alarak tarif eder... Ya onun yanındadır ya da ona karşı. Ya dehasına hayran olup ömür boyu ona bağımlı bir hayat sürer terapist ve bunun ezikliğiyle gizli gizli nefret eder ondan ya da bu otoriter ve baskın babayı en baştan reddeder, özgürlüğünü ilan edip ömür boyu sürecek bir yalnızlığı sırtlanmak zorunda kalır. Her halükarda bir sevgi nefret ilişkisidir Freud'la yaşanan. Adler de, Jung da, Ferenzci de böyle yaşamışlardır onu.

Sigmund Freud (1856-1939). Aradaki bu kısa çizgiye bu kadar çok şey sığdırabilmiş insan çok azdır. Hele psikanalizle ilgili ilk kitabının (*Düşlerin Yorumu*) 40 yaşında yayımlandığı düşünülecek olursa...

Charles Darwin ve Karl Marx'la birlikte hayatı yorumlamamızda en büyük dönüşümü gerçekleştirmiş üç kişiden biridir Sigmund Freud. Evrim teorisi, kapitalizmin eleştirisi ve psikanaliz olmadan insanlık tarihi de olmazdı, en azından bugünkü gibi olmazdı. Psikolojiyle profesyonel ya da amatör olarak ilgilenen herkesin yolunun en az bir kere düştüğü bir mecradır Freud. Psikoloji, psikoterapi tarihinde öylesine belirleyici bir rol oynar ki, herkes kendini onu referans alarak tarif eder, en azından bir süre. Ya onun yanındadır ya da ona karşı. Ya dehasına hayran olup ömür boyu ona bağımlı bir hayat sürer terapist ve bunun ezikliğiyle gizli gizli nefret eder ondan ya da bu otoriter ve baskın babayı en baştan reddeder, özgürlüğünü ilan edip ömür boyu sürecek bir yalnızlığı sırtlanmak zorunda kalır. Sahte sığınaklar yaratarak kendine, gizli gizli gözyaşı döker kaybettiği babasının ardından. Her halükarda bir sevgi nefret ilişkisidir Freud'la yaşanan. A. Adler de, C. G. Jung da, S. Ferenzci de böyle yaşamışlardır Freud'u.

Hangi iz Freud'un?

Henüz beş parasız olduğu için nişanlısıyla evlenemediği dönemde Martha'ya yazdığı bir mektupta, ileride hayatını kaleme alacak biyografların işini zorlaştırmak için arkada hiçbir iz bırakmamaya çalıştığını, her türlü kişisel belgeyi yok ettiğini belirtiyordu. Bu dediğini de hayatı boyunca yaptı. Tabii ki, psikanaliz üzerine yazdığı bütün eserlerin otobiyografik özellikleri sayesinde zengin bir kaynak kaldı biyografi yazarlarına. Yine de ardında yanıtlanması gereken birçok soru bıraktı. Freud'un babası iki mi yoksa üç kere mi evlenmişti örneğin? Freud'un baldızıyla gerçekten bir ilişkisi var mıydı, yoksa bu dedikodu meraklısı bir biyografın yakıştırması mıydı yalnızca? Neden kendi koyduğu en katı kuralı hiçe sayıp kendi kızı Anna'yı analize aldı? Freud gerçekten bir kokain bağımlısı mıydı ve bütün eserlerini kokain etkisi altında mı kaleme aldı, yoksa kokain kullanımı bağımlılık denmeyecek kadar az miktarda mıydı? Kendisinin de iddia ettiği gibi bilimsel bir pozitivist mi yoksa Yahudi bir mistik miydi? Yaşadığı çağda, şikayet etmekten hep hoşlandığı gibi gerçekten izole bir hayat mı yaşamıştı? Çok iyi İngilizce konuşan ve çeşitli üniversitelerden sürekli davetler almasına rağmen 47 yıl aynı adreste oturan Freud'un Viyana'dan nefret ettiği gerçek miydi? Profesör olması Yahudi olmasından dolayı mı gecikmişti, yoksa bu da her şeyin altında antisemitizm arayan tipik bir Yahudi tavrı mıydı? 1897 yılında, nörozları çocuklukta yaşanan cinsel tacizle açıkladığı modelden vazgeçmesi bilimsel bir cesaret örneği miydi, yoksa bu teori nedeniyle mes-

lektaşları tarafından dışlanmaktan mı korkmuştu? Mektuplarında kendisinin de vurguladığı Fliess'e duyduğu homoseksüel eğilim gerçek miydi? Grup fotoğraflarında, kimse kendisinden uzun gözükmesin diye, bir sandığın üzerine çıkacak kadar kendini beğenmiş miydi?

47 yıl boyunca yaşadığı, çalıştığı Berggasse 19 numaradaki evinde çalışma masasına oturmuş, uzun bir süre kendisine tek inanan insan olduğunu düşündüğü ve en mahrem düşüncelerini, duygularını paylaştığı Wilhelm Fliess'e otoanaliziyle ilgili şunları yazar: Sigmund 4 yaşında, bir gece annesiyle trenle Viyana'ya gitmektedir. Kısa bir süre için güzel annesini çıplak görür. O kadar şaşkın ve hayrandır ki, bu olayı 40 yıl kadar sonra hâlâ anımsamakta ve ancak Latince ifade etme cesareti göstermektedir: "Matreme (anne) karşı libidom uyanmıştı. Anneye duyulan aşkı ve babaya olan kıskançlığı kendimde de keşfetmiştim ve şimdi bunun erken çocukluğa ait normal bir yaşantı olduğunu düşünüyorum".

Bu an Ödipus kompleksinin doğum anıdır: 15 Ekim 1897. "Herkes hayatında, hayalinde de olsa bir kere Ödipus olmuştur". Viyana, yüzyıl sonu. Nevrastenikler ve histerikler hâlâ hipnoz ve elektroşokla tedavi ediliyordur. Freud ise bu rahatsızlıkların kökenine inmek ister.

19. yüzyıl Viyanası kendi Ödipus kompleksinin peşinde

Freud'a göre sinir hastalıklarının masturbasyon, coitis interruptus (cinsel ilişki sırasında boşalırken penisin geri çekilmesi) ve doyurulmamış cinsellik gibi nedenleri vardır. Histeri ve nevrasteniden korunma yöntemi olarak, genç, evli olmayan insanların da cinselliklerini özgürce yaşayabilmelerine izin verilmesi gerektiğini savunur. Özgür aşk bir yandan bireyin bedensel sağlığını korur, kendine olan güvenini artırırken, diğer yandan nörozun ortaya çıkmasına da engel olur Freud'a göre. Bu 19. yüzyıl Viyanası için kabul edilebilir bir öneri değildir. Masturbasyonun insanı iktidarsız ve kör yapacağına inanılan bir zamandır çünkü. Yoldan en ufak bir sapma, ruh hastalıklarına neden olabilir. Genç kızlar dik yakalı ve ayak bileklerine kadar inen giysileriyle sımsıkı kapalıdır hayata. Stefan Zweig teyzesiyle ilgili gülünç bir hikâye anlatır bu konuda: "Düğün gecesinde teyzesi korku içinde annesinin kapısına gelir ve hıçkırıklar içinde bir çılgınla evlenmiş olduğundan yakınır. Ne oldu diye sorar annesi. Ne olacak beni soymaya kalktı". Kadınlar bir sinir yumağıdır, erkekler de geneleve gider. Arthur Schnitzler tiyatro eserlerinde Viyana burjuvazisinin kadınlarını şöyle tanımlar: "Cinsel tacize uğramış bakireler, frijid kadınlar ve mutsuz eşler". Hepsi de aylarca, yıllarca Freud'un divanında kalır. Viyana kahvelerinin ana konularından biridir artık Ödipus kompleksi. Viyana'da okuyan Elias Canetti, "Herkes kendi Ödipus kompleksinin peşindeydi" diye yazar o günler için. "Sonuçta bütün toplum aynı suçtan hüküm giymiştir. Potansiyel anne sevicileri ve baba katilleri". Budapeşteli bir yergi yazarı: "Genç adam annesiyle mutlu bir evlilik yaşamaktadır. Ama bir gün evli olduğu kadının annesi olmadığını öğrenir ve kendini vurur" diye yazar.

Cinsellik konusunda büyük bir tabu kırıcı olan Freud, kendi özel hayatında tam tersine tutucudur. Evde cinsellik üzerine hiç konuşulmaz. Kızları cinsellikle ilgili ilk bilgileri kendisinden değil ev doktorundan alırlar. Karısı da tam bir ev hanımıdır. Erkek kadın arasında bir eşitlik Freud için düşünülemez bile. Evet, erkek kadından biraz daha üstündür.

Annesinin ilk göz ağrısı Sigmund

Bu üstünlük duygusunu Freud, uzaklardan Karpatları gören küçük bir şehirde, Freiberg'de de yaşamıştır bol bol. Sigismund Schlomo 6 Mayıs 1856 yılında şimdi Macaristan sınırları içinde bulunan bu küçük şehirde dünyaya gelir. Yaşlı bir köylü kadını Amalia Freud'a, Sigismund'un büyük ve ünlü bir adam olacağını söyler baktığı faldan sonra. Kendisinden 20 yaş büyük, şanssız Yahudi bir yün tüccarı Jacob Freud'la evli olan ve tek odalı kiralık evinde oturan Amalia için tatlı bir düştür tabii bu dilek. Çok kısa bir süre sonra Anna dünyaya gelir. Sigismund'a bir rakip.

1860 yılında yoksul Freud ailesi, antisemitizmin daha az güçlü olduğu Viyana'ya göç eder. Amalia Viyana'da dört çocuk daha dünyaya getirir. Ama ilk çocuğu Sigismund hep gözdedir. 7-8 yaşlarında bir gece anne-babasının yatak odasına girer. Ne yapmak istiyordur, cinsel ilişkilerine tanık olmak mı? Bilinmez, ama büyük bir sükûnet içinde odanın ortasına işer. Hiddetle yataktan fırlayan baba "Senden hiçbir şey olmaz, hiçbir şey!" diye söylene söylene odadan çıkarır Sigismund'u. "Öylesine korkunç bir güceniklikti ki bu söz benim için" diye yazacaktır Freud daha sonra *Düşlerin Yorumu*'nda. Yıllarca peşini bırakmaz bu anı. Her anımsadığında tek tek başarılarını sayar kendi kendine. Durmadan çalışır. Okulda hep en başarılı öğrencidir. Derse bile kaldırılmaz artık, çünkü zaten her şeyi biliyordur.

Bir gün bir gezinti sırasında babası, Freiberg'le karşılaştırıldığında bir Yahudi olarak Viyana'da ne kadar iyi şartlarda yaşadıklarını göstermek için bir anısını anlatır. Gençliğinde, başında yeni aldığı şapkasıyla kaldırımda yürürken, Yahudi olmayan biri üzerine gelir, şapkasına vurup çamura düşürür ve "Yahudi, in kaldırımdan!" diye bağırır. "Peki sen ne yaptın?" diye sorar, küçük Freud. İnmiş ve şapkasını çamurdan almıştır baba yalnızca. Kulaklarına inanamaz Sigismund. Ah, büyük ve güçlü babası bir korkaktır. Bunun üzerine kendine başka kahramanlar arar. Büyük İskender ve Hannibal. İskender de küçük bir Ödipus'tur aslında. Hannibal ise vatanı Kartaca'yı savunmak için Roma üzerine yürüyen bir Sami'dir. "Annesi tarafından el üstünde tutulan bütün çocuklarda hayatları boyunca, ne olursa olsun başarıya ulaşacaklarına dair bir duygu vardır" diye yazacaktır daha sonra.

Bu arada Freud evde kardeşlerine terör estirir. Üç o-

dalı bir evde yaşayan ailede yalnızca Sigmund'un kendine ait bir odası vardır. Yemeklerini odasında tek başına yer. Beş kardeşi ve anne babası iki odaya sığışmaya çalışırlar. Anna'ya piyano çalmayı yasaklamıştır. Gürültüden rahatsız olduğu için. O çağda evinde piyano olmayan ender orta sınıf ailelerden biridir Freud ailesi artık.

Freud tıp okurken antisemitizm yeni bir yükselişe geçer Viyana'da. Büyük bir borsa krizi yaşanmıştır ve suçlu aranmaktadır. Kolayca bulunur aranan suçlu, Yahudiler. Yine de birkaç Alman profesör Freud'daki dehanın farkına varmışlar ve onu her şeye rağmen desteklemişlerdir.

Âşık Freud

Bir gün kız kardeşlerinin odasına dalar ve çarpılır. Odada bir masal prensesi oturmakta ve elma soymaktadır. Bu genç kız Martha Bernays'tır. 21 yaşında Ortodoks Yahudi bir ailenin kızı. 25 yaşındaki Freud âşık olur Martha'ya ve her gün bir gül gönderir evine. Aşk mektupları, aşk şiirleri yazar. İki ay sonra kendi aralarında gizlice nişanlanırlar. Âşık Freud'un kıskançlıkları başlar çok geçmeden. Kuzeniyle o kadar sık görüşmesini istemez örneğin Martha'nın; ona sen diye ve ilk adıyla hitap etmesini yasaklar. Evet despottur, "Âşıksa eğer". Ama düşman hiç beklemediği bir yerdedir. Martha'nın annesi, Freud doğru dürüst para kazanmadan evlenmelerine izin vermez. Aynı şehirde olmalarının da Freud'un dikkatini dağıtacağına hükmeder ve kızını alıp Hamburg'daki akrabalarının yanına gider. Bu ayrılığın 4 yıl süreceğini kimse tahmin etmemektedir o sırada. Bu ayrılık yılları Freud için bastırılmış bir cinsellikle geçen acı dolu yıllardır. Freud'un daha sonra hastalarında tespit edeceği şeyleri kendisi yaşamaktadır o günlerde. Puro içmek cinsel tatminin yerini almıştır. "Eğer öpecek başka bir şeyiniz yoksa, purodan asla vazgeçemezsiniz".

Freud "despotça" âşık olduğu Martha Bernays ile evlenmeden önce.

Bu arada doçent olma yolunda hırsla çalışırken, geceleri de odasında Martha'ya aşkla dolu mektuplar yazmaya devam eder. Kansızlığa karşı her gece kırmızı şarap içmeli ve demir preparatları al-

Sandor Ferenzci

malıdır. Biraz daha çok yemeli ve şişmanlamalıdır da.

Bu dönemde Freud kokain deneyleri yapmaktadır. Kokain hakkında henüz çok az şey bilinmektedir. Merck İlaç Firması'ndan bir gram kokain ısmarlar ve kendisi dener önce. Müthiştir. Depresyonu bir anda yok olmuştur. Bütün arkadaşlarına tavsiye eder, kız kardeşlerine verir. Küçük bir şişe içinde Martha'ya bile gönderir. Kokainle ilgili bütün literatürü toplar, morfin bağımlılığında ve nevrastenide kullanılabileceğini düşünmektedir. Bir dergide çok ilgi çeken bir yazı yayımlar, bilgilerini iki meslektaşıyla paylaşıp çok özlediği Martha'yı görmek için Hamburg'a doğru yola çıkar. Geri döndüğünde meslektaşlarından biri kokaini hayvan gözünde deneyerek lokal anestezide kullanılabileceğini göstermiştir. Daha erken ünlü olmasını nişanlısının engellediğini yazar daha sonra şaka yollu.

Anna O. vakası

Bu sırada Freud dönemin en önemli fizyoloğu olan Josef Breuer'le dost olur. Onunla konuşurken kendini "Güneşin altında oturur gibi hissetmektedir". Freud'u psikolojiyle tanıştırır ve ona hastası Bertha Papenheim'dan bahseder Breuer. Bertha P. daha sonra Anna O. takma adıyla psikanaliz tarihinin ilk vakası olarak ölümsüzleşecektir. Genç kadın 20 yaşlarında, zeki, güzel, dik başlı, canlı ve çekicidir. Babasını Tanrıya tapar gibi sever. O hastalandığında kendisinde de histeri belirtileri başlar. Babasının psikosomatik belirtileriyle özdeşleşir, yemeden içmeden kesilir, babası gibi günden güne güçten düşer ve babası öldüğünde o da bir "vaka" haline dönüşür. Sanrılara kapılır, her yerde ölü kafaları, saçlarının arasına giren yılanlar görmeye başlar. Biri iyi, diğeri kötü olan iki ayrı "ben"den bahseder. Bir gün Almanca'yı unutur ve yalnızca İngilizce konuşmaya başlar. Evde kimse anlamaz onu. Yalnızca Breuer dinlemektedir genç kızı. Her konuşmadan sonra daha iyi hisseder kendini. Kız bu konuşmaları "konuşma tedavisi" (talking cure) olarak adlandırır. Freud bu vakadan çok etkilenir ve yönünü psikopatoloji ve nöroz

araştırmalarına çevirir. Bu yeni bilim dalının merkezi de Paris'tir o sırada. Bir burs bulur ve ünlü psikiyatri kliniği Salpetriére'e, Jean-Martin Charcot'un yanına gider. Charcot'nun herkesin gözü önünde nörotik ve paralitik hastaları hipnotize etmesinden çok etkilenir. Kendilerine geldiklerinde bütün sıkıntıları uçup gitmektedir hastaların. Charcot Freud'u destekler, Viyana'dan insan beyinleri gelmesine ve Freud'un konuşma bozuklukları konusunda araştırma yapmasına destek olur. Bir gün onu evine yemeğe davet eder. Bu o sırada beş parasız olan Freud'a pahalıya, tam 14 franka mal olur. Frağının içine gömlek alması gerekir çünkü. O kadar heyecanlıdır ki, davete gitmeden önce biraz kokain alır. "Ağzımı açabilmek için" diye yazar Martha'ya.

Alfred Adler

Beş ay sonra 1886 baharında Viyana'ya döndüğünde daha önce yanında çalıştığı önlü fizyolog Von Brücke'nin de desteğiyle hastaneden ayrılır, bir muayenehane açar. Hamburg'a gider, Martha'yla evlenir, Viyana'ya geri döner ve evde Yahudi geleneklerinin yaşanmasını yasaklar. Onun çatısı altında olamaz bu. O bir ateisttir.

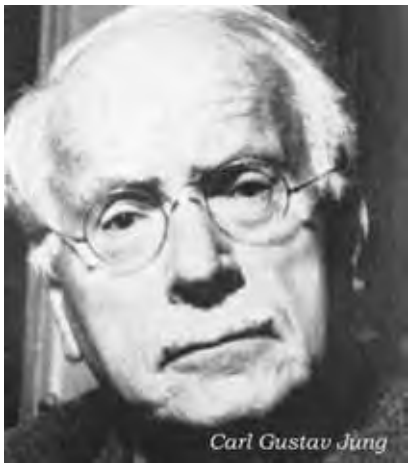
Psikanalizin ilk adımları

İlk başlarda yoksulluk çekerler. İnsanlar henüz bu yeni bilim dalına güvenmemektedir. Altın saatini bile satmak zorunda kalır. 9 yıl içinde altı çocukları olur. Kızı Anna, her şeyidir. İleride hastalığı sırasında en büyük yardımcısı olacaktır. Uğruna ne acılar çektiği, 4 yıl boyunca aşk mektupları yazdığı Martha ise sanki evin içindeki sıradan bir eşyadır artık. Büyük aşıktan büyük bir araştırmacı doğmuştur. Kalbini ve ruhunu tek bir kişiye açabilmektedir. Berlin'de yaşayan, kulak burun boğaz uzmanı Wilhelm Fliess'e. O da bir Yahudi'dir. Yahudi olmayan meslektaşlarının alaylarına maruz kalan Freud, kendisini her şart altında destekleyecek ve kabul edecek birine gereksinim duymaktadır. "Sevgili dostum" diye başlar mektupları hep. "Benim tek ötekim sensin" diye yazar ona. Uzun zamandır Martha'yla cinsel ilişkilerinin olmadığını söyler, erotik rüyalarını yazar. Başlangıçta hastalarını divanda hipnotize ettiğinden, ama son zamanlarda serbest çağrışım diye bir yöntem uyguladığından bahseder. Başlangıçta Freud, hastalarının sözünü sık sık kesmekte, sorular sormakta, yorumlar yapmaktadır. Ta ki hastalarından biri, Emmy V. N. "Lütfen sessiz olun, bir şey söylemeyin!" diyene kadar. Hastası o sustukça daha çok şey anlatmaya başlar ve Freud yalnızca dinlemesi gerektiğini keşfeder. Hastalar serbest çağrışım yapabildiklerinde kapalı bütün kapılar açılmaktadır. "Değiştiremeyeceği şeyi unutan mutludur" der Johann Strauss, *Tarla Faresi* adlı eserinde. Antik bir şehri ortaya çıkaran bir arkeolog gibi ruhu kazmaya başlayan Freud'a göreyse unutan kişi hastadır asıl.

1891'in Eylül'ünde taşındıkları Berggasse 19'da her gün bir önceki gün gibidir. Gün içinde hastalarını analiz etmekte, geceleri ise *Düşlerin Yorumu* kitabına çalışmaktadır. Çalışmalarında tıkanırsa, puroya sarılır. Kaydırılmış masturbasyon olarak adlandırır tütün kullanmayı Freud. Her sabah tütüncü dükkânına gider ve 20 puro satın alır. Her çarşamba Alfred Adler ve Sandor Ferenczi'nin de içinde bulunduğu analistler Freud'un evinde toplanır. Psikanaliz hareketinin çekirdeğidir bu çarşamba toplantıları, ama Freud psikanalizin bu küçük Yahudi grubunun dışına çıkabildiğinde uluslararası bir tanınmışlık kazanacağını çok iyi bilmektedir. Bu arada karısının kız kardeşi Minna Bernays da kocası veremden öldükten sonra Berggasse'de yaşamaya başlar. Kendi odalarından muayenehanesine geçerken mutlaka baldızının odasından geçmek zorundadır. Zamanla Minna, Fliess'le birlikte en çok şeyini paylaştığı insan haline gelir. Gezilerinde bile eşlik etmektedir kendisine. Birçokları, ki bunların arasında Jung da vardır, ikisinin arasında bir ilişki olduğunu düşünür. Ama Freud Fliess'e, "cinsel isteğinin kalmadığını ve iktidarsız olduğunu" yazmaktadır. Oysa henüz 40 yaşındadır ve Minna kız kardeşi kadar cinsel konularda tutucu değidir. Martha kocasının ne kadar ciddi bir adam olduğunu bilmese, pornografiyle uğraştığından şüphelenebileceğini söylemektedir sık sık.

Freud, "Benim tek ötekim sensin" dediği, dostu Wilhelm Fliess ile.

1899'da *Düşlerin Yorumu* yayımlanır. İlk 6 yıl boyunca yalnızca 351 adet satılır kitap. 2. baskı 1909 yılında yapılır ancak. Oysa Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı eseri yayımlandığı gün 1250 adet satmıştır. Kitap yayımlandıktan sonra Freud hayatında ilk kez Roma'ya, Yahudi düşmanı kente gitmeye cesaret eder. Bundan önceki bütün İtalya gezilerinde, kahramanı Hannibal gibi Roma'nın kapısından geri dönmüştür. Roma'da, daha sonra neredeyse kendini özdeşleştireceği, Michelangelo'nun Musa heykelini de görür. 44 yaşındadır ve hâlâ profesör olamamasını Yahudi düşmanlığıyla açıklamaktadır. Profesörlük iki yıl sonra, eski bir hastası baronesin, bakanlığa rüşvet olarak değerli bir tablo vermesiyle gelir ancak. Profesörlük, hastaların çoğalması ve seans ücretlerinin artırılması anlamına gelir. Viyana'nın üst tabakası dolduruyordur artık bekleme odasını.

Bir gün Jung gelip kapısını çalar

3 Mart 1907'de Berggasse 19'un zilini İsviçreli bir doktor çalar. İri yapılı, geniş omuzlu, kısa saçlı, mavi gözlü, üst dudağını örtmeyen ince bıyığıyla Carl Gustav Jung. Freud 31 yaşındaki psikiyatrı veliahtı yapmaya karar verir. Bu karar tabii ki çarşamba topluluğunda pek hoş karşılanmaz. Ama Freud'un gerekçesi basittir: Jung aridir, yani Yahudi değildir çarşamba topluluğunun diğer üyeleri gibi. Jung'a şöyle yazar Freud bir mektubunda: "Ben Musa'ysam eğer, siz Joshua'sınız. Benim ancak uzaktan izleyebileceğim psikiyatri topraklarını siz hâkimiyetiniz altına alacaksınız". Ama hiç de Freud'un umduğu gibi gitmez işler. Önce Alfred Adler terk eder Freud'u, sonra veliahtı C. G. Jung. Her ikisi de, başka açılardan da olsa cinselliğin bütün nörozların temelindeki problem olduğunu kabul etmezler ve kendi yollarında yürümeye karar verirler.

1. Dünya Savaşı Freud'un muayenehanesini de kötü etkiler. Daha 1915 baharında Freud kaybını 40 bin Kron olarak hesaplamaktadır. Milliyetçi olmadığı halde, İngiltere'deki genç takipçisi ve daha sonraki biyografi yazarı Ernest Jones'a mektuplarını savaşın sonuna kadar Almanca yazar. Freud'un üç oğlu da savaşa katılır. Üçü de sağ salim geri döner, ama "büyük rüyacı" Freud çocukları dönene kadar onların ölümleriyle ilgili kabuslarla geçirir gecelerini. Savaştan geri dönenler "savaş nörozu"nu da beraberlerinde getirmişlerdir. Rüyaları marşlar, patlamalar, ölülerle doludur. Keder ve melankolidir Freud'un da temel duygusu o sıralar. Divana uzanan hastalarının anlattıkları hikâyelerden hiçbir şeye şaşırmamaya alışmış olan Freud, insanların başka insanların ölümüne böylesine sevinmelerini anlayamaz ve "şaşkınlıktan dilsizleştiğini" yazar Fliess'e. Çok üretkendir her şeye rağmen. Durmadan yazar, üniversitede her cumartesi düzenli konferans verir.

Savaştan sonra İngilizce dersi almaya başlar. Çünkü artık hastaları, daha doğrusu analiz için para verebilecek durumda olanlar Amerikalılar ve İngilizler'dir. Üstelik peşin öderler, dolar ve sterlin olarak. Jones'un Londra'dan yolladığı nörotikler, histerikler, divanda yün bir battaniyenin altında uzanıp hikâyelerini anlatırken o divanın arkasında soğuktan titreyerek onları dinler. Çünkü yerle bir olmuş Avusturya'da ne odun ne kömür bulunamıyordur. Purosunu bile eldivenini çıkarmadan içer Freud hastalarını dinlerken. Lou Andreas Salome'ye yazdığı bir mektupta neredeyse bir dolar zengini olduğunu ve bu dolarları anlamlı bir şey için kullanmak istediğini belirtir. Diğer analistler gibi savaş sonrası fakir düşmüş Lou'nun Viyana'ya geliş parasını karşılar. O Lou Salome ki çarşamba toplantılarında ve başka yerlerde Freud'un düşüncelerini açıkça eleştirebilen ve buna rağmen dışlanmayan tek insandır.

Freud, karısından daha yakın olduğu kızı Anna ile.

Kanser teşhisi ve Anna Freud

1923 baharında damağında yeniden ağrılı ve rahatsızlık veren şişlikler fark eder. O güne kadar bu şikayetlerini hep yok saymıştır, çünkü şikayetlerinin geçmesi için purodan vazgeçmesi gerektiğini biliyordur. Sonunda muayene olmaya ve pek de güvenmediği bir hekim tarafından ameliyat edilmeye razı olur. Ailesinden kimsenin bundan haberi yoktur. Başarısız geçen ameliyat sonunda neredeyse kan kaybından ölecektir. Teşhis: Kanser. Bu tarihten sonra 16 yıl içinde 32 kez ameliyat olmak zorunda kalır ve her defasında damağından bir parça daha alınır. Her ameliyat sonra-

sında yeni protezlere alışmak zorunda kalır, ama ağrısı dinmek bilmez. Yemek yerken kimsenin kendisini izlemesini istemediğinden yalnız yemeye başlar.

Geçirdiği radikal ameliyatlardan birinin ardından kızı Anna'yla birlikte son kez Roma'ya gider. Anna 30'una gelmiştir ve hastalığının ilerlemesinden sonra babasının yanından bir dakika bile ayrılmaz. Bütün konferanslarında ona eşlik eder, konuşması bozulan Freud'un yerine metinleri okur. Bakımını da üstlenir. En mahrem temizliklerine kadar her şeyi yapar. Karısı değil, kızı Anna. Her ameliyatında yanı başında olan yine Anna'dır. Hasta yatağı başında Lou Salome'ye elbise dikerken, babası uyuduğunda da ona mektuplar yazar.

Babasına âşıktır ve babasının odasında divanda saatler geçiren zengin ve güzel hastaları kıskanır. Freud da kızını kıskanmaktadır gerçi. Anna 19 yaşında Londra'ya gidince ardından dramatik mektuplar gönderir ona. "Dr. Jones'un seni oraya neden istediğini çok iyi biliyorum ben" gibi. Dr. Jones'a da şöyle yazar: "Kendine bir kadın gibi davranılmasını istemiyor. Henüz cinsel duygulardan çok uzak ve erkekleri reddeder bir tavrı var". Bu arada Anna'yı analist olması için cesaretlendirmektedir. Freud'a göre psikanalistlerin mutlaka hekim olması gerekmez. Hatta hekimliğin psikanaliz için elverişli olmadığını düşünür zaman zaman. Kendi koyduğu en önemli kurallardan birini çiğneyip kızının analizini kendi yapar. Freud hakkındaki en önemli biyografilerden birini yazmış olan Peter Gay'e göre bu, Freud'un kendisi hakkında en ufak bilginin başka bir analiste anlatılmasına katlanamayacak kadar gururlu olmasından da kaynaklanır.

1920'li yıllar Freud'un altın yıllarıdır. Dünyaca ünlüdür artık. Romain Rolland, Sinclair Lewis, Thomas Mann gibi şahsiyetlerle mektuplaşır, bilim adamlığı Albert Einstein'la karşılaştırılır. Her zaman Nobel listesindedir. Goethe Ödülü'nü alır. Amerika'dan gelen film teklifi gibi gayri ciddi önerileri ise daima geri çevirir.

Berggasse'deki hayatı ise hiç değişmez. Hizmetçileri Paula Fichtl her sabah yıkanması için sıcak suyunu hazırlar. Lavabonun yanına da Freud'un istediği gibi kaba dokunmuş havlusunu koyar. 20 puronun kokusunun sindiği takımını açık pencereye asar, yumurta ve tatardan (çiğ yenen dana kıyması) oluşan kahvaltısını hazırlar. Saat sekiz buçukta bir şiline sakalını düzelten ve saçını tarayan berber gelir. Akşamları Martha, Minna ve Anna ya örgü örer ya da dikiş dikerken; kendisi de Scherlock Holmes okur. Her zaman katili bulmuştur Paula Fichtl'in dediğine göre, ama tahmini tutmazsa da oldukça sinirlenir.

10 Mayıs 1933'de Berlin'de yakılan kitaplar arasında Freud'unkiler de vardır. *Musa ve Tek Tanrıcılık* kitabını bu koşullar altında yayınlar. Kendini neredeyse Musa ile özdeşleştirir bu eserinde. Nasyonal sosyalizm artık önüne geçilemez hale gelmiştir. Hitler Viyana'nın Helden Meydanı'nda histerik kitleler önünde konuştuğunda, not defterine şöyle yazar: "Finis Austriae". SA birlikleri Yahudiler'in evlerine baskınlar düzenlemeye başlamışlardır. Birkaç kez Freud'un evine de gelirler. Bir gelişlerinde Freud'dan hiçbir işkence görmediğine dair bir yazı almak isterler. Yazdığı yazıda şöyle bir cümle de vardır: "Gestapo'yu herkese tavsiye ederim". 4 Haziran 1938'de Viyana'dan kaçabilmesini eski bir hastası olan prenses Marie Bonaparte'a borçludur.

Son günleri, ötenazi

Freud İngiltere'de Hampstead, Maresfiled Gardens'taki güzel evinde 15 ay daha yaşayabildi. Stefan Zweig ve eski hastası şair H. D. (Helda Doolittle) onu sık sık ziyaret ettiler. Salvador Dali, portresini yaptı. Virginia Woolf'la çay partileri düzenleyip Almanya ve İn-

giltere üzerine tartıştılar. Sonunda kanser geri dönülmez bir şekilde nüks etti. Yüzde hissizlik, kemik ağrıları, röntgen, radyum. Günlüğüne tek alternatifin kafasının kesilmesi olduğunu yazmıştı. Artık yemek yiyemiyordu ağrıdan. Röntgen ışınlarından sakalının bir kısmı yok olmuştu. Kanser, kemiği yiyip bitirmiş, vücudunda bir delik oluşturmuştu. Hiçbir ilaç artık çürüyen etten çıkan pis kokuyu bastıramıyordu. Hayır, artık böyle yaşamak istemiyordu. Kendisiyle birlikte iltica eden doktoru Max Schur'la yıllar önce yaptıkları bir anlaşma vardı. Kanser çok ilerlediğinde ona ölmesi için yardımcı olacaktı. Hep sabırlı ve hiçbir zaman şikayet etmemiş hastasının son isteğini kırmadı Schur ve anlaşmaya uyacağını söyledi. Freud teşekkür etti ve bunu kızına da bildirmesini rica etti doktorundan. Ailesi bilgilendirildikten sonra Schur, Freud'a 12 saat arayla iki kez yüksek doz morfin enjekte etti. 23 Eylül 1939 gecesi önce ağrılarından kurtuldu, sonra uyudu ve bir daha uyanmadı. Anna Freud hiç evlenmedi.

KAYNAKLAR

1) Sigmund Freud, Als Psyche auf die Couch kam, Birgit Lahan, Ute Mahler, Aufbau Verlag, 2006.
2) Freud, Eine Biographie für unsere Zeit, Peter Gay, Fischer Taschenbuch Verlag, 2006.
3) Sigmund Freud, Hans-Martin Lohmann, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2006.
4) Mein Onkel, Sigmund Freud, Lilly Freud-Marlé, Aufbau Verlag, 2006.

Dr. Kenan Ateş
University College London / Moleküler ve Hücre Biyolojisi

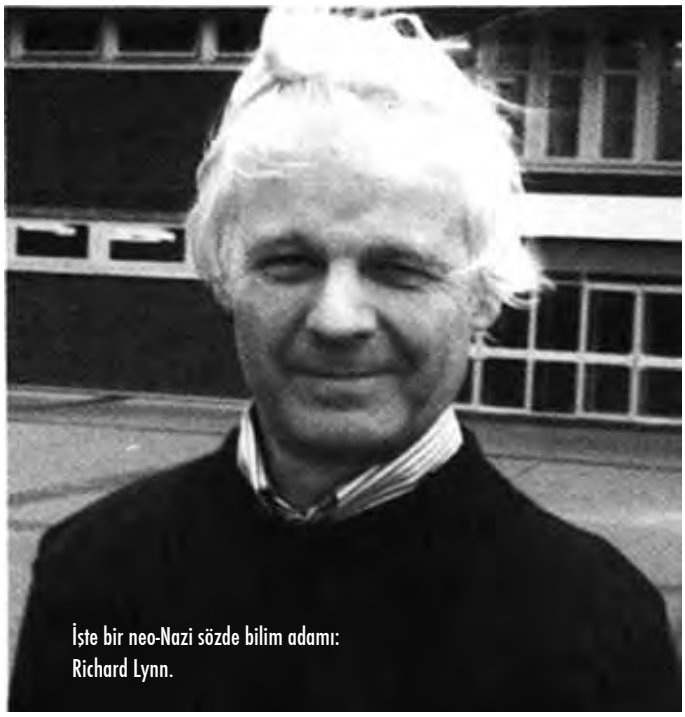
Bilimsel araştırma mı, ırkçı politikalara malzeme toplamak mı?

Kim daha geri zekâlı?

Geçtiğimiz Mart ayı sonlarında pek çok gazete ve televizyon kanalında bir haber yer aldı: Kuzey İrlanda'nın Ulster Üniversitesi profesörlerinden Richard Lynn, Türkiye'deki ortalama zekâ düzeyinin Avrupa'nın en gerileri arasında olduğunu iddia etti. Lynn'ın yayımladığı IQ katsayılarına bakılırsa, Türkiye, Avrupa'daki 23 ülke arasında 22. sırada. Dünya genelinde ise beyazlar siyahlardan, zenginler yoksullardan, erkekler kadınlardan daha zeki çıkıyor. Gelin bu Richard Lynn'ı ve IQ testlerini biraz sorgulayalım.

Geçtiğimiz Mart ayı sonlarında pek çok gazete ve televizyon kanalında bir haber yer aldı: Kuzey İrlanda'nın Ulster Üniversitesi profesörlerinden Richard Lynn, Türkiye'deki ortalama zekâ düzeyinin Avrupa'nın en gerileri arasında olduğunu iddia ediyor. Lynn'ın yayımladığı IQ katsayılarına bakılırsa, Türkiye, Avrupa'daki 23 ülke arasında 22. sırada yer alıyor. Haber gazete ve televizyonlara şu başlıklarla konu oldu: "IQ Araştırması:Türkler sondan ikinci", "IQ listesinde altlarda kaldık", "Türklerin IQ Hüsranı", "Zekâ Araştırmasında Türkiye Avrupa'da Sondan İkinci".

Lynn'ın gazetelerde yer alan çalışmasına göre, Avrupa'nın "en zeki"leri 107 IQ katsayısıyla Almanlar ve Hollandalılar. Ardından 106 puanla Polonyalılar, sonra sırasıyla İsveç, İtalya, Avusturya ve İsviçreliler geliyor. Bunlardan sonra gelen İngiltere ve Norveç'in puanları ise aynı: 100. Öteki Avrupa ülkelerinde yaşayanlar bunların peşinden sıralanıyor. Fransa 94, Türkiye ise 90.

İşte bir neo-Nazi sözde bilim adamı: Richard Lynn.

Profesörün iddiaları yalnızca Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmıyor, dünyanın 185 ülkesini kapsıyor. Lynn'in son kitabı ve web sitesinde yayımlanan rakamlara göre, dünyanın en zekileri 105 ortalamayla Uzakdoğulular, yani Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'da yaşayanlar. Bunların içinde Japonya ve Hong Kong'un ortalaması en yükseği, 110. Sonra 100 ortalamayla Avrupalılar geliyor. Tablo uzuyor: Arktik bölgelerdeki Eskimolar 91, Yakındoğu ülkeleri 89, Amerikan Kızılderilileri 87, Hintliler 82, Perulular 76, Sahraaltı Afrika ülkeleri 67 (bazı siyah gruplar 54) ve Avustralya Aborijinleri 62.

Lynn'in rakamları ırklara göre sıralandığında şöyle bir tablo çıkıyor: Uzakdoğu'nun sarı ırkı 105; Avrupa ve Amerika'nın beyazları 100; Eskimolar 91; Araplar 85; Hintliler 82; Kızılderililer 80 civarı (kuzeyde 87, güneyde 76); Afrika'nın siyahları 67, Avustralya Aborijinleri 62.

Lynn bu rakamları sıraladıktan sonra bazı iddialarda bulunup üç ana tez ortaya sürüyor. Aslında bu tezleri yeni değil. 1977'den bu yana, 30 yıldır aynı şeyleri söylüyor. Tezleri kısaca şöyle özetlemek mümkün: 1) Beyazlar siyahlardan daha zekidir (son yıllarda sarı ırkı, özellikle de Japonlar'ı, yukarıya çekti). Dünya ırkları içinde en düşük zekâya sahip olanlar siyahlardır. Öteki ırklar beyaz ve siyah ırklar arasında yer alır. 2) Zekâ, zenginlik durumu ve ekonomik büyümeyle doğrudan ilintilidir. Zenginler daha fazla, yoksullarsa daha az zekâya sahiptir. Zengin ülkeler zeki olduklarından daha

zengin, yoksul ülkelerse daha az zekâya sahip olduklarından yoksul olmuşlardır. 3) Erkekler kadınlardan daha zekidir.

Lynn açıktan şunları söylüyor: "Yetersiz eğitim, düşük mesleki beceri, yüksek işsizlik, yüksek suç oranı ve bekâr annelik, bütün bu sosyal patolojilere neden olan ana faktör düşük zekâdır". Lynn, yine, 2002 yılında, aynı zamanda Finlandiya Başbakanı Matti Vanhanen'ın babası da olan Helsinki Üniversitesi emekli profesörlerinden Tatu Vanhanen'la birlikte yazdıkları *IQ and the Wealth of Nations* (IQ ve Ulusların Zenginliği) adlı kitabını kendi web sitesinde tanıtırken, "IQ ve Ulusların Zenginliği adlı kitabımda, ulusların zenginlik ve ekonomik büyüme farklılıklarının sorunlarını ele aldım. Adam Smith'in 1776'de yayınladığı Ulusların Zenginliği kitabından bu yana, ekonomistler ve öteki sosyal bilimciler, bazı ulusların neden o kadar zengin, bazılarınsa o kadar yoksul olduğu sorununu çözmeye çalışıyorlar. Tatu Vanhanen'la birlikte kitabımızda, bu önemli ama bugüne dek tanımlanmamış faktörün, popülasyonların IQ'sü olduğunu tartışıyoruz. Bu (sorun) da temel neden, yüksek IQ düzeyine sahip olan popülasyonları barındıran ulusların, uluslararası pazarda yüksek değere sahip meta ve hizmet üretebilmeleridir" diyor.

Tembel siyah Afrikalı ile akıl küpü beyaz Avrupalı

Lynn, beyazların siyahlardan daha zeki olduğu tezini, evrim ve antropolojinin kavramlarıyla açıklamaya çalışıyor. Örneğin şunları söylüyor: "Yüksek zekâlılık muhtemelen, soğuk kuzeyli çevre içinde, yaşamsal problemlere evrimci bir adaptasyon sonucunda oluştu. İnsanlık ilk olarak, kısmen kolay yaşanılan tropikal Afrika'da ortaya çıktı. Daha sonra bunlardan bir kısmı kuzeye, Avrupa ve Asya'ya doğru göçtüler; ama oralarda buldukları yaşam o kadar kolay değildi. Avrupa'ya göçenler, buzullarla kaplı soğuk çevre içinde hayatta kalabilmek için, mağaralar inşa etmek, elbise dikmek, alet yapmak, ateş yakmak ve yaşamak için hayvan avlamak zorundaydılar. Hayatta kalabilmek için daha zeki olmaları gerekiyordu. Büyük avcılık oyunu oynamak ve proteinden zengin beslenmek zekâlarını geliştirdi". Lynn'a göre, güneyde yani Afrika'da kalanların buna ihtiyacı yoktu. Hazıra konmuşlardı. İklim sıcak, bitki örtüsü zengin, yiyecek boldu. Tek yaptıkları şey yan gelip yatmaktı. Bu yüzden de beyinleri fazla büyümedi, zekâları gelişmedi. Oysa, bugünün Avrupa ve Amerika'sındaki beyazların atalarını oluşturanlar, hayatta kalabilmek için doğayla savaşmak, alet yapmak, ısınmak için ateş yakmak, hayvan avlamak ve üzerlerine giyecek bir şeyler uydurmak durumunda kaldıklarından, bunları yaparken beyinlerini zorladılar, düşündüler ve bunun sonucunda da akıllandılar. Bu sırada bol bol et yedikleri için beyinleri büyüdü. Sonuç olarak, yiyip içip yan gelip yatan tembel Afrikalılar yani siyahlar aptal, geri zekâlı ve küçük beyinli kalırken, Avrupa'ya göçen kavgacı beyazlar akıl küpü olup çıktılar.

Profesör Lynn, tezlerini kanıtlayabilmek için antropolojinin bulgularından, evrimin kurallarına dek her şeyi kullanıyor. Bu sözleri duyan, insanlığın birikimi olan tarihteki bütün ilerlemelerin, bütün uygarlık ve gelişmelerin sanki, sadece Avrupalılar tarafından yaratıldığını sanır. Oysa, Londra'daki British Museum ağzına kadar Mısır, Ege, Anadolu, Yunanistan ve Ortadoğu'dan kaçırılarak getirilmiş antik eserlerle doludur. Ve yine Asya ve Uzakdoğu'daki uygarlıkların ve Meksika ve öteki Latin Amerika bölgelerinden el konulan Aztek ve İnkalar'ın bıraktıkları British Museum'ün loş salonlarında hiç de az yer kaplamazlar. Profesör Lynn fazla uzağa değil, Londra'da, burnunun dibindeki British Museum'a gitmiş olsaydı, bu muhteşem eserleri görecekti. Bugünün ABD ve Avrupa'sının akıl küpü beyazlarının ataları olan "barbar" kavimler, Avrupa'da birbirlerini boğazlarken, astronomiden mekaniğe, matematikten felsefeye, şiirden tiyatroya, Mısır'da, Antik Yunan'da, Arabistan'da, Anadolu'da, İran'da, Çin'de, Meksika ve Peru'da ve Avrupa dışındaki daha birçok yerde felsefe, bilim ve sanat oldukça önemli yollar kat etmişti.

Lynn'ın bu tezleri, bulduğu sonuçlardan ulaştığı çıkarımlar değil. Yani rakamlar öyle çıktığı için bu tezleri öne sürmüyor; aksine tezleri, daha da doğru bir ifadeyle politik görüşleri öyle olduğu için rakamları böyle çıkıyor. Lynn, değişik ülkelerde yapılan IQ test sonuçlarını toplamış, yeniden düzenleyip yorumlamış; bilgisayarda istatistik oyunları yapıp verilere taklalar attırarak rakamları kendi tezlerine -politik görüşlerine- uygun ha-

"Zekâ testleri", ABD yönetiminin ırkçı politikalarına dayanak yapabilmek için özel olarak hazırlatıldı ve daha sonra da yaygınlaştı.

le getirmiş. Amaç böyle olunca ve üstelik ölçüm verileri olarak IQ testi gibi şaibeli bir yöntemin rakamları kullanılınca, çıkan sonuçlara çok da şaşırmamak gerekiyor. Bu yöntem ve çabayla sonuçların böyle çıkması doğal. Çünkü IQ testleri zekâ ölçüm testleri değil, özel amaçlı politik testlerdir. Çünkü bu testler Harvardlı profesör Stephen Jay Gould'un deyimiyle "Amerikan icadı" testlerdir. Testlerin ortaya çıkış tarihine bakınca, bunu çok rahat görebiliyoruz.

"Zekâ testleri" niçin ve nasıl ortaya çıktı?

Amerika Kıtası'nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesinden sonra "yeni" kıtaya günümüze dek sürecek bir göç akını başladı. Özellikle Kuzey Amerika'daki yönetimler ve daha sonraları ABD hükümetleri göçü sürekli teşvik ettiler. 1900'lerin başlarına dek bu akın yavaşlamadan sürdü. Çok sayıda insan ve işgücüne gereksinimleri olduğundan ABD yönetimleri 1875 yılına kadar göçü engelleme ve herhangi bir göçmenlik yasası çıkarma gereğini duymadılar. İlk olarak 1875 yılında, daha sonraları da sırasıyla 1882, 1903, 1907, 1917, 1921 ve 1924 yıllarında göçmenlik yasaları çıkarılarak göçlerin önü alınmaya çalışıldı. 1875'te hazırlanan göçmenlik yasasında bir liste yer aldı ve bu listeye göre Asyalı hamallar, suçlu ya da suçlu olmaya eğilimliler ve fahişelerin ABD'ye girişleri yasaklandı. 1882 yasasında listeye akıl hastaları ve "geri zekâlılar" da eklendi. 1907'de "embesil"ler ve "moron"lar yani geri zekâlı-aptal kategorileri listeye konuldu. Listeye sürekli birtakım kategoriler konuluyordu, ama kimlerin bu kategorilere gireceği henüz belirlenmemişti. İmdada IQ testleri yetişti.

1905 yılında, Fransa'da, eğitim bakanlığı tarafından, okullarda özel eğitime gereksinimi olan başarısız çocukları ayıracak teknikler geliştirmesi gibi pratik ve özel amaçlı bir işle görevlendirilmiş olan Alfred Binet ve Théodore Simon adlı iki Fransız psikolog bazı testler geliştirip uygulamaya sokmuşlardı. Testlerde çocukların zekâ yaşları tespit edilmeye çalışılıyordu. Zekâ yaşları takvim yaşlarından düşük olan çocuklar belirleniyor ve onlara özel eğitim programları uygulanıyordu. 1912 yılında Alman psikolog Wilhelm Stern zekâ yaşının takvim yaşından çıkarılmak yerine bölünmesinin daha doğru olacağını öne sürdü ve böylece IQ (Intelligence Quotient - Zekâ Katsayısı) testleri şimdiki adıyla doğmuş oldu. Testleri bulan Alfred Binet, testlerini özel bir amaç için geliştirmiş olmasına ve bunların başka alanlarda kullanılmaması ve genelleştirilmemesini; sonuçların "zekâ" ölçütü olarak tanımlanmamasını açıkça ve ısrarla belirtmesine karşın, testler birilerini damgalayarak göçü engellemeye çalışan Amerikalılar için bulunmaz bir olanak yarattı. Henry Goddard, Binet'in testlerini Fransızca'sından İngilizce'ye ve ABD kültürüne uyarlayarak 1912'de, New York limanında, ABD'ye giriş yapan göçmenlere uygulamaya başladı. Çıkan test sonuçları korkunçtu: ABD'ye gelen Ruslar'ın yüzde 87'si, Yahudiler'in yüzde 83'ü, Macarlar'ın yüzde 80'i ve İtalyanlar'ın ise yüzde 79'u "geri zekâlı"-"aptal-moron" olarak nitelendirildi. Tabii ki ülkeye alınmadan hemen sınır dışı edildiler. Bu yolla, yüz binlerce insan "geri zekâlı" ya da "moron" damgası vurularak geri gönderildi.

1921'de, İngiltere, Hollanda, Danimarka, İskoçya, Almanya, İsveç, Norveç, Kanada, Belçika, Avusturya, İrlanda, Türkiye (Osmanlı), Yunanistan, Rusya, İtalya ve Polonya'dan gelmiş olan 12 bin 407 yabancı göçmene uygulanan testlerin sonuçları daha çarpıcıydı. Sonuçlara göre, İskandinavya ülkeleri ile İngilizce konuşulan ülkelerden gelen yabancıların zekâ skorları en yüksek; Polonya, İtalya, Rusya, Yunanistan, Türkiye ve Avusturya başta olmak üzere Doğu Avrupa'nın Slav ulusları ile Latin Amerika ülkelerinden gelenlerin skorları alabildiğine düşüktü ve moron olarak tanımlanıyordu. ABD'ye yakın zamanda göçmüş ve anadili İngilizce olmayan, ABD'yi ve Amerikan kültürünü henüz tanımayan göçmenlere, "Toplu tabancayı kim icat etmiştir?", "Broklynliler'in lakabı nedir?" ya da "Falan beyzbol takımında oynayan filan oyuncunun lakabı nedir?" gibi sorular soruluyordu. Bu yöntemle istenmeyen ulus, milliyet, ırk, sınıf, sosyal gruplardan kişilerin moron çıkması sağlandı.

Sömürgeci ülkelerdeki ırkçılık eskiden böyle yöntemlerle kendini gösteriyordu; şimdi ise "IQ testleri" gibi daha "bilimsel" yöntemlerle sürüyor.

Binet ölçeğini ABD'ye ilk defa Goddard uyarladı ama, onu esas popüler yapan Lewis M. Terman

oldu. Kaliforniya'daki Stanford Üniversitesi profesörlerinden Terman'ın 1916'da soru sayısını 54'ten 90'a çıkarmasıyla, bugün de kullanılan ve Terman testi de denilen "Stanford-Binet Zekâ (IQ) Testleri" ortaya çıkmış oldu.

ABD yönetimi aradığını sonunda bulmuştu. Çıkaracağı yasalara "bilimsel" temel ve dayanak hazırlamış, politikalarına demagojik propaganda malzemesi elde etmişti. Böylece, günümüzde göklere çıkarılan ve IQ testleri de denilen "zekâ testleri", kelimenin tam anlamıyla "bir Amerikan icadı" olarak doğdu, standardize edilerek geliştirildi ve günümüze getirildi. Görüldüğü gibi, "zekâ testleri" olarak adlandırılan testler bilimsel bir amaç ve gereksinim için değil, ABD yönetiminin artık ihtiyacının kalmadığı yoksulların ve işçilerin göçünü engellemek; ırkçı politikalarına dayanak yapabilmek ve politikalarında demagojik propaganda aracı olarak kullanabilmek için özel olarak hazırlattığı testler olarak ortaya çıktı ve daha sonra da yaygınlaştı.

IQ testleri

Şimdi de, Richard Lynn'ın "zekâölçütü" olarak kullanıp yukardaki tezlerini onun sonuçlarına dayandırdığı IQ testlerinin sorularına bakalım. İngilizce Intelligence Quotient (zekâ katsayısı) kelimelerinin başharflerinden oluşan IQ skoru ya da katsayısı bir test sonucudur. Bu testlerin değişik türleri olmasına karşın hemen hepsi de çoktan seçmeli ve sözel, işlemsel, mantıksal, davranışsal, figürsel, şekilsel, geometrisel ya da "sözsüz" biçimsel vb. gibi değişik bölümleri kapsayan çeşitli sorulardan oluşur. Değerlendirilme test tiplerine göre değişir.

IQ testlerini asıl şaibeli kılan sorularıdır. Çünkü testlerdeki sorular, ırk, sınıf, cinsiyet, milliyet, kültür, eğitim, yaşam ve yetişme tarzı, doğulu-batılı, kentli-köylü vb. ayrımı gözetilmeksizin; burjuva, eğitimli ve kentlilere göre hazırlanmıştır. Buna rağmen herkese standart bir biçimde uygulanırlar. Testlerdeki soruların neredeyse tamamı özel mülkiyete, vatanseverliğe, milliyetçiliğe, mevcut düzen ve yasalara saygılılık ve yumuşak başlılığa, burjuva ahlak ve değerlerine saygı gibi Batılı kültür ve eğitim sisteminin ölçütlerine göre düzenlenmiştir.

Birkaç soru örneğine yakından göz atalım. Örneğin "Bir erkek çocuğu bir kız çocuğuna tokat atarsa kız çocuğu ne yapmalıdır?" sorusunu ele alalım. Doğru yanıt, "ona yaptığının yanlış olduğunu söyleyip yasaları hatırlatmalıdır" olmak zorundadır. Eğer "tokat atmalı", "küfür etmeli", "taş atmalı" ya da "ağabeyine-babasına söylemeli" gibi farklı yanıtlar verilirse, test uygulanan çocuk aptal olma yolunda bir adım atmış demektir. Açıktır ki, bu soruya, evde annesinin ya da bakıcısının dizi dibinde büyüyen çocuk başka, sokakta kavga dövüş, toz toprak içinde büyüyen çocuk -ne kadar zeki olursa olsun- daha başka yanıt verecektir.

Yine, "Mozart, Wagner, Hydnn ve Schubert'ten farklı olanını işaretleyiniz" sorusu Wagner olarak yanıtlanmak zorundadır. Çünkü içlerinde yalnızca Wagner Almandır, öteki üçü Avusturyalıdır. Buna uygun bir eğitimi olmayan hangi çocuk bu soruyu doğru yanıtlayabilir?

Aynı biçimde, "LOFG, TREKKİ, ASŞKU ve ENİDALZIT'tan farklı olanını bulunuz" sorusunun cevabı da ENİDALZIT (denizaltı) olmalıdır. Çünkü, sıralanmaları karıştırılmış harfleri doğru bir şekilde yeniden düzenledikten sonra bakıldığında ENİDALZIT (denizaltı) bir deniz-savaş aracı iken, LOFG (golf), TREKKİ (kriket) ve ASŞKU'dan (skuaş -Duvar tenisi) oluşan diğer üçünün değişik spor türleri olduğu görülecektir. Bu spor türlerini bilmeyenlerin yanıtları kuşkusuz yanlış olacaktır.

Örnekler çoğaltılabilir ama son bir örnekle yetinelim. Örneğin "Elma aşağıdakilerden hangisi ile ilintilidir?" diye sorulur. "Portakal, yeme, … vb.". Batılı sınıflama normlara göre elma portakal ile ilintilidir ve portakal cevabı verilmelidir. Çünkü her ikisi de meyvedir. Oysa, ABD, San Diego - Kaliforniya Üniversitesi araştırmacılarından Michael Cole ve ekibinin 1971'de Batı Afrika'da yaptıkları saha çalışmasında bunun kültür ve yaşam tarzlarına göre değişkenlik gösterebileceği ortaya konuldu. Bu sorunun yönlendirildiği bütün Batı Afrikalılar "yeme" yanıtını verdiler. Çünkü onlar için elmanın yalnızca yemeyle ilintisi vardı ve sadece köylerinde yetişen meyveleri tanıyorlardı. Öte yandan, sınıflandırma ve kavramlandırma yeteneği kazanmak, sistematik düşünmek ve soyutlama yapabilmek Aristoteles'den beri Batılı'nın yakın olduğu bir durumdur. Afrika'nın sosyoekonomik yapısı içinde, bu türden sınıflandırarak düşünme alışkanlığı gelişmemiştir. Bu yüzden Afrikalı için nesneler, türsel sınıflamalar kapsamında değil, işlevselliği içinde kategorize edilir.

Görüldüğü gibi, testlere tabi tutulanların zekâ testi skorunun yüksek çıkması için Batılı gibi düşünmesi,

sosyal statüsünün yüksek, ekonomik durumu ve eğitiminin iyi olması gerekir. Böyle olmayanların skoru doğal olarak düşük çıkar.

Bu söylenenlerden sonra artık akla, 30 yıldır sözünü ettiğimiz bu test sonuçlarını toplayıp bir sürü istatistik oyunlarından geçirdikten sonra ırkçı politik görüşlerine dayanak yapan Richard Lynn'ın kim olduğu sorusu geliyor. Kendini bilime adamış bir araştırmacı mı, yoksa ırkçı bir militan mı? Evet, kim bu Lynn?

Bir neo-Nazi: Richard Lynn

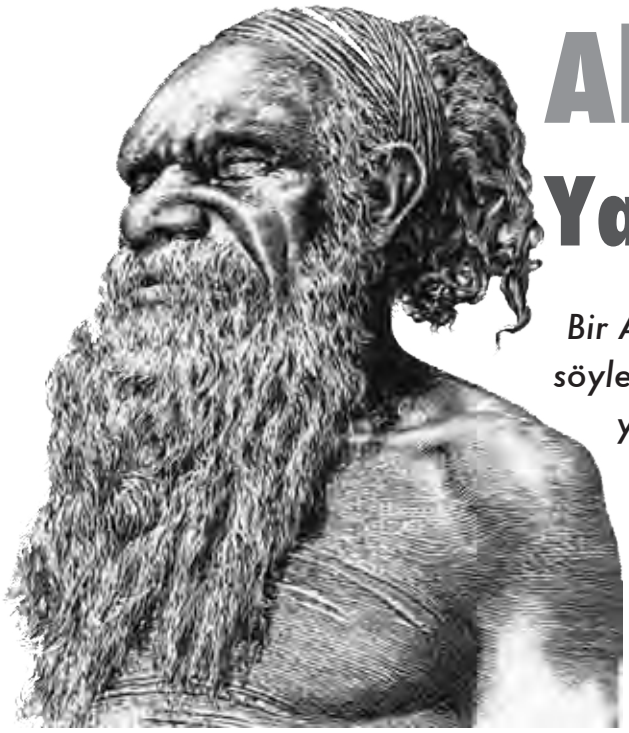
Richard Lynn Kuzey İrlanda'nın Ulster Üniversitesi'ndeki Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde, emekli olmasına karşın hâlâ çalışmaya devam eden bir psikoloji profesörü. Bir neo-Nazi ve "ırk bilimi" olarak tanımlanan öjenikçi. Kendisine ait web sitesinde belirttiğine göre ilgi alanları, zekâ, cins farklılıkları, ırk farklılıkları ve öjenik (ırk bilimi). Görüldüğü gibi, öjenikçi olduğunu bizzat kendisi açıklıyor. Birçok yayını ve bazı kitapları var: Kitaplarından ikisi doğrudan öjenikle ilgili. *Dysgenics* (Westport, CT: Praeger, 1996) ve *Eugenics* (Westport, CT: Praeger, 2001). Bu iki kitapta da, kötü ünlü öjeniği göklere çıkarıyor. *The Mankind Quarterly* gibi ırkçı, neo-Nazi yayınların çok uzun zamandan beri yayın kurulu üyesi. Yine, "Pioner Fund" gibi, Nazi öjenikçisi ve akademisyenlerinin kurduğu, ırkçı-kafatasçı araştırmalara, ve doğrudan neo-Nazi örgütlenmelere mali kaynak aktaran vakıfların yönetim kurulu üyesi. Üstelik bu durumunu saklamaya gerek de görmüyor.

Profesör Lynn'ın uzun yıllardan beri yayın kurulunda bulunduğu *The Mankind Quarterly* Dergisi, 1960 yılında İskoçya-Edinburgh Üniversitesi'nden antropolog R. Gayre ve İngiliz antropolog Roger Pearson tarafından kuruldu. Her iki akademisyen de ünlü neo-Naziler'dendi. Gayre, Naziler'in önde gelen ari ırk teorisyenlerinden Hans F. K. Gunter'in yakın arkadaşı ve destekçisi; Pearson da, İngiliz neo-Nazi ve faşist örgütü Kuzey Ligası'nın (Northern League) kurucusuydu. Derginin yönetimini ikisi uzun süre birlikte yürüttüler. Pearson bir süre sonra tek başına kalınca yanına Richard Lynn'ı aldı. Bir süre sonra da İngiltere'den sıkılıp ABD'ye göçtü. ABD'de hemen neo-Nazi örgütlerin başına geçip *Western Destiny* ve *The New Patriot* gibi ırkçı dergileri çıkarmaya başladı. Yazıları aracılığıyla Cumhuriyetçi Parti'nin think-tank'ı durumundaki The Heritage Foundation ile yakın ilişki kurdu. 1982'de başkan Reagan'dan "serbest girişimci ekonomiye", "ABD dış politikasına" ve "güçlü ulusal savunmaya yaptığı" "takdire değer katkılardan" ötürü ödül aldı.

The Mankind Quarterly Dergisi ABD'deki Pioneer Vakfı tarafından çıkarılıyor. Pioner Vakfı'nın geçmişi, yayımladığı dergiden de karanlık. 1937 yılında milyoner bir tekstilci ve iki akademisyen tarafından kuruldu. Her üçünün de Naziler'le çok yakın ilişkileri vardı. Kurucular dan Harry Laughlin'e, Nazi öjeniğine yaptığı katkılardan ötürü 1936'da Naziler tarafından fahri doktora unvanı verilmişti. Frederick Osborn ise Nazi sterilizasyon uygulamalarına doğrudan katılmış bir akademisyendi. Vakıf Naziler'in ABD'deki şubesi gibi çalıştı. Nazi propaganda materyallerini çoğaltıp dağıttı. Vakıf kurulduğu günden bugüne hep, Nazi ve neo-Nazi akademisyenlerin toplanma merkezi ve onların ırkçı, Nazi / neo-Nazi çalışmalarına kaynak sağlayan yer oldu. İşte bu Pioneer Vakfı sadece Richard Lynn'ın çalışmalarına 1971-1997 yılları arasında 609 bin dolar verdi. Profesör Lynn bugün de hâlâ bu Pioneer Vakfı'nın yönetim kurulu üyesi.

Görüldüğü gibi, gazete ve televizyonlarda bilimsel araştırma diye sunulan Lynn'ın çalışmasının ne kendisi, ne de tezlerine dayanak yaptığı verilerin elde ediliş yöntemi bilimsel. Bilimsel araştırma diye lanse edilen çalışma, ırkçı politikalara dayanak oluşturma, buna uygun malzeme toplama çabasından öte bir şey değil. Lynn, açık ki, neo-Nazi görüşlerini yaymak için bilimden, bilimin toplum içindeki prestijinden yararlanıyor; bilimi, kendi ırkçı, kafatasçı görüşlerine alet ediyor.

Aborijin Yaratılış Söylenceleri

Bir Aborijin'in "yaşam bilinci", Yaratılış Evresi söylenceleriyle iç içedir. Aborijinler'in çevrelerindeki ya da yaşamlarındaki sayısız özelliklerin, bir şekilde, Yaratılış Evresi içinde açıklaması vardır. Bu süreç içindeki iyi ya da kötü kahramanların serüveni; örneğin kayaların şu anda görülen şekilleri almasında, akarsuların yollarını bulmasında, toprağın çeşitli renklere bürünmesinde etkili olmuştur.

Melva Jean Roberts
Çev. Hikmet Uğurlu

Dreamtime" (Düş Zamanı-Yaratılış Evresi) olarak ortaklaşa tüm Aborijin (Avustralya yerlileri) kabilelerince ve tek tek her Aborijin için "dreaming" (yaratılış kavramı-yaratılış düşü) olarak bilinen ve bir yaşam biçemi olan mistik koşullanmaların, Batı Uygarlığı içinde yetişmiş insanlara, usa yatkın açıklamalar getirmesi olası değildir. Ancak bazı insanlar, sunulan kanıtları uslarıyla kabul etmeseler de, yürekleri ile onaylar; onları anlayabilirler.

En sofistike (kültürlü) yetişkinde bile ilkel içgüdüler vardır. Bilinçaltı olarak adlandırılan, usumuzun bulanık bölgelerinde, zaman zaman pek çoğumuzun göz atmak zorunda kaldığı, etkin inançlar bulunmaktadır. Bizimle, kabile yaşantısı sürdüren Aborijinler arasındaki tek ayrım; bizlerin, kendi "dreaming"imizi belirgin olarak görmemizi engelleyen, yine kendimizin ördüğü mantık duvarlarının varlığıdır.

Aborijin'in yaşam bilinci, yaratılış söylenceleriyle yoğrulmuştur

Her Aborijin için "dreaming", bilinçlenme çağının başlangıcından itibaren, çevresinde, ilgi alanına giren her "şey"i kapsar. Daha öncesi, Yaratılış Evresi'nin başlangıcına dek uzanır. Tek tek her Aborijin için "dreaming", hem tinsel hem özdeksel yaşamdan kaynaklanan ve birbirleriyle çok sıkı bir şekilde bağlanarak benliğinin özünü oluşturan, sayısız etki ve etmenlerin bir karışımıdır.

Onun "yaratılış" kavramı içinde doğa yasaları, totemi ve kabilesi, silahları ve onları kullanabilme yeteneği, bir avcı olarak becerisi, bir savaşçı olarak cesareti ve de kabilesindeki tüm yaş gruplarına karşı sorumlulukları bulunur. Kabile içindeki eğitimiyle, dinsel törenler ve özel anlamlar taşıyan kutlamalarla bu "kavram" duygusal bağlamda da daha bir pekiştirilir. Örneğin, tahta ya da taşlarla çalışırken parmaklarını yönlendirir; boyama, oyma ya da beden süslemeleri yaparken, ona "artistik" bir esin verir; görünmeyen güçlere tapınırken ya da onların öfkesini yatıştırmak için dans ederken, şarkı söylerken, bedeninin içinde ona devinim kazandırır.

Bu türden etkenlerle örülmüş kapsamlı duyguya "bir yere ait olma" dürtüsü denir ki, her yaratık, az ya da çok, bu olgunun ayrımındadır. Biyologlar, kuşların bu duyguyla doğduklarını, yumurtadan çıkışlarından kısa bir süre sonrasından başlayarak yaşamları süresince doğdukları yere hiç hata yapmaksızın dönüp geldiklerini saptamıştır. Diğer hayvanlar ve doğallıkları içinde yaşayan tüm insanlar da, bunu güçlü bir güdüyle duyumsar. İçgüdülerini teknolojiye teslim etmiş olan bizler, bu duyguyu zayıf olarak algılarız. Ancak pek çoğumuz, yine de bazı yerlerde kendimizi, dünyadaki diğer

yerlerden daha çok "evde"ymişiz gibi duyumsarız. İşte bu duygu, kabile yaşantısı süren Aborijinler'in bilincini, onların tüm yaşamını kapsayacak şekilde, derinden etkilemektedir.

Bir Aborijin'in "yaşam bilinci", Yaratılış Evresi söylenceleriyle (mitos) iç içedir. Yaşamındaki soyut ya da somut her "şey", Yaratılış Evresi kahramanlarının etkisi altındadır: Dünyayı onlar yaratmış ve başlangıç sürecinde yaşamışlardır. Dolayısıyla, bir kabile üyesinin gördüğü, yaptığı, duyumsadığı şeylerle geçirdiği deneyimsel aşamalar bir dereceye kadar kutsaldır. Yaşadığı ortam, gözlemleyebildiği şekilde biçimlendirilmiştir; çünkü Yaratılış Evresi'nde yaşayan ataları onları öyle yaratmıştır. Çevrelerindeki ya da yaşamlarındaki sayısız özelliklerin, bir şekilde, Yaratılış Evresi içinde açıklaması vardır. Bu süreç içindeki iyi ya da kötü kahramanların serüveni; örneğin kayaların şu anda görülen şekilleri almasında, akarsuların yollarını bulmasında, toprağın çeşitli renklere bürünmesinde etkili olmuştur. Bu

Aborijinler'in söylencelerini betimledikleri bir duvar resmi.

Aborijin Söylenceleri'ni sunarken...

Hikmet Uğurlu

"Aborijin söylenceleri" dosyası, dergimizin "bulmacacısı" Sayın Hikmet Uğurlu'nun, Aborijin söylencelerini içeren iki ayrı kitaptan derleyerek ve çevirerek oluşturduğu, geniş çalışmasından doğdu. Dosya kapsamında, Uğurlu'nun derlemesinin ana kaynakları olan iki kitabın derleyicileri Melva Jean Roberts ve Charles P. Mountford'un sunuşlarını ve öykülerden yaptığımız bir seçmeyi, kitaptan resimlerle sunuyoruz. Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur. Aşağıda okuyacağınız, Hikmet Uğurlu'nun çalışmasına yazdığı önsözün bir özetidir.

"O"nu ilk kez 70'li yılların başında bir filmde gördüm. Adını ilk kez, o filmde duydum. Aborijin diye adlandırılan bu karaderili genç, Avustralya Kıtası'nın yerlisiydi. Walkabout adlı filmde, Aborijin gencin, çöllük bir bölgede yollarını yitirmiş yeniyetme bir kız ve erkek kardeşiyle karşılaşması; onları çetin doğa koşullarından doğal yöntemlerle kurtarması işleniyordu. Gerek filmin konusu, gerekse Aborijin gencin doğaya uyumu beni çok etkilemişti. Demek ki yakında gideceğim ve uzunca bir süre kalacağım Avustralya'nın kentlerinde, doğadan kopuk beyazlar, kırsal kesiminde de "doğa" insanları (karaderililer) yaşıyordu.

Avustralya'ya varır varmaz aldığım ilk kitaplardan biri, Prof. Dr. Manning Clark'ın *Avustralya'nın Kısa Bir Tarihi* oldu. Prof. Clark, Aborijinler'in binlerce yıl önceki göçlerini ve kıtaya yerleşmelerini varsayımlara dayanarak anlatıyordu. Kültürlerin karşılaşması ve tarihin yeni bir aşamaya gelmesiyse 1788'de Kaptan Cook emrindeki beyazların ilk kez kıtaya ayak basmasıyla başlıyordu. Ne yazık ki adaya ilk gelen bu İngilizler'in çoğunluğu; beyaz uygarlığın (!) türlü çeşitli suçluları, serüvencileri, bilgi ve bilinçten yoksun ayaktakımıydı. İki kültürün yüz yüze gelmesinin ardından başlayan gelişmeler, doğal olarak (!) her açıdan, "karaların kültürleri"nin aleyhine oldu.

Kitaptaki şu satırlar beni çok etkilemişti: "1791 yılında bir 'convict' (tutukevi kaçkını), bir Aborijin kadına ait özel bir eşyayı çalarken yakalanır. Cezası, Aborijinler'in önünde uygulanacaktır. Hırsız, kırbaçlanmaya başlanır. Aborijinler bu uygulama karşısında dehşete düşerler; bir kısmı acılı gözyaşı döker. Biri, eline geçirdiği sopayla, kırbaçlayanın üzerine yürür..."

Yıllar içinde onları daha çok tanımaya başladım. Kültürlerini çok iyi bilen dostlarım oldu. Zaman zaman kente gelip yaptıkları müzikli dans gösterilerini izledim. "Bumerang"larını fırlatmayı öğrendim, "didjeridu"larını (çok uzun, ve ağaçtan yapılan boru şeklinde bir çalgı) üflemeye çabaladım. Değişik nesneler (ağaç kabukları, taşlar, kayalar, hayvan derileri gibi) üzerine yaptıkları son derece özgün resimlerini hayranlıkla izledim. Söylence dünyalarına, şiirlerine, şarkılarına daldım.

Bu karaderili insanlar, kimilerine göre 30, kimilerine göre 40 binyıl, kimilerine göre çok daha uzun süredir bu kıtada yaşamaktadır. Her şeyi özgün olan bu kültürden bir avuç söylence derledim. Bunlar, Aborijinler'in "Düş Zamanı" dedikleri; onların gördükleri, yaşadıkları, duyumsadıkları her "şey"in yaratılışını anlatan kutsal bir döneme ait öykülerdir. Binlerce yıldır kuşaktan kuşağa aynen aktarıldıkları için özgünlükleri yitmemiş bu söylenceler aracılığıyla "Ruhsal Atalar"ın varlığı ve neleri, nasıl yarattıkları anlaşılabilir.

tür özellikler, kabilenin yaratıcı ataları tarafından kotarılan ve Aborijinler'in duygu dünyalarında sürekli olarak "ana tema" olarak yerini alan, somut ata andaçlarıdır. Değişmeyenlerin yanı sıra, dönemsel değişiklik gösteren özellikler de bulunmaktadır: Mevsimler, gökyüzü, günün her anında değişen ışık ve gölge; insanların yaşlanması, doğum, yaşam, ölüm... Bunların tüm oluşum, gelişim ve değişimlerinde çok özel nedenler vardır ve bu nedenler Yaratılış Evresi denilen süreçle ilgili öykülerde kutsal yerini alır.

Aynı olgular, ister kuş, balık, memeli hayvanlar, böcekler, bitkiler, isterse sürüngenler olsun, yaşayan tüm canlıları da kapsar. Bunların pek çoğu Yaratılış Evresi'nde birer Aborijin'di ya da insana ait duyguların güdüleriyle yaşıyorlardı. O süreç sırasında yaptıkları iyi ya da kötü eylemler, "insan" dışında aldıkları şekillere yansımıştır. Her bir şekil, Yaratılış Evresi sırasında aldığı kalıba, sonsuza dek uyum sağlamak zorundadır ve bunlar, söylence anlatıcılarına aktarılan, o evreyle ilgili "geleneksel kültür birikimi" oldukları için, aynen korunacaktır.

Doğada ve kabile içindeki "düzenin" yarattığı güven

Bu "birikim"in duygusal etkisi çok büyüktür. Genel olarak ele alındığında, en önemlisi, tam bir "güvence" sağlamasıdır. Bir kabile üyesi, özdeksel ve tinsel dünyada, yerini her zaman bilmiştir ve sonsuza dek bilecektir.

Çocukluktan ergenliğe ve daha sonra olgunluktan yaşlılığa geçişlerde; kabile hiyerarşisi içinde, herkes sorgulayamayacağı haklarla ilerleyeceğini ve sorumluluklarını otomatik olarak yerine getireceğini bilmektedir. Hangi eşle evleneceği, hangi hayvanları vurabileceği ve ne tür kutlamalar yapması gerektiği konusunda, kendisini yönlendiren bir toteme bağlıdır. Kabile içindeki haklarıyla ilgili olarak, hiç kimsenin kendisiyle yarışmayacağı güvencesi içinde, kendisine ayrılmış yerde yaşamaktadır. Atalardan kalma yasalara uygun olarak yapılan anlaşmalar olmaksızın, herhangi bir şekilde ne yaşadığı yerlerden ayrılacak ne de oraya girmeleri için başkalarına izin verecektir. Ayrıca, toplum yasalarının herhangi birini çiğnediği zaman, cezanın da kaçınılmaz olduğunu bilmektedir.

İşte tüm bu koşullar çerçevesinde, onun dünyasını belirlemiş olan ruhsal varlıklarla çevrili olduğunun bilinciyle, tam bir güvence içinde yaşamını sürdürmektedir. Görünmeyen bir Tanrıya inanması istenmez. O inandığı şeylerin elle tutulur kanıtlarını görmektedir. Yaşadığı topraklarda onların izlerini algılamaktadır. Yaratılış Evresi sırasında kendilerine bitki ya da hayvan şekli verilmiş varlıklar olarak onları gözlemlemektedir. Onların mevsimler, yıllar içinde geçirdiği değişiklikleri duyumsamaktadır. Güneş, ay, yıldızlar, gezegenler ve bulutlar şeklinde devinip durduklarını izlemektedir gökyüzünde. Tüm yaşam, kesin bir bütünlük içindedir. O; bu yaşamın, yaratıcı ataları tarafından kendisi için oluşturdukları görkemli bir düzen içinde, değişmez kurallara bağlı olarak yaşayan bir parçasıdır ve bu düzen, kabile yaşamı sürenlere yeni bir yaşam tarzını zorla kabul ettirmeye çalışan istilacılar tarafından, son derece kısa bir zaman dilimi içinde, paramparça edilene değin, binlerce yıl değişmeden süregelmiştir.

Ve Avrupalı ile Aborijin karşılaştı!..

Avrupalılar'ın, İnkalar'dan Tahitililer'e, pek çok ırkla karşı karşıya geldikleri "ölümcül buluşmalar" sürecinde, yüzlerce eski kültür ya parça parça olmuş ya da yok edilmiştir. Aborijinler'in trajedisinde de bu "ölümcül buluşmalar"da yedikleri darbeler sırasında; kültürlerinin ince, kolayca anlaşılamayan derinliklerinin ayrımına varacak donanıma sahip çok az Avrupalı'nın oluşuydu. Acıyla söylemek gerekirse, Aborijinler bir tür hayvan olarak kabul edildi: Kıta üzerinde yaşayan tek "tehlikeli" hayvan! Göçmenlerin sürülerini yağmalayan çapulcu takımı! Kızılderililer'in ya da ıssız adalarda yaşayanların romantik "aura"ları; Zulu ya da Maoriler'in ilgi çekici "savaşçı" ruhları onlarda yoktu. Sanatları "sofistike" gözlere tuhaf ve ilkel geliyordu. Zanaatları, doğal maddelerin basit kullanımıyla sınırlıydı. Toplumsal örgütleri olsa bile, bu, kolayca görülüp anlaşılamıyordu. Onlar, Taş Devri insanlarıydı.

Böyle algılanınca, hiç hesaba alınmadılar. Sunacakları elle tutulur bir şeyleri yoktu; iyi hizmetçilik yapamıyorlardı. Avrupalılar'ın zengin olma amaçlarına katkı yapacak yararları bulunmuyordu. Kolayca harcandılar; ama işin en acıklı yönü, yüzlerce Aborijin kabilesi yok edildiği için, onlarla beraber, insan soyunun en önemli kaynakları üzerinde araştırma yapma olanağı da yitirilmiş oldu.

Şimdi, 35 binyıl, belki daha da fazla bir süredir, bu topraklarda, ayakta kalmaya çabalayan bir "Aborijin Kültürü"nün varlığından haberdarız. Bu bir öngörü değil, bilim insanlarının kemik ve el işleri üzerinde yaptıkları "karbonlama" yöntemiyle kanıtladıkları bir gerçektir. Ancak bu buluntular konuşmuyor. Sadece antropologlarca özenle bir araya getirilerek "boz-yap" bulmacasının parçaları olarak kullanılabilir. Oysa 2 yüzyıldan kısa bir süre önce, tüm dünyadan tamamıyla farklı, sayısız bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliği örnekleriyle dolu kıta içinde, el sürülmeden korunmuş, geçmişin bulanık dönemlerine uzanan bir kültürün kalıtçılarıyla yüz yüze konuşma olanağı vardı.

Bu olanak artık yok! Şimdilerde, beyaz Avustralyalılar; kendilerinden önce burada yaşayan insanların, çevreleri ve kendileri hakkında olağandışı bilgi ve kavrama yeteneğine sahip olduklarını anladıklarında, geriye kalan bir avuç ipucunu yorumlayarak, bulanık geçmişe göz atma zorunluluğu duymaya başladılar. Bunların en renkli ve umulmadık, ilginç bilgiler verenleri Düş Zamanı (Yaratılış Evresi) öyküleridir.

Aborijinler'in "Yaratıcısı", diğer "Yaratıcılara" akraba

Bu öykülerin en ilginç yönü, dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanların ruhsal kalıtlarıyla yakın ilişki göstermesidir. En belirgin örnek, bir "Yaratıcı" ya da "Yaratıcı Atalar" kavramının, Yaratılış Evresi öykülerinde sık sık karşımıza çıkmasıdır. Bu "kavram" çok değişik şekiller alır ve çok çeşitli işler görür. Ancak Yaratılış Evresi öykülerinde karşımıza çıkan "Yaratıcı" ile başka topraklarda bulunan kültürlerdeki "Yaratıcı" arasında, temel benzerlik her zaman görülür. Örneğin bu, İncil'de, alevler içindeki ağaçlıktan Musa ile konuşan "Yehova" adlı "Yaratıcı"dır. Bu betikteki öykülerden birinde de "Yaratıcı Ata", benzer bir nedenle, Yehova'nın halkıyla konuştuğu gibi, büyük bir ağacın gövdesinden Aborijinler'e seslenir; çünkü her iki toplumda da bazıları doğru yoldan çıktıkları ve değişmez yasalara kulak asmadıkları için yalnız kalarak korku içinde, ne yapacaklarını bilmez bir halde dolaşıp durmaktadırlar.

Dünyanın en büyük dinleri -bazı küçükleri de dahil- hemen hemen benzer "tema"yı izler: Başlangıçta, gizemli bir güç; yeri, göğü, suyu, toprağı ve tüm yaratıkları oluşturmadan önce, hiçbir "şey" yoktur. Aborijinler'de de aynı inanç vardır. "Başlangıç" adlı öyküde, "Yaratıcı Ata"nın eylemleri ve çabaları, en ince ayrıntılarıyla betimlenir. "Yaratıcı", insanı oluşturmaya karar verdiğinde, Hıristiyan inançlarında, insan oluşumuna geçişte yararlanılan benzer bir maddeyi, yani "kil"i kullanmıştır.

Asya ve Avrupa'daki ulu dinlerin bilgi, birikim ve tapınaklarıyla Avustralya'daki ilkel göçerlerinkini karşılaştırmak biraz saygısızlık olarak görülebilir. Örneğin, gökyüzüne yükselen büyük yılanın oluşturduğu gökkuşağının anlatıldığı, "Gökkuşağını Yaratan Sürüngen" adlı öykü, bazılarına saçma gelebilir. Ancak milyonlarca Hıristiyan, cennette bir yılanın Havva ile konuştuğuna, güneşin Yuşa için olduğu yerde durduğuna, Kızıl Deniz'in ikiye ayrılarak Hz. Musa'nın geçişine olanak verdiğine, meleklerin gökyüzünden insanlara seslenişine, bir kızın (Hz. Meryem) evlenmeden gebe kalarak çocuk doğurmasına kesinlikle inanmaktadır. Yukarda sözü edilenler ve benzer tansıklar (mucizeler) Hıristiyan inancının temel direkleridir. Çağdaş düşünce, ussal yaklaşımlar ve açıklamalar getirmeye çalışsa da, bu tür tansıklara duyulan inanç, çağlar boyu milyonlarca insana rahatlatıcı bir avuntu sağlamıştır.

Belki de en önemli şey, insanoğlunun bir "şey"e inanma eğilimidir. Çabalayıp durduğu, gizlerle dolu günlük yaşam savaşımının ötesinde; tinsel yaşamının yön bulabilmesini sağlayacak bazı kılavuzları yaratmak için düş gücünün gizemli güçlerini kullanma istemi! Aborijinler'in de Yaratılış Evresi öyküleri çerçevesinde yaptıkları şey, tam tamına budur aslında. İşin büyüleyici yanı, diğer dinlerde de benzerleri bulunan inançlarının çevrelerini, pek çok bakımdan, parıltılarla süslemiş, değişik tatlar getirmiş olmasıdır. Tüm insanlık "Taş Devri"nde yaşarken, belki de, Yaratılış Evresi'nde geçen öyküler, insanlığın ortak temel inançlarını oluşturuyordu. Eğer böyle kabul edilirse Aborijinler; tüm dünyadan uzak, unutulmuş kıtalarında, öykülerini hiçbir etkiyle bozmadan yaşarken, diğer yerlerdeki insanlar; inançlarını, çeşitli etkileşimlerle, değişik kanallarda sürdürmüşlerdir.

Yaratılış Evresi öykülerinin pek çoğu, Kutsal Kitap'takilere benzer şekilde, tenin arzusu ve insana ait duyguların karanlık yönleriyle ilgilenen, "ahlaki" dersler içerir. Kutsal Kitap'taki "Habil ile Kabil" öyküsünde, kardeşlerin birbirlerini ille de sevmek zorunda olmadıkları nasıl vurgulandıysa; Aborijinler'in "Birbirleriyle Dövüşen Kardeşler" öyküsünde de benzer tema işlenir. Tüm dinlerdeki ana düşünce, yaşamın ölümden sonra da sürmesidir. Bu olgu, yani "reenkarnasyon" (ruh göçü), "Kelebeğin Doğumu" adlı Aborijin öyküsünde anlatıldığı güzellikte, pek ender karşımıza çıkar. Dünyanın değişik yerlerinde yaşayan ilk insanlar, bir canlının öldükten sonra, kelebeğin oluşumuna benzer bir şekilde, değişik formlara girerek yaşamını sürdürdüğünü görmüş olmalıdır. Belki de kelebeklerin oluşumu; uzak geçmişteki, şimdi unutulmuş bir ırka, "ölüm sonrası yaşam kuramı" inancına esin vererek, diğer inançlara temel olan bir dinin kurulmasına ortam hazırlamış olabilir. Gerçekten de duygularla algılanabilen doğal olgularla dinler arasında çok yakın ilişkiler vardır. Örneğin, Hıristiyanlar'ın bahar bayramı olan "Easter Festival"de, yeniden doğumu simgeleyen, çeşitli renklere boyanmış yumurtalar bolca kullanılır.

Söylencelerde işlenen insani yanlarda ortaklık

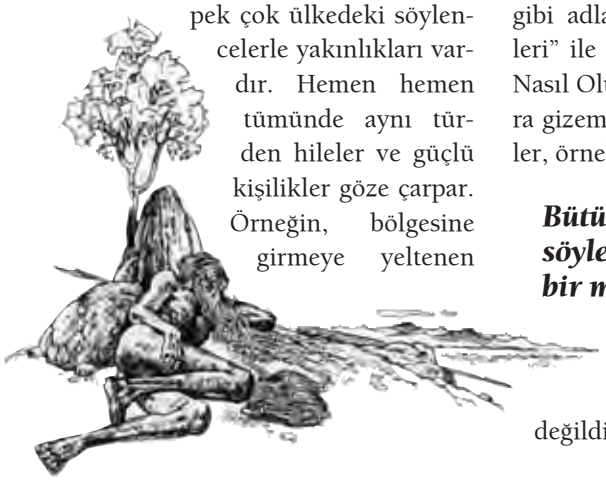
Kanıtlansın ya da kanıtlanmasın; dinler arasındaki koşutluklar dışında, Aborijin söylencelerinin diğer pek çok ülkedeki söylencelerle yakınlıkları vardır. Hemen hemen tümünde aynı türden hileler ve güçlü kişilikler göze çarpar. Örneğin, bölgesine girmeye yeltenen kişiyi hemen öldüren gizemli canavar öyküsü, tüm söylencelerde anlatılır. Bunun örneği "Naruwilya ve Çağrısız Konuk" adlı öyküde görülebilir. Benzerleri tüm ırklarda görülen bir diğer öykü konusu ise bir araya gelemeyen âşıkların yaşadıkları üzerine kurulu olanıdır. Bazı trajik engeller, genç âşıkların birleşmesini önler ve sonunda "sevda"ları büyüsel bir şekilde, doğal bir oluşuma dönüşerek sürer gider. "Condula ve Bak-bak" öyküsü bu türün ilginç örneklerindendir.

Bir Aborijin duvar resminden ayrıntı.

Grek ve Roma söylencelerinde; bazen toplumsal yararlar bazen de kişisel çıkarlar için kullandıkları, büyülü ya da insanüstü güçlere sahip, bir sürü kahraman bulunur. "Karkan ve Kanlı Vadi", "Koululla ve İki Kızkardeş", "Burnba'nın Başkalaşımı" gibi Aborijin öykülerinde bunları anımsatan yönler görebiliriz. Kösnü (şehvet) ve kıskançlık gibi insana değgin temalar tümünde benzer şekilde işlenmiştir. Belki öykülerin ilk yaratıcıları aynı duygulardan esinlenmiş olabilir. Pek çok insan, amacına ulaşmak için, hâlâ, gizemli güçlerin cömertliğine ya da hünerine bel bağlamıyor mu? Talihinin yaver gitmesi için düşler kurmuyor mu?

Diğer ülkelerde karşılaşılan bir diğer söylence grubu, nedenleri birtakım gizemlere bağlı olarak oluşmuş, doğal olgularla ilgili olanlardır. Aborijinler'de de bu inanç kümesine giren çeşitli söylenceler bulunmaktadır. "Jambuwul" ve "Marmaragan" gibi adların geçtiği "Gök Gürültüleri" ile "İlk Şafak" ve "Kara Dağlar Nasıl Oluştu?" gibi, doğal oluşumlara gizemli açıklamalar getiren öyküler, örnek olarak gösterilebilir.

Bütün yaratılış söylencelerinin kaynağı bir mi?

Tüm ülkelerdeki insanların aynı "mitolojik" yaşamı paylaştığı inancı yeni değildir; enine boyuna incelenmiştir ve bilimlerin soğuk mantığına karşın, söylemlere ve gizemlere dayalı inançların sürekli bir albenisi vardır ve pek çok insan için tinsel bir rahatlama sağlar.

Aborijin söylencebiliminin büyüleyici yanı, "Taş Devri"ne ait diye nitelendirdiğimiz bu insanların, kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olan Yaratılış Evresi söylencelerinin (düş gücünü fazla zorlamadan söyleneceği gibi) dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanların gizemli (mistik) yaşamlarıyla ilgili öyküleriyle benzerlikler göstermesidir. Buradan, Aborijin söylencebiliminin, sadece Aborijin Yaratılış Evresi (süreci) öykülerinden değil, tüm insanlığın Yaratılış Evresi söylencelerinden çıkmış olacağı gibi bir sonuca varılabilir. Bazı bilim insanlarının, bir zamanlar dünyanın diğer kesimleriyle bağlantılı olduğuna, daha sonra ise iyice "izole" bir kıtada yaşamak zorunda kaldığına inandıkları Aborijinler'in, -kopuştan sonraki dönemlerde diğerlerinin değişik yönlerde gelişmeler göstermesine karşın- önceki dönemlerde tüm insanlığa ait "tinsel" bir "ekin"i sürdürdüklerini söylemek pek de zor olmasa gerek.

Durum böyleyse, Yaratılış Evresi öyküleri, henüz kabul etmeye pek yeltenmesek de çok köklü bir bağı ortaya çıkarmaktadır. Bu bağ, tüm insanların aynı ırktan geldiği ve bugün bile hâlâ tam olarak açıklanamayan birtakım gizemlerin anahtarlarının aranılıp durduğu, zamanın ilk ışıklarına değgin uzanan bir kardeşlik ilişkisidir.

Düş zamanı kalıtı

Charles P. Mountford

Avustralya Aborijinleri eşi benzeri bulunmayan bir insan toplumudur. Arkeolojik veriler binlerce yıllık geçmişleri olduğunu belirtse de, ne ilk ortaya çıktıkları ülke, ne de Avustralya'ya ne zaman ayak bastıkları bilinmektedir.

Avcı ve derleyici bir ırk olarak, yiyeceklerini, doğanın sağladığı yer ve zamanda elde etmeye çabalarlar. Bu görev, her sabah gün doğumuyla başlar; günün neler getireceği konusunda hiç kimse bilgi sahibi değildir. El aygıtları ve silah olarak kullandıkları araçlar, günümüz toplumlarının sahip oldukları arasında en sade, en basit olanlarıdır. Tümü ya taştan ya da ağaçtan yapılmıştır; metal, hiçbir şekilde kullanılmaz. Aborijinler çağımızda yaşayan "Taş Devri" insanlarının dörtdörtlük örnekleridir. Ancak bu özdeksel yoksunluğa karşın, hem yaşamlarını varsıllaştıran ve canlandıran geniş anlatım olanaklarına sahip "kültürel" ortamları, hem de çevrelerindeki dünyanın kaynaklarıyla ilgili fikirler veren geniş bir söylencebilim dağarcığı vardır. "Saltık" (mutlak) gerçeğin kayıtları olarak kabul edilen bu söylenceler (mitler, mitoslar, masallar) insanların günlük ve inançsal yaşamlarında ortaya çıkan sorunlara bir yanıt niteliği taşımaktadır. Sık sık söylenen "Düş Zamanı'nda olmuşsa, bugün de mutlaka olabilir" atasözü, Aborijin yaşamının tüm yönlerine hükmeder.

İnançlar, söylencecilerin anlatılarında, grafik sanatlarında, müzik ve dans dünyalarında, tören alanlarındaki çok etkileyici ayinlerde ve "estetik" yaşamlarının tüm evrelerinde dile getirilir; belirtilir. Bu sade ama varsıl kültürel anlatıların dışavurumları aracılığıyla, Düş Zamanı'nda yaşamış güçlü kahramanların yaptıkları işlerin anılardan silinmemesi sağlanmış olur.

Aborijin "söylence anlatıcıları", toplumlarının en az gösterişli kesimi olmalarına karşın, en önemli bölümünü oluşturur. Yazılı iletişim olanakları olmadığından, "anlatıcılar", kabile yasalarını kuşaktan kuşağa aktarmada çok yararlı bir işlev görür.

Çocuklar da yaşadıkları dünyanın, gördükleri yaratıkların, rüzgârların doğal gücünün ve yağmurların; gökte asılı gibi duran yıldızların ilk oluşumlarıyla ilgili bilgileri bu "söylence anlatıcılar" ile kabilenin diğer yaşlı üyelerinden öğrenir. Bilindiği gibi, bu küçüklerin herhangi bir "resmi" eğitimleri yoktur. Küçük gruplar halinde oradan oraya dolaşıp durarak, yiyecek ufak tefek bir şeyler arayarak, dere yataklarındaki kumluklarda oynayarak, birlikte oturup çocuk şarkıları söyleyerek günlerini gün ederler. Erkek çocuklar için "eğitim" henüz başlamıştır.

Ancak, "o" gün, mutlaka gelir ve bir akşam, delikanlılığa adım atan erkek çocuklardan birinin mutlu, kaygı ve üzüntüden uzak günlerine son verilir. Ana kamptan uzaklaştırılır, karşı cinsle iletişim kurması yasaklanır, eğitim gereği duyarsızmış gibi davranan sert tavırlı yaşlıların "mutlak" egemenliği altında yaşaması istenir. Kabile yasalarının ve bilgeliğin tek kaynak kişileri olan bu yaşlılar, ergenliğe geçişteki uzun ve zorlu yolda, eğitilecek gencin öğretmenleri olarak görev yapacaklardır.

Artık toplumdan dışlanmış olarak algılanan genç; uzun yıllar sürecek eğitim ve öğretim sırasında kabiledeki her üyeyle olan ilişkilerini; kabile yasalarını ve eğitim ilerledikçe, yetişkin yaşamının içsel gizemlerini açımlayan söylenceleri, inançsal tapınımları, yavaş yavaş ancak büyük bir titizlikle kendisine öğreten büyüklerine, kesinkes boyun eğerek uyum içinde yaşamak zorundadır.

Güçlüklerle dolu eğitim yıllarından sonra, çeşitli inançsal törenlerden geçen genç adam, kabile içindeki yerini tam olarak alır. Ancak yıllar içinde bir araya getirdiği bilgi birikimini daha sonraki kuşaklara en iyi şekilde aktarabilmesi için daha çok uzun yıllar gerekecektir.

Söylence anlatıcıları olmasaydı; bugün, az da olsa, Aborijinler'i anlama; kültürlerinin varsıllığını, düş güçlerinin enginliğini algılama; grafik sanatlarındaki şarkı, dans ve drama gösterilerindeki gizemleri çözümleyebilme olanağı bulunmazdı.

Aborijinler'in yaratıcı ataları, söylenceleri, anlatıcıları

İlk zamanlardan beri, Aborijin kabilelerinin yaşlıları Düş Zamanı denilen Yaratılış Evresi ile ilgili söylenceleri kuşaktan kuşağa aktaragelmiştir. Yaratılış söylencelerine göre, başlangıçta dünyada hiçbir yaşam belirtisi yoktur. Sadece büyük bir boşluk: Sonsuz bir karanlık ve şekilsizlik...

Sonra, "Büyük Yaratıcılar" ortaya çıkar. Her "yaratılma" söylencesi, Düş Zamanı dünyasındaki "Yaratıcılar"ın yolculuklarını betimler. "Yaratıcılar", yolculukları sırasında dünyaya topografik özellikler verir, doğal güçleri yaratır; Aborijinler de içinde olmak üzere tüm varlıkları şekillendirir. Bazı söylencelerde, "Yaratıcılar"ın kendi görüntülerinden, insanları nasıl yarattığı anlatılmaktadır.

Ayrıca, "Yaratıcılar", üyeler uyum içinde yaşasın diye, Aborijinler'i yöneten kabile yasalarını da kotarmıştır. Örneğin bu yasadaki bir maddeye göre, kabile üyelerinin tümü, avcılar tarafından getirilen yiyeceği eşit şekilde paylaşma hakkına sahipken, yiyeceği getiren avcı daha az payla yetinmek zorundadır; çünkü onun ödülü, avı elde ettiğinde duyumsadığı doyum duygusudur. Kabile yasaları aile bütünlüğünün önemine çok dikkat edilmesini ve tüm kabile üyelerinin, yaşlıların bakımında, eşit sorumluluk yüklenmesini önemle belirtir.

Düş Zamanı'ndaki "Yaratıcı"ların pek çoğu, dünyadaki görevlerini tamamladıktan sonra, güneş, ay ve yıldızlara dönüşerek, gökyüzünü, kendilerine yaşam alanı olarak seçmiştir.

Düş Zamanı söylencelerine göre, tüm güç, tek bir Tanrının elinde toplanmamıştır. İnsanın da "Tanrının Oğlu" olarak şekillendiği konusunda herhangi bir şey söylenmemiştir. Ancak öykücüler tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan söylencelerin içeriğinde, Hıristiyanlığın yaratılış inançlarıyla *Kutsal Kitap*'ta belirtilen "Emirler"in örgülediği benzerliklere rastlamak her zaman olasıdır.

Doğanın sesi: Ataların sesi

Aborijinler'in çevreyle tam olarak özdeşleşmeleri, onların sadece yaşam sorunlarını halletmemiş; aynı zamanda onlara, çok zengin bir ruhsal deneyim ve doyum sağlamıştır. Düş Zamanı'nda yaşamış "Büyük Atalar", onlara, yaşadıkları dünyayı ve her tür yaşam şeklini sağlamış; kabile yaşamlarını yönetecek tüm davranış kalıplarını ve yasaları belirtmişlerdir. Aborijinler, her "şey"in içinde kendilerine seslenen Yaratıcı Atalarının varlığına inandıklarından, her zaman güçlü bir güven duygusu taşıyagelmişlerdir. Ancak, zaman zaman bu inancın dışına çıktıkları da olmuştur.

Güney Avustralya Aborijinler'ine ait bir mitolojik öyküde, Yaratılış Evresi'nde, atalardan birinin, nasıl okaliptüs ağacının içinden konuştuğu ve kabile üyelerinin de her gün onu dinlemek için ağacın çevresine doluştukları anlatılır. Öyküye göre günler, aylar bitmiş; ancak sözler bitmemiş. Kabile üyeleri, bu us dolu tümceleri dinlemekten yavaş yavaş bıkmaya başlamış. Nihayet günün birinde, tümü, sırtlarını ağaca dönmüş ve atalarını dinlemek yerine kendi işlerine koyulmuşlar. Kısa bir süre sonra, bölgenin tümüne ve denize büyük bir sessizlik çökmüş. Ne hafif bir esinti kalmış havada, ne ufak bir kıpırtı denizde … Kuşlar şakımaz, yapraklar sallanmaz olmuş. Sanki her şey büyük bir sessizlik içinde yitip gidiyor gibiymiş.

Kabile üyeleri yaptıkları günlük iş ve eğlenceden de bıkmışlar kısa bir süre sonra. Çevrede olup bitenlerden, daha doğrusu hiçbir şeyin olup bitmemesinden büyük bir tedirginlik ve ürküntü duymaya başlamışlar. Boyunları bükük, yavaş yavaş ulu okaliptüs çevresinde toplanmışlar yine. İçine düştükleri bu kahredici durumdan kendilerini kurtaracak birkaç sözcük duymak için beklemeye başlamışlar. Uzunca bir süre sonra, nihayet bir gün, ağacın içindeki atadan ses gelmeye başlamış. Ata, bu sözleriyle son konuşmasını yaptığını ve onlara bir belirti göstereceğini söylemiş. Herkes büyük bir merakla dikkat kesilmiş. Ağaç yavaş yavaş ikiye bölünmüş ve gövdeden dışarıya ışık halinde büyük bir dil uzanmış ve sonra yeniden içeri girmiş. Ağacın gövdesi kapanmış.

O zamandan beri Aborijinler, atalarının seslerini, evrendeki her şeyin içinde var olduğuna ve kendileriyle, doğanın her bir parçası aracılığıyla konuştuklarına inanırlar.

Yaratıcı Ata, ilk insanları çamurdan şekillendiriyor

Söylence anlatıcılar, inançları kuşaktan kuşağa aktarırken, yaşamın oluşumuyla ilgili, Aborijinler'e özgü kavramların varsıl ayrıntılarını özenle koruyagelmiştir. Yaratılış söylenceleri, özünde, bir "Ata Varlığı"na dayalıdır; ancak bu Yaratıcı Atanın adı ve öbür ayrıntılar, kabileler arasında çeşitlilikler göstermektedir.

Güney Avustralya'nın çöllük bölgelerinde yaşayan Aborijinler, Yaratıcı Ata Bungil'in, dünyayı ve üstündekileri nasıl yarattığını şöyle anlatır: Bungil, önce güneşi, sonra sırasıyla ayı, yıldızları ve daha sonra da tepeleri, vadileri, geniş ovaları, ağaçları ve çeşitli türlü bitkileri yaratmış. Buralarda yaşasınlar diye bir sürü de yaratık çıkarmış ortaya.

Tüm bunları yapıp bitiren Bungil'i, birdenbire, bir yalnızlık kaplamış! Canı çok sıkılmaya başlamış. Konuşacağı, dans edeceği birine gereksinim duyduğunu hissetmiş. Ne yapsın? Bir insan yapmaya karar vermiş. İşlenmesi çok kolay olan, en arı kili araştırıp bulmuş. Başlamış çamura şekil vermeye; aynı kendine benzeyen bir adam yapmış. Ayrıntıları, saçlarına dek özenle işlemiş. Bungil, yaptığından öyle mutlu olmuş ki, hemen bir tane daha yapmaya başlamış.

Her iki figürün yapımı tamamlanmış; ama onlara yaşam vermek gerekiyormuş. Ne yapsın Bungil? İkisine de derin soluğuyla şöyle bir üflemiş. Ancak Bungil'in soluğu öyle güçlüymüş ki, günlerce dinmek bilmeyen ve yörede ne varsa önüne katıp götüren müthiş bir fırtınaya dönüşmüş. Güçlü rüzgâr dindiğinde, her şeyde bir canlılık görülmeye başlamış. Bu arada iki figür de canlanmış. Artan kil parçaları da bugün hâlâ o yörelerde görülen tuhaf kaya parçalarına dönüşmüş.

Bungil, uzunca bir süre, bu iki kişiyle zaman geçirmiş. Onlara şarkı söylemeyi, dans etmeyi öğretmiş; rehberlik ve öğretmenlik yaparak her konuda bilgiyle donanmalarını sağlamış.

Gökyüzü yeryüzünden ayrılıyor

Aborijinler; gökyüzü, yıldızlar ve özellikle üzerinde yaşadıkları topraklar başta olmak üzere, çevrelerinde var olan her şeyle yakından ilgilenmişlerdir. Örneğin, onlara göre yeryüzü, engin bir su kütlesinin ortasında, yıldızların hemen altında bulunan gökyüzünde; sınırsız genişlikte, yuvarlak ve yassı bir cisim olarak yüzmektedir ve ufkun hemen ötesiyse şırıl şırıl derelerin aktığı, gölgeli ağaçların, bol yiyeceğin ve sürekli ılıman bir havanın bulunduğu ölüler yurdudur.

Söylencelerden biri, gökyüzünün yere çok yakın olduğu dönemleri şöyle anlatmaktadır: Gök öyle yakınmış ki yere, sadece ışığı engellemekle kalmıyor, ayrıca insanların karanlıkta yiyecek bulabilmeleri için elleri üzerinde sürünmelerine neden oluyormuş.

Zaman akıp giderken, kuşların en zeki olanla-

rından saksağanlar düşünüp taşınıp şöyle bir karara varmışlar: Eğer hep birlikte çabalarlarsa, daha rahat devinebilecekleri bir yer açmak için, gökyüzünü yukarı kaldırabilirlermiş! Topladıkları uzun sopalarla, göğü yavaş yavaş, önce alçak, sonra biraz daha yüksek kayalıkların üzerine yükseltmişler. Oh, herkes ayakta durabiliyormuş artık! Ancak onlar, daha yükseklere, daha yükseklere diye sürdürmüşler çabalarını.

İşte saksağanlar, göğü, böyle kan ter içinde kalarak yavaş yavaş daha yükseklere kaldırmaya çalışırlarken, gök birdenbire ortasından çatlayıvermiş ve ilk gün doğumunun büyüleyici güzelliği yayılıvermiş çevreye. Işığın ve sıcaklığın mutluluğuyla kendilerinden geçen saksağanlar, hep bir ağızdan şakımaya başlamış. Onlar sevinç ve mutlulukla öterken, karanlık örtü, yavaş yavaş parçalanmış ve bulut haline dönüşerek usulca uçup gitmiş.

İşte o uzak geçmişten günümüze dek, saksağanlar, her sabah, o kıyaslanamaz güzellikteki gün doğumunu coşkulu seslerle selamlamayı sürdürüp durur.

Gündüz ve gece ortaya çıkıyor

Güney Avustralya bölgesinin en kuzeyinde yaşayan Dieyerie kabilesi üyeleri, yaşayan tüm canlıların Pirra adı verilen "Ay" tarafından yaratıldığına inanagelmiştir. Bu görev, her şeyi meydana getiren büyük ruh Mooramoora'nın gözetimi altında gerçekleştirilmiş. Pirra, işe insandan başlamış. Önce, kara renkli küçük kertenkeleler yapmış. Sonra, ayakları, tırnakları şekillemiş; burun, göz, kulak ve ağız yerleştirmiş. Ayakları

üzerinde dik durmalarını sağlamaya çalışmış. Ancak kuyrukları yüzünden beceremeyen insanlar dik durmayı. Pirra da kuyruklarını kesivermiş! Böylece, insanlar dik durmaya ve yürümeye başlamış. Çok sevinmiş Pirra; kuşaktan kuşağa sürsün bu varlıklar diye, kadını ve erkeği yaratmış.

İnsanlar, çevrelerinde ne var ne yok diye dolaşmaya başlamış. Ancak güneş henüz yaratılmadığından, hava hem çok soğuk hem de oldukça karanlıkmış. Ay, tek başına yetmiyormuş ortalığı ışıtmaya. Av aygıtları, avlanma yöntemleri henüz gelişmediğinden, küçük hayvanları yakalamak için, peşlerine düşüp koşturmak gerekiyormuş.

Emu adlı devekuşu, Düş Zamanı'ndan kalan en büyük hayvanmış. Şimdiki devekuşlarından onlarca kez daha büyükmüş o devrin emusu. Avlanabilse, bir kabileyi aylarca doyuracak denli çokmuş eti. Ancak yakalanması bir dertmiş. Havanın karanlık ve soğuk oluşu, hayvanın tehlikeyi sezdiği anda hızla kaçıp karanlıklarda yok oluşu, kabile üyelerinin başarısını hep engelliyormuş.

İşlerin böyle zorluklarla sürüp gideceğini anlayan kabilenin avcıları, tüm kabileyi toplayıp büyük törenler düzenlemeyi kararlaştırmışlar. Bedenlerini boyayıp günlerce dans etmişler. Emu'yu yakalayabilmeleri için havanın daha sıcak ve aydınlık olması için Mooramoora'ya yalvarmışlar. Günlerce, aylarca süren bu yakarışları dinleyen büyük ruh, en sonunda insanların sıkıntılarını anlamış ve güneşi yaratmış. Böylece gündüz ve gece ortaya çıkmış.

Japara: Ay-adam

Yaratılış Evresi sürecinde, Ulu Tanrı Purukupali, oğlu Jinini'nin ölümünden sorumlu tuttuğu Ay-adam Japara'yı fena halde dövmüş. Japara, yüzündeki yara berelerle, yakasını zor kurtarıp gökteki yerine güçlükle dönmüş.

Oğlunun ölümünden duyduğu acıyla çılgına dönen Purukupali, o

anda ölü olan, bir zamanlar yaşamış tüm yaratıkların bir daha asla yaşama geri dönemeyecekleri konusunda ferman çıkarmış. Ancak Ay-adam Japara, biraz da olsa, bu buyruktan paçayı kurtarmış; çünkü her ay ölse bile, yaşamı sürekli olarak yenileniyormuş. Japara, görünür görünmez, bataklıklardaki yengeçleri büyük bir açgözlülükle yemeye başlar, 15 günün sonunda patlayacak denli büyürmüş. Sonra, zengin içerikli besini aşırı yemekten hasta olur ve giderek zayıflar, eriyip bitermiş.

Aborijinler son günkü incecik, gümüş renkli hilali Ay-adam'ın iskeleti, gölgeli diğer kısımlarını da onun ruhu olarak algılarlar. Ay-adam Japara, gece yolculukları sırasında, Güneş-kadın Wuriupranali'nin gündüzleri taşıdığı meşaleden daha küçüğünü taşıyarak hep onun yolunu izlermiş. Japara, ilk zamanlarda, doğuya dönmek için güney ufkunun daha aşağısında bir yol bulmuşmuş; ama bir gün eşekarıları onu öyle bir sokmuş ki, ondan sonra o da Güneş-kadın gibi, yerin altındaki bir yerlerden yolculuğunu sürdürüp doğudan doğmaya devam etmiş.

Tuzlu göller

Aborijinler'in öykülerinden biri, açgözlülüğün verimli bir ovayı nasıl tuzlu göllerle kaplı bir çöle dönüştürdüğünü betimler. Gumuduk, ülkenin Kiti adı verilen bölgesinde yaşayan, uzun boylu, zayıf bir büyücü-hekimmiş. Elinde atalardan kalma, çok sihirli bir kemik parçası

varmış. Onu kullanarak, yağmurların zamanında yağmasına, ağaçların meyvelerle dolup taşmasına, hayvanların gelişip büyümesine ve balıkların daha bir çoğalmasına neden olabiliyormuş. Böyle bir olanağa sahip bölge insanları da doğal olarak, her zaman, bol bol yiyecek bulabiliyormuş.

Günlerden bir gün, Kiti'nin alt bölgesindeki verimli ovalarda yaşayan bir kabilenin avcıları, ünü dünyayı tutmuş Gumuduk'u sihirli kemiğiyle birlikte ele geçirmiş. Artık Gumuduk sayesinde daha bol yiyeceğe kavuşacaklarmış. Ancak işler, umdukları gibi gelişmemiş.

Yapılan hırsızlık, bereket yerine ülkenin tümden bozulmasına neden olan bir felakete dönüşmüş. Karşı karşıya kaldığı onur kırıcı davranışlara son derece bozulan ve öfkelenen Gumuduk, bir fırsatını bulup kaçmayı başarınca, sihirli kemiğini düşmanlarının arazisine fırlatmış ve ayak izlerinden tuzlu göller oluşmasını dilemiş canı gönülden. Dileği hemen yerine gelmiş.

Oluşan tuzlu sular, sadece ırmakları ve lagünleri kirletmekle kalmamış, hırsız kabilenin tüm topraklarını da baştan başa kaplamış. Kurak mevsimde, sular buhar olup uçtuğunda da bu geniş bölge hayvanların ve Aborijin kabilelerinin yaşamasına uygun olmayan bir tuz çölüne dönüşüyormuş.

Kelebeklerin doğuşu

Evvel zaman içinde, dünyanın henüz yeni yaratıldığı dönemde, tüm kuşların ve karada yaşayan hayvanların ortak bir dili varmış ve ölüm denen şey, henüz bilinmiyormuş. Bir gün, genç bir cockatoo (Avustralya'da yaşayan tepelikli bir tür papağan) ağaçtan düşüp boynunu kırıncaya dek, hiçbir canlı ölüm denen olgunun mistik deneyimini tatmamışmış. Tüm hayvanlar üşüşmüş zavallı papağanın başına; ancak uyandıramamışlar. İleri gelenler hemen bir toplantı düzenleyip durumu tartışmış ve ruhların kuşu başka bir "form"a dönüştürmek için gökyüzüne geri aldıkları konusunda fikir birliğine varmışlar.

Herkes bu açıklamanın usa yatkın olduğunu düşünmüş; ancak liderler, bu durumun kanıtlanması için, ölü papağanı taklit ederek, tüm kış süresince gökyüzünde yaşayacak gönüllüler gerektiğini söylemiş. Bu işi kabul edecekler, o süre içinde, hiçbir şey görmeyecek, duymayacak, koklamayacak ve herhangi bir şey yemeyecekmiş. İlkbahar olunca yeniden yeryüzüne inerek, deneyimlerini diğerlerine anlatacaklarmış. Tırtıllar bu deneyimi yaşamak için gönüllü olduklarını belirtmiş. Kısa bir süre içinde bir bulut haline gelip gökyüzüne yükselmişler.

İlkbahar gelmiş. Ilık günlerden birinde, sürekli gökyüzünü gözlemleyen heyecanlı bir çift yusufçuk (zarböceği), meraklı kalabalığa, tırtılların yeni bedenleri içinde geri dönmekte olduklarını muştulamış. Yusufçuklar; peşlerine taktıkları beyazlı, sarılı, kırmızılı, mavili ve yeşilli yaratıkları tantanalı bir törenle kamp yerine getirmiş. Bunlar, ilk kelebeklermiş. Görmüş geçirmişlerin dedikleri gibi, ruhların, tırtılları başka bir "form"a dönüştürdüklerinin kanıtıymışlar.

Kelebekler büyük gruplar halinde otların, ağaçların, çalıların üzerine konmuş. Öyle güzel görüntüler oluşmuş ki, topluluğun akıl hocaları, bu gelişmenin mutlu bir şey olduğunu düşünmüş ve her zaman böyle olması yönünde karar almışlar. İşte, o günlerden beri tırtıllar, tüm kışı kozaları içinde saklanarak geçirir; ilkbaharın en güzel simgesi haline gelmek için, o görkemli değişikliğe hazırlanırmış.

Ateşin ele geçirilişi

Avustralya kıtasında çok değişik türde arazi yapılanması ve iklim çeşitleri olduğundan, Aborijinler'in de bulundukları yöreyle ilişkilendirdikleri söylencelerde, ana temalar açısından benzerlikler olsa da, bölgesel farklılıklar çoktur.

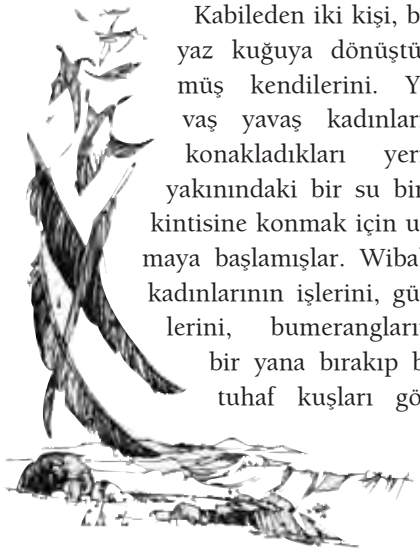
Aborijinler'in yaşamındaki önemli yaşamsal etmenlerden biri kuşkusuz, ateş ve onun sağladığı yararlardır. Ateşin bulunuşuyla ilgili değişik pek çok öykü, kuşaktan kuşağa aktarılagelmiştir. Bazı öykülerde ateşi bir kuş getirmiştir insanlara. Bazılarında, bir yanardağdan ateşi alabilmek için, kabile üyelerinin yaptığı son derece tehlikeli yolculuklar anlatılır. Başka söylencelerde de bir yıldırım düşmesi sonucu alev alan bir ağaçtan, insanlara sunulan bir andaç olarak söz edilir ateşten.

Ateşle ilgili pek çok söylencede, açgözlülük ve misilleme, ortak tema olarak görülebilir. Bir söylencede dile getirildiği gibi, zamanın birinde çok bencil bir kişi ateşin gizini

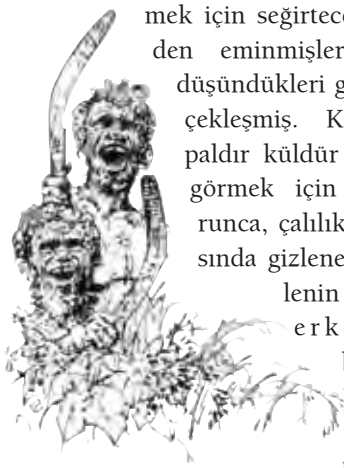
öğrenmiş; ancak bunu hiç kimseyle paylaşmak istememiş. Goodah adlı ünlü bir büyücü olan bu kişi, ateşi, sadece kendi kullanımı için olağandışı yöntemlerle saklıyor; bu buluştan yararlanmak isteyenleri hep geri çeviriyormuş. Ancak uzun sürmemiş bu durum. Tüm kabilenin Goodah'a olan kızgınlığı öfkeye dönüşmüş. Bir gün Goodah, tam ateş yakmaya çalışırken, kabilenin ileri gelenleri bir hortum oluşturmuş. Güçlü döngü, ateşi alıp yukarlara çıkarmış; sonra da dört bir yana serpiştirmiş. Böylece ateş, herkesin kullanımına uygun bir duruma gelmiş. Kimin gereksinimi olursa, hemen yanmakta olan bir odun parçası alır, istediği şekilde ondan yararlanırmış. Bu gelişmeden sonra, herkes Goodah ile alay etmeye başlamış. Goodah, herkese küsüp, vurmuş dağlara kendisini. Ancak için için öç planları da kurmadan edemiyormuş...

İlk siyah kuğular

Dünyada ilk bumerangların sahibi, Wibalu adı verilen bir grup kadınmış. Yöredeki diğer kabilelerin erkekleri, bu silahları ele geçirmek için sık sık kaba güce başvuruyor; ancak Wibalu kadınlarının kendilerini korumak için çok etkileyici, büyülü ölüm şarkıları söylemeleri üzerine ürküp bu işten vazgeçiyorlarmış. En sonunda, bumeranglara sahip olabilmek için bir dalavere çevirmenin daha güvenli olacağına karar vermişler.

Kabileden iki kişi, beyaz kuğuya dönüştürmüş kendilerini. Yavaş yavaş kadınların konakladıkları yerin yakınındaki bir su birikintisine konmak için uçmaya başlamışlar. Wibalu kadınlarının işlerini, güçlerini, bumeranglarını bir yana bırakıp bu tuhaf kuşları görmek için seğirteceklerinden eminmişler. Tam düşündükleri gibi gerçekleşmiş. Kadınlar, paldır küldür kuşları görmek için koşturunca, çalılıklar arasında gizlenen kabilenin diğer erkekleri bumeranglarını kaptıkları gibi kaçmış. Kısa bir süre sonra durumu fark etmiş Wibalu kadınları ve öfke çığlıkları atarak hırsızları aramaya başlamışlar; ama boşuna. Adamlar göz açıp kapayıncaya dek kaybolmuşlar ortadan.

Bu karmaşa sırasında iki kuğu da hemen bölgeden uzaklaşmış; fakat yönlerini şaşırarak nilüfer çiçekleriyle kaplı bir lagünün kıyısına konmuşlar. Burası, yörenin en acımasız kartallarının yuvasıymış. Kuğuların bölgelerine izinsiz girişlerine fena halde canları sıkılmış kartalların. Güçlü pençeleriyle kuğuları kaptıkları gibi, güneydeki büyük çöle götürmüş, bir güzel hırpalamış, tüylerini yolmuşlar. Sonra, onları kanlar içerisinde ve hemen hemen tüysüz bir şekilde bırakıp gitmişler.

Olayı uzaktan izleyen kalabalık bir karga sürüsü gelmiş ve bedenlerinden kopardıkları tüyleri yağmur yağdırırcasına kuğuların üzerine serpmiş. "Kartallar bizim de düşmanımız. Umarız tüylerimiz bedenlerinizi sıcak tutar ve kısa sürede iyileşirsiniz" demişler.

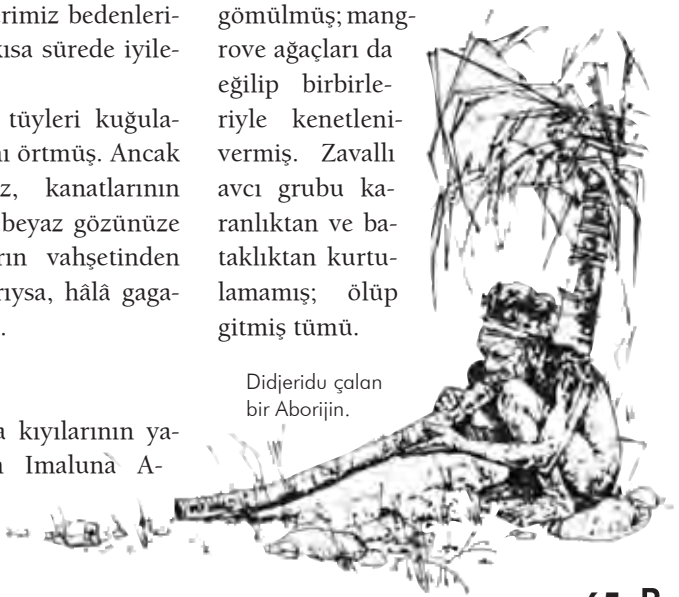
Kargaların siyah tüyleri kuğuların hemen her yanını örtmüş. Ancak dikkatle bakarsanız, kanatlarının en uçlarında azıcık beyaz gözünüze çarpabilir. Kartalların vahşetinden kalma kan damlalarıysa, hâlâ gagalarında durmaktadır.

Ningauiler

Kuzey Avustralya kıyılarının yakınlarında bulunan Imaluna Adası'ndaki yoğun mangrove bataklıklarında yaşarmış Ningauiler. Aborijinler'e çok benzerlermiş; sadece boyları 60 cm kadarmış. Uzun saçları, çok kısa bacakları varmış. Bu kısacık insanlar, yiyeceklerini karanlıkta elde etmeye çabalarmış. Ateş yakmayı bilmediklerinden, bataklıkta yakaladıkları kabuklu deniz hayvanlarını, yengeçleri ve yenilebilir bitkileri, hep çiğ olarak tüketmek zorundalarmış.

Çok da ürkekmişlermiş. Aborijinler'den biri eğer yaşadıkları bölgeye biraz yaklaşsa, Ningauiler'den birinin "Eeh" diye bağırmasıyla ortalık zifiri karanlığa boğuluverir, bu da bu küçücük insanların derhal gözden kaybolmalarına olanak sağlarmış. Rahatsız eden kişi, mangrove ağacının gövdesine bir sopayla vurarak aydınlığın geri gelmesini sağlayabilirmiş gerçi; ama Ningauiler saklandıkları yerden asla çıkmazmış. Onları görmek olanaksızmış; arada sırada birbirlerine seslendikleri duyulurmuş sadece.

Ningauiler, gece karanlığı çökünce, kendilerine özgü ilginç şarkılar eşliğinde, gizemli dinsel törenlerine başlarmış. Tören alanını, sanki gündüzmüş gibi aydınlatırlarmış. Yörede ava çıkan Aborijinler'le ilgili öyküler anlatılır hâlâ. Bir seferinde, şarkılardan ve ışıktan çok etkilenen bir grup avcı, ne olduğunu anlamak için bataklığın içine doğru iyice dalmış. Ancak varlıkları anlaşılınca Ningauiler öyle bağırmışlar ki, bataklık aniden koyu bir karanlığa gömülmüş; mangrove ağaçları da eğilip birbirleriyle kenetlenivermiş. Zavallı avcı grubu karanlıktan ve bataklıktan kurtulamamış; ölüp gitmiş tümü.

Didjeridu çalan bir Aborijin.

"Bilimi kuran" yazar Stanislaw Lem 27 Mart 2006'da öldü

'Bana bilimkurgu yazarı demeyin, alerjim var!'

"Televizyon şiddetle dolu ve duyarlılığımızı azaltıyor. İnternet komşularımıza zarar vermemizi kolaylaştırıyor. İnsan türünün tüm tarihi, jeolojik saatle sadece minicik bir saniyedir. İnanılmaz bir ivme döneminde yaşıyoruz. 50 katlı bir binanın çatısından atlayıp da 30. kata gelmiş gibiyiz. Pencereden bakan biri 'Nasılsın?' diye soruyor ve düşen adam yanıtlıyor: 'Şimdilik her şey yolunda'. Bizi pençesine alan hızın farkında değiliz. Teknoloji ilerliyor ama, yönünün kontrolü çok zayıf".

Stanislaw Lem ile söyleşi
Çev. K. Deniz Öğüt

Peyman İsmaili tarafından Stanislaw Lem'le yapılan söyleşi Temmuz 2004'de İran gazetesi Şark'da yayımlandı. Bilim ve Gelecek için yapılan Türkçe çeviri için, söyleşinin http://www.lem.pl/cyberiadinfo/english/interview2/interview.htm adresindeki İngilizce çevirisi esas alındı. Kaynak metinde İngilizce isimleriyle verilen kitaplar için, bunların Türkçe basımlarının yapılmış olduğu hallerde, sadece Türkçe isimler kullanıldı. Türkçe basımları yapılmayan kitaplar için, metin içinde, bunların yazıldıkları dillerdeki isimleri kullanıldı. Dipnotlarda ise, bir Batı dilindeki çevirisinin ismi ve bunun Türkçe anlamı verilmeye gayret edildi. Eğik yazıyla yazılanlar, basımı yapılmış kitapların isimlerini, tırnak içinde verilenlerse kitap isimlerinin Türkçe'ye anlam çevirilerini gösterir. Dipnotların tamamı Türkçe'ye çevirene aittir; ana metin içinde geçen her tür parantez içi ifade, söyleşinin İngilizce çevirisinde olduğu gibidir.

Postmodern bir yazar mısınız? Postmodernizmle romanlarınız arasındaki ilişki nedir? Postmodern teoriler (yapıçözüm) hakkında ne düşünüyorsunuz?

Edebiyat çalışmaları kapsamında metinlerimi "postmodernizm örnekleri" olarak sunan tezlere genellikle aldırış etmeme eğilimindeyim. Kitaplarımı yazdığım sırada "postmodernizm" mevcut bile olmadığından, bu fikir hayli eğlendirici. Zeki ve rasyonel bir bilgisayarın ne söyleyebileceğini bulmaya gayret ederken, kendimi "onlardan biri haline dönüştürmem" gerekiyormuş. Lakin, bütün bu sınıflandırmalara pek az ilgi duyuyorum. Derrida ve Lacan okullarının çalışmaları bana pek de açık gelmiyor: Kılı kırk yarmakla uğraşan, Talmud hatmedenlerinkini andırır bir ideolojiye benziyor bunlar.

Bir Alman ansiklopedisi sizi felsefeci olarak tanımlıyor. Felsefeci misiniz? Romanlarınızda felsefe olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

Basitleştirmeler, hatalar ve zaman zaman saçmalıklar yapma tehlikesinin ve bunların kaçınılmazlığının farkında olmama karşın, gizli olanı ortaya sermeyi değerli sayıyorum. Kuşkularımın, hayal kırıklıklarımın ve -sonu gelmeyen- şaşkınlıklarımın çoğunun nedeni, pek çok kişinin felsefe yapmayı sıkıcı ve boş bir meşgale olarak gördüğü gerçeğidir. Oysa kişi bundan etkilenmeli ve kendisi için

yararlanmalı: Felsefe yapmak güçlü bir tutkunun konusu olmalı. Bu tutkuyu hissetmeyenler çalışmalarımın bazılarından kesinlikle hayal kırıklığı duyacaktır.

"Bilimkurguya gösterdiğim tepki, bedenimin polene gösterdiği tepki gibi"

Bilimkurgu sizin için ne ifade ediyor? Bilimkurgunun geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? "Bilimkurguda daha fazla gerçekçilik" görmek istediğinizden söz etmiştiniz. Bu düşünce ne anlama gelir? Microworlds'de (1), aksi iddialara karşı, bilimkurgunun önemsiz edebiyat akımlarına (kovboy romanları, dedektif öyküleri veya romantik kurgular gibi) dahil olduğunu belirttiniz. Niye böyle düşünüyorsunuz? Pek çok kişi sizin yaşayan en büyük bilimkurgu yazarı olduğunuz kanısında. Bu değerlendirme için ne düşünüyorsunuz?

Bilimkurgu okumayı esas olarak bıraktım, çünkü "sindirmeyi" başaramıyordum; bunun en önemli nedeni de bilimkurgunun bilişsel değerlerden tamamen yoksun oluşudur. Yazarlar bunlarla ilgiliymiş gibi görünmüyor, çünkü tüm istedikleri romanlarını satmak. Budalalığımdan olmalı, yazmakla ve açıklamakla -özellikle ABD'de- çok zaman harcadım; karşılığında sadece sövgüye maruz kaldım. Zamanında Avustralyalı bir yüce kişiye yazarken çok doğru ifade ettiğim gibi, birkaç yıl kerhanede vaaz verip "düşmüş kadınları imana getirmeye" çalışan misyoner rolünü oynadıktan sonra; artık "bu işi bırakmak durumundaydım". Dünya yüzündeki varlığımın türümüzü korumakla ilişkili olduğu gibi bir zanna hiçbir zaman kapılmadım. Bazı kitaplarımın -*Cyberiada* (2) ve *Ölümlü Makineler*'in bile- bilimkurgu türüne dahil edilmelerinde biraz münasebetsizlik var. Bu durum sınıflandırma teşhisindeki müthiş atalete de işaret ediyor. *Cyberiada* niçin bilimkurgu kitabı olsun ki? *Kör Talih* için, biraz iyi niyetli davranarak bunu söyleyenler bulunabilir; çünkü ikincisi bilimkurguyla dedektif öyküsünün karışımıdır ki, burada suçlunun talih olduğu anlaşılır. Peki ama *Ölümlü Makineler* niye bilimkurgu olsun? Bu tamamen zorlama! Şu olguyu

Lem'in çocukluğu, 1933.

anlayalım: Kellermann, *Der Tunnel*'i -Avrupa'yla Amerika arasında tünel inşasıyla ilgilidir- yazdığında kimse çıkıp da bu bilimkurgudur demedi, çünkü şanslı yazar bu kavramın ortada olmadığı bir dönemde doğmuştu. Æapek, Swift ve Voltaire'in felsefi öyküleri için de aynı şey geçerlidir. Kanımca, *Cyberiada* ve *Ölümlü Makineler* kitaplarım Voltaire'e başka her şeyden daha yakındır; onun Aydınlanmasonrası dönemdeki yeniden doğuşu gibidir. ABD'li bir yazar bunlar için "sibernetik çağının masalları" demiş. Bununla birlikte, bunların üzerine kocaman birer "bilimkurgu" yaftası asılması hazin bir sü-

Stanislaw Lem kimdir?

Ünlü yazar Stanislaw Lem, 85 yaşında 27 Mart 2006'da Krakow'da yaşama veda etti.

Stanislaw Lem, 1921'de Polonya'da doğdu. 1941'e kadar Lwow'da tıp öğrenimi gördü. 2. Dünya Savaşı yıllarında otomobil tamirciliği, elektrik teknisyenliği ve kaynakçılık yaptı. Savaş döneminde Nazi kamplarında kaldı. 1946'da Krakow'a yerleşti ve tıp eğitimini tamamlayarak doktor oldu.

Aynı yıllarda şiir yazmaya ve bilimsel yöntem üzerine kuramsal araştırmalara başladı. 1950'lerde bilimkurgu türüne yönelen Lem'in ilk kitabı *Kazanılan Zaman* 1955'te yayımlandı. Bilimkurgu kitapları yazdığı ilk yıllarda modern bilimle hümanist ahlakı birleştirmeye çalıştı. Daha sonraları *Yıldız Günceleri* (1957) gibi kitaplarıyla parodik metinler üretti.

Yazarın başyapıtı sayılan *Solaris*, Andrei Tarkovski tarafından 1972'de, Steven Soderbergh tarafından da 2002'de filme çekildi. *Solaris*'te, iletişimin ne olduğunu sorgulayan Lem'in metinlerindeki ortak nokta "ironi" duygusu oldu.

Ursula K. Le Guin ve Philip K. Dick'le birlikte bilimkurgu edebiyatının "ciddiye alınmasını sağlayan" yazarlar arasında sayılan Stanislaw Lem, felsefeye ve dilbilime esin kaynağı olarak görülen metinler üretti.

Amerikan Bilimkurgu Edebiyatçıları Derneği'ne fahri üye olduğu sırada, Amerikan bilimkurgu edebiyatını eleştirdiği için, Lem'in üyeliği askıya alındı.

Lehçe dilinde yazdığı kitaplar 40'tan fazla dile çevrildi ve yaklaşık 27 milyon adet sattı. Stanislaw Lem'in önemli yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Aden, Dönüşüm Hastanesi, Dünya'da Barış, Fiyasko, Gelecekbilim Kongresi, İnsanın Bir Dakikası, Kör Talih, Küvette Bulunan Günce, Ölümlü Makineler, Solaris, Soruşturma, Yenilmez, Yıldız Güncesi, Yıldızlardan Dönüş.*

Kaynak: www.wikipedia.org

reçtir. Ya Doskonala próznia (3) için ne demeli? Bu kitap bilimkurguya benziyor mu? O da nouveau roman (4) ve benzeri şeylerin mizahi taklidi yöntemiyle oluşturulmuştur. Böylesi akıl yürütmelerle, Krakov veya Manhattan'da meydana gelen olaylarla ilgilenmeyen her şeyin bilimkurgu olduğu söylenebilir. Bunun esaslı bir yanılgı olduğu kanısındayım. Gençliğimde birkaç zayıf bilimkurgu romanı yazmıştım. Bu gerçeği gördükten sonra başka alanlara kaymaya başladım; gel gelelim, bütün eleştirmenler beni tekrar o "b-k çukuruna" itmeye çalıştı. Bilimkurguya gösterdiğim tepki, bedenimin polene gösterdiği tepkiye benzer (saman nezlesinden mustaribim).

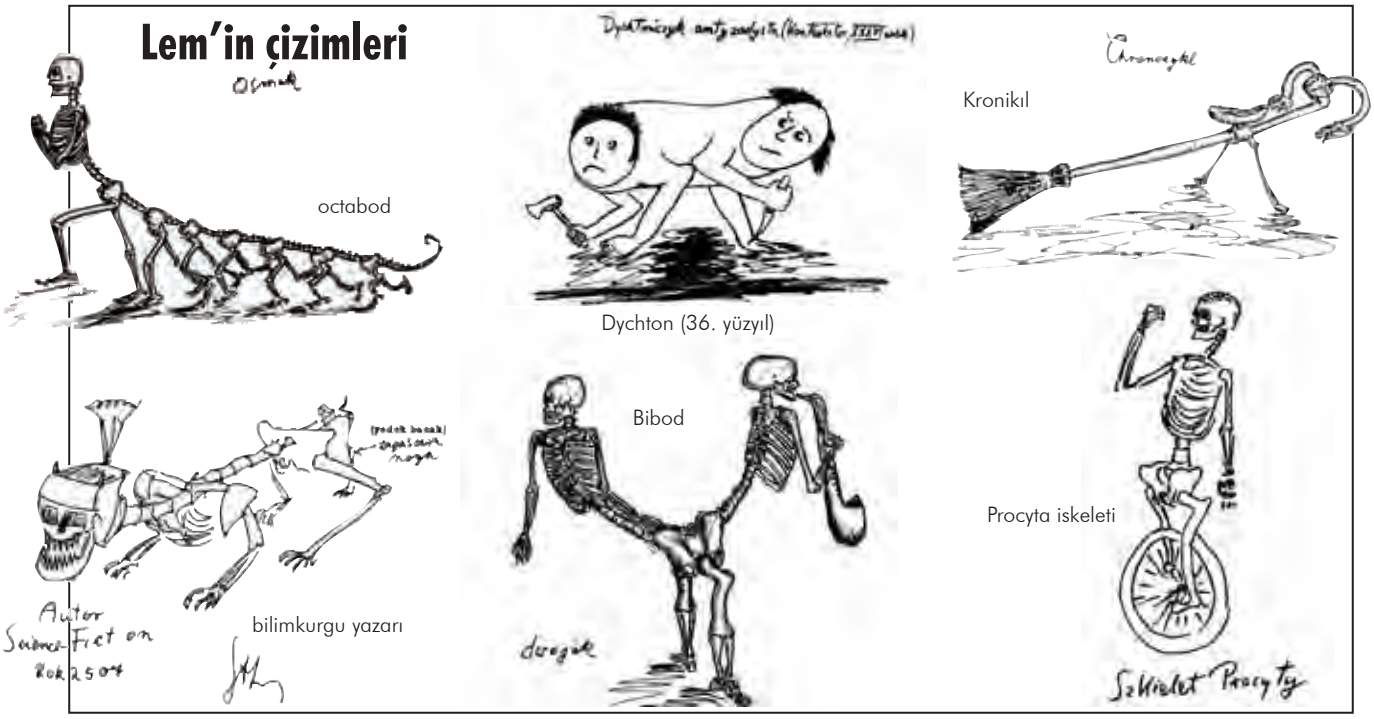
İnsanlar neden bilimkurgu okuyor? Dünyalar Savaşı'nı veya Trudno byt' bogom'u (5) okurken ne aldıklarını gözümün önüne getirebiliyorum ama diğer "eserler" için bunu söyleyemem. Bir yazarın sunması gereken tek şey "fantastik öykü" ise, ben de bunlardan bir düzine kadar yazabilirim. Asla vakit öldürmek için kitap okumam. Vakit öldürmek kişinin karısını veya çocuğunu öldürmesi gibidir. Benim için vakitten daha değerli bir şey yoktur.

"Yeni sözcükler zorlamayla değil; kendiliğinden ortaya çıktı"

Eserlerinizde dil nasıl bir yer tutuyor? Bilimkurgu romanlarınızı yaratırken bu etmenin önemi ne? Romanlarınızı oluşturan dil hangi bakımlardan kendine özgüdür?

Dil konusunda son derece hassasım, bundan dolayı ciddi eserlere kazayla mizah karışmasından hep kaçınmaya çalıştım. *Yıldızlardan Dönüş*'te yargı içermeyen bir seslenişi olan "betrize edilmek" (şiddetin yok edilmesi için uygulanan bir yöntem) terimini ortaya attım. Bununla birlikte *Cyberiada* dille oynanan oyunlardan çok sayıda örnek içerir. Kendi türettiğim bir miktar sözcük kullandığım ve gereğinden fazla sözcük icat etmekle suçlandığımdan dolayı bir de sözlük eklediğim *Wizja Lokalna* (6) için de durum aynıydı. Lehçe bu bakımdan çok elverişli bir dildir ve kitaplarımı yeni sözcüklerle doldurmakla çevirmenleri hayli zora soktuğum gerçeğinin farkındayım. Ne var ki, bu konuda elimden fazla bir şey gelmez. Gemicilikle ilgili yazarken denizcilik terimleri kullanmaktan kaçınmak nasıl olanaksızsa, bilimkurguda da bu hal kaçınılmazdır. Yeni sözcüklerin icadı genellikle anlatım gereklerince belirlenir. Ben bunu hiçbir zaman "zorla" yapmadım; "Electronights", "Palefaces" ve "Diodus", "Triouds" ve "Heptodius" gibi kavramlar (7) neredeyse kendiliklerinden ortaya çıktı. Yeni türetilen sözcüklerin kullanımını gerekli olan en düşük seviyede tutmaya çalıştım, çünkü başka bir çağa ait bir dil icat edecek olsaydım; kitaba -elbette yine benim tarafımdan yazılacak- bir sözlük ve bir ansiklopedi eklemediğim koşulda kimsenin okuyup anlayamayacağı böyle bir proje için ömrümün yarısını harcamam gerekirdi. Grotesk bir üslup kullanmak da olanaklıdır, *Aden* romanımda göstermeye çalıştığım gibi uygarlıklar arasındaki bariyerlere işaret etmek de. Gerçekçi bir romanda esas karakterin kadınları telefon konuşmasıyla dölleyebileceği veya pirelerin dejenere olmuş kangurular olduğu iddia edilemez. Bununla birlikte, eğer roman "başka bir dünya" veya "başka bir gezegen" sunuyorsa, ortalama bir okur inanılırlık ölçütünden yoksun bırakılır.

Yazar, onu, kendi seçtiklerine inanmak durumunda bırakabilir. Bu ikinci durum, bilimkurgu yazarlarının yüzde 99'u tarafından sömürülüyor. Bu yazarlar güçlerini birleştirmiş ve yapay başvuru çerçeveleri oluşturmuşlar, bu yolda ilerlerken

tüm evreni, fiziğin temel yasalarını tahrif etmiş ve evrimci biyolojiyi ayaklar altına almışlardır. Bu durum, tipik bilimkurgu yazarının yararlandığı, saçmalıklarla dolu bir avadanlığın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu düzeni bozmaya çalışan her kim olursa, okuyucuların hoşnutsuzluğuyla karşılaşır ki, bu da onların sözü edilen avadanlığa aşinalığıyla doğru orantılıdır.

"Ampiristler tarikatı"nın bir mensubu olarak…

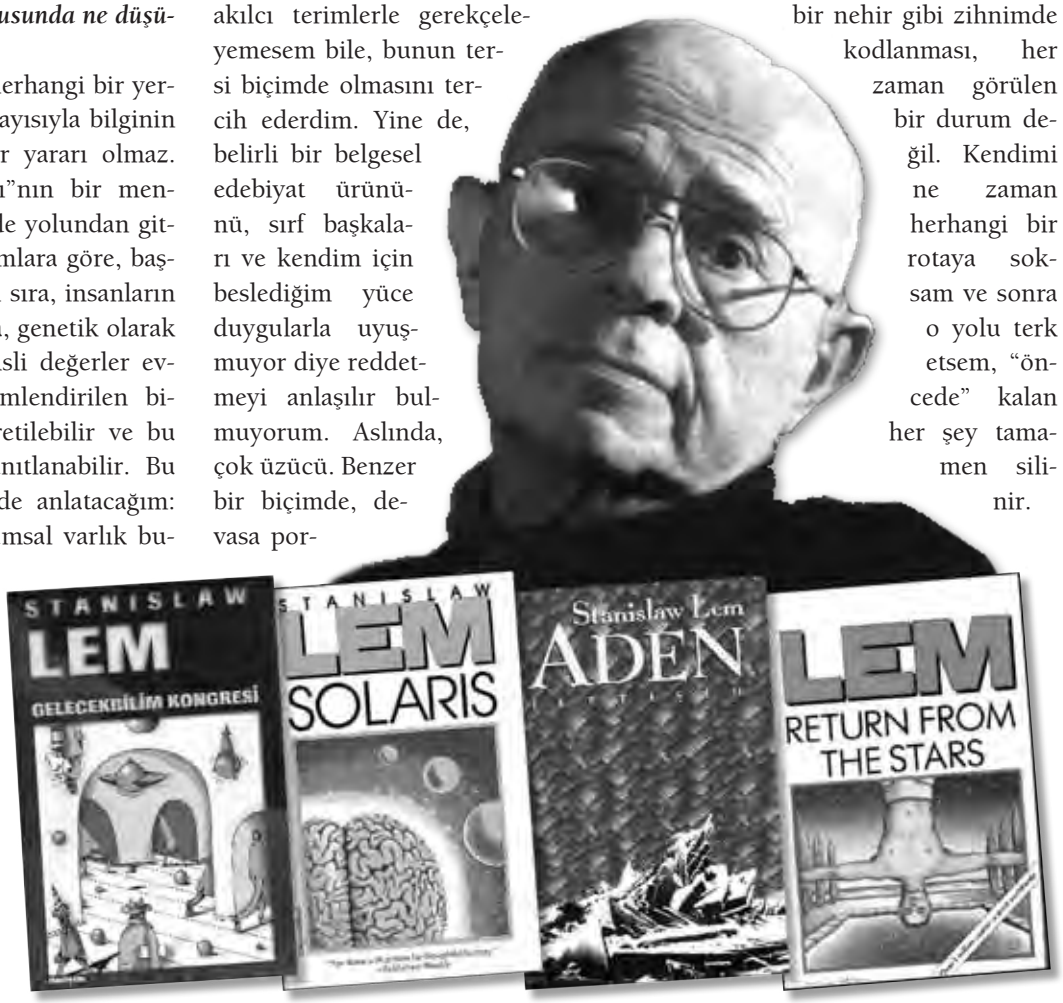
Din hakkında ne düşünüyorsunuz? Romanlarınızda dinin ve felsefenin sofistike tarzda kullanıldığı kanısındayım. Dinin ve felsefenin dünyanın dağılmış parçalarını birleştirecek çimento olduğunu mu düşünüyorsunuz? Yıldızlardan Dönüş, Solaris ve Glos Pana (8) kitaplarında olduğu gibi, eserlerinizin çoğu bilime ve bilimin ahlaki sorunlarla ilişkisine dair. Eserlerinizdeki ahlak düşüncesi hakkında ne söyleyebilirsiniz? Bilim ve ahlaki açmazlar arasındaki ilişki konusunda ne düşünüyorsunuz?

Bu gibi değerler herhangi bir yerden türetilemez, dolayısıyla bilginin bu noktada bize bir yararı olmaz. "Ampiristler tarikatı"nın bir mensubu olarak benim de yolundan gittiğim modern kavramlara göre, başka eylemlerinin yanı sıra, insanların soylu davranışları da, genetik olarak programlanmıştır. Asli değerler evrim tarafından biçimlendirilen biyolojik kozadan türetilebilir ve bu matematik yolla kanıtlanabilir. Bu konuyu sade biçimde anlatacağım: Ortada iki tür toplumsal varlık bulunuyorsa ve bunların birinde bencillik baskınken diğeri daha özgecil duyarlık sergiliyorsa; olasılık gösterir ki ikinci türün kolektif olarak hayatta kalma şansı çok daha fazladır. Bu kural, türlü özgecil davranışlar talep eden çok çeşitli ahlaki dizgelerde kendine yer açmıştır. Sonrasında, bu kural, farkında olunmadan evrimsel köklerinden uzaklaşmış ve akaide dönüşmüştür. Bununla birlikte, evrimsel açıdan bakıldığında, bu sadece yüzlerce milyon yıldır işlemekte olan seçilim süreçlerinin sonucudur. Ahlakın tek bir kaynağı olduğu iddiasında değilim ama şüphesiz ki bunu çok eski geçmişte aramak olanaklıdır. Antik, biyolojik ve saf Darwinci olanlar dışında, başka gerekçelemeler arayanlar da olabilir. İnsanın doğal görevlerini ve yasalarını araştıranlar -örneğin hümanistler- farkında olmadan gözlerini yumuyor; kendi kurdukları kategoriler bağlamında insanın farklılığının kökleri akıl-öncesi zamanlarda olduğundan dolayı, tamamen kurgusal olduğu gerçeğinin ayırdında değiller. Bu noktada yapacak bir şey yok. İnsanlığın bu konudan dolayı özel mutluluk duymadığının açıkça farkındayım. İnanç sahibi değilim ama kişisel bakımdan, bu dürtüyü akılcı terimlerle gerekçeleyemesem bile, bunun tersi biçimde olmasını tercih ederdim. Yine de, belirli bir belgesel edebiyat ürününü, sırf başkaları ve kendim için beslediğim yüce duygularla uyuşmuyor diye reddetmeyi anlaşılır bulmuyorum. Aslında, çok üzücü. Benzer bir biçimde, devasa pornografi endüstrisinin, cinsel olarak programlanmış olmamız gerçeğinden muazzam kârlar elde etmesine de öfkelenebilirim.

Solaris'i yazma süreci

Solaris'i nasıl yarattınız? Solaris için modern dünyanın karşı-mitosu diyebilir miyiz? Uzayın fethi kuşkusuz ki 20. yüzyıl insanının mitoslarındandı. Solaris bu mitosu yıkıyor. Solaris'de hiçbir şey ele geçirilemiyor. Solaris niçin bu insan mitosunun "karşı ucunda" yer tutuyor? Solaris'de mistisizm işaretleri görüyoruz. Bu çalışmadaki özel mistisizmle kitabın yazıldığı dönem Polonya'sındaki komünist yönetim arasında ne gibi ilişki var?

Genel olarak yazma sürecimle ilgili pek az şey söyleyebilirim. Görünen o ki, kitapların her birinde kendine has yaratılış tarihi gizli. Meydana getirme, çalışmaların billurlaşma sürecine eklemeler yapıyor. Bir kitabın, çok sayıda merkezcil eğilimli koldan beslenen bir nehir gibi zihnimde kodlanması, her zaman görülen bir durum değil. Kendimi ne zaman herhangi bir rotaya soksam ve sonra o yolu terk etsem, "öncede" kalan her şey tamamen silinir.

Kullanılmamış bütün taslakları yok etme eğiliminde olmam, bunun en aşırı noktasıydı. Eski metinleri görüyor olsaydım; muhtemelen kitabın son halinin öncekilerden ne kadar farklı olduğundan dolayı kendime şaşardım. Durum böyleydi, çünkü "sınama-yanılma" yaklaşımını kullandım. Solaris'in son bölümü, bir yıllık bir aradan sonra yazıldı. Kitabı kenara kaldırmak zorundaydım, çünkü yarattığım karakterle ne yapacağıma dair hiçbir fikrim yoktu. Şimdi ise kitabın "yapıştırıldığı" bu "ek yeri"ni bulamıyorum bile. Dahası, kitabı bitirmeyi o kadar uzun süre neden başaramadığımı da açıklayamıyorum. Tek anımsadığım şudur: İlk bölüm bir hamlede, akarcasına ve son derece çabuk yazılırken, diğeri bir zaman sonra tamamlanmıştı. Yazmaya başlarken öykünün tüm çerçevesi elimde bulunmaz; dolayısıyla olabildiğince çabuk yazmaya çalışırım ki, unutmayayım. Yazmaya devam ederim ve "her şey kendiliğinden oluverir". Kelvin'i Solaris istasyonuna götürüp de ona korku içindeki, sarhoş Snaut'u gösterdiğimde; onu böylesine tedirgin edenin ne olduğunu ben de bilmiyordum. Snaut'un tamamen masum bir yabancıdan niçin o denli korktuğu hakkında en ufak fikrim bile yoktu. O zaman bilmiyordum ama, çok geçmeden bulacaktım; çünkü yazmaya devam ettim. Bu kitap hakkında yorum yapmak oldukça zor. Sanırım niyetlendiğim şeyi ifade edebildim. Harey'in dönüşlerinin kerameti muhtemelen Kant'tan türetilmiş bilinen bir kavramın örneğiydi, çünkü bu Ding an sich'dir (9); ulaşamayacağımız Öte Yaka'dır. Fazladan sadece şunu söyleyebilirim ki *Solaris* eleştirmenler için hayli ağız sulandırıcı bir malzeme haline geldi. Bildik Freudcu yorumdan başlayan öylesine derin eleştiriler okudum ki, bunları güç bela anlayabildim. ABD'li bir eleştirmen Lehçe orijinaldeki deyimlerin İngilizce'dekilerden farklı olduğu -dolayısıyla bazı yargılara izin vermeyecekleri- gerçeğinden habersizce, fahiş bir hata yaptı.

Eleştirmenler kitabın "mesajını" başka başka yerlerde gördüğünden dolayı, *Solaris* eleştirileri kocaman, son derece komik bir cilt oluşturabilirdi. Bariz biçimde anti-komünist bir İngiliz, okyanusun açıkça SSCB olduğunu, istasyondaki insanlarınsa küçük komşu ülkeleri temsil ettiğini söyledi. Yansıtma olgusu, yani eleştirmenin romanda kendi kalbini ve ruhunu görmesi, edebiyat eleştirisinin arzuya bağlı niteliğini ortaya koyuyor.

Çöp yığınındaki istisnalar

Bilimkurgu alanında çalışmalarını her zaman ilginç bulduğunuz bir yazar var mı?

Philip Dick kendine özgü ve ilginç bir beyindi ama, ün kazanmakta bazı güçlükleri oldu. Başlangıçta Fransa'da daha fazla tanınıyordu, ardından şöhreti ABD'ye sıçradı. Ayrıca, eserleri "dalgalı nitelik" gösteriyordu. Bir zamanlar bir ABD dergisi için yazdığım deneme "Bazı istisnaları olsa bile bilimkurgu çöp yığınıdır ve Dick bu istisnalardan biridir" sözleriyle başlıyordu. Bu alanda çok sayıda "zihinsel dev" görmüyorum. Zaman zaman bilimkurgu yazan az sayıda göze çarpan bilim insanı olabilir; evrenbilim alanında çalışan birini biliyorum... İsmini telaffuz etmediğime göre şunu söyleyebilirim: İkinci sınıf bir fizikçi ve üçüncü sınıf bir yazardır. Wells örneğinde olduğu gibi, birinci sınıfa dahil yazarların bilimkurgu alanına girdiği vakalar da görülmüştür.

Okul yıllarında Lem...

Her ne kadar *Uzayda Piknik*'in sonu çok inandırıcı görünmese de, Ştrugatski kardeşler hakkında çok iyi şeyler düşünüyorum. Bu kitap beni, "keşke bunu ben yazsaydım" diye içimden geçirmek anlamında, biraz kıskandırıyor. Yazarları biraz aşırıya kaçmış olsalar da, anlatım bakımından son derece sürükleyicidir. Bu eser çok iyi, çünkü daha önce Wells tarafından Dünyalar Savaşı'nda geliştirilen klasik bir konuya -Dünya'nın işgali teması- tamamen yeni bir yaklaşım getiriyor. Soyut-teorik olandan çok mühendislik alanına yatkın görünse bile, Clarke da iyi bir beyin. Onun birkaç büyük fikri de vardı ve bunların biri özellikle dikkat çekici: Yerdurağan yörüngelerde devinen uydular ve bunların radyo ve televizyon vericisi olarak kullanılması. Bir keresinde, bu fikrin patentini almadığı için derin bir pişmanlık duyduğunu söylemişti; patenti alsa şimdi servet sahibi olmuştu.

"Tarkovski'yle, aynı arabayı iki ayrı yöne çeken atlar gibiydik"

Andrei Tarkovski Solaris filmini yaparken sizle temas halinde miydi? Andrei Tarkovski ve Steven Soderbergh'in filmleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Yönetmenlerin sizin öykülerinizde yaptıkları değişiklikleri onaylıyor musunuz?

Tarkovski *Solaris*'i sinemaya aktarma fikriyle mecnuna dönmüştü... O zamanlar Sovyet Komünist Partisi'nin üst düzey üyelerince kendisine bu kitabı film yapmaması, çünkü bu eserin ideolojik bakımdan hatalı olduğu söylenmişti: Kitap idealistti, sübjektifti ve metafizikti. Gel gelelim, o bunları dinlemedi; çünkü Tarkovski tamamen bu idealist-metafizik malzemenin "Rus ruhu"yla karışımından oluşuyordu; yani bu tür uyarılar için doğru muhatap değildi. Onun sinema uyarlaması için ciddi çekincelerim var. İlk olarak, Solaris gezegenini görmek isterdim. İkinci olarak, bir tartışmamız sırasında Tarkovski'ye kesinlikle *Solaris*'i yapmadığını, onun yerine *Suç ve Ceza*'yı yaptığını söyledim. Bu filmden anladığımıza göre, Kelvin denen korkunç kişi zavallı Harey'i intihara sürükler ve sonrasında bu yüzden vicdan azabı duyar; bu duygu Harey'in tuhaf ve akıl erdirilemez şartlar altında belirip durmasıyla güçlendiriliyor.

Tek kelimeyle berbat olan ise, Kelvin'in ana babasının ve bir teyzesinin ortaya çıkmasıydı. Ama en beteri annesiydi, çünkü anne kavramı Rusça'da mat' sözcüğüyle ifade edilir ve mat' da Rossiya, Rodina, Zemlya'dır. (10) Bu beni gerçekten çok kızdırdı. Artık aynı arabayı iki ayrı yöne çeken atlar gibiydik. İstasyonda tesadüf edeceğimiz kişilerin yaşamları varoluşçu kıssalar değildir, bunlar insanların evrendeki yerine dair önemli sorularla ilişkilidir! Tarkovski ada gibi bir şey ve bir barakayla ufuk açarken, benim Kelvin'im tüm umutlarını tüketmiş halde gezegende kalmaya karar veriyor. Bu görüntü beni çok sinirlendirdi... Tarkovski'nin kahramanlarımı buladığı "duygusal sos"a katlanamam; gezegenin bilimsel görünümünü tamamen ortadan kaldırıp yerine bazı tuhaflıklar koymasını saymıyorum bile.

Soderbergh'in yaptığı yeniden çevrim hakkında fazla bir şey söyleyemem. Eleştirmenlerde bu filmin Tarkovski'ninkinden türetildiği kanısı uyandığını duyuyorum. Parasal açıdan bakıldığında bu film hiç kuşkusuz harikulade bir fiyaskoydu.

"Roman yazmayı bıraktım, çünkü okuyucularımı önemsiyorum"

Roman yazmayı bıraktığınız doğru mu? Bunun sebebi nedir?

Roman yazmayı 20 yıl kadar önce bıraktım. İçimden yazmak gelmiyor. 40 ciltten fazla düzyazı yayımladım, dolayısıyla bu çalışmaların idaresi bile -özellikle uluslararası alanda- yeteneklerimi aşıyor. Çok çeşitli dillerdeki (Fince ve Bask dilindeki basımlar dahil) muazzam sayıda basım için gerçekten zaman harcadık. Cameron gibi daha büyük anlaşmaları saymıyorum bile. Gazeteciler "Romanınızın 20th Century Fox yapımı hakkında yorumunuz ne?" diye soruyor. Aslında, bilmediğim bir şey hakkında yorum yapamam. Yeni bir şey üretme güdüsünü yitirdiğim için, eserimin uyarlamasını seyretmek bile içimden gelmiyor. Kurgusal çalışmalara hevesim kalmadı. Yazmaya karşı şu anki isteksizliğim, bir kitap daha kaleme almanın gereğini görmeyişimden de kaynaklanıyor. Kitabın masa ayağına destek mi yapılacağıyla veya başka ne işe yarayacağıyla ilgilenmeksizin konuyu ticari olarak ele alan yayımcılarım ise aksi yönde düşünüyor. Ben okuyucularımı gerçekten önemsiyorum.

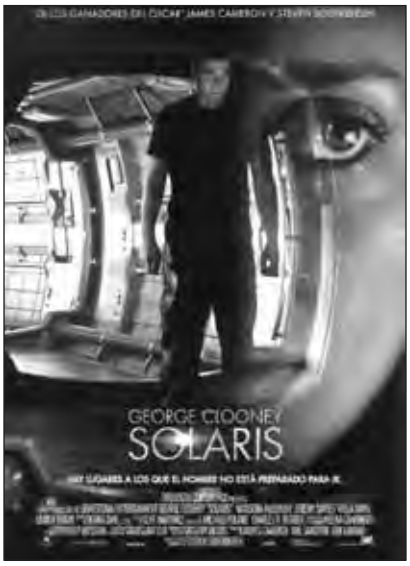
"Bizi pençesine alan hızın farkında değiliz"

İnternet hakkında ne düşünüyorsunuz? İnternet insan yaşamında yeni bir devrim mi?

Her yeni teknolojinin kendine has avantajları ve dezavantajları olur. Ve bunların her biri insanların yararına veya zararına kullanılabilir. Bundan biraz korkuyorum. *Hansel ve Gratel* masalında, cadıda ve şekerlemeden yapılma kulübede yanlış bir şey yok, yeter ki bunlar fantezi alanında kalsın. Bununla birlikte şekerlemeden yapılma, gerçekten yenilebilir bir kulübenin tüm çatısını mideye indirmek mutlaka hazımsızlıkla sonuçlanır. Cezbedici her şey, mutlaka uzanmış kolla meyve arasındadır. Bir kez koparılmaya görsün, meyve çürük bir hal alır ve artık hoşumuza gitmez. Bilginin elde edilmesi bakımından da durum aynıdır. Tüm ağ sistemleri İnternet virüsleri tarafından felce uğratılabilecekse, bilgi işlemekteki

Tarkovski ve Soderbergh tarafından iki kez sinemaya uyarlanmış *Solaris*'in film afişleri.

büyük olanakların avantajları nedir? Teknoloji kötü işlere yeni olanaklar açıyor. Ben acımasız bir kişiyim çünkü "I LOVE YOU" türü virüsler yaratan insanlardan nefret ediyorum; bunları seve seve kırbaçlatır ve alınlarına "insanlığa karşı birinci dereceden suçlu" yazdırırdım. Kötülük ve aptallık beni sinirlendiriyor. Kötülük aptallık sonucu ortaya çıkıyor, aptallık kötülükten besleniyor. Televizyon şiddetle dolu ve duyarlılığımızı azaltıyor.

İnternet komşularımıza zarar vermemizi kolaylaştırıyor. Yakın zamanda, büyük bir ABD uçak gemisinin bilgisayarının kontrolünü ele geçirmeye çalışan (az kalsın başarıyormuş) bir delikanlıyla ilgili haber okudum. 30 sene kadar önce böyle bir öykü yazsam, herkes beni deli kabul ederdi. Gel gör ki, şimdilerde böylesi bir paradoks olanaklı.

İnsan türünün tüm tarihi, jeolojik saatle sadece minicik bir saniyedir. İnanılmaz bir ivme döneminde yaşıyoruz. 50 katlı bir binanın çatısından atlayıp da 30. kata gelmiş gibiyiz. Pencereden bakan biri "Nasılsın?" diye soruyor ve düşen adam yanıtlıyor: "Şimdilik her şey yolunda." Bizi pençesine alan hızın farkında değiliz. Teknoloji ilerliyor ama, yönünün kontrolü çok zayıf.

Yazmanın ve hatta düşünmenin nasıl başarısız olabileceğini gösteriyorsunuz. Solaris'te ve Fiyasko'da, yazmak ve düşünmek hiçbir yere varmaz. Solaris insan dilinin mitos halini almış yetersizliğini -sözcüğün kendi anlamıyla yetersizliğini- mi açıklıyor?

Kullandığımız dilin tümü ve düşünme sürecimiz hayli dar bir yarığa sıkışıyor. Dilin bir taraftan aşırı "sert" diğer taraftan aşırı "yumuşak" olması tehlikesi var. Gereğinden fazla "yumuşaklık", şizofrenide olduğu gibi, delilikle sonuçlanır. Sözcüklerin ortaya çıkma sıklığı bozulur -aslında aynı durum şairler için de geçerlidir. İlk durumdaki kişi, bunu kontrol dışı ve bilmeden yapar; ikincisi bunu kontrol etme gücündedir. Diğer yandan, "aşırı sert" dil türlerimiz var. Bunlar, mantıksal kuruluktan kaynaklanan ıspazmozlara yol açıyor. 30'dan fazla kitabı olan bir yazar, çeşitli anlatım taktikleri yoluyla bu soruna farklı yaklaşımlar getirilebileceğinin farkındadır. Bir dili, yüzlerce şahane ama tutarsız cümleyle dolduracak gibi, fazla bilgiç tarzda kullanmak önerilmez. Aynı zamanda, mantıksal çekirdeğinin en dibine inilircesine iğdiş edilmiş çok kuru bir dil kullanmak da önerilmez. Bunun en uygun noktası bulunmalıdır ve o da ikisinin arasında bir yerdedir.

"Bilim hakkında bilgisi olmayanlar eserlerim için yorum yapamaz"

Eleştirmenlerle aranız nasıl? Çağdaş romanlar için ne tür bir eleştiriyi tercih edersiniz?

Çok miktarda yanlış anlama ve hata nedeniyle, Batılı eleştirmenlerle ilgili kötü deneyimlerim var. Bu durum ancak iyi eleştirmenler (bu alanın en tepesinde yer alanlar) eserlerimle ilgilenmeye başladıktan sonra değişti. Bununla birlikte, önceleri, eleştirmenler kitaplarımı sanki telefon fihristinde ayçöreği tarifi aramak için okuyordu; dolayısıyla tatmin olmuyor ve kitaplarımı yadsıyorlardı. Bunlara karşı kalem oynatmanın ve tartışmanın tamamen beyhude olduğunun farkındaydım. Şöyle bir şey nasıl olurdu: "Kitabım X eleştirmenin söylediği gibi Y konusuna adanmış değildir. Kitap Z konusuyla ilgilidir". Bunlar fahiş yanlış anlamalardı. Şimdi de aynı durum, tersinden gözlenebiliyor. Bir kuyrukluyıldızın kuyruğu tarafından takip edilmesini andırırcasına her kitabımı takip eden bazı dergilerde, basmakalıp övgüler görülüyor. Bu da, eleştirmenin "iyi ve övgüye değer" bir ürünle karşılaştığına kanaat getirdiğini, gel gelelim kitabın neden söz ettiğini aslında anlamadığını gösterir. Hem eleştiri hem modern bilim alanlarında uzman olan eleştirmenlerin sayısı, tüm dünyada iki elin parmakları kadardır. Bilim hakkında bilgisi olmayanlar eserlerim için yorum yapamaz. Böylesi bir cehalet, sunulan kavramın benim düşüncem mi, tahmin mi, yoksa mevcut, bilimsel olarak kanıtlanmış gerçeklere dayanan sonuçlar mı olduğunu nereden bilecek? Yazar, okurları için kalem oynatıyor olsa bile, eleştirmeninin, termometresini belirli bir metne koyup dereceyi kesin olarak ölçecek düzeyde dâhi olmasını arzular. Ama durum böyle değildir. Batı'da entelektüel içerikli bir romandan daha az bulunan şey yoktur. Şeytanın kutsanmış sudan duyduğu korku, bu insanların düşünmekten duyduğu korkudan azdır! Yayıncılar genellikle edebiyat hakkında en küçük fikri bile olmayan kişilerdir. Dolayısıyla, böylesi içeriğin gereksiz olduğu kanısındadırlar. Bunlar gökten vahiy inmesini bekler ve çoksatan kitap mitosuna inanır. Daha da ilginç olanı, potansiyel çoksatan kitapla hiç satmayacak arasındaki farkı söylemekten de acizdirler. Pamukla kuştüyünü ayıramayacak durumdaki pamuk tüccarları gibidirler. Bunun her zaman böyle olduğunu söyle-

yemem ama, bir kısım yayıncı bakımından durum kesinlikle budur. Benim ticari başarım kademeli bir gelişme gösterdi. Başlangıçta, hayli "okunur" kötü kitaplar yazdım; kitaplarım giderek daha az "okunur" ama şüphesiz ki entelektüel ve sanatsal açıdan daha iyi hale geldi. Eserlerimin geniş bir okur kitlesiyle buluşmasının nedeni budur. Çok dar bir çevrede tanındığım için milyon adetlik basımlarının mümkün olamayacağı *Wielkosc urojona* (11) gibi kitaplarla başladım. *Astronauci* (12) ve *Yıldızlardan Dönüş* gibi ilk kitaplarım, tanınmamı sağladı. Bununla birlikte, ilk kitaplarımın hepsi kötü değildi; örneğin çok sayıda basımları yapılan *Solaris* ve *Yıldız Güncesi* için kötüdür denemez.

"Yazarla çevirmen arasında ruhsal bir çekim olmalı"

Doğu edebiyatıyla ilişkiniz nasıl? İran Edebiyatı, öykücülüğü hakkında bilginiz var mı? Çeviriler için ne düşünüyorsunuz? Öykülerinizde tercüme edilemeyen şeyler oldu mu?

Ne yazık ki İran Edebiyatı'nı bilmiyorum, dolayısıyla sorunun bu kısmını yanıtlayamıyorum. Yayıncılar, çevirmene iyi para ödenirse, çevirinin sanatsal kalitesinin artacağı kanısında. Ama aslında gereken, yazarla çevirmen arasında ruhsal bir çekim olması. Hoşlandıkları kitaplar ve yaşamları biraz benzerlik gösteriyorsa; düşüncelerinin, sözcüklerinin, üsluplarının, deyimlerinin semantik çerçevesi de buna uygun oluyor. Bu dayanak noktası gereklidir ama yeter koşul değildir. Yetenek de gerekir ki, bu parayla satın alınamaz.

Söylemem gerekirse, eserlerimin çoğu çevirisi orijinallerinden kötüdür. Bu bakımdan en ağır durum, *Solaris*'in İngilizce çevirisinde görülür; çok zayıf bir Fransızca çeviriden çeviri yapılmıştır! Birkaç kere, kafa dengi çevirmenlerle karşılaşma fırsatım oldu. En çok, ne yazık ki çok genç yaşta ölen, Alman çevirmen Irmtraud Zimmerman-Gölheim'ı beğenirdim. Çok nadir görülen linguistik bir vakaydı, çünkü Lehçeyi inanılmayacak denli çabuk öğrendi. *Ölümlü Makineler*, *Gelecekbilim Kongresi* ve *Solaris*'i asıllarına sıkı sıkıya bağlı kalarak çevirdi. *Cyberiada*'yı tercüme eden ABD'li çevirmenim Michael Kandel metinde yoruma gittiği, metin parçalarının yerlerini değiştirdiği ve hatta asıl metinden saptığı ve buna rağmen orijinal eserin ruhunu kesinlikle bozmadığından dolayı, o sıralar öğrendim ki, iyi çeviri için bazı reçeteler var. Bunu yapabilmek çok zordu. *Summa Technologiae*'nın (13) ilk Rusça çevirisi *Gromova*'nın başında olduğu 10 kişilik bir beyin takımı tarafından yapıldı; içlerinde ünlü astrofizikçi Panovkin de vardı. Sonraları, matematikçi Şirokov Rusya'daki en iyi çevirmenim oldu ve grotesk-hiciv tarzı eserlerimi çevirirken son derece tatmin edici dil karşılıkları buldu. Friedrich Griese'in bilimsel metinler için büyük bir çevirmen olduğu ortaya çıktı. Örneğin, *Summa Technologiae* için durum buydu. Bununla birlikte, yayıncıyla muhtelif uyuşmazlıklar ortaya çıktı; çünkü Griese, Rus ekibinden farklı olarak tek başına çalıştığından dolayı özel telif talep ediyordu. Ne yazık ki, diğer çevirilerimin çoğu çok daha kötüydü. Nedenlerini açıklamama bile gerek yok; *Cyberiada*'nın birkaç sayfasına göz gezdirmek, çevirmenlerin karşılaştığı güçlükleri anlamaya yeter. Benim durumum bir bakıma, Fransızlarca ABD'lilere "armağan edilen" ama en üretken döneminde bile ABD'de o kadar da ünlü olmayan Faulkner'ınkine benzer.

DİPNOTLAR

1) Lem'in bilimkurgu eleştirilerini içeren iki ciltlik Fantastyka i futurologia (1970) kitabından seçme makaleleri içeren 1985 ve 1986 basımı İngilizce tek ciltlik kitap; orijinal iki cildin tamamı da İngilizce'ye çevrilmiş.
2) İngilizce basımı, The Cyberiad.
3) İng. bas. The Perfect Vacuum, "Kusursuz Boşluk".
4) Yeni Roman.
5) Трудно быть богом, Arkadi ve Boris Strugatski kardeşlerin Hard to Be a God, "Tanrı Olmak Zor" adıyla İngilizce basımı da bulunan kitabı.
6) Almanca bas. Localtermin, "Olay Yeri İnceleme".
7) Bu kavramları söyleşinin İngilizce metninde yazıldığı ve "İngilizceleştirilmiş" oldukları sezilen halleriyle muhafaza ettim; yazarın kullandığı orijinal sözcükleri veya Türkçe'ye nasıl çevrildiklerini / çevrilmelerinin uygun olacağını bilmiyorum.
8) İng. bas. His Master's Voice, "Sahibinin Sesi".
9) Kendinde şey.
10) Rusya, Anavatan, Toprak (Türkçedeki "Toprak Ana" anlamıyla). Bu cümlenin çevirisinde http://www.acs.ucalgary.ca/~tstronds/nostalghia.com/TheTopics/On_Solaris.html adresindeki, Stanislaw Beres, Rozmowy ze Stanislawem Lemem, Wydawnictwo Literackie, Cracow 1987, ISBN 8308016561 künyesi verilen esere atfen Stanislaw Lem'den yapılan, İngilizce'ye çevrilmiş alıntıyı esas aldım. Söz konusu alıntı Peyman İsmaili'nin söyleşisinde ifade edilenlerle çok büyük koşutluklar içeriyor ve bu cümlede anlatılanı İsmaili söyleşisinde olduğundan daha iyi ifade ediyor.
11) İng. bas. Imaginary Magnitude, "Sanal Büyüklük".
12) Almanca bas. Die Astronauten, "Astronotlar".
13) İlk basımı 1964'de yapılan, Türkçe'ye ve İngilizce'ye çevrilmemiş felsefi deneme; kitabın Latince koyulmuş ismindeki "summa" sözcüğü "en yüksek bölüm; bütün, toplam"

Antikçağ mutfak araç-gereçleri ve Roma yemek kültürü

Mutfak gereçleri, arkeolojide çalışılan malzemeler arasında, gündelik hayata dair önemli ipuçları veren yegâne malzemelerdendir. Antikçağ ve Roma mutfağında kullanılan araç-gereçler bu yazıda ele alınıyor. Yemek hazırlamanın bütün yardımcıları: Pişirme yanında, ezmeye, öğütmeye, kesmeye, karıştırmaya, asmaya, ısıtmaya, servise, saklamaya, depolamaya yarayan araçlar. Ve Romalılar'ın bunlarla yaptıkları, hâlâ Akdeniz mutfağının temeli olan yemekler ve dillere destan Roma ziyafetleri...

Erkan Dündar
Adnan Menderes Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı

Antikçağ mutfağı ve mutfak araç-gereçleri hakkındaki bilgileri, gerek arkeolojik kalıntılardan, gerek seramikler üzerindeki betimlemelerden, gerekse erken dönem edebiyatından ediniriz.

Mutfak araç-gereçleri, insanoğlunun ihtiyacına yönelik olarak şekillendiği için, günümüz mutfağı Antikçağ mutfağı ile kuşkusuz büyük benzerlik sergiler. Günümüzde mutfak araç-gereci yapımında kullanılan malzemeler o dönemde kullanılmadığından, mutfakta kullanılan araç-gereçlerin çoğu pişmiş toprak, bakır vb. malzemelerden yapılmıştı. Kuşkusuz pişmiş toprak, kısa bir süre önceye kadar Anadolu'da da olduğu gibi, bunlar içerisinde en fazla ilgi görenidir.

Mutfak kaplarının arkeolojideki yeri ve kullanım alanları

Peki pişmiş topraktan yapılmış mutfak kaplarının arkeolojideki yeri nedir? Bu kaplar, arkeolojide çalışılan malzemeler içerisinde gündelik hayata dair önemli ipuçları veren yegâne malzemelerdendir. Klasik arkeolog ve tarihçiler seramik kanıtlarının üzerine kurulan açıklama ve yorumlara önem vermezlerse, ciddi hatalar yapabilir. Yemek kapları gibi gündelik yaşamda kullanılan seramiklerin, günümüze kadar ulaşabilmiş yazınsal edebiyatta anlatılan elit tabaka insanından çok farklı sıradan insanın gündelik yaşamını yansıttığı unutulmamalıdır (1); bu da üzerinde pek durulmayan Antik Dönem mutfak kaplarının önemini bir kat daha artırır. Bu tip kapların dezavantajı, albenilerinin az olmasından (diğer iyi seramiklere oranla) hak ettiği ilgiyi görememesidir.

Resim 1: Bir Roma mutfağını gösteren temsili bir çizim. http://www.vroma.org/~bmcmanus/kitchen.html, 15.03.2005.

Sıradan yemek ve saklama kaplarının tipoloji ve tarihlemelerinin, kırmızı astarlı seramiklerden daha az kesinleşmiş olduğu bilinmektedir. Roma dünyasındaki birçok kasaba ve kırsal yerleşimde, Roma Dönemi'nden daha öncelere gidebilen ve genellikle bölgesel bir gelenek olarak yapılan yerel seramikler günlük kullanım ihtiyacını karşılamıştır. Masalarda kullanılan seramiklerden ve kaliteli içki kaplarından farklı olarak, tamamen fonksiyona yönelik olan çömlekler, birkaç yüzyılda küçük değişiklikler geçirmiştir. Bu seramiklerde moda gibi bir olgu bulunmamaktadır. Bu nedenle, Roma yerleşiminde herhangi bir kazıcı kaba seramiklerden önce, tarihlendirme için biraz da olsa yardımı olabilecek yerel seramik kaynakları ve onların bireysel özellikleri hakkında bazı bilgilere ihtiyaç duyar (2).

Seramik terimi Yunanca, topraktan, kilden yapılmış olan çömlek, sürahi ya da kiremit anlamına gelen κέραμος kelimesinden gelmektedir (3). Günümüzde ise bu kelime, genellikle kilden yapılarak yüksek sıcaklıkta pişirilmiş olan her şey için kullanılmaktadır. Seramik, Neolitik Dönem'den beri, ıslak

kilin istenilen formlarda şekillendirilip ardından da yüksek sıcaklıklarda pişirilmesiyle yapılmaktadır. Son derece sert yapılı olan bu materyal kolayca kırılma gibi dezavantaj sahip olmasına rağmen; uzun yıllar, günümüzde de olduğu gibi, sıvı maddeleri sızırmadan içerisinde muhafaza etmeyi başarmıştır. Seramikler üç açıdan bizlere veri sunar: 1) Tarihlendirmede; 2) Yayılım için (farklı toplumlar arasındaki ilişki ve ticaret açısından); 3) Kullanımı için (nasıl kullanıldı; kullanım eşyası ya da dekoratif bir malzeme olarak mı?) (4).

Seramikler için çok yaygın olan, bir kap ya da depolama aracı olarak kullanımdır. Evde kullanılan seramikler işlevlerine göre üç farklı sınıfta ele alınabilir; yemek hazırlamak için kullanılanlar (tava, güveç vb.), depolamada kullanılanlar (amfora ya da geniş kâse gibi) ve taşımada kullanılanlar (yemekte kullanılan boyalı ya da astarlanmış tabak ya da sığ çanaklar gibi) (5).

Yemek kapları mutfakta yemek hazırlamak ya da yiyecekleri depolamak için kullanılmıştır. Yemek yapımı sırasında kapların ısıdan dolayı genişleyebilmesini sağlamak ve içerisindeki yiyeceklerin rahat bir şekilde ısıtılması amacıyla ince duvarlı yapılmışlardır. İnce duvarlı olmaları ve gündelik yaşamda sık kullanılmalarından dolayı, genelde parçalar halinde ele geçen bu mutfak kaplarının tanımlanması, bazı sebeplerden dolayı kaliteli olan seramikler ve amforalara oranla daha zordur. Bunların başında, genel olarak yemek kaplarının üzerinde tipoloji oluşturmaya yarayacak süslemelerin bulunmaması ve son yıllarda yapılan form sınıflamalarında çok sayıda yemek kabının diğer seramik tiplerine benzemesiyle gözden kaçması gelir.

Antikçağ mutfağında hangi araç-gereçler var?

Antik Dönem'de mutfakta kullanılan eşyaların çoğunluğunun kilden yapıldığını az önce belirtmiştik. Ancak bronz ve ahşaptan yapılan örnekler de bulunur (6). Kilden yapılmış malzeme, bronzdan yapılmış olanlara oranla daha ucuzdu (7) ve rağbet görmesine karşın, her isteyen bronz kaplara sahip olamazdı (8). Çömlekçi ustaları metal kaplara ilgiyi anlamış olacaklar ki, yaptıkları pişmiş toprak kap ve eşyaları metal örneklere benzetme yoluna gitmişlerdir (9).

Resim 2: Klasik Dönem'e tarihlenen bir maltız örneği ve üzerindeki chytra. Maltıza benzer bu örnek, kırsal yerleşimlerde hâlâ görülebilmektedir. Kaynak: Sparkes 1962, Pl.V, no.4.

Pişmiş topraktan yapılmış mutfak malzemelerinin hamurlarının bazı özelliklere sahip olması gerekliydi. Bu özellikler seramik üreticileri tarafından uzun süren denemeler sonucunda bulunmuş olmalıdır. Özellikle güveç, çömlek, tava, mangal ve fırınların kırılmaz, sağlam, nispeten su geçirmez ve ateşe karşı dirençli olmaları gerekliydi. Örneğin güveç ve çömlek gibi kapların hamuru genelde kum ya da kumtaşı içerirdi (10); kalkerli bileşimler, yüksek ısıda pişim gerektirmekte, bu durum da ateşe dayanıklılığı ortadan kaldırmakta ve kabın kırılmasına neden olmaktaydı. Mutfakta kullanılan benzeri kapların hamurlarının genleşebilme özelliğine sahip olması, bu tip kapların yemeklerin pişimi ile kabın soğuması arasındaki ısı farkına dayanabilmesi açısından önemliydi. Güveç ve çömlek gibi kapların yapım aşamasında düşük ısıda pişirilmiş olmaları da bir diğer özelliktir. Düşük ısıda pişirilen malzeme, mekanik şoklara dayanıksız olmasına karşın, ısı değişimine dayanıklı hale gelir (11).

Antik Dönem'de ızgarada pişirme, fırında kızartma ya da kavurma işlemine οπταν, kaynatma ve hafif ateşte pişirmeye εψειν denilirdi (12). Antik Dönem'deki pişirme malzemeleri, yukarıda sözü edilen pişirme yöntemleri çerçevesinde ortaya çıkar ve çeşitlenir.

Chytra (χύτρα) literatürde adı sıkça anılan ve Antik Dönem'in en yaygın yemek kabıdır (13). Bu kelimenin genel bir anlamda kullanıldığına ilişkin öneriler de bulunur. Çoğunlukla pişirme kabı olarak anılan bu çömlekler salamura zeytinlerin, sos ve balıkların (14), bazen de ağdalık reçinelerin saklandığı depolama kapları olarak kullanılırdı. Genellikle kolay taşınması için oldukça küçük ve hafif olan bu kapların çoğunlukla iki kulpu bulunur. Kanıt bulunmamakla birlikte, bir kaide veya ayak üzerine konulduğu düşünülür (15). Oval dipli olan bu tip kapları ateş üzerinde tutmak için en çok kullanılan araç ise üçayaktır. *Chytra* genellikle et yemeklerini ve çorbaları ateş üzerinde pişirmek için tasarlanmış gibi görülür (16). Bu malzemeler **Juvenal** günlerinde hem pişirme hem de servis amaçlı kullanılmıştır. Martial bunu *rubra testa* olarak adlandırır ve aynı yazar bu kabı yine lapayla ilişkili olarak anar. Apicius ise bu kapları *olla* veya *caccabus* olarak isimlendirir (17).

Güveç (ya da türlü) yapmak için kapalı bir çömleğe ihtiyaç vardır ve bu gereksinim güveç ya da *Lopas* λοπάς olarak isimlendirilen kap ile karşılanır (18). Bunlar, *chytra*lara oranla daha basık ve sığ bir görünüme sahiptir. Yemek pişirmenin yanı sıra, kapaklı oldukları için pişirilen yemekleri saklamak amacıyla da kullanılmış olabileceği yönünde görüşler bulunur (19).

Yemek, özellikle de ızgara yapmak için tasarlanmış olan taşınabilir mutfak araçlarına *Eschara* (Εσχάρα) denilir (20). Bu kelime ilk olarak genellikle *Hestia* (εστία) ile aynı anlamda olan aile ocaklarından söz

Resim 3: Roma Dönemi maltız örneği. Kaynak: Sparkes 1962, Pl. VI, NO: 6.

eden Homeros'ta görülür (21). Klasik Dönem'de *eschara*, sıcaklık sağlamak ve yemek yapmak için yararlanılan taşınabilir bir kömür tavası ya da mangal olarak kullanılmasının yanı sıra, belki de daha sık olarak, kurban ateşi ya da aile ocağını ifade etmekteydi. Roma Dönemi'nde bunların hem yemek hem de ısıtma amaçlı kullanıldığı ele geçmiş bronz örneklerden bilinir (22).

Maltızlar ise Antik Dönem'de olduğu kadar, günümüzde de kullanılan bir mutfak aracıdır. Bu mutfak araçlarının amacı, chytra ve lopas gibi oval dipli yemek çömleklerini ateş üzerinde sabit tutarak yemek pişirilmesini sağlamaktır (23). Maltız örnekleri, formlarında gerekli olan küçük değişikliklerle, Erken Hellas Dönemi'ne dek tarihlenir (24). Klasik Dönem'de yoğun olarak kullanılan yarı dairesel ve dairesel maltız versiyonları, Klasik Dönem'den sonra da uzun süre kullanılır. Helenistik Dönem'de yaygın olan maltızlar ise, kömüre dayanıklı bir ayağa sahip, varil ya da sehpa biçimliydi (Resim 2). Maltızlar genellikle bezemesiz ve kaba görünümlü olsalar da, aplike kabartma bezemeli olan örnekleri de bulunur (25). Roma Dönemi'nde ise basit yarı silindirik maltız, ayaklı bir tabağın üzerine oturtulurdu. Bu yarı silindirik olan bölümün üst kısmında, Roma öncesi dönemlerde olduğu gibi, oturtulan çömleğin kaymasını önleyecek biçimde yapılmış çıkıntılar bulunur (Resim 3). Çömleğin altına konulacak olan kömür yığınları tabağın yarı açık olan bölümünden yarım silindir olan bölüme doğru, ihtiyaç oldukça itiliyor olmalıydı. Bu hareketin tam tersi olarak, küller maltızın dışına doğru tarakla çekiliyor olmalıydı. Portatif tabak biçimli maltızın benzer işlevlerle kullanılmış olan erken örneklerinde olduğu gibi, çok uzun tutamağa ihtiyacı yoktur (26). Çok sayıda benzer maltız parçaları Atina Agorası kazılarında MS 1. yüzyıla tarihlenen depozit içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu formlar Helenistik Dönem'de kullanılmış olan örneklerden tümüyle farklıdır. Helenistik örnekler MS 1. yüzyılda devam etmiyor gibi görünür (27).

İçerisinde tahıl, çeşitli bitki ve benzeri besin maddelerini ezmeye ve öğütmeye yarayan kaplara Yunanca θυεία, ίγδις (28) ya da όλμος, Latince *mortarium* denirdi (29).

*Mortarium*ların kullanımının Klasik Dönemler'den çok öncelere dayandığı bilinir (30). Bu malzemeler ahşap ve taştan olabileceği gibi, pişmiş topraktan örnekler de bulunur. Pişirme öncesinde, malzemelerin parçalanması için pürüzlü bir yüzey elde etmek amacıyla mortariumların içerisine kumtaşı serpiştirilirdi (31). *Mortarium*lar tek başlarına işlevsizdir. İçlerinde yapılan ezme ya da öğütme işlemi Yunanca υπερα (32), Latince *pilum* denilen havanelleri ile yapılırdı. *Uperon* ortası konik ya da inceltilmiş uzun bir araçtır, her iki ucu da ezmek için kullanılır. Havanelleri şüphesiz çok farklı boylarda ve şekillerde yapılmıştır. Daha çok ahşaptan yapılmış olsalar da, demir, taş ya da pişmiş topraktan yapılmış örnekleri bulunur (33).

Sulu yemekleri ya da benzeri gıdaları karıştırmaya ve bunları servis yapmaya yarayan, Yunanca κύθος (34), Latince *hemina* ya da *cotula* olarak (35) isimlendirilmiş kepçeler bulunur. Pişmiş toprak örneklerin yanı sıra bronzdan yapılmış olan bu gereçlerin, günümüze dek ulaşmamış ahşaptan örneklerinin de olması gerektiği düşünülür. Pişmiş topraktan olan örnekler ise az ele geçer, bronzlar sadece şarap için kullanılmış gibi görünür (36).

Antik Dönem'de şarap ve diğer sıvıları süzmeye yarayan süzgeçler de bulunmaktadır. Yunanca ηθμος (37), Latince *nivarium* (38) olarak isimlendirilen bu malzemeler (39) nadir olarak kilden yapılır, metal olanları şarap süzgeci olarak bilinir (40) (Resim 4).

Bronz ve pişmiş topraktan yapılmış ve τυρόκνηστις olarak isimlendirilmiş rendelerin yanı sıra, et ve balıkları kesmek için kullanılan satır (μάχαιρα) ve bıçaklar da Antik Dönem'de sıkça kullanılan mutfak malzemeleri arasındadır (41) (Resim 5).

Resim 4: Yunanca ηθμος, Latince *nivarium* olarak isimlendirilen süzgeç.

Küçük et parçalarını pişirmede sadece kızartma tavaları değil, Homeros zamanından beri kullanılagelen (42), Yunanca κρέγρα (43), Latince *craticula* (44) olarak isimlendirilmiş şiş, çatal ya da kancalar kullanılırdı.

Latince *harpago*, Yunanca κρεάγρα olarak adlandırılan, her ne kadar işlevi üzerine çeşitli yorumlar yapılmış olsa da, bir kaptan et almak için kullanılmış olması muhtemel olan et kancaları da, Antik Dönem'de mutfakta kullanılan eşyalar arasında yer alırdı (45).

Antik Dönem'de özellikle Yunanlılar'ın göze çarpan taşınabilir yemek pişirme araçlarından diğeri fırınlardır. İsmi muhtemelen ιπνός olan bu fırınlar, masaya yiyecek maddelerinin sıcak servisini sağlayan lüks bir gereçtir (46).

Yukarıda aktarılan malzemelerin dışında, günümüzde olduğu gibi et, balık ve benzeri besinleri ısıtmak ya da kızartmak için kullanılan tavalar bulunur. Yunanca τάγηνον (47), Latince *sartago* (48) olarak isimlendirilmiş bu gereçlerin pişmiş toprak örneklerinin yanı sıra bronzdan yapılmış örnekleri Roma Dönemi içerisinde görülür (49).

Romalı'nın mutfağı

Antik Roma'da *culina* ya da mutfak genelde küçük, karanlık ve havalandırma bakımından oldukça fakirdi. Bu mekân evin karanlık bir köşesinde bulunurdu (50). Mutfak çok dağınıktı. Nadiren taze su bulunurdu; bir kova ile sokağın yakınındaki çeşmeden su getiriliyor olmalıydı (51). Roma Dönemi mutfağında baskın olan yapı, bel yüksekliğine kadar tuğla ve kiremitten yapılmış "ocaktı". Bu ocaklar yükseltilmiş kiremitli bir kenara sahiplerdi ve ortalarında kömürün yakıldığı bir çukur bulunurdu (52). İçinde kömürün bulunduğu çukurun üzerinde ise, toprak kap ve metal tavaların yerleştirildiği demir ızgara ya da üçayaklar olurdu (53). Genelde odun ve kömürler mutfak ocağının arkasında, köşede depolanır (54); yapılan yemeklerin kokusundan, dumanından ve ocağın yaymış olduğu ısıdan kurtulabilmek için bir havalandırma sistemine gereksinim duyulurdu. Havalandırma sistemi ise, ocağın tepesinde, tavanda açılmış bir delikti (55). Zenginler (*matronae*) yemek hazırlamazdı. Bu işi ev kölesi olan aşçılar yapardı, bu yüzden mutfak sıcaksa ya da çok duman varsa, bu durum ev sahibini ilgilendirmezdi (56). Yiyecekler açık raflarda saklanır, çeşitli otlar ve etler çatı kirişlerine asılırdı. Kazan zincirleri ise, büyük yemek çömleklerini odun ateşinin üzerinde askıya almak için kullanılmıştı. Yemek hazırlamada kullanılan ahşap masaları destekleyen taş desteklere, Roma mutfağında sıkça rastlanılmaktadır (57).

Fırınlama işlemi için ayrı bir yerde duran, arı kovanına benzeyen, moloz ya da kiremitten yapılmış fırınlar kullanılırdı. Ön tarafına hava akımını sağlayan bir boru yapılmıştır, ki bu daha sonraki yüzyıllarda kullanımı devam eden ekmek fırınlarına çok benzer. Odun kömürü ya da odun içerde yeterli sıcaklığı sağlayana kadar yanmakta, küller ve ekmekler dışarıya kürek yardımıyla çıkarılmaktaydı. Et ya da hamur işleri, yemeklerin pişmesi sırasında sıcaklığı tutmak amacıyla bir kapak tarafından örtülen fırının açık bölümünden konulurdu (58). Fırının üzeri de değerlendirilerek tabaktaki yiyecekler buraya konulur ve ısıtılırdı (59). Taşınabilir mangallar ise pişmiş toprak, demir, bronz ya da bazen daha kıymetli metallerden yapılmıştı (60) (Resim 6).

Taşınabilir mangalların yanı sıra, fırınlama işlerinde kullanılan toprak kaplara (testa) ait kalıntılar da bulunmuştur (61). Bunlar yüksekteki ocağın tepesinde ya da yer seviyesindeki geleneksel bir ocağın üzerinde durabilen mini fırınlardı. Bir kiremide pişirilecek olan malzeme konulduktan sonra, üzerine toprak kapak yerleştirilir, tepesine ve etrafına kızgın kömürler yığılarak elverişli bir fırın elde edilirdi (62).

Mutfakta kullanılan bıçaklar çeşitli boylarda demirden yapılmıştı; kemik, ahşap ya da bronzdan sapları bulunmaktaydı. Kepçeler, süzgeçler ve satırlar tüm Roma mutfaklarında bulunabilmekteydi. Ezmek ve öğütmek için kullanılmış olan mortarlar taş ya da ahşap havanelleri ile kullanılmışlardı (63) (Resim 7).

Romalılar ne yer, ne içerdi?

Roma Dönemi'nde yaşam standartları ve coğrafi bölgelere göre değişen yiyecek ve yemek kültürü, sonraki dönemlerde deniz aşırı keşiflerin yapılmasıyla Yeni Dünya'dan (Amerika Kıtası) getirilen patates, domates, biber, mısır ve kırmızı biber ve Afrika ve Asya'nın doğu bölgelerinden getirilen kahve, çay, limon ve portakal gibi yiyeceklerin haricinde, pek çok açıdan günümüz Akdeniz mutfağına benzemekteydi (64). Birçok insanın temel yiyeceği mısır (tahıl), yağ ve şarap gibi ucuz yiyeceklerdi; bunun yanı sıra egzotik yemekler ve tarifleri de zenginlerin yemek partileri için bulunmaktaydı. Başlıcası buğday olmak üzere tahıllar yemeklerin hammaddesiydi. Kabuğu çıkarılmış ancak tavlanmamış olan buğdaydan yulaf lapası hazırlandığı gibi (*puls*) (65), işlenmiş buğdaydan yapılan ekmek bazen bal, peynir ya da çeşitli bitkilerle tatlandırılırdı (66). Kümes ya da av hayvanları, yumurta, peynir, balık, kabuklu deniz canlıları ve soslar gibi birçok yiyecekle birlikte yenilirdi. Özellikle balık ve istiridye popülerdi. Et, özellikle domuz eti, av hayvanları ve küçük vahşi kuşlar yendiği gibi salyangoz gibi pahalı yiyecekler de özel olarak yetiştirilirdi (67).

Resim 5: Antik Dönem'de kullanılan bıçaklar. Kaynak: Harcum 1921, s.41, fig.3.

Yemeklerin önemli bir bölümünü lahana, yabani havuç, marul, kuşkonmaz, soğan, sarmısak, sakız kabağı, turp, mercimek, fasulye ve pancar gibi sebzeler oluştururdu. Yemek çoğu insan için bir lükstü ve günlük besin çoğunlukla ekmek ve sebzelerden oluşurdu. *Garum* (68) gibi kuvvetli bir şekilde tatlandırılmış olan soslar kadar, baharat ve yemeklere tat vermek için kullanılan bitkiler de çok yaygındı. Doğal tatlarını gizlemek için birçok Roma yemeği aşırı derecede baharatlı hazırlanırdı (69). Bu baharatların yanı sıra, yakıt olarak kullanılan odunlar, özel yemeklere özel bir tat vermekteydi. Elma, armut, erik ve kayısı odunları güzel koku yaymakta; zeytin ağacı yakıt olarak kullanıldığında, akkoru ile yemekler ağır ateşte pişirilebilmekteydi (70). Birçok yemek bir mangal ya da açık bir ocak üzerinde zincirle asılı bir kazan ya da ızgara veya ayaklı destekler üzerine konulan yemek kaplarında pişirilirdi.

Yiyeceklere tatlı ve ekşi bir tat verebilmek için sık sık meyve, bal ve sirke kullanılırdı. Et, kızartma işleminden daha sık olarak, baharat sosu ile kaynatılarak hazırlanırdı. Bal, yiyecekleri tatlandırmak için çok önemliydi.

Resim 6: Pompeii'deki Vettii evinde bozulmadan bulunmuş olan bir ocak ve bronz yemek kapları. Kaynak: http: //www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/ daily_life_gallery_01.shtml 15.03.2005.

Bunların yanında yiyeceklerin korunması da önemliydi. Balık ve kabuklu deniz hayvanları muhtemelen, gidecekleri yerlere variller içerisinde canlı olarak gönderiliyordu. Çeşitli yiyecekler turşuları yapılarak, et ve balıklar kurutularak, tütsülenerek ve tuzlanarak korunuyor olmalıydı (71).

Kahvaltıdan Antik yazarlar nadiren bahsetmişlerdir. Kahvaltı (Yunanca *akratisma*, Latince *ientaculum*) her zaman yapılmazdı, ya da eğer yapılırsa gündoğumu zamanında yapılırdı. Şarap ve ekmek kahvaltının ana bileşenleriydi (72). Öğle yemeği ise (*prandium*) herkes tarafından yenilirdi. Kahvaltı ve öğle yemekleri Romalılar için genelde basit ve geçiştirilen öğünler olmasına karşın, akşam yemekleri ayrıntılı bir öğündü. Önemli bir Roma vatandaşı için akşam yemekleri günün büyük bir finali olduğu gibi, aynı durum sıradan Romalılar için de geçerliydi (73).

Romalılar genellikle günde bir kez ana öğün yerlerdi. Fakirler için öğünler genelde yulaf lapası ya da ekmekten oluşurdu ve eğer varsa sebze ve et bu öğünlere eklenirdi. Zenginler için fiyatı aşırı olmayan günün ana öğünü üç bölümden oluşmaktaydı, *ab ovo usque as mala* (yumurtadan elmalara). Birincisi (*qustatio* ya da *promulsis*) bir mezeydi, genellikle yumurta, çiğ sebzeler, balık ya da kabuklu deniz hayvanlarının sade bir biçimde hazırlanmasından oluşurdu. Ana yemek (*prima mensa*), pişmiş sebze ve etten (özellikle süt domuzu ve tavşan eti (74) oluşurdu. Bu ana yemeği de meyve ve pasta gibi tatlı yiyecekler (*secunda mensa*) takip etmekteydi (75). Günümüzde pek çok restoran, zengin Romalılar'ın uyguladığı bu yemek servisine benzer bir uygulamayla servis yapmaktadır.

Çoğu apartman bloğunda oturan Romalı kentliler ise, en basit yemekler dışında pek bir şeyi evlerinde pişiremezlerdi; çünkü her zaman için yemek yaparken binayı ateşe verme ihtimali bulunmaktaydı. Hatta dikkatsizlik ve güvenlik önlemleri almamak gibi sebeplerden, bazı apartman sakinlerinin yemek yapayım derken tüm bir *insulayı* (76) yaktığı da olurdu (77).

Bir Roma ziyafetinde…

Romalılar yemeklerini yerken genellikle dik otururlardı; ancak zenginler, özellikle yemek partilerinde, divanlara uzanarak yemek yerlerdi. Bu partiler genelde ev sahibinin özel bahçesinde gerçekleşirdi. Roma'da ziyafetler sosyal bir durumdur. Zenginler tarafından verilen bu ziyafetler için ideal olan misafir sayısı, Sanat ve Bilimin Tanrıçaları olan Dokuz Musa'nın şerefine dokuz kişidir. Bu yemek şöleninin yapıldığı tricliniumlarda (78) yemek yenilip konuşulurdu. Bu tarz etkinlikler, ev sahibinin seçkin sınıfa kendi zenginliğini göstermesi için iyi bir fırsattı. Divanlar üzerinde (79) yastıklara yaslanmış misafirlere evin köleleri şarap ve yemek servisi yapmaktaydı.

Kullanılan servis takımlarının çoğunun bronz ya da cam olmasının yanı sıra, gümüş, altın, tunç ve kaliteli kilden yapılmış örnekler de bulunmuştur. Bu parlak ve dekoratif mutfak malzemeleri, Antik Dönem'deki lüks yemek alışkanlıkları için iyi kanıttır. Kepçeler ziyafetlerde şarap servisi yapmak için ya da önemli kurban günlerinde Tanrılara şarap sunumu yapmak için kullanılmıştı (80). Fakir sınıflar için masada

Resim 7: Ezmek ve öğütmek için kullanılmış olan mortar, yani günümüz havanı. Kaynak: http:// www.legiiavg.org.ukciviliankitchen.html, 15.03.2005.

kullanılan tabak ve çanaklar, muhtemelen kaba seramiklerden oluşurdu. Kemik, geyik boynuzu, tahta ya da bronz saplı keskin ağızlı demir bıçaklar ile kesilen yiyecekler parmakla yenirdi. Sıvı yiyecekleri yemek için bronz, gümüş ve kemikten yapılmış olan kaşıklar da bilinmekteydi ve bu kaşıkların sivri uçlu olan sapları, kabuklu deniz hayvanları ya da salyangozları kabuklarından çıkartmak için kullanılmıştı (81).

DİPNOTLAR

1) Green 1992, s.16-17.
2) Green 1992, s.31; Adkins 1994, s.315.
3) Moore 2000, s.49.
4) Moore 2000, s.50, dn.9.
5) Adkins 1994, s.315; Moore 2000, s.50, dn.10.
6) Sparkes 1962, s.125, 132; Amyx 1958, s.212. Bronz malzemelerin yanı sıra gümüş örnekler de mevcuttur, bkz., Sparkes 1962, s.132.
7) Amyx 1958, s.287-307. Bu malzemelerin fiyatlarına örnek olarak bir Atik steli üzerine yazılmış olan *mortar* fiyatları örnek gösterilebilir. Buna göre taş bir mortarın 8 drahmi 5 obol değerinde, ahşap mortarın 3 drahmi 3 obol ve 14 drahmi 1 obol arasındaki bir fiyatta, pişmiş toprak mortarın ise 1 drahmi 3 obol değerinde olduğu görülür. Bkz. Amyx 1958, s.236.
8) Sparkes 1962, s.123-124.
9) Harcum 1921, s.37-54.
10) Sparkes 1962, s.124.
11) Fırat 1999, s.70, dn.263.
12) Sparkes 1962, s.129.
13) Sparkes 1962, s.130.
14) Sparkes 1962, s.124.
15) Bu altlıklar χυτρόπους ya da λάσανα olarak isimlendirilmiştir Amyx 1958, s.211. Klasik ve Helenistik Dönem altlıklarından çok farklı olarak Roma Dönemi altlıkları içi boş silindirik bir forma sahiptir. *Chytra* ya da *lopas*ların oturtulduğu kısım alt bölüme oranla daha geniş ve kabın dibini kavraması için yana doğru eğimlidir. Klasik Dönem örnekleri için bkz, Sparkes, Talcott 1970, s.231-232, Pl. 96, 2014-2015.
16) Amyx 1958, s.211-212; Sparkes 1962, s.130; Sparkes, Taycott 1970, s.224. Antik Dönem'de pişmiş topraktan yapılmış olan Chytraların yanı sıra, bronz (Sparkes, Talcott

1970, s.224) ve tapınak kayıtlarında bulunmuş olan gümüş chytridialar da (Amyx 1958, s.212) bulunur.
17) Harcum 1921, s.38, dn.2, 5.
18) Amyx 1958, s.197, dn.74, s.210, dn.76. Pl. 49 e; Sparkes 1962, s.130. Lopas ve varyasyonları için bkz, Boulter 1957, s.193.
19) Amyx 1958, s.197.
20) Sparkes, Talcott 1970, s.234.
21) Bunun için bkz. Amyx 1958, s.229, dn, 86.
22) Amyx 1958, s.229-230. *Escharalar* Yunan ısınma mangallarıyla benzerlik göstermektedir ve Σχάρας kelimesi modern Yunanca'da kömürde ızgara anlamına gelmektedir. Bunun için bkz. Amyx 1958, s.231.
23) Leonard 1973, s.19.
24) Sparkes 1962, s.130.
25) Leonard 1973, s.19-25, Fig.1-2.
26) Robinson 1959, s.34-35; Sparkes 1962, s.131.
27) Robinson 1959, s.35.
28) Sparkes 1962, s.125; Sparkes, Talcott 1970, s.221.
29) Amyx 1958, s.235.
30) 12. Hanedanlığa ait olan bir Mısır duvar resminde (yaklaşık MÖ 2000-1780) tahıl Yunan örneklerine çok benzer bir mortarda ezilmektedir. Bunun için bkz, Amyx 1958, s.237. Bunun haricinde Prehistorik taş mortarların da varlığı bilinmektedir. Bkz Amyx 1958, s.237, dn.34-35; Korkut 2002, s.238, dn.18.
31) Dalby, Grainger 2001, s.13.
32) Amyx 1958, s.238.
33) Sparkes 1962, s.125; Amyx 1958, s.238-239.
34) Sparkes 1962, s.131.
35) Harcum 1921, s.42-43, fig.4.
36) Sparkes 1962, s.131-132.
37) Sparkes 1962, s.132.
38) Harcum 1921, s.41, fig.3.
39) Amyx 1958, s.262, Pl.49g.
40) Amyx 1958, s.259-264; Sparkes 1962, s.132; Sparkes, Talcott 1970, s.228. Antik Dönem'de buz yerine kullanılan kar, süzgecin içine yerleştirilip, soğutulmak istenen şarap bunun üzerinden dökülerek süzülürdü, Harcum 1921, s.41.
41) Sparkes 1962, s.132.
42) Homeros, İlyada, I-465.
43) Sparkes 1962, s.132.
44) Harcum 1921, s.49, fig.10.
45) Bu malzeme Yunan orijinlidir ve Helbig bunu Homerik πεμπώβολον ile eşleştirmektedir; fakat bu konu tartışmalıdır. Harcum 1921, s.49-50. Aristophanes'te, parmakları içe dönük bir el biçiminde tasvir edilmiş, bir pişirme kabından et almaya yarayan, demir bir parmaklı et kancası tarif edilmektedir. Bkz. Harcum 1921, s.50, dn.1.
46) Sparkes, Talcott 1970, s.234; Sparkes 1962, s.127.
47) Sparkes 1962, s.129.
48) Bu isim yuvarlak veya eliptik, bronz veya demirden imal edilmiş, et veya balık pişirmede, veya yağ kızartmada kullanılan ve antik mutfağın son derece önemli bir unsuru olan düz bir tava formu için kullanılmaktadır. Harcum 1921, s.44. Isidorus, tavanın bu adı, yağın kızarırken çıkardığı sesten aldığını aktarmaktadır, bkz. Harcum 1921, s.44, dn.2.
49) Bronz örnekler için bkz, Harcum 1921, s.44-46, fig.5-7. Bu tavalar bakır, hatta kurşundan da yapılabilirdi. Aşçılara şıranın (mayalandırılmamış şarap) kurşun kaplarda yapılması tavsiye edilir; bu da, zenginler arasındaki kurşun zehirlenmelerini arttırırdı. Dalby, Grainger 2001, s.13.
50) http://www.vroma.org/~bmcmanus/kitchen.html 15.03.2005
51) Grant 1999, s.10.
52) Dably, Grainger 2001, s.12. Antik dünyada yemekler için bu yakıta güvenilmiştir, bu yakıt oldukça basit bir teknoloji kullanılarak yerel üretilmiş olmalıydı. Çok düşük bir taşıma ücreti ile hemen ulaşılabilen bu yakıtlar odunlara göre daha kontrollü bir ısıya sahipti. Bunun yanında odun da yakıt olarak kullanılmıştır. Grant 1999, s.26.
53) Dalby, Grainger 2001, s.13.
54) Grant 1999, s.25.
55) Dalby, Grainger 2001, s.14; Adkins 1994, s.343. Grant (1999, s.25) birçok mutfağın çatısız olabileceğini söylemektedir. Mutfakların üzerine kötü havalarda çadır bezi ya da benzeri bir kumaşın çekildiğini, böylece kötü havadan da korunulduğunu, bu uygulamanın mutfak içerisindeki dumanın rahatça çıkmasını sağladığını söylemektedir.
56) Grant 1999, s.13. Varlıklı bir evde, aşçı erkek bir köleydi. Aşçının birçok yamağı bulunabilirdi ve efendisinden belirli bir ölçüde saygı görebilirdi. Dalby, Grainger 2001, s.14.
57) Grant 1999, s.25.
58) http://www.romans-in-britain.org.uk/arl_roman_cooking-pt1.htm 15.03.2005.
59) http://www.vroma.org/~bmcmanus/kitchen.html 15.03.2005.
60) http://www.romans-in-britain.org.uk/arl_roman_cooking-pt1.html 15.03.2005.
61) Dalby, Grainger 2001, s.13.
62) Dalby, Grainger 2001, s.13. Buna benzer pratik fırınlar günümüzde kırsal yaşamda hâlâ kullanılmaktadır. Ancak Roma Dönemi'nde kullanılan ve üzerine pişirilecek malzemelerin konulduğu kiremit yerine, metal tepsi benzeri yuvarlak saçlar kullanılmaktadır. Üzerine yine metalden yapılmış olan büyük bir kapak kapatıldıktan sonra, Antik Dönem'de olduğu gibi etrafına ve üzerine kızgın kömür konulmaktadır.
63) http://www.romans-in-britain.org.uk/arl_roman_cooking-pt1.html 15.03.2005.
64) Grant 1999, s.24.
65) Bu Neolitik Dönem'den beri süregelen bir çeşit gıda yapım tekniğidir. Yunanca "maza" kavramıyla aynı anlama gelen bu kelime, ekmek dışındaki yoğrulmuş gıda maddeleri için kullanılmıştır. Puls kelimesi, tahıldan olduğu kadar mercimek ve fasulyeden yapılmış bir ezmeyi belirtmek için de kullanılmıştır. Yaşlı Pilinius'un puls hakkında verdiği tariflere bakılarak bunların lapa bir yiyecek olmasından çok, yağlı ve baharatla lezzetlendirilmiş hamur ya da ezmelere benzediği söylenebilir. Esin 1984a, s.57.
66) MS 1. yüzyılda yazarı belli olmayan bir şiirde, bir köylünün ekmeği peynir ve bitkilerle tatlandırıldığı anlatılmıştır. Gowers 1993, s.46.
67) Adkins 1994, s.342.
68) Antik Roma'da ünlü bir balık sosudur. Yapımı için bkz. Grant 1999, s.29-30.
69) Adkins 1994, s.342-343. Antik Dönem yemekleri için esas bilgiler Antik yazarlar, arkeolojik kalıntılar (tohum ve hayvan kemikleri gibi) ve duvarlar üzerine yapılmış olan yemek resimlerinden edinilmektedir. Antik yazarlar tarafından yemekler üzerine çeşitli yazılar yazılmıştır, bunlar arasında Clearchus'un epik şiiri olan *The Art of Dining*, Simus'un *Cookery*, Tyanalı Chrysippus'un *Breadmaking*, Iatrocles'in *On Cakes* isimli çalışmaları sayılabilir. Fakat bunlardan sadece biri, Apicius'a atfedilmiş olan yemek kitabı günümüze kalmıştır, Apicius *The Art of Dining*. Bu kitabın Latince'den çevirileri için bkz., Apicius, The Roman Cookery Book (Çev. B. Flower, E. Rosenbaum, London, 1961); J. Edwards, *The Roman Cookery of Apicius*, (London, 1985). Bunun yanında yemeklerde kullanılan bitkiler, hayvanlar, otlar ve baharatlar Piliny gibi yazarlar tarafından tanımlanmıştır. Örnek tanımlamalar için bkz. Grant 1999, s.14-15, 25-26. Antik Dönem'de adı geçen, ancak tümüyle elimize ulaşmamış olan bazı yemek tarifleri ve bazı özlü sözler MS 3. yüzyılda *Deipnosophistes* (sofistlerin şöleni) adıyla Mısır kökenli olan Athenaeus tarafından yayımlanmış ve günümüze ulaşmıştır. Esin 1984b, s.48.
70) Grant 1999, s.26.
71) Adkins 1994, s.343.
72) Grant 1999, s.36-37; Adkins 1994, s.343.
73) Grant 1999, s.115-116; Adkins 1994, s.343.
74) Esin 1984b, s.48.
75) Adkins 1994, s.343.
76) İnsula: Antik Roma'da birkaç katlı yapılan, kısım kısım kiralanan evlere verilen isim. İnsulaların zemin katlarında dükkân ve atölyeler yer alırdı. İmparatorlar birçok defa bu evlerin yüksekliğini sınırlamak için kanunlar koymuştu. Saltuk 1997, s.84.
77) Dalby, Grainger 2001, s.15.
78) Antik Roma evinde bir masa etrafına at nalı şeklinde üç adet olarak dizilen ve üzerine uzanılarak içki içilip yemek yenen kerevetli yatakların (*lectus cubicularium*) bulunduğu geniş ve büyük yemek odası. Grekler triklinia derlerdi. Saltuk 1997, s.183.
79) Konut içerisinde kullanılan ahşap divanların yanı sıra, Pompeii'deki konutların bahçelerinde dışarıdaki yemek servisleri için kullanılmış olan birçok taş divan bulunmuştur. http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/daily_life_gallery_03.shtml 15.03.2005.
80) http://www.romans-in-britain.org.uk/arl_roman_cooking-pt1.htm 15.03.2005; http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/daily_life_gallery_03.shtml 15.03.2005; http://www.umich.edu/~kelseydb/Exhibits/Food/text/wine.html 15.03.2005
81) Adkins 1994, s.343.

KAYNAKLAR

1) L. Adkins, R. A. Adkins, Hendbook to Life in Ancient Roma, New York, Oxford, 1994.
2) D. A. Amyx, "The Attic Stelai, Vases and Other Containers", Hesperia 27-3, 1958, s.163-307.
3) C. G. Boulter, "Pottery From the Periclean Athens", Archaeology 10-3, 1957, s.191-197.
4) A. Dably, S. Grainger, Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü, (Çev. B. Avunç), İstanbul, 2001.
5) J. Edwards, The Roman Cookery of Apicius, London, 1985.
6) P. Esin, "Pişirmenin Evrimi-IV. Eski Yunan'da Beslenme", Tarih ve Toplum 7, Cilt 2, 1984a, s.55-59.
7) P. Esin, "Pişirmenin Evrimi-V. Et mi, Yoksa Balık mı? Aristophanes'e Bakılırsa…", Tarih ve Toplum 10, Cilt 2, 1984b, s.47-49.
8) E. Evans, "Dining with the Ancients", Aechaeology 43-6, 1990, s.54-61.
9) N. Fırat, Perge Konut Alanı Keramiği (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1999.
10) M. Grant, Roman Cookery: Ancient Recipes for Modern Kitchens. London, 1999.
11) K. Green, Roman Pottery, London, 1992.
12) E. Gowers, The Loaded Table; Representations of Food in Roman Literature, Oxford, 1993.
13) C. G. Harcum, "Roman Cooking Utensils in the Royal Ontario Museum of Archaeology", AJA 25-1, 1921, s.37-54.
14) T. Korkut, "Steinerne Mörserschalen aus Patara" AA 2002/1, s.233 vd.
15) M. R. Leonard, "Braziers in the Bodrum Museum", AJA 77-1, 1973, s.19-25.
16) R. S. Moore, Trade in the Eastern Mediterranean, 100-700 AD: The Careamic Evidence, Ohio, 2000.
17) H. S. Robinson, The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period: Chronology, Princeton, New Jersey, 1959.
18) S. Saltuk, Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul, 1997.
19) B. A. Sparkes, "The Greek Kitchen", JHS 82, 1962, s.121-137.
20) B.A. Sparkes - L. Taycott, The Athenian Agora XII, Black and Plain Pottery, Princeton, New Jersey, 1970.

ANTİK KAYNAK

1) Homeros, İlyada, (Çev. A. Erhat - A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 1999.

1000. sayıya beş kala: Cumhuriyet Bilim Teknik

Orhan Bursalı ile söyleşi
Cumhuriyet Bilim Teknik Editörü

Cumhuriyet Bilim Teknik 20 Mayıs 2006'da çıkacak sayısıyla, 1000. sayısına ulaşmış olacak. *Cumhuriyet* gazetesinin yaklaşık 20 yıldır haftalık bilim eki var; gazete bir bilim eki çıkarmak ve istikrarlı biçimde sürdürmekle, Türkiye'de ilk ve tek olma niteliğini koruyor. Bir süredir *Hürriyet* gazetesi de bilim eki çıkarıyor ama, eki almak isteyen okura ekstra bir ücretle satıyor. Popüler bilim yayıncılığında, hatta genel anlamda dergicilikte 1000. sayıdan söz etmek dile kolay, ama zorlu bir başarıyı işaret ediyor. Benzer sorunların boğuşanları olarak, Bilim Teknik'e "Nice 1000. sayılara diyelim" ve dergiye bugüne dek emeği geçmiş herkesi kutlayalım.

1000. sayıda yeni bir yönelim

Sayın Orhan Bursalı, Bilim ve Teknik'in yayıncılık serüveninin nasıl başladığından söz eder misiniz?

1986'da, *Cumhuriyet* dergiler çıkarma projesini gündeme almıştı. Birkaç dergi önerisi götürdüm, görüşmelerden sonra, bir bilim ve teknik dergisi çıkarma konusunda anlaşmaya vardık. *Bilim Teknik*'in hayata doğması, böyle oldu. Bilimsel düşüncenin yaygınlaşması, bilim ve teknoloji alanında üretici olunması gibi düşüncelerle yayınını 20 yıldır sürdürüyor.

Tabii *Cumhuriyet*'in bu konudaki seçimi önemli. Ülkemizde bilimin, olmazsa olmaz ana düşünce ve sektörlerden olması gerek. Türkiye Cumhuriyeti de en başta bir bilim cumhuriyeti olarak geliştirilmeye, bilimin temelleri üzerinde yükseltilmeye çalışıldı. O nedenle *Cumhuriyet*'in tarihten gelen misyonuyla uyumlu bir seçenekti bilim dergisi çıkarmak.

1000. sayı için özel bir yayın hazırlığınız var mı?

Dergiyi iyice elden geçiriyoruz. Görünüşü, tasarımı ve logosundaki değişikliklerle birlikte, ismini de Bilim Teknoloji'ye dönüştürüyoruz.

"Teknik" ve "teknoloji" terimleri arasındaki ayrım, neye karşılık geliyor sizin için?

Teknolojinin daha kapsamlı olduğunu düşünüyoruz. Teknik sanki bazı şeylerin yapısal olarak çalışma biçimi vs. ile sınırlıyken; teknoloji hepsini kapsıyor, o nedenle bu değişikliği yapıyoruz. İkincisi, dergiyi Türk sanayisine açmak gibi bir niyetimiz var. Türkiye'de bilim ve teknoloji alanındaki araştırma-geliştirme çalışmalarının hızlanmasını istiyoruz. Ülkemiz ekonomisi bilim ve teknolojiye dayalı olarak yeniden örgütlenmeli; sağlam, üretici, yenilikleri iyi kullanan bir ekonomi olmalı. *Cumhuriyet Bilim Teknik*'in bilim ve teknoloji ana politikalarından birisi budur. Bunu bir adım ileriye götürerek, Türkiye'de teknoloji üreten öncü şirketlerle daha yakın bağ kurmak istiyoruz. Laboratuvarlarda neler oluyor, araştırma merkezleri neleri programladı, AR-GE politikaları neler; bu konularda haber yapalım, röportaj yayımlayalım; yanı sıra teknoloji liderlerine dergimizde her hafta bir köşe ayıralım, orada düşüncelerini yazsınlar.

Bu durumda derginin sayfa sayısı artacak mı? Bilim Teknik'de aynı zamanda Türkiye'den özgün makaleler, dünyadan haberler, çeviriler oluyor. Bu yeni yönelimle derginin içindeki ağırlıklar değişecek mi?

Yine temel bilimlerde dünyada olan bitenleri yakından izleyecek, haberleri güncel biçimde vereceğiz; ama belki dengeyi yeniden kuracağız. Yani ilanla beslenirse, derginin sayfa sayısını keyifle artırırız. Böylece ana konularımızdan fedakârlık yapmadan, yeni alanlara yer açmış oluruz.

1000. sayıyı bir dizi etkinlikle kutlama düşüncenizi editör köşenizde yazmıştınız. Program oluştu mu?

Orhan Bursalı, sorularımızı *Cumhuriyet*'in Şişli'deki yeni binasında, *Bilim Teknik*'e ayrılmış odada yanıtladı.

1000. sayı için iki tane toplantımız var: İlki, teknoloji liderleriyle 25 Nisan'da yapacağımız. Yeni politikamızı açıklayacağız; görüşlerini, önerilerini alacağız. Bir de bilim-teknoloji paneli yapacağız, 25 Nisan'da. Karşılıklı bir ilişki kurmak istiyoruz, onlar da bir duyuru ortamı olarak görsün dergiyi.

İkinci toplantımız Mayıs sonuna doğru olacak, "bilim ve toplum" temalı. Programın ayrıntıları henüz oluşmadı. "Bilim ve toplum" konularında yazılar sipariş etmeye başladık. 7-8 konuşmacı olabilir, popüler bilim dergilerinin toplumdaki işlevine açılım yapılabilir, vs.

Cumhuriyet Bilim Teknik bu 1000 sayı boyunca içerik ve biçimsel açıdan nasıl değişimler geçirdi; yeni bölümler, köşeler, yazarlar vs. gibi belli başlı gelişmeler neler oldu?..

Daha güncel, daha gelişkin, daha popüler, daha anlaşılır olduğumuzu düşünüyorum. Bilimle teknolojiyi daha iyi kavradık; gelişmeleri daha yakından izliyoruz. Yayıncılık şöyle bir şeydir, sürekli bir kendinizi yenileme temposu içinde olacaksınız.

İlk yılların dergilerini karıştırdığımda, bugün daha bir olmamız gereken yerde bulunduğumuzu görüyorum. Bunun yayıncılık ilkeleriyle ilgili bir tarafı da var; arkadaşlarımız çevirilerde biraz daha yetkinleşti, editörlük anlayışlarımız biraz değişti. Geçmişe baktığım

zaman, bugün çıkartmayacağım, imza atmayacağım dergiler olduğunu görüyorum, koymayacağım bir sürü yazı var.

Beğenmeme nedenleriniz neler geçmişteki sayıları; zayıf olması mı, yanlış olması mı?

Zayıf olması, evet; belki de yanlış olması. Şimdi tam ayrıntı veremeyeceğim ama, bilgisayar-bilişim alanında çok özel konulara yer verdiğimizi anımsıyorum; ki çok azınlık okuru var. Tabii ki derginin azınlık okurlarının okuyacağı yazıları olmalı, onları dışlayamayız; fakat yazının okur kitlesine uygun bir hacimde, belli bir detayda olması gerekir. Popüler niteliğinizi yitirir, çok zor konulara girerseniz, okurla ilişkiniz zayıflayabilir. Çünkü onlar uzmanlık alanları dergilerinin konuları. Bize düşen oradan haberleri dergiye taşımak ve referans kaynağı vererek, ilgili okurun gidip oradan izlemesini sağlamak.

Türkiye'de popüler bilim yayıncılığı ve kimi sorunlar

Türkiye'de popüler bilim yayıncılığını nasıl değerlendiriyorsunuz ve Cumhuriyet Bilim Teknik'in bu alandaki işlevini nasıl görüyorsunuz?

Türkiye'de yayımlanan bilim dergilerinin sayısı az değil. *Focus* var, *Bilim ve Gelecek*, *Bilim ve Ütopya*, *TÜBİTAK Bilim ve Teknik*, sonra yine TÜBİTAK'ın çıkardığı *Bilim ve Çocuk* ve *Hürriyet*'in haftalık dergisi var.

Bizim ayrıcalığımız, haftalık olmamız nedeniyle bilim haberlerini daha yakından izleyebilmemiz ve tartışmaları daha erken ve canlı bir biçimde sürdürebilmemiz. Bunun sadece bizde olduğunu düşünüyorum. Haber dergisi niteliğimizi korumaya, güncel kalmaya çalışıyoruz. Bilimin temel konularını alıp yaparız, ama eğer güncel bir itici gücü yoksa, bizim için geri plandadır. Yeni bir tarafı olması, ya bir güncel gelişmeyle bütünleşmesi, ya da araştırma sonuçlarının onu gündeme getirmesi lazım.

Yanı sıra, popüler bilim kitapları çok iyi. Eskiden yılda birkaç tane belki yayımlanırdı. Bugün popüler bilim kitaplarının kâr getirebileceği ve bu yayıncılık türünün kendisini yaşatabileceği görüldü. Tabii ki daha çok yabancı yazarların kitapları basılıyor; ama normal karşılıyorum. Henüz popüler yazarlar yetiştiremedik, keşke yetişse…

Bilim insanlığı yetmiyor tabii, popüler bilim yazarı olmak için; anlaşılır ve ilgi çekici yazmayı bilmek gerek; yani yazarlık donanımı kazanmak…

Evet, yetmiyor. Ama bilim insanı olup, aynı zamanda popüler de yazabilen çok insan var dışarıda. Türkiye'de bu meseleye merak duyan çıkmadı. Büyük yayınevleri sipariş vermeli bilim konularında, yazarların yetişmesini teşvik etmeli.

Bizde popüler bilim sektörü profesyonel anlamda yetişmedi. Örneğin, televizyon yayıncılığında popüler bilim editörlüğü sıfır; popüler bilim programı yok. Discovery kanalları var. Onlar da yüzyılların verdiği birikimle, görsel yayıncılığı çok iyi başarıyor.

Pek çok gazetenin bilim sayfası var ama, bu sayfalarda asıl olarak çeviri esaslı yayın yapılıyor. Türkiye'deki bilimsel gelişmeleri takip eden, haberleştiren bilim muhabirleri de yok…

Bir bilim eğitiminin olması lazım. Sağlıkla ilgilenen muhabirler; bilgisayar, telekomünikasyon ya da internet gibi teknoloji ürünlerini izleyen gazeteciler yetişiyor. Fakat ürün tanıtımlarının dışına çıkan, bilim ve teknolojinin temel sürecini kavramış ve bu konuda yayın toparlayan muhabirler, bilim gazetecileri diyeyim, henüz yok. Belki gazeteler karar alarak, editörleri arasına böyle birer kişi katarsa, sanırım daha ciddi gelişme kaydedilir.

Bilim Teknik'i çıkaran ekip (soldan sağa): Tüles Hasdemir başından beri dergide; dergi sayfalarının grafik uygulamasını yapıyor, görsel yönetmen olarak çalışıyor. Nilgün Özbaşaran Dede, dışarıdan yardım ediyor, telifle çalışıyor. Orhan Bursalı, ilk sayıdan beri editör. Reyhan Oksay son on yıldır, derlemeler, çeviriler, söyleşiler yapıyor.

Bilim Teknik'i kimler okuyor?

Köşenizde, "Bilim Teknik bir dergi niteliği kazandı; okurları sadece Cumhuriyet gazetesinin okuru değil" diye yazmıştınız. Cumhuriyet okurlarının ne kadarının Bilim Teknik'i okuduğunu ve aslında Cumhuriyet okuru olmayıp, Bilim Teknik için gazeteyi alan okur sayısını tahmin edebiliyor musunuz?

Sadece *Bilim Teknik* için gazeteyi alan 6-7 binlik bir ekstra kitlenin olduğunu düşünüyorum. Derginin ilk yılında yaptığımız ankete göre, gazete okurlarının yüzde 92'si *Bilim Teknik*'i izliyordu. *Cumhuriyet* yeniden bir anket yapıyor, bu daha net biçimde ortaya çıkacak. Dergiyi açıp sadece başlıklara bakanlar da bizim okurlarımız bir şekilde, çünkü bir enformasyon alıyor, bu bizim için önemli. Ama gazete okurunun yüzde kaçı *Bilim Teknik*'i hiç bakmadan kenara koyuyor, doğrusu ben de merak ediyorum.

Okur profilinizi tanımlayabiliyor musunuz?

Türkiye'nin bilim dünyası, akademisyenlerin kendi alanıyla ilgili yenilikleri, gelişmeleri, tartışmaları, fikirleri takip eden kesimi bizi izliyor. Meraklı, dünyayla ilgili bir okur kitlemizin olduğunu söyleyebilirim. Okurlarımız arasında gençler, ev kadınları, çalışanlar var; çok şaşırtıcı, edebiyat dünyasından izleyenlerimiz var. Bilim ve teknolojideki gelişmeleri hayatın önemli bir alanı olarak gören herkesin bizler gibi dergileri bir şekilde izlediğini düşünüyorum. Ama yeterli mi derseniz, "değil" derim. 60-70 bin akademik kadrosu olan, yüz binlerce öğrencisi olan bir ülkede, güncel bilim haberlerini izleyen bir derginin çok daha fazla satması gerek.

Teşekkürler, Sayın Bursalı.

21. yüzyıl için Negri'nin tezleri:
Toplumsal fabrika, yeni toplumsal özneler ve 'yıkıcı politika'

Hiç kuşkusuz Negri İtalya'daki politik toplumsallığın içerisinde yer almamış olsaydı; bugün onu akademinin soğuk duvarları arasında okuyor olurduk. Negri'yi Negri yapan bir tarihsel dönemin radikalizmi ve onun kendini olumlama pratiğinin teorik-pratik sorunlarıdır. *Yıkıcı Politika* bu anlamda salt bir düşünürün zihinsel pratiklerinden çok, 60'lı ve 70'li yıllarda İtalya bağlamında gelişen yakıcı tartışmaların ürünüdür.

Yıkıcı Politika kitabı, Türkiye'de yalnızca bir teorisyen olarak tanınan Negri'nin Otonomist Marksizm geleneğiyle bağlarını ortaya koyuyor ve Otonomist Marksizm geleneğinin kendi içindeki ayrımları, kırılmaları ve Negri özgülünde geçirdiği evrimleri masaya yatırıyor. Bu, bir başka anlamda Türkiyeli okurlar için Otonomist Marksist geleneğin tarihsel deneyimiyle (ve tabii Negri ile) yeniden tanışma fırsatı da.

Bugün Fransa sokaklarında tanık olduğumuz yıkıcılığın köklerini Negri'nin daha 1986 yılındaki öğrenci eylemleri sırasında (ki bu eylemler Afrika ve Arap kökenlilerin isyanıyla birleşir) dile getirdiğini görüyoruz. Ancak diğer tüm çözümlemelerinde olduğu gibi Negri'nin bütün derdi güncel gelişmeler dalgasını yakalamaktan ziyade, güncelin içinde saklı olanı, onun boyutlarını aşan yeni dinamikleri dile getirmek. Dolayısıyla Negri, kitabın başından itibaren geçmiş ve gelecek arasında köprüler kuruyor ve 20. yüzyılın bir "deja vu" olduğundan hareketle, Fordist üretim tarzının ve gerçekleşen devrimlerin köklerini 19. yüzyılda arıyor.

Negri'nin bu kökleri ararken Marx'a dönmesi, bir iman tazelemekten ziyade, bugün yaşamakta olduğumuz yeni egemenlik biçimine geçiş süreci üzerinden Marx'ı güncellemek. Negri bu anlamda *Kapital*'in yayınlanmamış bölümleri ve *Grundrisse*'de geçen "biçimsel boyunduruk" kavramının fabrika merkezli üretim tarzı etrafında gelişen kitlesel işçiye karşılık geldiğini, bugünse, yine Marx'ın öngördüğü şekilde, küresel-toplumsal fabrika koşullarının oluştuğu "gerçek boyunduruk" evresinde bulunduğumuzu öne sürüyor.

Negri, yalnızca yeni tahakküm biçimlerinin (üretimin otomasyonu ve bilgisayarlaşması) değil, aynı zamanda emeğin kendini değerli kılmasının koşullarını tartışmaya açıyor. Sermayenin "enformatik" yeniden yapılanmasını ve üretim tarzının otomasyon yapısını sermaye ile emek arasındaki mücadele döngüsünün ifadesi olarak değerlendiren Negri, toplumsal işçinin iletişimsel ve toplumsal elbirliği gücüne vurgu yapıyor. Toplumsal fabrika koşullarında iletişimin ücret ilişkisinin yerini aldığını belirten Negri, sermayenin kendini devam ettirmesi için enformasyon ağlarını yaymasına dikkat çekiyor: Üretimin enformatikleşmesi artık sermayenin denetim gücünü artırsa da, aynı zamanda emeğin kolektif doğasını da açığa çıkarıyor. Sermayenin emek gücünün iletişimsel kapasitesine el koymasına karşın, toplumsal işçinin buna iletişimsel kolektiflik ile yanıt verdiğini belirten Negri, proleter tanımını bu minvalde genişletiyor.

Negri'ye göre öğrenci ve göçmenlerin üretken, radikal doğası da, işte bu toplumsal fabrika koşullarında açığa çıkıyor. Devlet-sermaye şiddetine karşı emeğin kendi karşıdan kuruculuğuyla cevap veren bu yeni toplumsal özneler, Negri'ye göre temsil edilemez bir yıkıcılık potansiyeli barındırıyor. Bu bağlamda üniversiteler, sermayenin işgücü ihtiyacıyla buna karşı koyan öğrenciler arasındaki toplumsal çatışma alanlarından sadece biridir. Toplumsal işçinin çok daha dallı budaklı bir değer yaratım sistemi içersinde toplumsallaştığına dikkat çeken Negri, onun bu üretkenliğinin, işleyişindeki iletişimsel görevlerden kaynaklandığının altını çiziyor. Artık ücretin yanında toplumsal ücretin de, üretimin yanında yeniden üretimin, işyerinin yanı sıra eğitim kurumlarının da dikkate alındığını gördüğümüz bu değerlendirmelerde tekilliklerin karşıdan kuruculuğuyla karşılaşıyoruz. Bu aynı zamanda tekno-bilimsel üretim sistemlerinin, Negri'nin deyimiyle ikinci doğa haline gelen "ekolojik makine"nin, bilgi / iktidar ilişkisini yeniden kurma fırsatı da demek.

Yıkıcı Politika, Negri'nin *İmparatorluk* kitabının temel tezlerinin embriyosudur diyebiliriz. Bütün dünyanın "Güney Afrikalaşması"ndan, komünizmin güncelliğine, toplumsal işin entelektüel emek üzerinde yoğunlaşmasından, emperyalizm, postmodernizm kavramlarının sorgulamasına bir dizi analizin temelinin bu kitapta atıldığını görüyoruz. Negri ayrıca sivil toplum, devlet, sosyalizm, parti ve temsile dayalı şiddet pratikleri vb. sorunsal alanları da ayrıntılı bir şekilde ele alıyor.

Devrimin olanaklarını yeniden güncelleştirme kaygısıyla kaleme alınan bu yazılar, radikalizmini tam da bu sorunsal alanlara el atmasıyla kazanıyor. Bir başka deyişle *Yıkıcı Politika* bizleri, bir kez daha taşın altına elimizi koymaya davet ediyor. Yaratıcı, ironik ve tabii ki yıkıcı öznelliklerin, adlandırılamayanın doğum sancıları ve müjdesiyle köklere geri dönüyoruz.

Akın Sarı

Antonio Negri, Yıkıcı Politika: 21. Yüzyıl için Bir Manifesto, Çev. Akın Sarı, Otonom Yayıncılık, Şubat 2006, 270 s.

Fikir hayatını kılavuzlamak

"Geçerdim basıp bir takım izlere
eğildim, biraz dikkat ettim yere
O izler benim, hep benim izlerimdi".

Tevfik Fikret

Bazı kitaplar okurlarını yeni dünyalara taşır. Hiç bilinmeyeni keşfederler veya bilindiği varsayılanı bambaşka yüzleriyle tekrar ortaya çıkarırlar, yeniden kurarlar. Kurtuluş Kayalı'nın *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, yüzeysel değinmelerle geçiştirilen bir tarihi, pek üzerinde durulmamış noktalarıyla tekrar gündeme getirerek analiz etmeye çalışıyor. Eğer aydın için Cemil Meriç'in dediği gibi "bir devrin şuuru, bir asrın vicdanı olmak" önemliyse, Kurtuluş Kayalı bu görevi fikir hayatımız açısından hakkıyla yerine getiriyor. Düşünce dünyamızın yol izlerini tespit etmeye, kılavuzlamaya çalışan Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin emektar hocası, öğrenmeye, anlamaya, anlamlandırmaya dair heyecanını sürekli muhafaza ederken, soğukkanlılığı da elden bırakmıyor. *Yol İzleri*, Kayalı'nın nitelemesiyle "düşünsel bir topografya" çalışması. Kitap, Osmanlı'nın son döneminden, günümüzü de büyük ölçüde belirleyen 40'lı ve 60'lı yılların düşünce dünyasına kadar geniş bir alana nüfuz eden makalelerin, "Tarih ve Toplum", "Tarih-Sosyoloji-Kültür", "1940'lı ve 1960'lı yıllar Türk Düşünce Dünyası" başlıkları altında derlenmesinden oluşuyor. Kayalı Hoca bir geleneğin izini sürüp onu belirginleştirmek için uğraş verirken, aynı geleneği "anlayarak eleştirmeyi" deniyor.

Sürekliliği görememek ya da "okumayan" yazarlar

Yazar, daha ilk bölümde Hilmi Ziya Ülken'in daha önce işaret etmiş olduğu bir arızaya, Türkiye'de aydının güncel sorunlara tutkunluğuna değiniyor. Kayalı'ya göre aydının bu tutkusu, güncel sorunları çözme misyonunu kendine yüklemesini, güncel sorunların çözümlenmesinin yolunun siyasetten geçtiğini sanmasını ve ardından bir siyasal parti tercihine kendisini mahkûm hissetmesini beraberinde getiriyor. "Aydın güncellikle ilgiliyse ve de bir misyon taşıyorsa, bu misyonu da bedihî toplum gerçekliklerini halka anlatmaksa, her geçen gün halkın seviyesine daha fazla inildiği savıyla daha basit yazılıyorsa, o ülkede bir düşünsel atılımdan bahsedilmesi kadar garip bir düşünce olamaz" (s.24).

Politikada fikir ve eylemleri genellikle "yeni" ve "öncesiz" olarak sunmak gerektiğinden sürekliliği yakalamak, sunulan fikirlerin köklerini, esin kaynaklarını araştırmak, mevcudu düşünsel bir geleneğin içinde ait olduğu konuma yerleştirmek gerekli görülmeyebiliyor. Kurtuluş Kayalı, örneğin 60'lı ve 70'li yıllara damgasını vurmuş, farklı görüşlerdeki iki yazarın, Doğan Avcıoğlu'nun ve Erol Güngör'ün kitaplarının çok önemsenmesine rağmen, Avcıoğlu'na Niyazi Berkes'in, Güngör'e Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın ilham vermesinin üzerinde durulmamasını haklı olarak hayrete değer buluyor.

1940'lı yılların birikimini görebilmek

Kitaptaki yazıların önemli bir kısmı 1940'lı yıllar üzerine odaklanıyor. Hilmi Ziya Ülken ve daha genç olan dört öğretim üyesi Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun, geleneği ve birikimi değerlendirme çabaları, kurama duydukları ilgi, bilimin evrenselliğine verdikleri değer yanında somut ve yerel sorunlara duyarlılıklarıyla sosyal bilimlere yaptıkları katkılar ve üniversiteden uzaklaştırılmalarının yarattığı kayıplar farklı yönleriyle çok sayıda makalede ele alınıyor. Ülken, Berkes ve Boran üzerine çeşitli tarihlerde yazılmış ayrıntılı değerlendirmelerle "40'ların mirası" vurgulanıyor. Kayalı'ya göre, "1940'lı yılların sosyoloji çalışmaları yeterince anlaşılmadığından bilimsel anlamda ve Türkiye'yi anlamaya dönük olarak kullanılmamış bir miras görünümündedir. Bu miras bilimin evrensel niteliği üzerinde ısrardır. Bu miras ırkçı şoven önyargılara karşı mücadele geleneğidir. Bu miras sorunlara bütünsel olarak bakma gerekliliğidir. Bu miras özellikle 1938-1950 arası siyasal iktidar konusunda eleştirel bir tavırdır. Bu miras Kemalizm'i olumlu olarak değerlendirse bile, toplum sorunlarına nesnel bakmaya çalışma denemesidir"(s.165).

Okurunu da eleştiren yazılar

1960 sonrasında akademinin dinamizmini kaybettiği, fikri hayatın yüzeyselleştiği, sosyal bilimlerde yaratıcılığın azaldığı gibi tespitlere yer verilen son bölümde, Cemil Meriç hakkında da ayrıntılı iki değerlendirme bulunuyor.

Peki biz ilk baskısını 2001'de, ikincisini 2003'de gerçekleştirmiş bu kitabı neden hatırlatma gereği duyduk? Kurtuluş Kayalı, aydınları, akademiyi, iktidarı, okurlarını eleştirirken, çalışkanlığıyla, birikimiyle, başta söylediğimiz gibi heyecanı ve soğukkanlılığıyla sosyoloji heveslilerini, düşünce tarihi meraklılarını özendiriyor da ondan.

Özer Or

- Kurtuluş Kayalı, Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, İletişim Yayınları, 2003 (2. Baskı), İstanbul, 264 s.

KİTAPÇI RAFI

Olağanüstü Buluşlar

Frank Ashall, Çev. Gülgün Selamoğlu, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Şubat 2006, 285 s.

Doğanın işleyişi hakkında toplumu eğitmenin bilim insanlarının görevlerinden biri olduğunu düşünen Frank Ashall, *Olağanüstü Buluşlar*'da dönemlerinde insanoğlunun dünyaya bakışını değiştiren buluşlardan bazılarının nasıl yapıldığını, temel bilimsel araştırmaların insanlığa sağladığı yararları sade bir dille anlatıyor.

Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji

James E. McClellan III-Harold Dorn; Çev. Haydar Yalçın, Arkadaş Yayınevi, 2006, 462 s.

20. yüzyılda bilim, insanlar için gerçek yararlar sağlamış ve araştırmaların toplumsal yarara yönlendirilmesi umutlarını artırmıştır. Ancak, günümüzün kültürel eğilimlerine daha az bağımlı bir bilim anlayışı, bilime tarihsel bir mercekten bakılarak elde edilebilir. Böyle yapıldığında, görkemli kazanımlarıyla ama aynı zamanda yanılgıları ve bazen demokratik seçimlerimize uymayan duruşuyla bilim, çok boyutlu bir gerçekliğe dönüşür. Böyle bir tarihsel değerlendirme, bazen bilimin teknolojinin gelişmesini değil, teknolojinin bilimin gelişmesini yönlendirdiğini de ortaya koyacaktır…

Sümerler

-Tarihin Başlangıcında Bir Halk-, Helmut Uhlig, Çev. Nilgün Ersoy, Telos Yayıncılık, Şubat 2006, 280 s.

Helmut Uhlig, bu kitabında, elde edilen maddi verilerden hareketle, Sümer Uygarlığı'nın kuruluşunu, gelişimini ve günümüze devrettiği kültürel-sanatsal mirası inceleyerek, bizi keyifli ve öğretici bir tarih yolculuğuna çıkarıyor. Kitaptan bazı başlıklar şöyle: "Sümer Panteonu: Başlangıçta Yalnız Tanrılar Vardı", "Tarihi Bir Olay: Tufan", "İlk Dünya: Elam ve Akdeniz Arasındaki Sümerler ve Samiler"…

Gözetlenen Toplum

David Lyon, Çev. Gözde Soykan, Kalkedon Yayıncılık, 2006, 320 s.

21. yüzyılın gözetlenen toplumları, karmaşık bir iletişim ve bilgi teknolojisi iletişim ağına bağımlıdır. İletişim ağının kendisi görülemez; fakat video, uydu ve biyometri gözetlemenin dahil olduğu her çeşit izlemeyi destekler. İşleri İsrail'de olan Filistinli işçiler, her gün Gazze Şeridi'nin sınırını geçerken, ellerini uygun bir smartcard sunmak amacıyla bir tarayıcının üzerinden geçirmek zorundadır. Tek parmak izi, Filistinli işçilerin İsrail'de çalışabilmek için uygun olup olmadığını belirler ve ayrıca işten sonra Gazze Şeridi'ne geri dönüp dönmediklerini kontrol eder...

ABD Ortadoğu Türkiye

Haluk Gerger, Ceylan Yayınları, Nisan 2006, 556 s.

Haluk Gerger bu kitapta iki soruya yanıt arıyor. İlki, son 50-60 yıldır ABD'nin Ortadoğu'yu hedef alan saldırılarının nedenleri; ABD, Ortadoğu'ya neden saldırıyor? Bunun bir parçası olarak, ABD'nin kullandığı yöntemler; ABD, hangi yöntemleri, hangi koşullarda, nasıl uyguluyor? İkinci soru, Ortadoğu ülkelerinin bu saldırıları nasıl karşıladıkları; Ortadoğu ülkeleri, rejimleri, halkları, Amerikan saldırılarına nasıl, hangi yöntemleri, ideolojik kalıpları kullanarak direndiler, direniyorlar; sonuçlar ne oldu?

Bağdat Görevi

Ernesto Gomez Abascal, Çev. Özlem Kumrular, Nazım Kitaplığı, Nisan 2006, 236 s.

ABD'nin Irak'ı işgal savaşını başlatmasından 5,5 ay önce Küba'nın Irak büyükelçiliği görevine başlayan Ernesto Gomez Abascal, savaş öncesindeki gelişmeleri savaşın ilk dönemini ve işgalin ilk günlerini, Bağdat'taki ve Irak'ın diğer önemli kentlerindeki tanıklıklarına dayanarak anlatıyor. Irak savaşa nasıl hazırlanmıştı? Hava saldırıları başladıktan sonra neler yaşandı? Neredeyse tüm ülkeler elçiliklerini kapatırken, merkezi otorite yıkılana kadar Bağdat'ı terk etmeyen Küba büyükelçisi ve dört görev arkadaşının başından neler geçti?

İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği

Yılmaz Dikbaş, Asya Şafak Yayınları, Nisan 2006, 260 s.

Erol Bilbilik Yılmaz Dikbaş'ın kitabına yazdığı önsözde şöyle diyor: "Bölgenin birinci, dünyanın altıncı büyük nükleer gücü olan İsrail nükleer tehdit oluşturmuyor da; Irak ve İran neden tehdit oluşturabiliyor? Bu olgu, dünyada yazılı ve görsel medya tarafından gündeme dahi getirilmi-

İstanbul Depremi

Bu kitapta, ülkemizin önemli jeologlarından Prof. Dr. A. M. Celâl Şengör, gazeteci Sefa Kaplan'ın İstanbul depremi üzerine sorularını yanıtlıyor. Geçtiğimiz yıllarda sonuçlanan, Marmara Denizi dibindeki fayların haritasının çıkartıldığı araştırmanın bilimsel eşbaşkanlığını da yapan Şengör, depremin nasıl oluştuğundan deprem ihtimalinin nasıl hesaplandığına, Marmara Depremi'nde hangi bölgelerin risk altında olduğundan, tsunami tehlikesi bulunup bulunmadığına ve hatta depremin Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye atıp atmayacağına dair çok geniş yelpazedeki sorulara verdiği yanıtlarla, Marmara Depremi gerçeğini bir kez daha anımsatıyor.

İstanbul Depremi, A. M. Celâl Şengör-Söyleşi: Sefa Kaplan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2006, 99 s.

yor; çünkü Amerikan küresel tekelci sermaye buna müsaade etmiyor. Bunu göze alan ulusalcı medyaları da yaşatmıyor. … Yılmaz Dikbaş bu çalışmasında can yakıcı konuya ulusalcı bir aydın kimliğiyle cesurca el atıyor".

Ben Bu Devrimi Sevdim

-Fransız Devrimi Üzerine Bir Stand-Up-, Mark Steel, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, Nisan 2006, 280 s.

Bir devrimde sadece kan değil, mizah da vardır! İngilizler'in ünlü stand-up sanatçısı Mark Steel, sadece Avrupa'nın değil tüm insanlığın tarihini değiştiren Büyük Fransız Devrimi'ne kararlı bir şekilde sahip çıkarken, mizahla gerçeği parlak bir şekilde iç içe geçiriyor.

1929 TKP Davası

Der. Erden Akbulut, TÜSTAV Yayınları, 2005, 270 s.

Türkiye Komünist Partisi'nin 1927 Tevkifatıyla açığa çıkıp tutuklanan Merkez Komitesi yerine kurulan Muvakkat Merkez Komitesi'nin en önemli üyeleri Dr. Hikmet Kıvılcımlı, İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu da 1929 Tevkifatı'yla tutuklandıktan sonra, TKP'nin Türkiye'de bir Merkez Komitesi eliyle yönetilmesi son bulmuş, 1930'lu yıllardan başlayarak uzun dönem Dış Büro parti yönetimini yürütmüştür. Bu nedenle de önemli olan 1929 Tevkifatı'na ilişkin dönemin gazetelerinde yer alan duruşma tutanakları, TÜSTAV'daki Komintern arşivi belgeleriyle bütünleştirilerek bu kitapla araştırmacılara ve ilgili okurlara sunuluyor.

Kıyamete Çeyrek Kala!

-Ekoloji Yazıları-; Sibel Özbudun, Cahide Sarı, Temel Demirer; Ütopya Yayınevi, Nisan 2006, 500 s.

Her gün biraz daha fazla açığa çıkıyor: Kapitalist kâr hırsı çevreyi sürdürülemez kılarken, yalnızca insanlığın dışlanmasını değil, aynı zamanda yeryüzünün yıkımını da beraberinde getirmekte. Yıkım, bir bakıma kapitalizmin kontrol-dışı sonuçları olan hava, su ve toprağın geri-dönüşsüz boyutlarda kirlenmesinin yanı sıra, uzayın sömürgeleştirilmesi, canlıların genlerine biyoteknolojik müdahale gibi bilinçli uygulamalarla da gelmekte… Tüm bunlar gösteriyor ki, günümüzün asalak kapitalizmi, artık emek sömürüsünün ötesinde, bizatihi yeryüzü yaşamı için bir tehdit unsuruna dönüşmüştür…

Aklın Yıkımı

Payel Yayınları'nın iki cilt halinde yayımlayacağı *Aklın Yıkımı*, Lukacs'ın tartışmalı bir kitap olduğunu söylemekten çekinmediği bir yapıtı. Yazar yapıtında, Alman usdışıcılığının tarihçesini, tarihsel materyalizmin inceleme araçlarıyla yeniden değerlendiriyor; faşizmin canavarlıklarının yaşlı Schelling, Schopenhauer ve Nietzche'ye kadar uzanan bir dönemde atılan tohumlarını araştırıyor. Alman olmamasına karşın, Kierkegaard'ı da 20. yüzyıl düşüncesi üzerindeki olağanüstü etkisi açısından tartışıyor. 1. Dünya Savaşı öncesinin felsefe ve toplumbilimini ele alırken, özellikle George Simmel ve Max Weber gibi Almanya'nın önde gelen düşünürlerinden kişisel tanışıklıkla söz ediyor. Kitabın ırk kuramının 18. yüzyıldaki köklerinden başlayan gelişimini çizen son bölümünün ardından zamanımız için bir uyarı özelliği taşıyan bir sonsöz geliyor. Lukacs, seçtiği düşünürlerde ortaya koyduğu karanlıkçılık, kendinden hoşnutluk, umutsuzluk ya da kiniklik eğilimlerine karşın, onların yapısal başarılarını da yadsımıyor.

Georg Lukacs, Çev. Ayşe Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, Mart 2006, 402 s.

Sosyoloji Dersleri

Emile Durkheim, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, 2006, 288 s.

Sosyoloji Dersleri, sosyolojinin kurucusu Fransız sosyolog Emile Durkheim'ın Fransa'nın çeşitli üniversitelerinde verdiği konferansların notları. Notlar, İÜ Hukuk Fakültesi Dekanı Hüseyin Nail Kubalı tarafından kitaplaştırılmış. Yapıt, Durkheim'ın meslek ahlakı, yurttaşlık ahlakı, her türlü toplumsal sınıftan ayrı genel ödevler, mülkiyet hakkı, anayasal haklar, sözleşme hukuku, sözleşme ahlakı gibi önemli sosyolojik konulardaki görüşlerini ele alıyor.

Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar

-İngiltere'de Türkçe Yaşamak-, Tayfun Atay, Dipnot Yayınları, 2006, 145 s.

Bu kitap, İngiltere'nin başkenti Londra'da Türkçe konuşan topluluğun hayatına ilişkin etnografik bir kesit sunuyor. "Türkçe konuşan topluluk" tabiri Londra'da yaşayan üç önemli etnik gruba, bunları birlikte değerlendirme gayesiyle gönderme yapar: Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleri. Kitap, AB'ye tam üyelik konusunu siyasal gündeminin başına yerleştirmiş Türkiye'nin Avrupa'ya kültürel uyum süreci açısından İngiltere'deki "Türkçe konuşan" göçmenlerin yaşantı ve deneyimlerinin ne gibi ipuçları sağlayabileceği sorusunu da hareket noktalarından yapıyor.

Arslan Kaynardağ'a Armağan: Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması

Haz. Mustafa Günay, İlya İzmir Yayınevi, 2006, 350 s.

Türk düşünce dünyasında önemli bir yeri olan ve yaptığı çalışmalarla ülkemizde felsefenin kurumlaşmasında büyük rolü olan Arslan Kaynardağ'a armağan edilmiş bu kitap; hem bu değerli felsefeciyi tanıtmakta, hem de ülkemizin önemli düşünür ve bilim insanlarının yazılarıyla, felsefenin Türkiye'deki tarihsel yolculuğundan kesitler sunarak, felsefi düşüncenin kültürümüz içinde yol alma serüvenini ortaya koymaktadır.

Hilmi Ziya Ülken Kitabı

Haz. Ayhan Vergili, Kitabevi Yayınları, Nisan 2006, 150 s.

Hilmi Ziya Ülken, 20. yüzyılda düşünceleriyle Türk fikir hayatına yön vermiş, yeni açılımlar getirmiş; ayrıca akademik ve bilimsel anlamda sosyal bilimler çalışmalarının yapılabilmesi için yöntem ve fikirler üretmiş bilim insanıdır. Çok okuyan, düşünen ve bunları geniş toplum kesimleriyle paylaşan Ülken, uzun yazı hayatında pek çok çalışmaya imza atmıştır. Bunun yanında birçok çalışmaya da konu olmuştur. Ülken'in bibliyografyası olarak sunulan bu yapıt, gerek yazar hakkında gerekse Türk fikir hayatı üzerinde çalışma yapacaklar için başvuru niteliği taşıyor.

Sinir Savaşı: Askerler ve Psikiyatrlar

-1914-1994-, Ben Shephard, Çev. Dilek Şendil-Evren Barın Gedik, Literatür Yayınları, Nisan 2006, 762 s.

Ben Shephard 1. Dünya Savaşı'ndan Körfez Savaşı'na kadar uzanan bir süreçte savaşın askerler üzerindeki psikolojik etkilerini, psikiyatrların bunları teşhis ve tedavi çabalarını, psikiyatrların hem kendi aralarında hem de askerlerle çekişmelerini çarpıcı bir anlatımla gözler önüne seriyor. *Sinir Savaşı*, her savaşın farklı doğası ve şartları nedeniyle askerlerde görülen değişik psikiyatrik semptomları ve bu sorunlarla başa çıkmada kullanılan yöntemleri gün ışığına çıkarıyor.

Din ve Psikiyatri

Irvin D. Yalom, Çev. Özden Arıkan, Merkez Kitaplar, 2. Basım, Nisan 2006, 64 s.

Din ve Psikiyatri, Irvin D. Yalom'dan hayatın temel gayesini ve insanoğlunun baş etmek zorunda kaldığı kaygıları sorgulayan aydınlatıcı bir metin: "Ben Kazancakis'in en önemli eseri Odysseia'da verdiği öğüdü çok severim. Hayatla ilgili öğüdü şudur: 'Yanıp kül olmuş bir şatodan başka şey bırakmayın ölüme'. Hayatımız için hiç de fena bir yol gösterici değil bu ve tabii terapi çalışmalarımız içinde".

Köpeğin Ahlakı

-Estetik, Otonomi ve Siyaset Üzerine-, Ergin Yıldızoğlu, Gri Yayınevi, 2005, 243 s.

Yıldızoğlu bu çalışmasında, kapitalist toplum yapısı içinde sanatçının otonomisi, özgürlüğü, sanatın özerkliği gibi başlıkları sorunsallaştırıp zengin referanslarla bu başlıkları anlama ve çözümleme çabası içine giriyor.

Obsidiyen Kafa

André Malraux, Çev. Zeynep Canan Özatalay, Everest Yayınları, Mart 2006, 197 s.

Filozof ve romancı Malraux bu anı kitabını, ressamın ölümünden kısa bir süre sonra Picasso'nun eşinin isteği üzerine kaleme aldı. *Obsidiyen Kafa*'da, sanat dünyasının büyüklerinden birinin özel bir portresini okurken, Malraux ile Picasso arasında gerçekleşen, sanatın önemine dair bir sohbete de tanık olacaksınız. Bu sohbette Picasso ile Malraux, Malraux'un ortaya attığı bir kavram olan Düşsel Müze'den ve burada yer alacak her bir eseri neden seçtiklerinden söz ediyorlar.

XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar

Ö. Aydın Süer, Evrensel Basım Yayın, Mart 2006, 175 s.

Aydın Süer, Rus ve dünya edebiyatına damgasını vurmuş başyapıtları, o günün toplumsal, siyasal ve edebi ortamını da göz önüne alarak irdeliyor. Kahramanların ortaya çıkışındaki etkenleri, kahramanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları, geçirdikleri evrimin nedenlerini ortaya koymanın dışında, yazarların dünya görüşlerinin zayıf ve güçlü yönlerini, o günlerde ve günümüzde eserler üzerine yapılan tartışma ve eleştirileri de kapsıyor.

Sevgiliye Mektuplar

Rosa Luxemburg, Çev. Nuran Yavuz, Agora Kitaplığı, 2006, 224 s.

Devrimci kadın önder Rosa Luxemburg'un, sevdiği ve yoldaşı Leo Jogiches'e gönderdiği bu mektuplarda, onun pratik ve teorik meselelerdeki düşünceleri kadar, en içten duygularını ve kadınlık hallerini görmek mümkün: "Dyodyuşka, altın kalplim, en sevgili! Bana gönül alıcı, güzel mektuplar yaz, biraz alçakgönüllü ol, inayet et de arada beni sevdiğini söyleyiver. Kendini küçültmekten korkma. Sen bana, bugün benim sana verdiğimden üç kuruşluk daha çok sevgi vermişsin, eee, n'olmuş yani? … Ruhunla diz çökmeyi de öğren, yalnızca ben kollarımı açıp seni çağırdığımda değil, ben arkamı döndüğümde de. Kısacası cömert ol, harca, israf et sevgini benim için…"

Sabırsız Yürek

Stefan Zweig, Çev. Çiğdem Öztekin, Can Yayınları, 2006, 437 s.

Sabırsız Yürek, tarihsel karakterler üstüne yazdığı yaşamöyküleriyle tanınmış Stefan Zweig'in tek romanı. Freud'un öğretisine derin ilgi duyan Zweig'in romanı, insanca duyguların savaşın dehşeti karşısında allak bullak oluşunu ve acıma duygusunun nelere yol açabileceğini, insanı nasıl çatışmadan çatışmaya sürükleyebileceğini anlatıyor.

Zeybek Kültürü ve Müziği

Zeybekler, Ege yöresinde neredeyse 400 yıl boyunca etkili olan eşkıya gruplarının son temsilcileridir. Ama Kurtuluş Savaşı ile birlikte, yeni bir kimlik kazanmışlar, Genç Cumhuriyet'in "milli kahraman" imgesini oluşturmuşlardır. Bu dönüşümle birlikte, zeybekler, dans ve müziklerinin öne çıkarıldığı folklorik çalışmaların önemli aktörleri arasına girmişlerdir. Okan Murat Öztürk, bu kitapta, aynı zamanda Hacettepe Ünv. Etnomüzikoloji Bölümü'nde tamamladığı yükseklisansının tez konusunu oluşturan, zeybek kültürü ve müziği ekseninde, etnomüzikolojik bir araştırma ve çözümleme yapıyor; bir yandan konunun sosyokültürel boyutunu, diğer yandan müzik yapısını inceliyor.

Okan Murat Öztürk, Pan Yayıncılık, Nisan 2006, 271 s.

Majör - minör açışları ve yanıtlar -2

13-16 puan ile

1) 1 minör açışa, 4'lü majör varsa söylenir; sonra dengeli ellerle 3 NT denir.

Örnek: 1♦---1♥
1♠---3NT

2) 1 renk açışa, 5'li renk varsa; 2 düzeyinde söylenir.

Örnek: 1♠---2♣/ 2♦/ 2♥
1♥---2♣/ 2♦
1♦---2♣ gibi.

Daha sonra puan anlatılır.

3) 1 minör açışa 4'lü renk yok, dengeli dağılımla doğrudan 3 NT denir.

4) 1 minör açışa, 4'lü yeni renk yok, açış rengine 5+ tutuş dengesiz dağılım ve diğer renklerde singleton, doubleton ya da şikan (void) varsa, 4 minör denir. Bu aynı zamanda blokatif bir konuşma olup rakiplere diğer majörlerde fit bulmayı engeller.

5) 1 majör açışa en az 3'lü fit varsa, 4 majör denir.

Örnek: 1♥---4♥, 1♠---4♠ gibi.

6) 1 majör açışa 3'lü fit yok, 5'li renk de yoksa; doğrudan 3 NT denir.

Yukarda 3 bölüm halinde verilen puan limitlerinin cevapçı tarafından açıcıya en kısa sürede ifade edilmesi, kontratın hangi düzeyde oynanacağını tespit etmek yönünden çok önemlidir. Bu puan aralıklarının cevapçı tarafından söylenebilmesi, genellikle birinci konuşmada mümkün olmayabilir. Ancak ikinci konuşmada hangi puan aralığında olduğunu anlatmalıdır. Buna cevapçının limitasyonu diyoruz. Açıcının limitasyonunu ise, açıcının ikinci konuşması bölümünde inceleyeceğiz.

EL NO 27:

	G	K
♠R10654	1♣	1♠
♥RV10	2♣	3♦
♦A1082	3 NT	Pas
♣4		

K
B D
G

Kontrat: 3NT
Atak: ♥5

♠D
♥A32
♦D43
♣ARV1098

Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Hayatta ilk akla geleni yapmak doğru değildir! Yerden Valeyi oynadığımızda, bedava empasla 3 löve alabiliriz; ama sonra!

Kör Damını yakalarız, ancak elden Kör Asını harcayacağımızdan, Trefl empası geçmez ya da ikiliden düşmezse, ele geçecek antremiz kalmaz ve Treflleri sağlayamayız. Bu nedenle yerden Kör Rua girip Trefl empası yaparız. Batı alıp tekrar kör gelirse, 3 Kör, 5 Trefl, bir Karo ve bir Pik ile 10 löve yaparız. Baştan Kör Vale ya da 10'lu koymak ilk aklımıza gelen hamledir. Öyle oynamış olsaydık, bakın başımıza neler gelecekti.

Tüm dağılım

	♠R10654 ♥RV10 ♦A1082 ♣4	
♠A2 ♥87654 ♦R65 ♣D32	K B D G	♠V9873 ♥D9 ♦V97 ♣765
	♠D ♥A32 ♦D43 ♣ARV1098	

EL NO 28:

Markalara dikkat!

	G	B	K	D
♠765	1♥	X	2♥	pas
♥AD3	4♥	p	p	p
♦RV109				
♣654				

K
B D
G

Kontrat: 4♥
Atak: ♥6

♠AD8
♥RV109872
♦----
♣R87

Nasıl devam etmeliyiz?

Yedi Kör, bir Pik As, toplam sekiz lövemiz var. İki löve nereden üretebiliriz?

Yanıt: Pik empasının tutmayacağı ve Trefl Ruanın kaçmayacağı Batı'nın atmış olduğu Kontrdan sonra kesin gibidir. Bu nedenle yerden Kör As ya da Dam koyup, elden Kör ikili dışında büyükçe bir kâğıt verip, Karo Rua oynarız. Doğu As koyarsa çakarız. Küçük koyarsa elden Trefl ya da Pik kaybımızı atarız. Batı alırsa, en iyi savunma Koz dönüşüdür. Yerden büyük koyup elden de Kör ikili dışında büyük verip, Karo Vale oynarız. Doğu büyük koyarsa çakar, son olarak elimizde bulunan kör ikili ile yere geçip sağlanan Karolara kayıplarımızı kaçarız. Koz dağılımı 3-0 olmadığı sürece, kontratımızı yaparız.

Tüm dağılım

	♠765 ♥AD3 ♦RV109 ♣654	
♠RV102 ♥65 ♦A865 ♣AD2	K B D G	♠943 ♥4 ♦D7432 ♣DV1093
	♠AD8 ♥RV109872 ♦---- ♣R87	

A. Utku Üzülmez utkuman@yahoo.co.uk

Tesuji

Hayri Kılıç

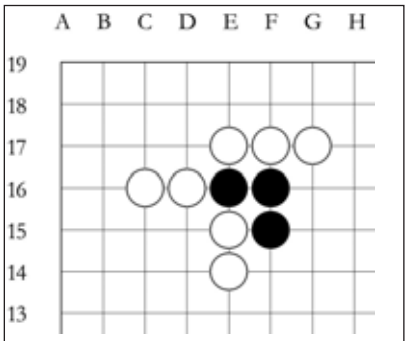
Belli bir alandaki en başarılı, verimli, akıl dolu hamleye "tesuji" diyoruz. Oyun açılışından (fuseki), oyun sonuna kadar (yose) birçok şekilde ve amaçta karşımıza çıkar. Bunlar: esir alma, savunma, oyun sonu, iki ayrı grubu bağlama vb. durumlar için kullandığımız tesujilerdir.

Kuralları öğrenmiş ve bu oyunda gelişmek isteyen Go oyuncularına önerimiz, tesuji kalıplarını öğrenmeleri ve egzersizlerle bu kalıpları kendileri için doğal bir refleks haline getirmeleridir.

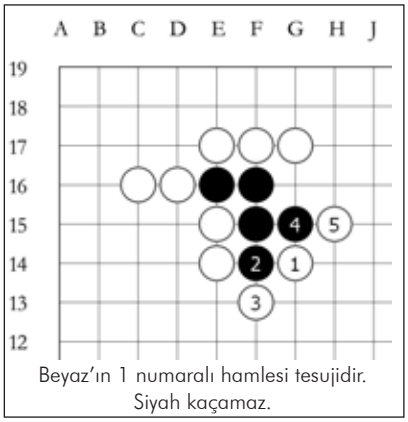
Bu yazımda, temel birkaç tesujiyi göstereceğim ve yeni başlayan oyuncular için bir başlangıç oluşturmaya çalışacağım. Daha fazlasını isteyenler, yazı sonunda yazacağım kitaplara ya da bağlantılara ulaşarak bilgisini arttırabilirler.

Esir alma tesujileri

Net (geta): Net, bir taş ya da grubun tek bir hamleyle kaçış noktasını kapatmaktır. Uygun pozisyonda, esir almak için çok etkili bir yöntemdir.

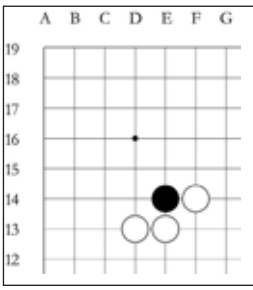

Siyah 3 nefes noktasına sahip. Öyle bir hamle yapalım ki, bu 3 nefes noktası onu kurtaramasın.

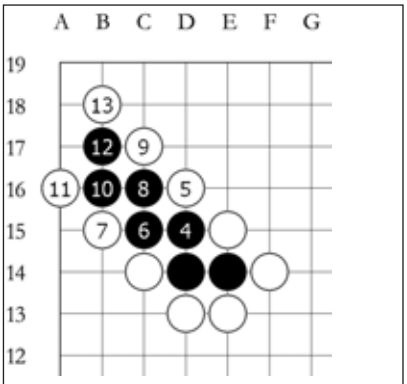

Beyaz'ın 1 numaralı hamlesi tesujidir. Siyah kaçamaz.

Merdiven (shicho): Net, pozisyona göre çalışmayabilir. Bu gibi durumlarda merdivenin işe yarayıp, yaramadığına bakılır.

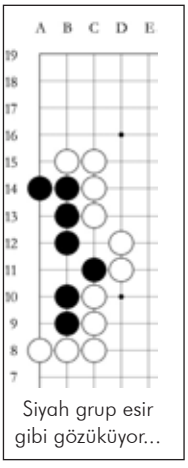
Bu pozisyona net tesujisi uygulayamayız. Peki siyah taşı nasıl esir alabiliriz?

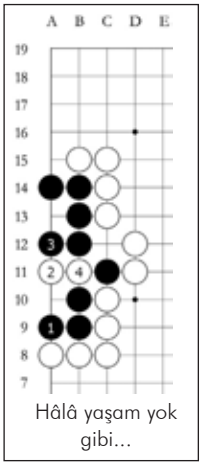
1 numaralı beyaz hamle merdiven başlatır. Bir alttan, bir üstten oynayarak, grup bütünüyle esir alınır.

Savunma tesujileri

Taşlar altında (Ishi-no-shita): İlk başta esir gözüken grubumuzun, esir alınmış taşların oluşturduğu boşluk yüzünden yaşamasıdır.

Siyah grup esir gibi gözüküyor...

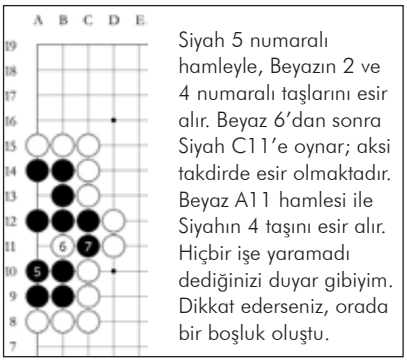

Hâlâ yaşam yok gibi...

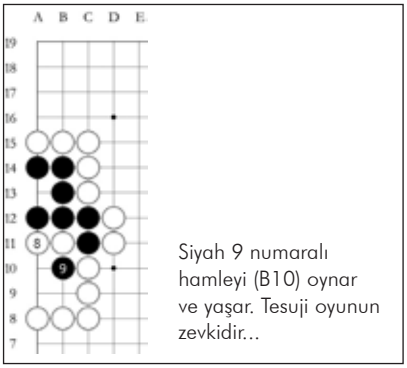
Go Haberleri

- Türkiye Go Şampiyonası, 6-7 Mayıs 2006 tarihlerinde Ankara'da Türk-Japon Vakfı'nda yapılacaktır.
www.tgod.org.tr

- Özel Nilüfer Liseleri'nin Bursa genelindeki liseler için düzenlediği Bursa Liseler Arası 1. Go Turnuvası, 20 Mayıs 2006'da yapılacaktır.
http://www.niluferliseleri.com/

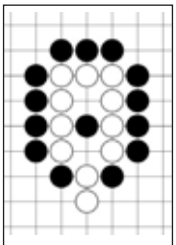

Siyah 5 numaralı hamleyle, Beyazın 2 ve 4 numaralı taşlarını esir alır. Beyaz 6'dan sonra Siyah C11'e oynar; aksi takdirde esir olmaktadır. Beyaz A11 hamlesi ile Siyahın 4 taşını esir alır. Hiçbir işe yaramadı dediğinizi duyar gibiyim. Dikkat ederseniz, orada bir boşluk oluştu.

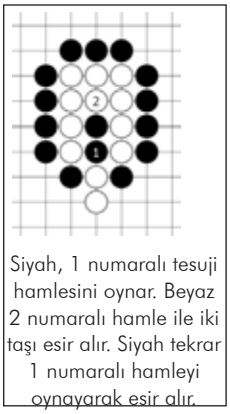

Siyah 9 numaralı hamleyi (B10) oynar ve yaşar. Tesuji oyunun zevkidir...

Geri alma tesujisi (utte-gaeshi): Küçükken yaparlardı hani: "Bir sana, bir bana. Bir sana 3 bana...", bu tesujinin bende hatırlattığı ilk anıydı. Küçük bir feda etmeyle birçok taşı esir almak için kullanılan bir tesujidir.

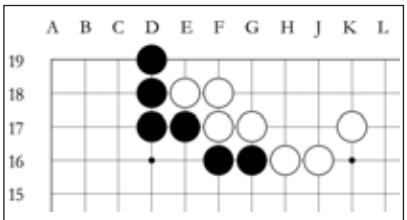
Beyaz grubun içerisindeki siyah taş etkisiz gibi...

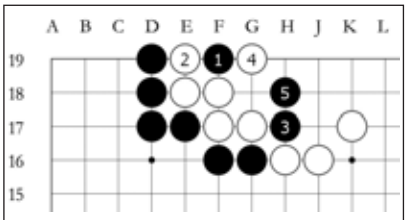
Siyah, 1 numaralı tesuji hamlesini oynar. Beyaz 2 numaralı hamle ile iki taşı esir alır. Siyah tekrar 1 numaralı hamleyi oynayarak esir alır.

Oyun sonu tesujisi (yose tesuji)

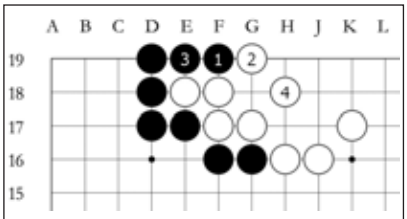
Oyun sonu en az açılış (fuseki) ve oyun ortası (chuban) kadar önemlidir. 20 puan geriden başladığınız oyun sonunda, hamle sırasınızı (sente) iyi kullanarak avantaj yakalayabilir, oyunu kazanabilirsiniz. Bunun tersi de mümkündür.

Siyah beyazın alanına girerek, onun sahip olduğu puanı azaltmak ister
(İpucu: E19 değil, bu sadece 1 puan + sente kazancı sağlar; daha iyisi var).

Siyah'ın 1 numaralı hamlesi tesujidir. Eğer beyaz 2 numaralı hamleyi oynarsa, 6 taşlık grubu esir düşer.

Beyaz 2 numaralı hamleyi oynar, siyah 3 ile taşını korur. Beyaz 4 ile grubunu korumak zorundadır. Siyah burada puan + sente kazanmış oldu. Kaç puan kazandı?

Tesujiyle ilgili birkaç kaynak kitap

- Tesuji (James Davies - Kiseido) - http://www.kiseido.com/Begin3.htm#K12
- 501 tesuji problems (Richard Bozulich - Kiseido) - http://www.kiseido.com/master.htm#K74
- Get Strong at Tesuji (Richard Bozulich - Kiseido) - http://www.kiseido.com/Strong.htm#K56

ve ek olarak:

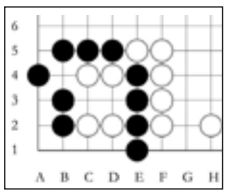
- Go Problems - http://www.goproblems.com

KAYNAKLAR

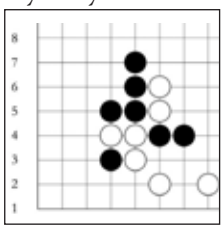
1) Sensei's Library (http://senseis.xmp.net)
2) TGOD (http://www.tgod.org.tr)
3) Go Problems (http://www.goproblems.com) [no: 387, 8090]
4) http://www.go-centre.nl/tournaments/oza/2006/
5) http://www.yutopian.com/go/gallery/
6) http://gobase.org/information/games/

Go Problemleri

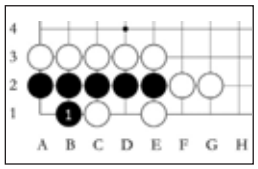
Siyah oynar.

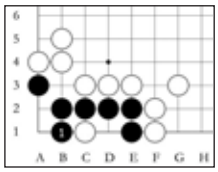

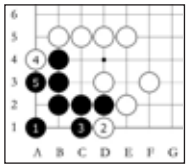
Siyah oynar.

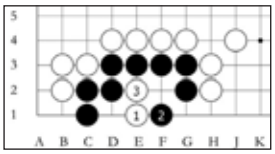

Geçen sayının çözümü

Çin Kültür Merkezi Go Kulübü açıldı!

İlk kez Çinliler tarafından bulunan go oyunu, bu ülkenin kültüründe önemli yere sahiptir. Öyle ki, iyi bir sanatçının kaligrafi ve güzel sanatlar yanında go oyununu bilmesi, onun sanatçılığına daha büyük bir saygınlık katmaktaydı.

Çin kültürünün ülkemizde tanıtılmasını misyon edinmiş Çin Kültür Merkezi, yazılı oyun kayıtları günümüzden 2 binyıl önceye dayanan ve Çin kültürü ve geleneğini yansıtan bu oyunu ve inceliklerini tanıtmayı kendine bir görev biliyor. Bu amaçla, aynı zamanda Türkiye Go Oyuncuları Derneği üyesi olan Şebnem ve Erkan Gürbüzel'in eşliğinde, bünyesinde bir Go Kulübü kurarak, go dersleri vermeye başladı.

Bu derslere ulaşmak ve stratejiyle sanatı harmanlamayı başarmış bu oyunu öğrenmek için Go Kulübü'ne telefonla ulaşarak veya web adresini ziyaret ederek kayıt yaptırabilirsiniz. Ayrıca merkezlerini ziyaret ederek, daha detaylı bilgi de alabilirsiniz.

Çin Kültür Merkezi Go Kulübü

Tel: 0212.291 71 05
http://www.sinoturkish.com
Adres: Cumhuriyet Cad. No: 235
Çelik Apt. K: 2 Harbiye
(anacadde üzeri, orduevi karşısı)

3. Toyota & Denso Avrupa Go Oza Turnuvası

Kıvanç Doğanay

Pasaport kontrolü için bekliyorum, sıra yok aslında, 2 kişi var önümde. Şu anda görevliyle konuşan adamı tanıyorum sanki. Evet, evet, Cristian Pop bu! Romanyalı 7 dan, eski insei, KGS'nin "solaris"i, profesyonel 5 dan Catalin Taranu'nun yakın arkadaşı. Kontrolü geçince bavullarımızı almak için beklerken muhabbet kurarım, beraber gideriz EGCC'ye (European Go Cultural Centre - Avrupa Go Kültür Merkezi).

Polis sorunca, söylüyorum, "Avrupa Go Oza Turnuvası'na gidiyorum" diye. Saf mıyım ben, turistim desem geçip gideceğim. Go turnuvası mı, o da ne? Eee, şey, oyun, satranç gibi. Peki Cristian nerde? Yanındaki çanta büyükçeydi, başka bavulu yoktu herhalde, gitmiştir tabii yoluna.

Organizatörlerin verdiği yol tarifine uyuyorum. Metrodan indikten sonra, köşeyi dönüyorum, o da ne? Cristian ve yanında Catalin! 50 m önümden hızlı adımlarla yürüyorlar. Koşmaya gerek yok, ne de olsa aynı yere gidiyoruz. Peşlerinden giriyorum binaya. Tanışıyoruz ve hepimiz açız, kahvaltıya yakın bir yere gidiyoruz.

Cristian sadece go öğretmenliği yaparak hayatını kazanıyormuş. Yani "normal" bir işi yok. Catalin artık Japonya'da yaşamıyor, Romanya'ya dönmüş. Japonya'dayken maddi açıdan daha tatmin edici bir durumu varmış, ama evine dönmekten memnun; "İnsanlar daha samimi, daha gerçek" diyor. Japonya'da "gaijin" olmak kolay değil tabii. Catalin de godan hayatını kazanıyor, ama onun durumu farklı, o bir "pro".

Kahvaltıdan sonra go merkezine dönüyoruz; hâlâ kimse yok, ama bar açılmış. Duvardaki resimdeki adamı tanıyorum; Iwamoto Kaoru. Burayı, Avrupa Go Kültür Merkezi'ni, Iwamoto Sensei kurmuş. ABD ve Brezilya'daki benzer merkezler de onun eseri. Buralara kendi cebinden ciddi paralar harcamış. Birçok insan Iwamoto Sensei'ye bu çabalarından ötürü minnettar. Şili ve Arjantin Federasyonları her sene Iwamoto'nun anısına KGS üzerinden bir turnuva düzenliyorlar. Son turnuvaya ben de katılmıştım.

Catalin ve Cristian go oynamaya başlıyorlar, ben de izliyorum. Catalin'in turnuvaya katılmasına izin yokmuş. Oysa Kore'den 1 dan pro olan iki Rus, Alexandre Dinerchtein ve Svetlana Shiksina, ayrıca uzun zamandır Hollanda'da yaşayan Çinli 5 dan pro Guo Juan turnuvaya katılıyor. Ama Catalin'in katılmasını istemiyormuş sponsorlar. Japonlar'ı anlamak kolay değil.

Doğanay TR, 2d - Kuzela CZ, 4d (Beyaz)

Turnuva başlıyor

Öğlene doğru turnuva salonuna bakmaya çıkıyorum. Salon hınca hınç dolu, kayıtlar yapılıyor. Açılış seremonisi yerine, kısa bir "hoş geldiniz"den sonra birinci tur başlıyor. Benim rakibim 5 dan bir adam. Göbeği, beyaz saçı ve sakalıyla biraz Noel babayı andıran Fransız bir amca. Turnuvada pek bir iddiam olmadığı için ve bir 5 danı yeneceğime pek ihtimal vermediğimden, rahat ve cesur oynuyorum. Benim avantajlı olduğum bir savaş çıkıyor ama, yeterince iyi değerlendiremiyorum. Sonra tahta duruluyor ve oyun sonuna geldiğimizde 10 puanla kaybedeceğim bariz hale gelince, terk ediyorum. Fransız amca savaştan nasıl daha kârlı çıkabileceğimi gösteriyor.

Turnuvanın adı, 3. Toyota & Denso Avrupa Go Oza Turnuvası. Turnuva sonunda belirlenecek 3 kişi Japonya'daki Toyota & Denso Profesyonel Dünya Şampiyonası'na, Avrupa Kıtası'nı temsilen katılacak. İlk iki gün oynanan 4 tur sonunda, 22 kişi önceden belirlenmiş 2 kişiyle birlikte (Dinerchtein ve Guo Juan) 8 kişilik 3 grup oluşturacak. Bu gruplarda eleme usulü maçlar olacak ve her grubun birincisi Japonya'daki profesyonel turnuvaya gitmeye hak kazanacak. Bu 3 kişiden 2'sinin Dinerchtein ve Guo Juan olacağına herkes gibi ben de kesin gözüyle bakıyorum. Gerçi sürpriz beklentisi olanlar da var. Peki ama, 3. talihli kim?

1.tur bitince açılış seremonisi yapılıyor. Belediye başkanı gelmiş, göğsünde çaprazlama garip bir kuşak var, sünnet çocuğu gibi. Gonun erdemlerinden bahsediyor konuşmasında, bana biraz komik geliyor bu şaşaalı sözler. Özellikle söyleyen hiç go oynamamış biriyse. Genç bir Japon çıkıp konuşuyor, Toyota & Denso'yu temsilen herhalde.

Konuşmalar bitse de, 2. tura başlasak. Yine rakibim benden gayet güçlü çıkacak, çünkü 72 katılımcı arasında büyük çoğunluk 4 dan ve yukarısı. Evet, rakibim Alman bir 4 dan. Çok muhabbetimiz yok, ama önceden tanıdığım birisi. Siyah taşlar onun, ben birinci turda da beyazdım ama; Fransız amcadan daha iyi bir fuseki bilgisine sahip Alman rakibim. Veya benim hoşlanmadığım tarzda moyo yaptığı için bana

öyle geliyor. Bu oyunu sanki baştan kaybettim.

Bugün başka maç yok, yarın 2 tur daha. 3. tur yine zorlu bir rakip gelecek ama; 4. turu alabilirim, dişime göre biri gelir büyük olasılık.

Yine alt kata iniyorum, Catalin barın demirbaşı olmuş. Yanında Çek Go Federasyonu başkanı Bayan Jana var. Benim gibi maçı biten ve başkalarının maçlarını izlemekten sıkılanlar sırayla damlıyor bara.

Ertesi gün 3. turda rakibim, Çek 4 dan. Yine kaybediyorum maçı. Artık her şey 4. tur için hazır. Nerde benim 2 dan veya 3 dan rakibim? Nasıl olur da dördüncü maçı oynayamam?! Turnuvaya çift sayıda katılım vardı, bu sıradan bir turnuva değil ki? Meğer bir maçta sorun olmuş ve hakeme başvurmuşlar, hakemin kararını beğenmeyen oyuncu da turnuvayı terk etmiş. Can sıkıcı bir durum, ama olsun, ben de üst masalardaki çekişmeli maçları izlerim.

4. tur da bitince, kimlerin 8'er kişilik 3 gruba katılacağı belirlendi. Hafta sonunda onlar eleme maçları yaparken, biz de herkese açık "family event" turnuvasına katılmak zorundayız. Şikayetçi değilim, zaten go oynamaya doyamamışım. Bu turnuva McMahon sisteminde olduğu için, önce kendi seviyemde rakiplerle karşılaşıyorum; yendikçe daha zorluları çıkıyor karşıma. Bu sayede 4 turda 3 maç kazanabiliyorum. Dereceye girmeye yetmiyor ama, para ödülü alıyorum. Ardından bütün katılımcıların isim kartları bir kutuya atılıp çekiliş yapılıyor; yine bir ödül, ne yapayım, şanslıyım işte, bu sefer bir kitap alıyorum.

Artık Japonya'daki profesyonel turnuvaya kimlerin gideceğini belirleyecek maçları izleyebilirim. A ve B grupları değil ama, C grubundaki maçlar daha çok ilgimi çekiyor. Diana Koszegi Kore'deki Myongji Üniversitesi Baduk Departmanı'nda öğrenci. Macaristan'dan güzel bir genç kız. Rakibi Ilja Shikshin ise profesyonel 1 dan Svetlana'nın kardeşi. Ilja'nın da yakın gelecekte Kore'ye yeonguseng (insei) olarak gitmesine kesin gözüyle bakılıyor. Daha çok genç, 15-16 yaşlarında. Sonradan öğrendiğime göre Diana aynı zamanda hem üniversitede öğrenci hem de "yeonguseng"miş. Çok çekişmeli bir maç. C grubunda Ilja ile Cristian Pop (Romanya, 7 dan) final oynar diye tahmin ediyordum. Ilja, maçı almayı başarıyor ama Cristian, Vladimir Danek'e (Çek, 6 dan) yeniliyor. Ilja'nın ikinci rakibi yine çok güçlü bir 6 dan; Çek Ondrej Silt. Ondrej de Ilja'yı zorluyor ama, sonlara doğru tahta yerine oyuncuların yüzlerine bakarak da Ilja'nın maçı kazandığını anlayabiliyoruz. Yine C grubunda Frank Janssen'in (Hollanda, 6 dan) önce Cornel Burzo'yu (Romanya, 6 dan) sonra da Vladimir Danek'i (Çek, 6 dan) yenmesi benim için sürpriz oldu. Janssen, Ilja ile final oynayacak.

B grubunda Svetlana Shikshina'nın (Kore'den profesyonel 1 dan) vatandaşı Alexej Lazarev'e (Rus, 6 dan) yenilmesi dışında bir sürpriz yok. Aslında Svetlana'nın Koreli 1 dan'lar kadar güçlü olmadığını bilenler için pek de sürpriz sayılmaz. Guo Juan'la (Çin 5 dan, profesyonel; artık Hollanda'da yaşıyor ve Hollanda adına turnuvaya katıldı) Lazarev final oynayacak ve kimin kazanacağını hepimiz biliyoruz.

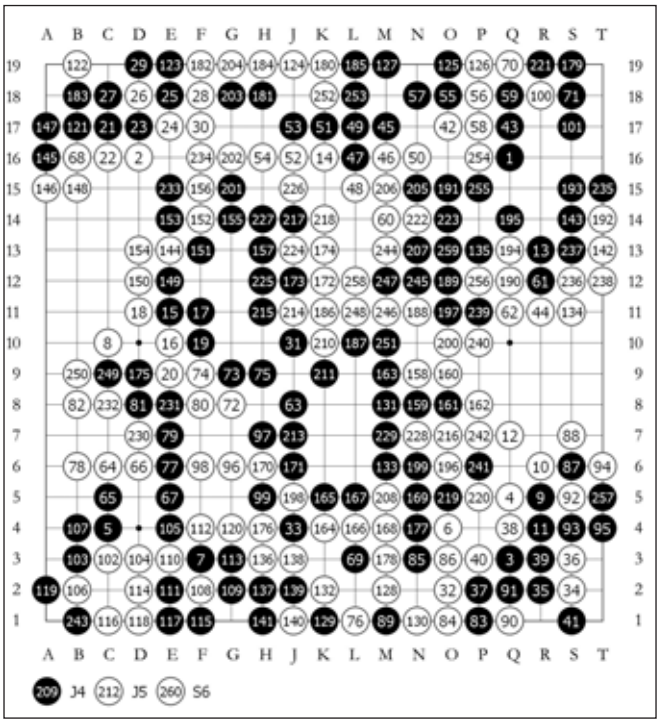
A grubunda ise, beklenenin üstünde bir başarı gösteren Merlijn Kuin (Hollanda, 5 dan), finalde Alexandre Dinerchtein'ın karşısına çıktı. Tabii ki maçı Dinerchtein alacak, ama sanki bir gariplik var. Oyun sona oldukça yakın ve Dinerchtein pek önde değil, maç gereğinden fazla denk, yoksa Merlijn mi önde? Hayır, bana öyle geliyordur. Ve evet oyunu 4.5 puan gibi ufak bir farkla Dinerchtein kazanıyor. Ama yine de Merlijn çok iyi oynadı. Hem finale kadar geldi; hem de Dinerchtein'ın karşısından ezilmedi, benim gibi çaylakları maçı kazanacağına inandıracak kadar güçlü oynadı.

B grubunda ise Lazarev'in Guo Juan karşısında pek bir şansı yoktu. Oyunlarını çok incelemedim ama, Lazarev'in sandalyedeki rahatsızlığı ve her hamle için daha fazla süre harcayışı; kısa süre sonra terk edeceğinin sinyallerini veriyordu.

C grubunda ise, favorim genç Ilja Shikshin, Frank Janssen'i beklediğim gibi yendi. Bence turnuvanın tek gerçek galibi Ilja'ydı. Çünkü üç kişilik Avrupa takımının diğer iki üyesi, Guo Juan ve Alexandre Dinerchtein, zaten daha önce profesyonel turnuvalara katılmış insanlar. Oysa Japonya seyahati Ilja için çok güzel ve önemli bir tecrübe olacak. Umarım o da ilerde ablası gibi Kore'ye gider ve "pro" olmayı başarır.

Peki ya ben? Benim herhangi bir şey kazanmak gibi bir derdim yoktu zaten. "Pro"lar, "ex-insei"ler, baduk departmanı öğrencileri ve "yeonguseng"lerle yediğimiz akşam yemekleri, içtiğimiz şaraplar benim olsun. Ben size gezip gördüklerimi anlattım…

Kuin NL, 5d - Dinerchtein RU, 1p (Beyaz)

Venezüella'nın '21. yüzyıl sosyalizmi'

Tony Pecinovsky
Çev. Efe Can Gürcan
Cem İsmail Savaş

Çevirenlerin sunuşu: Okuyacağınız makale, 1924'den beri ABD'de yayımlanan saygın bir sosyalist gazeteden alındı: *People's Weekly World Newspaper*. Pecinovsky bizlere tarihin 21. yüzyılda da devindiğini ve mücadelelerin 20. yüzyılınkilerle aynı zeminde yürütüldüğünü Venezüella örneğini kullanarak gösteriyor. Şu halde, onun yazdıklarına koşut, 21. yüzyılın bilimsel sosyalistleri şunu bilmeli ki, günümüz koşullarında tarihin, toplumsal mücadelelerin ve ideolojilerin devam ettiğini anlatan Venezüella örneği başlı başına çarpıcı bir örnek oluşturuyor. İyi bakıldığında, salt Venezüella'da yaşanan yeni gelişmeler ve bunların sosyoekonomik arka planı dünyayı ve çağımızı kavramaya yettiği gibi; Venezüella örneğinden yola çıkarak tüm bunları diğer insanlara da kolayca açıklayabilmekteyiz.

Başkan George W. Bush, kısa bir süre önceki bir gezisinde, insanların "birbiriyle rekabet halindeki iki görüş"ten birini seçmeleri gerektiğini söyledi: "Biri temsili idarenin, dünya cemiyetiyle bütünleşmenin ve özgürlüğün bireyleri dönüştürücü kudretinin peşindedir. Diğeriyse, (çevresini) ürkütmeye, komşuyu komşuya düşürmeye ve kendi hataları için başkalarını suçlamaya çalışarak geçmiş iki on yılın demokratik kazanımlarını geriye sarmaya çabalamaktadır". Bush'un sözünü ettiği "birbiriyle rekabet halindeki iki görüş", ABD kapitalizmine ve Venezüella'nın "21. yüzyıl sosyalizmi-"ne denk düşmektedir.

Kısa bir hikâye

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra "tarihin sonu" ilan edildi. Bizlere kapitalizmin, dünya halklarının vicdan ve gönülleri için yürütülen savaşı kazandığı söylendi. Sosyalizmin defterinin dürüldüğü, (artık tamamen) öldüğü, sonsuza dek yok olduğu telaffuz ediliyordu. Wall Street şenlendi.

Uluslararası şirket toplulukları dünyanın zenginliğinin çoğunu yuttu ve az sayıda elde yoğunlaştırdı. Emperyalist küreselleşme hâkim paradigma halini aldı. 11 Eylül 2001'den sonra, tek taraflı ve kendi haline bırakılmış bir şekilde silahlanma ve Bush'un "karşı tarafın olası saldırısına karşı önceden saldırma" ideolojisi, dünyayı yeni ve daha tehlikeli bir sağ kanat hâkimiyetiyle tanıştırdı. Baş düşman "terörizm"di ve biz buna karşı "sonsuz" bir savaşa girişmiştik. Afganistan ve Irak taaruza uğruyor, bir yandan da Bush ve "bağlaşıkları" gerçekliğin tatmin edici sürümü içerisinde bu durumun keyfini sürüyorlardı.

Sonra Başkan Chavez, dünyanın 5. büyük petrol üreticisi Venezüella'nın ve 25 milyon yurttaşının "21. yüzyıl sosyalizmi" rotasını izlediğini duyurdu. Başkan Ronald Reagan ve onun El Salvador ve başka birçok yerde kitlesel kandökücülüğe girişen neo-faşist paramiliter güçlerinden beri kimse bölgenin gerçekten alternatif bir ekonomik ve sosyalist rota saptayabileceği fikrini ciddiye almamıştı.

Gazeteler Chavez'i "diktatör" diye nitelemeye başladı. Pat Robertson onun öldürülmesini istedi. Ve daimi bir entelektüeller seli, Bush yönetimini, Chavez'in "er geç geçecek tatsız bir bulaşıcı hastalık" olarak "kontrol altına alınması"na kışkırtarak; onu "bölgesel bir bela" olarak etiketledi.

Clinton yönetimiyle dostane ilişkileri olan Chavez, 1998'de Venezüella başkanı oldu ve çok gereksinim duyulan toplumsal ve tıbbi programlar, yerel işçi kooperatifleri, toprak reformunu kurumsallaştırmak, daha iyi bölgesel ve uluslararası ilişkiler sağlamak, CNN gibi haber örgütlerine "Bolivarcı bir alternatif" olan Telesur'u başlatmak ve olası emperyalist bir müdahaleye karşı hazırlanmak için; seçildiğinden beri Venezüella'nın, salt geçen sene 13 milyar doları, yani neredeyse ulusal bütçenin yarısını oluşturan milyarlarını petrodolarlara kullandı. Aşağıdaki satırlarda Venezüella' nın 21. yüzyıl sosyalizminin bazı dahili yönlerini kısaca ele alacağız.

Besin, sağlık ve eğitim

1999'da, "misyonlar", -yerel halk eğitimi ve sağlık kooperatifleri kuruldu. Bunlar, okuma yazma eğitimi, sağlık bakımı ve diş hizmetleri sağlayan cemiyet gönüllülerinin katılımıyla hizmete girdi. Gönüllüler toprak kullanımı meselelerine, ekonomik canlandırmaya ve meslek eğitimine de katıldı.

Chavez'e göre geçtiğimiz yıl 1.4 milyon insan okuma-yazma öğrendi ve daha önce yoksulluk nedeniyle eğitimden mahrum kalan 3.5 milyon Venezüellalı ücretsiz yüksek eğitime kavuştu.

Bugün Venezüella nüfusunun yüzde 75'i ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır; bunların çoğu, 20 bin Kübalı doktorun, 3 bin adet iki katlı hususi sağlık merkezinde, muayenehane ya da doktor ofislerinde görev aldığı Barrio Adentro Misyonu'ndan ya da "Mahallelerdeki Misyon'dan" faydalanmaktadır.

Venezüella yakın zaman önce Venezüellalı yoksulları Küba'ya ücretsiz göz ameliyatı için gönderen yeni bir toplumsal program başlattı. Ve binlerce Venezüellalı öğrenci, karşılığında ücretsiz sağlık hizmeti sunmak şartıyla doktor olmak için Küba'ya eğitime yollandı.

Venezüellalılar'ın yüzde 58'i ayda 200 dolardan daha azla geçinmektedir. Chavez seçilmeden önce birçoğu, besinle diğer harcamalar arasında tercih yapmak zorundaydı. Bugün, nüfusun yüzde 45'i devletin sübvanse ettiği besin maddelerini, 4 bini aşkın misyondan, özel gıda programlarından ve hükümete bağlı dağıtım merkezlerinden temin etmektedir. Venezüella hükümeti, bu misyonlara

lazım olan buzdolapları, fırın ve diğer aletleri içeren mutfak ekipmanını sağlamaktadır. Aşçılar profesyonel olmayıp, hijyen ve yemek hazırlama derslerini takip etmektedir. Çok sayıda mutfak, hazırlanan yemeklerin gıda ihtiyaçlarını gerektiği gibi karşılamasını sağlayabilen mahalle sağlık merkezlerinin pek yakınında bulunur.

İşçi kooperatifleri ve toprak reformu

Yerel, halk kökenli işçi kooperatifleri ve toprak reformları, Venezüella'nın 21. yüzyıl sosyalizminin temel vasıflarıdır. Nitekim, kooperatiflerin hızlı bir gelişimi ve çeşitli kooperatiflerin birlikte çalıştığı, ürettiği ya da birbirini tamamlayan ve destekleyen hizmetler sunduğu topluluklar olarak nitelenebilecek yüzlerce "iç kaynaklı nüvelerin" tesisi söz konusudur.

Bugün Venezüella'da 70 bini aşkın kooperatif vardır. Kâr, işçiler arasında paylaşılmaktadır, üyeler kendi denetçilerini seçmekte ve cemiyet / işçi temsilcileri çevre işlerini kontrol etmektedir. Kooperatifler aynı zamanda yardım ve dayanışma dernekleri olarak ortak biçimde oluşturulmaktadır.

Venezüella hükümeti, ekipman ya da ofis malzemeleri alımı için kuruluş sermayesini sağlamakta ve halkın onarım, yeniden inşa ve diğer kalifiye işleri icra etmesine imkân veren teknik eğitimi koordine etmektedir. Chavez, "Eğer yoksulluktan kurtulmak istiyorsanız, yoksula yetki vermek gerekir, ona dilenci muamelesi yapmak değil" demiştir.

Chavez ayrıca batkın şirketleri kamulaştırdı ve işçilerin sanayi tesislerini kendi hesaplarına yönetip işletmelerini sağladı. Puerto Ordaz'daki Alcasa Alüminyum Fabrikası Başkanı Carlos Lanz, muhabirlere bu konuda şunları söylemiştir: "Demokratik planlama öylesine güçlü bir kaldıraçtır ki, az çok çağdışı kalmış teknolojiyle bile üretimi yüzde 11 artırmayı başarmamızı sağlamıştır". Ve şunları eklemiştir: "İşçiler fabrikayı yönettikleri içindir ki bu, 21. yüzyıl sosyalizmine doğru bir adımdır". Venezüella'daki atıl üretime sahip 700'ü aşkın işletmenin 136'dan fazlası kamulaştırma için incelenmektedir.

Kentli nüfusun yüzde 65'inden fazlası resmi olarak toprak mülkiyeti "sahibi" değildir, fakat bu durum değişmektedir. Yakınlarda, yerel halka mensup 150-200 kişiden oluşan, arazi planı ve ölçümlerini yürüten ve toprak mülkiyetlerini koruyan yerel komiteler olan Comites de Tierra, toprağı, işleyen hane sakinlerine ve yoksul ailelere yeniden dağıtmaktadır. Venezüella'da bugün itibariyle 5 bin kadar komite çalışmaktadır.

Vuelta al Campo ya da "Kıra Dönüş" Misyonu, işsiz ya da yoksul Venezüellalılar'ı, çiftçilik veya hayvancılık yapmak için kendilerine toprak ayrılan kırsal alanlara dönmeye teşvik etmektedir.

Chavez geçenlerde, Venezüella hükümetinin 2005 yılında 1.2 milyon hektarlık çiftlik arazisini ıslah etmeyi ve yeniden dağıtmayı ümit ettiğini belirtmiştir. Ayrıca sözlerine şunu eklemiştir: "Biz, uygun toprağın ekilmemiş kalmasına izin veremeyiz, (ve) biz tamamen üretken fabrikaların kapalı durmasına izin veremeyiz".

Yeni bir yön

Chavez'in seçilmesinden beri Venezüella, kara cahilliği defetmek, sağlık bakımını düzeltmek, besin teminini sağlamak, işçilere yetki vermek ve toprağı yeniden dağıtmak için çaba harcadı. Venezüella aynı zamanda, her geçen gün uluslararası yardım, dayanışma ve 16. Dünya Gençler ve Öğrenciler Festivali'ne katılan Tran Dac Loi adlı Vietnamlı bir delegenin Caracas'ta Dünya'ya hitaben konuşmasında nitelediği üzere, "yeni bir yön" ortaya koyarak dünya sahnesinde ileri gitmiştir.

Sosyalist Küba, Venezüella'nın en yakın uluslararası müttefiki olmayı sürdürürken, Chavez bölgede kendisine birçok dost edinmekte ve uluslararasındaki ticari ortaklıkları dünya ölçeğinde yaymaya çalışmaktadır. Nitekim, enternasyonalizm Chavez'in şu ana kadarki en büyük başarılarından biri olarak sayılabilir. Venezüella'nın 21. yüzyıl sosyalizmi sadece yeni, dünya ölçeğinde karşılıklı kâr getiren ticaret anlaşmaları yaratmamış; fakat aynı zamanda burada Birleşik Devletler'de yaşayan yoksul, özellikle çeşitli renkteki insan topluluklarına yönelik düşük fiyatlı kalorifer yakıtı tedarik etmiştir ve etmeyi sürdürmektedir. Şu son günlerde, Venezüella Hükümeti'ne ait Citgo Petroleum Corpo. New York ve Boston'un düşük gelirli kesimlerine, piyasa fiyatının yüzde 40 altında kalorifer yakıtı temin edeceğini ve düşük gelirli yolculara yönelik indirimli bilet ücretlerine yer vermesi için Chicago transit sistemine doğrudan indirimli mazot teklif edeceğini açıkladı.

Bush yönetimi, Chavez'in "diğer sistemi" etrafında köpürerek bir Soğuk Savaş zihniyetine saplanmış olabilir, fakat dünyanın geri kalanı onunla aynı fikirde değildir. Ve 2002 yılında Birleşik Devletler destekli bir darbe ve geçen yıl düzenlenen azledilme referandumu girişimlerine rağmen, Chavez bugün hiçbir zaman olmadığı kadar popüler gözükmektedir.

Her ne kadar Venezüella'nın geleceği şimdilik belirsiz gibi dursa da, bir şey kesindir: Chavez'in 21. yüzyıl sosyalizmi Venezüellalılar arasında destek bulmuştur. Onlar, Bush'un "birbiriyle rekabet halindeki iki görüş" ünün dışında kalarak karşı konulamaz bir şekilde sosyalizmi tercih etmişlerdir!

13. Ütopyalar Toplantısı'na doğru...

İlginç konusu ve değerli katılımcılarıyla bir Ütopyalar Toplantısı daha yaklaşıyor. 3 - 9 Temmuz 2006 günleri içinde, İzmir Karaburun'da yapılacak olan 13. Ütopyalar Toplantısı'nın çerçeve konusu, "Sol Ütopya" olarak belirlenmişti. Toplantıda, özgürlükçü sol, liberal sol, ulusal sol, "bilgi toplumcu" sol, ezilenlerin solu, hatta İslami sol gibi pek çok farklı sol önermenin ortada olduğu bir dönemde, işçi sınıfının yeni bir toplumun kuruluşuna önderlik edip edemeyeceğine dair bir tartışma yürütülecek.

Toplantının yapılacağı bu dönemde, dünyada hem bu tartışmayı güncel kılabilecek, hem de sol ütopya açısından umut verebilecek gelişmeler de oluyor. Latin Amerika'da, Asya'da solun yeniden canlanma belirtileri görülüyor; Fransa'da öğrenci gençlik yıllar sonra, hem de işçi sınıfı talepleriyle sokağa çıkıyor. İster istemez toplantıda 21. yüzyıl sosyalizmine ilişkin kestirim yaparken bu gelişmeler de göz önüne alınacak.

Bu ana kadar, sunuş, konuşma yaparak katılacağı belli olan katılımcı arkadaşlara bakıldığında da bu içeriğin doldurulabileceği görülüyor. Çünkü katılımcılar, bu tartışmayı yürütebilecek çeşitlilikte bir tayfı tamamlıyor. Ayrıca bulundukları noktadan, sosyalist geleceğe dair açılım yapabilirken, aynı zamanda tartışmalarda kendi programlarını aşabilecek ufka sahip pek çok arkadaşımız, katılımcıların içinde yer alıyor.

Toplantıya katılacağını bildirmiş olan Doç. Dr. Yüksel Akkaya, yıllardır işçi sınıfı merkezli makaleleriyle, sınıf içinde çalışma yapan sosyalistlere ufuk açan bir öğretim üyesi. Zaten meslek alanı da çalışma ekonomisi üzerine. Yüksel Akkaya ile birlikte birkaç ay önce yayımladıkları iki ciltlik, *Kapitalizm ve Türkiye* kitabıyla yeniden gündeme gelen Doç. Dr. Fuat Ercan da sunuş yaparak katılacağı belli olan bir öğretim üyesi. Fuat Ercan'ın, işçi sınıfı örgütlenme sorunları, eğitim ve modernizm üzerine birçok çalışması bulunuyor.

Katılımcılar içindeki bir başka akademisyen, Doç. Dr. Melih Baş, "Sol ekonomi-politik 21. yüzyılda nasıl tasarımlanmalı?" başlıklı bir sunuş yapacak. Ütopyalar toplantılarının en sıkı müdavimlerinden olan Melih Baş, tartışmalarda tespitlerin yanında geleceğe ilişkin tasarımların da önemli olduğunu vurguluyor. Bir başka katılımcı, Bilkent Üniversitesi, öğretim üyelerinden Prof. Dr. Semih Koray, ulusal sol bakış açısıyla yaptığı değerlendirmelerle tanınıyor. Matematikçi, iktisatçı ve Bilim ve Ütopya Kooperatifi kurucularından olan Semih Koray, aktif siyasetle de uğraşıyor.

Aktif siyaset içinde olan birçok başka arkadaş da toplantıyı görüşleriyle zenginleştirecek. Örneğin, yazar Haluk Yurtsever'in sunuş başlığı doğrudan çerçeve konusunun gerekçesiyle ilintili: "Dünya durumu ve devrimci / kurtuluşçu özne sorunu üzerine tezler". Ayrıca, eski İstanbul milletvekili ve Sosyal Demokrasi Vakfı kurucusu Ercan Karakaş da katılacağı belli olan siyasetçi, yazarlardan. Yeşiller sözcüsü Dr. Kadir Dadan, "Tüketimden, üretime" başlığı ile bir sunuş yapacak.

Siyasi çalışmaların yanında, ağırlıklı olarak, gazete ve dergi, yazar ve yayıncılığı ile uğraşan pek çok arkadaşımız da toplantıya katılacağını bildirdi. *Evrensel* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İhsan Çaralan, *Bilim ve Gelecek*'in Genel Yayın Yönetmeni Ender Helvacıoğlu, *Papirüs* Dergisi yönetmenliğini yapmış olan, yazar Asaf Güven Aksel, *Türkçe Monthly Review Dergisi* ve sendika.org editörü Çiğdem Çidamlı, *Teori ve Politika* Dergisi Yönetmeni Metin Kayaoğlu sunuş yaparak katılacaklar. Çiğdem Çidamlı'nın sunuş konusu, "Dünyadaki gelişmeler ve sosyalizmin geleceği", Metin Kayaoğlu'nunki ise "Ezilenlerin Marksizmi" olacak.

Gazeteci yazarlar Ece Temelkuran ve Metin Yeğin'in de katılacak olmaları, özellikle Latin Amerika'daki sevindirici gelişmelerle ilgili tanıklıklar ve izlenimler açısından toplantıyı renklendirecek. Belgeselci Metin Yeğin'in sunuşunun yanında konuyla ilgili belgesel gösterimi yapması, ayrıca ufkumuzu açabilecek bir etkinlik.

Bütün bunların yanında görece genç arkadaşlarımızın sunuş hazırlayarak toplantıya ilgi göstermeleri de oldukça sevindirici bir gelişme. Özgürlükçü solun misyonu üzerine çalışan Rana Arıbaş ile *Bilim ve Gelecek* yazarlarından "Modernizm ve Sosyalizm" konulu sunuş hazırlayan Bener Ergüngör ve "Sosyalizm ve Kadın Devrimleri" konulu bir sunuş hazırlayacağını bildiren Aylin Kılıç arkadaşlarla, 13. Ütopyalar toplantısı zenginleşecek.

3 - 9 Temmuz tarihlerinde Karaburun'da "Sol Ütopya"nın filizlenmesi için pek çok neden var. Bu filizlenmeyi sağlayabilecek paylaşım ortamında bulunmak güzel olacak.

Ayrıntılı bilgi için:
www.utopyacilar.4t.com
www.utopyacilar.org

Evrim Çalışma Grubu'ndan Evrim Sempozyumu

Evrim Sempozyumu, 4 Mayıs'ta Beytepe ve 8 Mayıs'ta ODTÜ yerleşkesinde gerçekleştirilecek. Hacettepe Ünv. ve ODTÜ Biyoloji Bölümleri'nden araştırmacıların kurduğu "Evrim Çalışma Grubu"nun ilk etkinliği olan sempozyumda, yaşamın kökeninden son günlerde evrim kuramında kaydedilen gelişmelere; kuramının açıklama gücünden günlük yaşamımıza katkılarına kadar pek çok konuya değinilecek. Üniversite öğrencileri başta olmak üzere, evrim kuramıyla ilgili olanların kaçırmaması gereken bir etkinlik.

Hacettepe Sunumu
Tarih: 4 Mayıs 2006
Saat: 9:00-17:00;
Yer: HÜ Beytepe Kampüsü, K Salonu

ODTÜ Sunumu
Tarih: 8 Mayıs 2006
Saat: 9:00-17:00
Yer: ODTÜ Kültür Kongre Merkezi,
B Salonu

'Lisenko'nın genetik çalışmalarıyla ilgili polemiklere yer verin'

Merhaba *Bilim ve Gelecek*. Aslında size "Merhaba" diye, 1 yıl önce demiştim; o günden beri derginizi beğenerek okuyorum. Derginizin adını *Evrensel Kültür*'de görmüştüm. Dergide günümüz bilim dünyasında evrim başta olmak üzere birçok konuda, dogmatik düşünceye karşı insanlık tarihinin, uygarlığının birikimini korumaya ve zenginleştirmeye çalışıyorsunuz. Bir de burjuva bilim çevreleriyle yapılan kimi polemikleri, örneğin Lisenko'nun genetik çalışmalarını ve üzerine yapılan tartışmaları sayfalarınıza taşırsanız, bizler için ön açıcı olacak.

Mahir Fenli

'James D. Watson: DNA Dünyasına Yolculuk' Sergisi

DNA molekülünün yapısını keşfeden bilim insanlarından, Nobel Ödülü sahibi James D. Watson'ın kaleminden moleküler biyoloji ve genetiğin tarihinin anlatıldığı, "James D. Watson: DNA Dünyasına Yolculuk" Sergisi, 12 Nisan 2006-14 Ekim 2006 tarihleri arasında, Bilkent Üniversitesi Fen Fakültesi B-Blok Atrium'unda açık kalacak. Genetik konusunda araştırmalar yapan bir araştırma ve eğitim kurumu olan Cold Spring Harbor Laboratuvarı ve Bilkent Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü'nün desteğiyle hazırlanan sergi, 9.00-17.00 saatleri arasında gezilebilecek.

5. Linux ve Özgür Yazılım Şenliği, ODTÜ'de!..

Linux Kullanıcıları Derneği, 5. Linux ve Özgür Yazılım Şenliği'ni 11-14 Mayıs 2006 tarihlerinde, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin katkılarıyla ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi'nde düzenliyor. Linux ve özgür yazılım konularına ilgi duyan herkesin davetli olduğu Şenlik'te hem uzmanların ve kurumsal kullanıcıların hem ev kullanıcılarının yararlanacağı çok sayıda başlık tartışılacak.

Geniş bilgi için: www.linux.org.tr

5. İstatistik Günleri Sempozyumu

İki yılda bir düzenlenen İstatistik Günleri Sempozyumu'nun beşincisi, Ankara Ünv. İstatistik Bölümü tarafından 24-27 Mayıs 2006 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenecek. Sempozyumda ele alınması planlanan konu başlıkları şöyle: Bilgi Sistemleri, e-istatistik ve Bilgi Güvenliği, Biyoistatistik, Biyoloji ve Çevre Bilimlerinde Lineer Olmayan Modelleme

Çok Değişkenli İstatistik, Ekonometri ve Zaman Serileri Analizi, Fen ve Mühendislik Alanında Sinyal İşleme, Genetik, Görüntü İşleme, İstatistik Eğitimi, İstatistik Fizik, İstatistik Teorisi, İstatistik Veri Tabanları, İstatistiki Bilgi Sistemleri, İstatistiksel Süreç Kontrolü, Kaos Teorisi ve Uygulamaları, Kriptoloji, Lineer Modeller, Modelleme ve Simülasyon, Nüfusbilim, Olasılık Teorisi, Olasılık ve İstatistik Felsefesi, Optimizasyon, Örnekleme ve Anket Düzenlemede Yeni Yaklaşımlar, Parametrik Olmayan İstatistik, Psikoloji ve Sosyal Bilimlerde Lineer Olmayan Modelleme, Regresyon Analizi, Risk Analizi ve Aktüerya, Sistem Analizi ve Kontrol, Stokastik Süreçler, Tıp Bilimlerinde İstatistiki Modelleme, Uygulamalı İstatistik, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri, Veri Analizi ve Yönetimi, Veri Gizliliği, Güvenliği ve Şifreleme Algoritmaları, Yaşam Bilimlerinde Modelleme, Yöneylem Araştırması…

Ayrıntılı bilgi için, http://www.igs2006.org adresinden bilgi alınabilir.

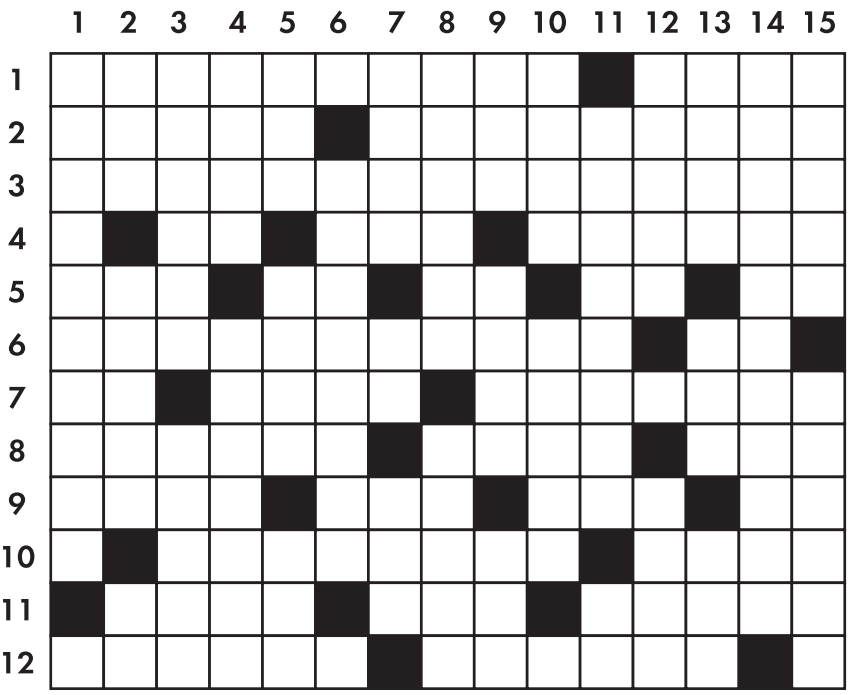
Bilim ve Gelecek ufkumuzu açıyor

Bilim ve Gelecek'deki yazıların tümünü beğeniyle okuyorum. Dosyalarınız ve yer verdiğiniz diğer makaleler de, toplumsal gündemle ilgili oluyor. Ele aldığınız bazı konularla ön açıyorsunuz, kavrayışımızı değiştiriyorsunuz. Ocak 2006 sayınızdaki "Tarih boyunca İpekyolu gezginleri" dosyanızı böyle değerlendirdim. Yine Ocak 2006 sayısındaki, "Picasso kimdir?" makalesi çok yerindeydi. Anladık ki, Picasso Sabancılar'ın eline aldığı iki ucu keskin bir bıçaktır, kesebilir ellerini. "Kıvılcımlı Hazinesi" bölümünü, tarihe gömülü bir hazinenin gün ışığına çıkarılması gibi algıladım. Psikiyatri konulu makaleler de ufuk açıcı. Bunları övgü olsun diye değil; dergiyi beğenerek okuduğum, geliştirici ve ufuk açıcılığına inandığım için yazıyorum. *Bilim ve Gelecek* bir ışık. İyi ki var, iyi ki aydınlatıyor. Emeği geçen herkesin, beyinlerine, ellerine, yüreklerine sağlık.

Ayhan Güneş / 1 no'lu F Tipi Kırıklar - Buca

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Gecelerim*, *Şehir Mektupları*, *Hamamcı Ülfet*, *Şinasi* gibi yapıtları da üretmiş, yakın geçmiş İstanbul yaşamını canlı anlatımıyla yansıtmış, 1846-1932 yılları arasında yaşamış, yazar, gazeteci ve bestekârımız.- "… *Çiçeği*" (Attila İlhan'ın şiir betiği).
2) Afrika'da bir ülke.- Deniz ve göl kenarlarında yaşayan, uzun ve sivri gagalı, kara tüylü bir kuş.
3) Ümit Kıvanç'ın bir betiği.
4) En kısa zaman parçası.- Dingil.- Ev, dükkân gibi kiraya verilerek gelir getiren mülk.
5) "Ey …-ı sabâ yar ile vuslat ne zamandır / Bir kere sual eyle ki ruhsat ne zamandır". (Sabâ - S. Ziya Özbekkan).- Tunus'un plaka imi.- Kültürsüz, bilisiz.- Şöhret, nam.- Sodyum'un simgesi.
6) Söylenceye göre, Orta İtalya'nın en eski halkı.- Gümüş'ün simgesi.
7) İterbiyum'un simgesi.- Yiyen, yiyici kimseler.- İvan Gonçarov'un ünlü romanı.
8) Bir tür ipekli kumaş.- Konya yöresinde "aşağıda" anlamında kullanılan sözcük.- Çok sevilen bir İngiliz birası.
9) Suyla karıştırıldığında hidrojen iyonları veren, mavi turnusolü kırmızıya çevirme özelliğinde olan ve birleşimindeki hidrojenin yerine maden alarak tuz oluşturan hidrojenli bileşik.- Halk dilinde "uzunluk, boylam".- Uluslararası Yol Federasyonu'nun kısaltması.- Siper, hendek.
10) Beyin yarımkürelerini birbirine birleştiren akmadde demeti.- Nesne.
11) Kurucu.- Matem.- "… Nin" (*Aşk Evinde Bir Casus*, *Sırça Bir Çan Altında*, *Yangın Merdiveni* gibi yapıtları da üretmiş Amerikalı yazar).
12) Kırım hanlığında veliahta verilen unvan.- "Tiz-reftar olanın payına damen dolaşır / Erişir …-i maksuduna aheste giden" (Ziya Paşa).

Yukarıdan aşağıya

1) Kars ve çevresinde yaygın olarak oynanan bir halk oyunu.
2) "Ol kadar … koştular ki asiyab-ı devlete / Çiğnemekten birbirin dollab-ı devlet dönmüyor" (Neyzen Tevfik).- "… *Yolcu*" (Attila İlhan'ın gezi notlarını içeren betiği).- Baryum'un simgesi.
3) Japonya'da imparatorluk sarayı.- Eski dilde "oklar".
4) Burdur yöresinde "dost" anlamında kullanılan sözcük.- Coşkun akan sularda lastik botlarla yapılan spor.
5) "… *Adam*" (Şevket Süreyya Aydemir'in Atatürk'ü anlattığı üç ciltlik betiği).- Et, yemek, peynir, vb. dilimi, lokması.- Deniz tarafından örtülen, derin ve parçalanmış koylar meydana getiren gömülmüş vadi.
6) Attila İlhan'ın bir betiği.
7) Değerli bir taş.- Yabancı.- Oy.
8) İlk kez Ptolemaios tarafından anılan, Elbe ile Trave arasında yaşayan eski Germen halkına verilen ad.- "… oldu hüzünlendim ben yine / Hasret kaldım gözlerinin rengine". (Uşşak-Semahat Özdenses).
9) İrlanda Kurtuluş Örgütü'nü simgeleyen harfler.- Muğla'nın Fethiye İlçesi'ne bağlı Kemer bucağında bulunan önemli bir antik Likya kenti.- Fırın temizliğinde kullanılan ucu bez sarılı sırık.
10) Bir kimsenin yaradılışı, özü.- Çamaşır yıkandıktan sonra geriye kalan az kirli ve köpüklü su.
11) Henry Montherlant'ın bir betiği.- Yeterli oranda olmayan.
12) Dramatik bir olayı anlatan türkü-şiir.- Halk dilinde "huni".
13) Lokman ruhu.- Gözleri görmeyen.- Arıların ürettiği çok yararlı besin maddesi.
14) Gırtlağın anatomi, fizyoloji ve patolojisini inceleyen bilim dalı.
15) Japonya'da bir kent.- Mirasa hak kazanan kişiler.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Ş	E	K	E	R	A	H	M	E	T	P	A	Ş	A	■
2	E	K	O	N	O	M	E	T	R	İ	■	R	İ	Y	A
3	H	A	R	E	■	E	L	A	■	R	A	K	K	A	Ş
4	R	R	■	Y	Ü	R	E	■	B	İ	R	■	A	Z	M
5	E	T	K	İ	S	İ	Z	L	E	Ş	T	İ	R	M	E
6	M	E	A	L	■	K	O	R	T	■	R	L	■	A	N
7	İ	■	N	İ	H	A	N	■	İ	R	O	K	O	■	D
8	N	İ	■	K	İ	L	İ	S	■	Ü	Z	■	L	A	■
9	İ	P	E	■	L	İ	■	T	Ü	Z	■	G	U	N	A
10	■	S	A	A	T	■	T	O	N	G	U	R	Ş	A	K
11	B	O	■	L	O	T	A	R	Y	A	■	E	M	İ	■
12	A	S	L	A	N	A	S	K	E	R	Ş	V	A	Y	K

Nisan sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Uğurcan Erkan** (Antalya), **Semra Özgen** (Antalya) ve **Bilal Yeşilöz** (İstanbul), Abdullah Rıza Ergüven'in, Berfin Yayıncılık'tan çıkan *Sanat ve Erotizm* adlı kitabını kazandı. Mayıs bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Albert Camus'nün Berfin Yayınları'ndan çıkan *Caligula* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Mayıs tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

